

XXXI. évfolyam.

1—6. füzet.

(Új folyam XVI.) 1920.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR.

Jelen évfolyam
előfizető ára 40 korona. Bolti ára 50 korona.
A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1921.

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap
Solymossy Sándor : Mese a Jávorfáról, I. (Térképmelléklettel)	1
Kodály Zoltán : Árgirus nótája	25
Berze Nagy János : Hóvető Gergely és mesei rokonai	36
Binder Jenő : Álom a hídon levő kincsről	41
Szendrey Zsigmond : Történelmi népmondák	45

II. Néphagyomány.

Néballadák :	
1. Sára néném (Szalonta). — 2. Jáger Jóska nótája (Csesznek). — Varga Jancsi (Szemere, Győr m.)	59
Háborús nóták :	
1. (Somogy.) — 2—22. (Bihar.) — 23. (Gyöngyös.) — 24—28. (Ács-Bábolna.) — 29—69. (Szalonta)	61
Népmesék :	
1. Szent-Péter szabadsága. — 2. Az okosság forrása. — 3. A jámbor-fa. — A szultáni tündér felesége (Krimi tatár mese Karamanova Szafie -től)	68
Gyermekjátékok :	
Matyóknál gyűjtötte Fekete József	72

III. Népleírás.

Relkovič Davorka : Bajmóci néphit és népmondák	77
Kiss Lajos : Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások	80
Varga Ignác : Vépi népszokások, babonák stb.	94
Richter M. István : A céhlegények gyűlése.	101

IV. Kisebb közlemények.

Tolnai Vilmos : 1. Villi-tündér, villi-tánc. — 2. Orrát megfogja. — 3. Zúgattyu. — 4. Karthago-féle birtokszerzési mondák	110
Dobóczy Pál † Párhuzamok egy népdalhoz	115

V. Néprajzi irodalom.

John Meier: Volksliedstudien. (Schwartz Elemér .) — Paul Kretschmer: Neugriechische Märchen. — Adolf Dirr: Kaukasische Märchen. — Theodor Koch-Grünberg: Indianermärchen aus Südamerika. (S. S.) — Hermann Detzner: Vier Jahre unter Kannibalen im unerforschten Innern von Neu-Guinea. (K. Gy.)	116
--	-----

VI. Néprajzi hírek.

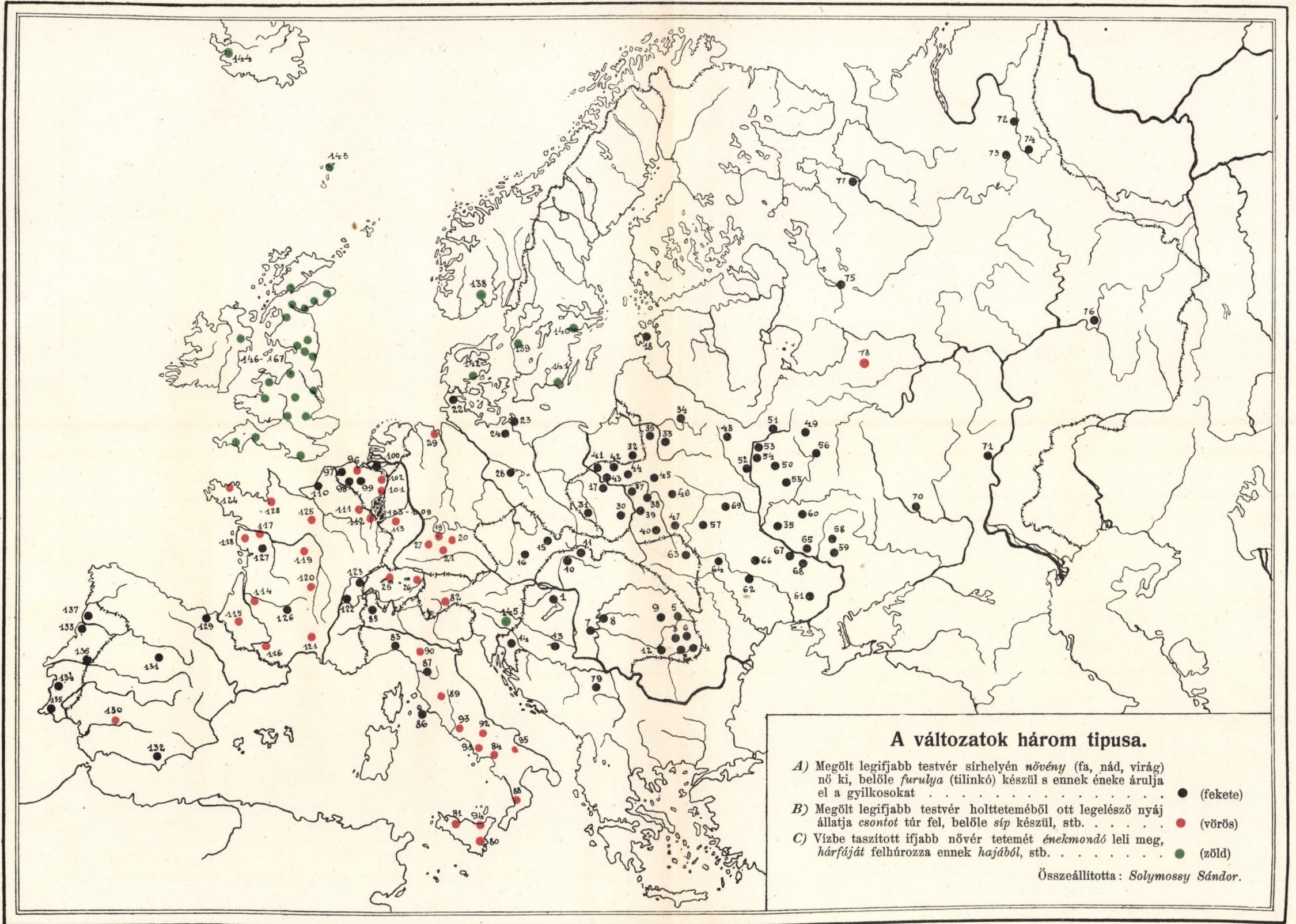
B. Zs. : † Dr. Ióczy Lóczy Lajos	124
— — † Dr. Czirbusz Géza	125
ss. Elmaradottságunk	125
Hellebrant Árpád : Néprajzi könyvészet	126

VII. Társasági ügyek.

Évi jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi működéséről	128
Közgyűlési jegyzőkönyv	133
A Magyar Néprajzi Társaság elnöksége, tisztikara és választmánya	135

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fentartjuk.

A JÁVORFA-MESE TIPUSVÁLTOZATAI.

MESE A JÁVORFÁRÓL.

(Térképmelléklettel.)

I.

A típuscsalád.

Ember nem járta helyen: erdő mélyén, vízszéli bozótban gyilkosság történik. Az áldozat ottmarad elhantolva, tanu az esetre nincs s a bűnös (egy vagy több) nyugodtan él tovább abban a tudatban, hogy tette soha ki nem derülhet. Később valami különös véletlen, aminek olyan színezete van, mintha a végzet sujtó keze irányítaná, a titkot napfényre hozza s a gyilkos egykori bűnéért meglakol.

Egyike ez ama termékeny, hálás témáknak, melyekből évszázadok folyamán több különálló monda- és mesetípus keletkezett. A titok kiderültének mind újabb és érdekesebb megoldásai támadtak. A téma, mint látszik, élénken foglalkoztatta a naiv, rejtelmek iránt fogékony lelkeket: emberölés, aminek látszólag büntetése elmarad, gyilkos, aki bizton és büntetlenül éli világát; az eset elképzelése feszült várakozást kelt. Hogyan fogja meg az igazságot osztó kéz a diadalmas, elbízott gyilkost? S amikor váratlanul, könyörtelen végzetszerűséggel lecsap rá, a jelenet lélekbe markol s borzalmas hatása alól nincs, aki kivonhatná magát.

A más-más mód szerint, ahogyan a titok napfényre derül, történetünknek a népek epikájában következő típusaira találunk:

I. *Ibykus*.

a) A gonosztett elkövetésekor a helyszíne fölött *madársereg* húz el s a haldokló egyéb híjján ezeket hívja fel gyilkosa ellen tanukul. Mikor azután idők multával a bűnös valamely népes összejövetelen (színházban) van jelen s ott ugyanolyan madársereg vonul át zúgva feje fölött, megjelenésükre önfelédten ejti ki áldozata nevét. A körülállók meghallják, figyelmesek lesznek rá; akad köztük, aki az eltűntet ismerte s az embert faggatni kezdi. Ez zavarában elejt néhány végzetes szót, majd kénytelen tovább vallani, végre megtörik és maga mondja el tettét. — Ismert változatai ókori eredetűek; megvannak Plutarchos: *De garrulitate*, cap. 14. és Suidas grammatikusnál Ἰβυκος szó alatt, akik nyomán készült Schiller Frigyes méltán híres költői feldolgozása: *Ibykus darvai*.

b) Ugyane szerkezetet a középkor módosult formában ismerte. Gualterus Anglicus példái között „De mercatore et ductore“ c. a. van meg legkorábban, ahol a király szakácsa egy az udvarnál vendégül látott, pénzes zsidót kísér ura parancsából a nem biztonságos erdőn keresztül; mikor kincseiért kivégzi, *fogoly-madarak* repülnek arra. Ezek szólíttatnak fel tanukul. Idővel egyszer a szakács királyának foglyot talál fel s biztonsága érzetében ura előtt elneveti magát.

A király faggatni kezdi, embere megdöbben és zavarában mind többet elárul; ura erélyes fellépéssel végkép lealcázza s halállal bünteti. — Közölte Hervieux: *Les fabulistes latins*, Paris, 1893. II. 347. l. Majdnem azonos szövegszerkezetét megtaláljuk Anonymus Neveleti-nél (*Mythologia Aesopica*, Francof. 1610.) 59. sz. a. „De Judaeo et pincerna“ címen. Ismertebb és eltérőbb tőlük a változatnak ama verses feldolgozása, mely Marie de France „Ysopet“ gyűjteményében a 60. számú: „Dou iuyf cui ocist li bottelier lo roy“. Előfordul még az Ezeregy-éjben (l. Henning ford. XIX. köt. 95. l.), de nem annak ősi szövegei között; minthogy a keleti irodalomban az egy elhalványult módosuláson kívül, melyet az „Anvar i Suahili“ tartalmaz, sehol máshol nyoma nincs, variánsok hijjával valószínű a feltevés, hogy a szerkezet európai eredetű, ahonnan a hispániai mókák vehették át több kiderített kölesönzéssel egyetemben (l. Mélusine IX. évf. 6. 7.).

c) Ugyanez alakulat legendás formát öltött *Szt. Meginhardus hollói* címen, bár itt a tanuskodó hollók újra meg újra megjelennek: nem véletlen a titok kiderülte, hanem a madársereg keresi és üldözi a gyilkost, míg az magától nem vall. (Legelőször Crusiusnál: *Schwäbische Annalen*, 1593. évről.)

d) A népszerű történet belekerült végre a szájhagyomány mondai anyagába is. A folklóre e formát Grimm 115. monda-meséje alapján ismeri és idézi. (*A fényes nap mindent felderít.*) Vándor szabólegény egyszer huzamosabban munka nélkül marad, pénze kifogy. Útjában zsidóval kerül szembe, kiről azt hiszi, sok pénz van nála. Amaz életéért könyörög, úgy sines többje 8 fillérnél. A legény nem hisz neki s megöli. Áldozata még végső erőfeszítéssel megfenyegeti: A fényes nap mindent kiderít! — azzal meghal. Kiténik, hogy csakugyan nem volt több pénze. Amaz a tetemet elrejtí, azzal tovább vándorol. Később jóra fordul sorsa. Városban dolgozik s mestere egyetlen leánya beleszeret. Kezével üzletet, házat kap, az öregek elhalnak, neki gyermekei születnek s boldog gondtalanságát misem zavarja. Egyszer amint dolgozik, felesége reggelit hoz neki s a kávé tükrében megcsillan a napfény, onnan a falra vetődik s a fénykarika ott játszik szeme előtt. A szabó régi esetre gondol és elszólja magát: „Szeretnéd kideríteni ugy-e, de nem tudod!“ Az asszony meghallja s nem hagy békét urának, míg az szigorú titoktartás mellett el nem mondja bűnét. A fecsegő nő nem tud hallgatni, nagy titokban elújságolja sógornéjának, ez tovább adja, míg a hatóság tudomására jut; a szabó életével lakol. — E mondai szerkezet messze területen ismert példányait összeállította Johannes Bolte a Grimm-mesék nagy jegyzetkiadásában, II. k. 531—35. ll.

II. *Abarasika.*

Míg az előbbi csoport joggal tekinthető *európai* keletkezésű alakulatnak, e második alapforma *keleten* sarjadt ki. Teljes alakja buddhista területeken honos. Jellemzős vonása, hogy a haldokló utoljára egy látszólag *érthetetlen szót* ejt ki, vagy valami különös kívánságot hangoztat s ez lesz utóbb a gyilkos lealcázója. Róla szól az indusból mongol átírásban fennmaradt Siddhi-Kürben a XVI. elbeszélés: „Abarašika, vagy a sokat jelentő szó“.

a) Egy indiai király serdülő fiát elküldi vezire fiának kíséretében messze-földre tudós lámákhoz tanulni. A királyfi mindenben kiválóbbnak bizonyul társánál

s azért ez irigységből, hazafelé menet, hegyoldali sűrűségben agyonüti. A királyfi utolsó rejtelmes szava: Abarašika! A bűnös otthon útitársa halálát hirtelen támadt betegségnek tünteti fel s közli a titokzatos szót is. A király bölceket hivat: tudják ki, mit jelent a szó, különben halál fia lesznek. A határidő utolsó estéjén az egyik bölcs tanítványa mestere sorsán keseregve sétál a városkörüli vadonban. Itt véletlenül fültanuja lesz az emberevő szellemek beszédének, kik a holnapi lakomára gyülekeznek. Megtudja beszédükből a szó értelmét: „Társam ütött agyon!“ Haza siet, mesterével közli a megfejtést, kiderül a büntett s a vezir fia életével fizet. (J. Jülg: Mongolische Märchen des Siddhi-Kür, etc. Innsbruck, 1868. 11-16.).

b) Egy kaukázusi grúz mesében fiatal családapa az áldozat; végső kívánságul kéri, adjanak újszülött két kis fiának következő neveket: „O isten!“ és „O király!“ Évek múlva a kisebbik neve eredetét kutatva, rájő a gonoszra s bosszút áll a gyilkoson (Szbornik Kavkaz XIX. 2. fele, 106. l.).

c) Hasonló a portugál monda, melyben a gyermek neve: „Isten előtt mi sem titok“ (Athaide Oliveirá-nál I. 454. „A Deus nada se esconde“).

III. *A vérső csont.*

Eredetileg ugyancsak mondai képződmény, mely a svájci hegyek között szél-tében el van terjedve s adataink szerint tovább alig harapódzván, ebben a formájában ott is keletkezhetett. — Az ú. n. Sand-Alpon, fönt az egyik hegyi majorság gazdája indulatos ember; egyszer a nála szolgáló pásztorfiút dühében megöli s tetemét a Lint vizébe dobja. Évek telnek el. A tettes közeli búcsún vesz részt, fölhevülve kimegy s kalappal merít a Lint vizéből. Szomját oltva, kalapja alján kis csontocskát talál, amit kalapja mellé tűz s úgy megy vissza a multságba. Ott a csont *vért* kezd bocsátani. A körülállók kérdezősködésére zavarba jön, vall és Glarus piacán kivégzik (Sutermeister: Kinder- u. Hausmärch. aus der Schweiz. Aargau, 1873.² 14. sz. „Das Knöchlein“). — Ehhez Singer (Schweiz. Märch.-Kommentar. Untersuchungen 10. füz. Bern, 1906. 139—148. ll.) számos változatot állít össze a kantonok mondáiból; ezek között a Lütolf közölte ingenboli helyi monda a mi „Jávorfánk“-ból is vett át motívumot. Szegény házaló az áldozat, csontját kecskék kaparják ki. Temetésekor a csontot kézről kézre adják s a gyilkos kezében vérzeni kezd (no. 141.). A változat nyilván középkori keletkezésű s a kommentátor igazolása szerint az akkori „tetemrehívás“ (Bahrrecht) analógiájára állott elő.

IV. *A bodzafa meséje.*

Míg az előbb felsorolt példák *mondai* jellegűek, határozott helyhez és nevekhez fűződnek, megoldásuk is a közkeletű babonás hiedelem esodássága szerint történik, a hátralevő két típusváltozat tiszta *népmese*. Csodás-eleme a közép- és újkori néphittel nem áll kapcsolatban, hanem még amaz ősi animisztikus felfogás maradványa, amely ma csak a mesék fantasztikumai között él gyökértelen életet s a hagyomány megtartó ereje egy-egy epikus egységbe, típusba kövesülve örzi, mint a borostyánkő az őskori legyet. — Az anya, többnyire gonosz mostoha, megöli a terhére eső kis fiút, urának étkül feltálatja s ez gyanútlanul eszik belőle. A még

kisebb leánygyermek, a tettes édes leánya, mindent kilesett, nem eszik, hanem a csontokat titkon félrerakja s elássa az udvaron álló fa alá. A fán egyszer csak csodálatos dalú madár jelen meg, amely emberi hangon szöveget is énekel. Elrepül előbb egy aranyműves házafedélére, ott éneklí emberszóval: „Anyám megölött, apám megevett, Kis testvérem, Mariskám, Összeszedte csontocskám, Kötte selyemkendőbe, Tette bodza tövibe, Kivitt, kivitt, De szép madár lett belülem“. Ott kiszaladnak csodájára, még egyszer szeretnék a dalt hallani, de csak aranyláncért ismétli. Megkapja az aranyláncot. Csizmadia házán ugyanígy tesz, ettől piros cipőt kap. Kalaposmestertől énekéért új kalapot, molnároktól malomkövet szerez. Az ajándékokkal haza száll. A fán otthon újra dalolni kezdi énekét. Kiszalad a kis huga, annak ajándéku ledobja a láncot meg a cipőt; apja is kijő, azé lesz az új kalap, majd a mostoha kerül reszketve elő, ennek fejére hullatja a malomkövet s agyonüti vele. A fára köd ereszkedik, ágai megrázkódnak s az apa és kis leány közé megelevenedve leesik a kis fiú.

A típus emlékezetbe vésődő elemei eszerint a következők:

1. *Anyá* (mostoha) megöli idősb (mostoha) gyermekét és feltálalja.
2. Kisebb testvér ennek csontjait összeszedi s az udvaron fa alá elássa.
3. Emberszóval *éneklő madár* jelen meg a fán, ajándékokat szerez és visszarepül haza.
4. Otthon a fán éneklí *leleplező dalát*; jóknak ajándékot juttat, anyját malomkövel agyonüti.
5. A madár helyén a meggyilkolt gyermek kel életre.

Grimm 47. sz. a. közli a mesét s annak címe után a típusváltozatot „*Machandelboom*“ (bodzafa) néven ismerik az összes meséskönyvek. Nálunk a nép ajkáról lejegyezték többen („Fehér madár“ c. Berze Nagy J. a Kisf. Társ. Népkölt. Gyűjt. IX. k. 47. sz. a. a palócságból; a mesepéldány mozzanatról mozzanatra azonos a Grimm-félével, mely egyezéstről l. Rónáné Sklarek Lujza cikkét a Heinrich-albumban és tölem Ethnogr. 1919. 1—8. ll. — Pap Gyula szintén arról a vidékről jegyezte le, de már eltérő variációban: Palóc Népköltemények c. füzetében, Sárospatak, 1865. 121. l. „Jártár varnyú“ címmel. — Szélső változat Orosházáról Veres Imre gyűjtése, amely a M. Nyelvőr IV. évf. 138. l. jelent meg cím nélkül, a példány töredéknek tekintendő.)

Külföldön rendkívül elterjedt mese: változatainak tömegét adja bibliografiai rövidséggel *Bolte-Policka: Anmerkungen zu den Kind.- u. Hausmärchen der Brüder Grimm.* Leipz. 1913. I. 412—23. ll. Antti Aarne meserendszerében típusunk száma: 720. Általában vagy e szám megadásával, vagy „*Machandelboom*“ névvel szoktak idézni.

V. *A jávorfa meséje.*

Óreg király három gyermeke közül annak juttatja trónját, aki az ő kívánságát, valamely nehezebb feladat elvégzését, teljesíti. Az események úgy alakulnak, hogy a vállalkozás a legfiatalabbnak sikerül s ő lenne apja trónutódja. Idősebb testvérei irigységből még távol az udvartól életére törnek, meggyilkolják s elhagyott helyen, vízszéli bozótbun elföldelik. Otthon nagy sópáncodással szerencsétlenségről mesélnek, melynek a kedvenc áldozatul esét. Később kint a tett

helyén a holttetem sírján jávorfa (nád) nő fel s egy arra vetődő pásztor az új hajtásból furulyát metsz magának. Mikor meg akarja próbálni és belefúj, a hangszer önmagától emberi hangon énekelni kezd: „Fújjad, fújjad én pásztorom, Én is voltam királygyermek, Most meg ragyok jávorfácska, Jávorfából furulyácska“. A csodafurulyának híre megy, eljut a kastélyig, hivatják a pásztor s mikor az hangszerével megjelen, először a királyapa kísérli meg, belefúj és hangzik belőle az ének: „Fújjad, fújjad, királyatyám . . .“ (többi azonos!) A gyilkosok vonakodnak megfűjni, de atyjuk kényszeríti őket. A furulya ekkor így kezd: „Fújjad, fújjad, én gyilkosom . . .“ stb. A legidősb haragra gerjed, földhöz vágja a furulyát s ekkor a hangszerből életre kel a legfiatalabb testvér, aki most már elevenen vádolhatja két gyilkosát. Ezek elveszik méltó büntetésüket, a trónt pedig a legifjabb kapja.

Bizonyos, hogy a rendelkezésre álló kb. 170 változatpéldányról hű, egységes típusképet adni fölötte bajos; de nem is philologiai hitelességről és teljességről van itt szó, hanem egyszerű fogalmi egységesítésről. Hadd igazoljam az eljárást, amely miatt a folklóre-módszert már több igaztalan támadás érte, egy kis kitéréssel, helyesebben: magyarázó analóg példákkal. A leíró néprajznak pld. van újabban egy eljárása, melyet akkor alkalmaznak, midőn valamely vidék vagy faji terület népegységének arctípusát óhajtják megrögzíteni. Külön e célra szolgáló Zeuss-készülékkel ugyanazon egy lemezre ráfényképeznek egymásután 30—50 arcot. Az így nyert közös fénykép előhiva elmosódott körrajzot ad; rajta a közös vonások erősebben kiemelkednek s az egyéni különösségek elhalványulnak. A kép nem ideális tökéletességű, de az egyező vonások kiemelésével használható összképet ad. Hasonló ehhez általában a mi lélektani foiyamatunk is, midőn sok egyes benyomás emlékeiből egységes fogalmi képeinket nyerjük. Ugyanígy jár el a mesekutató valamely típus változatpéldányaival, amelyek benne egy összbenyomásba, *közös fogalmi képbe* olvadnak, s ha ama belső komplex képhez híven fogalmazza meg, emberileg elvégezte, amit az összefoglalástól kívánhatunk; lesz t. i. legalább is olyan hiteles, mint bármely ilykép alkotott fogalmunk. A módszer ellen tehát hitelesség dolgában kifogást emelni nem lehet. Ami pedig a részletek eltéréseit, eltolódását, kivételes vonásait illeti, arra alább a részletes tárgyalásnál amúgy is rátérünk.

Ha pusztán arra szorítkozunk, ami a változatok *mindegyikében* megvan, úgy következő motívumsort kapjuk:

1. Valamely feladat elvégzésére magas jutalom van kitűzve.
2. Két vagy három testvér pályázik rá s a legifjabb lesz a nyertes.
3. Ezt az idősb *testvér* (vagy mindkettő) irigységből megöli.
4. Szabad helyen a holttestből (növény nő ki s ebből) *hangszer* készül, mely a titkot kideríti.
5. (Az áldozat életre kel).

Grimmek gyűjteménye egy-két vonásban eltérő változatot ismer (19. sz. a. a térképen vörös jelű); a címe *Der singende Knochen* (Az éneklő csont). Minthogy a Grimm-gyűjtemény a mesekutatás egyik alappillére, nem csoda, ha inkább ez a szerkezet vált közismertté és típusunk elfogadott neve is a mi Jávorfánttól eltérően a Grimm-féle lett. — Antti Aarne rendszeres jegyzékében száma: 780.

Tipuscsaládunkban az utóbb tárgyalt két mese (IV. és V.) csak *egy* közös vonás révén tartozik szorosabban együvé s válik el a többtől (I—III-tól): abban, hogy a leleplezést mindkettőben csodáseredetű *dal* végzi. Nyilván ez a körülmény okozhatta a kettő állandó összecserélését, együtt való tárgyalását is. Valóban eddig nincs róla olyan tanulmány, monographia, megemlékezés, hogy vegyesen keverve ne tárgyalná e világosan szétváló két szerkezetet. Először *E. Monseur*-tól találunk róla behatóbb összefoglalást „L'os qui chante“ c. a. a Bulletin de Folklore wallon folyóirat I—III. évf.-ban. Majd *Włodzimierz Bugiel* dolgozta fel a szláv példákat: „Tło ludowe Balladyni“ c. a lengyel Wisla 1893. VII. évf.-ban (utóbb kibővítve: Studya i szkice literackie, Posen 1911. 194—400. ll.) *F. J. Child* a „Binnorie“ balladával kapcsolatban adja a parallel irodalom- és folkloreatanyag bő ismertetését (English and Scottish popular Ballads. I. 118. l. 10. sz.-hoz; II. 360 és 493.; IV. 498.; VI. 499. és VIII. 447. ll.) s ennek nyomán nálunk *Elek Oszkár*: A Jávorfai meséje. Ethnogr. 1914. 14—31. ll. Mindannyia belekeveri a „bodzafa-mesét“, egyedül *Bolte-Polívka* (id. m. I. 260—76.) tárgyalja világosan elkülönült fejezetekben.

Pedig ahogyan a kettő epikus menete halad, lényegében más-más történettel állunk szemben. Amott (IV.) a mostoha anya a bűnös, itt (V.) az idősb testvér; eltérő a gyilkosság lélektani oka: amott gyűlölet a mostoha gyermek iránt, itt ádáz kapzsi irigység; elsőben az animisztikus összefüggés homályos: fa alá kerülnek a csontok s a lombok közt *madár* jelen meg, egy ideig nem derül ki, hogy a madár az áldozat lelke, míg a másokban világos a láncolat: holttetemből növény nő ki s az abból faragott sip vagy furulya (tehát primitív felfogás szerint a meggyilkolt lényének egy integrans része) énekli a bűnt. Végül a leggyökere-sebb eltérés: abban *madár* énekel, ebben *hangszer* szólal meg magától emberhangon. A Jávorfai ezért erősebb, logikusabb szerkezet s változatai sem oly szétfolyók, mint amazéi.

Tanulmányunkban szigorúan széjjelválasztva tartottuk a két típust s a Bodzafa-változatokat, sőt még az egymásba játszó romlott szerkezeteket is kirekesztettük az összeállításhól.

Első teendőnk volt a Jávorfai alakulatot típuscsaládjá keretében elhelyezni s a módszeres eljárás feltüntette viszonyát a rokon tartalmú szerkezetekhez. Kitűnt főképp az, hogy nem jöhetett velük közös töről egyszerű elágazás módján létre, amint a változatok szoktak előállni, hanem független típusalakulat, mely amikor alapelemeiből összeállt egy általános emberi meggyőződés igazolására, csak alapeszmében vált rokonná több másfajta alakulattal; motívumai nem ezekből vétettek, hanem független kapcsolódással alkották meg a mesét.

II.

A változatok.

Magát a Jávorfai-típust véve most már szemügyre, mesénknek elterjedtsége egész területén *három* különálló változatával találkozunk, leszámítva néhány átmeneti, részben romlott formát. A fent V. sz. a. adott tartalom általános keretét valameányi megtartja, ezen belül pusztán a leleplező *hangszer keletkezése módja* más és más.

A) változat: — Az ártatlan áldozat elhantolt teteméből *növény* nő ki (fa, nád, virág), ennek szárából, hajtásából ott legeltető pásztor *furulyát* (tilinkót) készít magának s ez, amint belefúj, siphang helyett emberszóval dalt kezd énekelni. Benne maga a meggyilkolt szólal meg, jelezve a történeteket. A hangszert fent a királyi várban kézzől-kézre adják; apjának szólítja a királyt (anyjának a királynét), gyilkosnak a testvérét, aki kivégezte. Igen gyakori vonás a példákban, hogy a hős végül életre kel. Az idetartozó szövegek térképünkön *fekete* ponttal vannak jelölve. Nevezhetjük röviden: *furulya-változatnak*.

B) változat: — Legkisebb testvérjüket a két idősebb megöli és elföldeli. Nagysokára egyszer nyáj (konda) legel azon a tájon, az egyik állat feltúrja a tetem egy *csontját*. A pásztor észreveszi és sipot készít belőle; mikor belefúj, a csont éneklő a leleplező dalt. Folytatása azonos az előző variánszal. A hős itt is legtöbbször megelevenedik. Előfordulási helyeit a térképen *vörös* pontok jelölik. *Síp-változat*.

Mindkét szerkezet rendes prózai mese, csupán a dal strófái, ezek azonban kivétel nélkül mindenütt, verses formájúak. (Átmeneti alakulatokat l. alább.)

C) változat: — Két felnőtt leánytestvér van a háznál; az idősebb gonosz, alattomos. Kérő jelentkezik náluk, aki az ifjabbikba szeret és eljegyz magának. Az idősebbikben irigy féltékenység dül, hűgát el akarja tenni láb alól, hogy a kérőt elhódítsa. Kicsalogatja testvérét a tenger (folyam) partjára s amint ott sétálnak (mosnak), betaszítja a hullámok közé. Huga hasztalan könyörög, ígér mindent, csak szabadítsa ki; mind hiába, odavész. Holttestét a hullám később partra mossa s egy arra járó *hárfás énekmondó* (néha két minstrel) a lány aranyszőke *hajából felhúrozza* hárfáját. Mikor pengetni kezdi, felhangzik belőle a leleplező ének. A dalnok útjában lakodalmas házhoz kerül, a kérő u. i. a szerencsétlenség után az idősebbiket gyűrűzte el. A menyegzőn megjelen a hárfás, hangszere egy-egy pendítésre magától énekel és felfedi a bünt. A tettes lányt vagy (rendesen) vesztőhelyre viszik, vagy reggelre halva találják. A térképen *zöld* pontokkal jelölve.

Ez a költőileg kiértékelt, értékes változat mindvégig *verses*; nem elmondott, hanem dalolt szöveg, kétségtelül egykori minstrel termék, mely népajkra kerülve ma a legjellegzetesebb *népballadák* egyike.

Kevésbé lévén nálunk ismeretes az előző változatoknál, mutatóni egy képviselőjét, a térképen 139. számú *svéd* (Göthaland) szerkezetet közlöm itt hevenyészett fordításban (*Geijer-Afzelius: Svenska Folk-Visor från Forntiden, Stockh. 1814—18. III. 16. l. De två Systarne*). Refrainjét, amely minden versszak 2. és 4. sora gyanánt vissza-visszatér, csak az első strófán teszem ki.

A két leánytestvér.

1. Egy britt király élt hajdanán
— Ezt így dalolta egy kis madár — (refr.)
Két gyermeke volt, két ifju lány.
— Az erdő kint virágban áll. — (refr.)
2. Hugához nénje szólt ilyen:
„A tengerpartra jer velem,“
3. Mint napsugár a hűg haja,
Idősbé barna éjszaka.
4. Elöl a kisebb vig gondtalan,
Hátul ment nénje zordonan.
5. S hogy kiértek hol a tenger zúgott,
Ott a vízbe lökte a testvérhűgott,

6. A lány jajongva szolt neki:
„Néném, segíts a partra ki!”	15. Egy hárfás lelt rá délidőn
S kezén a lányból hárfá lőn.
7. „Ne hagyj elveszнем a habon,
Tiéd lesz gyöngyös szalagom.”	16. Mellesontjából a karjai,
Az ujjakból csavarjai.
8. Gyöngyszalagodat megkapom,
Ha ott pusztulsz el a habon.	17. S a lány sok aranszál haját
Húrok gyanánt kötötte át.
9. Szolt újra esdve szomorún:
„Tiéd lesz gyöngyös koszorúm!”	18. Karjára öltve hangszerét
Menyegzős udvarra belép.
10. Gyöngykoszorúdat megkapom,
Ha ott pusztulsz el a habon.	19. És dal pendül a húrokon:
„Hallga csak, szép menyasszonyom!”
11. „Oh édes néném, az istenért,
A vőlegényem is tiéd!”	20. Első hangja szol illetén:
„Jegyescm volt a vőlegény!”
12. Vőlegényed is megkapom,
Ha ott pusztulsz el a habon.	21. Másik szava szol szomorún:
„Fején a gyöngyös koszorúm!”
13. Halászok jöttek hajnalon,
Holttetem úszott a habon.	22. A harmadikkal véget ére:
„Néném taszított tengermélybe!”
14. Hóteste fénylett a vizen
És partra tettek csendesen.	23. Vasárnap még menyasszony volt,
Hétfőn pedig máglyán lakolt.

Hozzá kell még tennünk, hogy a *C* változat zöld pontjai a skandináv és szomszédos népeknél aránylag ritkák a térképen, ez azonban nem tükrözi hiven a való tényállást. Bizvást teleszórhattuk volna az egész területet zöld pontokkal, mert a legszavahihetőbb tanuk: Geijer és Afzelius szerint (id. m. III. 22. l.) e balladát ott minden kunyhóban ismerik. Ha nem tettük, azért történt, mert az említett földdarabról a jelzetteknel több *közölt szöveg* nem állott rendelkezésünkre.

D) változat: — Ezt a többtől némikép eltérő szerkezetcsoporthoz térképünkön nem tüntettük fel külön, minthogy világosan az *A* csoport fáról vágott furulyáját tartotta meg, vagyis e főváltozat egy mellékágának tekintendő csupán. Lényege az, hogy az anya vizért küldi leányát, de mert sokáig elmarad, megátkozta: ha már odagyökerezett a lába, maradjon is ott, változzék fává. Az átok fog. Bátyja (v. más legény) a fa mellett elmegy s ágából furulyát, hegedűt ákar vágni magának; mikor megmetszi, vér esurran belőle s maga a lány szolal meg; utasítja, menjen haza és ott fújja meg (pengesse) anyja előtt; az asszony ráismer leánya hangjára és sirva bánja elhamarkodott átkát. — Ez a nyilvánvalóan más elemekkel vegyült forma sajtóságos földrajzi elhelyezkedésű; példányai szinte egyenes vonalban, sorakoznak délről észak felé s csak a *nyugati szlávoknál* ismeretesek; a rokonnyelvűség itt is határt von, ami, akár csak a minstreleknél, szintén hegedűsök elterjesztésére vall. Ide tartoznak lényegtelen eltérésekkel a: horvát (térképen 13. és 14. sz.), tót (10.), morva (15. és 16.), lengyel (17.), litván (34.) és lett (33.) példányok. Mindannyia lírikus formába öntött *ballada* s legtöbbje töredék. Északi példányai közelebb állnak az angol-skandináv (*C* változat) csoporthoz, délen egyedüli vezérmotívum az anya átka, amely több más tárgyú balladákban is állandóan visszatér (i. erre *Haupt-Schmaler Volkslieder der Wenden in der Lausitz*, Grimma, 1841. I. k. 3., 34. és 111. számú darabokat és a 339. l. jegyz.). Innen nyomulhatott be a Jávorfá-típusba is és hozta létre a különös hibrid alakulatot.

Míg ezek szerint az *A* és *B* változat *prózai mese*, a *C* és *D* csoport *énekelt ballada* formát öltött. E formai eltérés magyarázata a tartalom azonos volta mellett nem okozhat nagyobb nehézséget. Világosan arra vall, hogy az egykori énekmondó hegedősök rendes krónikás énekeik mellett nem egyszer dalba öntöttek hallott mesetárgyakat is. Megleljük pl. a Jávorfán kívül a „Panczimanczi“ mesét skót és skandináv balladákban (l. összeállítva: R. Warrens: Norweg., Island. u. Faeröische Volkslieder der Vorzeit, Hamb. 1866. 376. l. jegyz.), a „mindent mutató tükör elől elrejtőzés“ meséjét faeröri epikus dalban (Hammershaimb: Sjurdar Kvaedi, Kjöbenh. 1851. 140. l.), vagy: „a tüskék közt táncoltatott zsidó“-t angol minstrelénekekben (Farmer: Merry songs and ballads, Lond. 1897. I. 51. v. ö. Grimm 110. meséjével: Der Jud im Dorn), az „Igazság és Hamiság“ típust orosz bylin-ekben (Ivan Francko a Golubinaja knyigá-ról a Sefesenko Társ. kiadv. 70. k. 1–29.) és i. t. Ahol azután a nép tőlük ily epikai dal formájában tanulta el a mesét, ott ma is ez alakban él közszájon. Igazolja egy másik tapasztalat is, melyet térképünkéről leolvashatunk, t. i. ahol balladás formát ismer a nép, ott a környéken a prózai mesealak hiányzik, ebben a formájában arrafelé nem ismeretes. Ily területek: az egész britt szigetország, a dán, skandináv, faeröri és izlandi földdarabok, valamint a most jelzett (*D* változatot fejlesztett) nyugati szláv vidék: vagyis igen jelentős nagy területen *csak* balladás alak van elterjedve s itt meseforma sehol fel nem lép. A jelenségnek mi lehet a magyarázata? Két esetre gondolhatunk: e helyeken az énekmondók balladás alakja vagy elnyomta a korábban ismert meseformát, vagy előbb ily prózai alakban egyáltalán nem ismerték a típust, hanem először mint újdonságot a minstreltől hallották már énekes formában s ily alakban 'vert gyökeret náluk. Alig lehet kétség az iránt, hogy ez utóbbi eset fedi az igazságot; mert ha ama területeken a mesealak már előbb meg lett volna honosodva, feltétlenül marad itt-amott nyoma s térképünkön a zöld pontos darabokon közbül fekete vagy vörös jeleket is találnánk.

Ezekben ismertetvén az előforduló változatokat, áttérhetünk a *térkép*ből kiderülő egyéb tanulságok megbeszélésére. Eddig pusztá tényeket regisztráltunk s az egybehordott anyagban áttekinthető rendet igyekeztünk teremteni. A mesetanulmányozás igazi célja azonban ezeken túl esik. Kiindulópontul véve az eddigieket, kiemelni kívánók mindazt az eredményt, tapasztalatot, ami egy jellegzetes példán megvilágítva, a mesék biológiájához, belső élettanához tartozik, mindazt, ami a mesék általános viselkedésére nézve értékesíthető, ami ismereteinket róla elmélyítheti.

Valamely mese változatainak, azok elhelyezkedésének *térképen* való feltüntetésére ez az *első kísérlet a mesekutatás terén*. Különös érdemet az újításnak nem tulajdonítunk, de azt hisszük, az áttekintés megkönnyítését, az olvasó számára az ellenőrzés lehetőségét s a fejtegetések követését elő fogja segíteni. Nehány évtizeddel ezelőtt, mikor a mai anyagnak még elenyésző töredékét ismerte csak a tudomány, ily segédeszközre szükség nem volt, a kutató az adatok eloszlódását állandóan emlékezetben tarthatta; ma azonban, midőn egy-egy mesetípusnak csak az európai földrészen 150—200 változatpéldányát kell folytonos figyelemben tartani, számba sem véve az alkotó elemek: motívumok más típusba áttelepített

eseteit, sem a primitív népek mondái között található megfeleléseket: ma a tájékozódás annyira meg van nehezítve, hogy térképre vetítés nélkül tiszta helyzetképet róla a legjobban rögzítő emlékezet is alig tud magának alkotni. Ezek az emberileg alig leküzdhető nehézségek, melyek idővel inkább sokasodnak, hogyszem csökkennének, vittek rá a kísérletre: vajjon mennyiben könnyíthet ez egyszerű szemléltető eszköz a kutatásnak bonyolult munkáján? Kivántuk, kísérlet állapítsa meg, van-e a ráfordított fáradságnak kellő ellenszolgáltatása? — Első próbánk után azt kell hinnünk, hogy az eljárás mód várakozáson felül beválik. A térkép magának a kutatónak sokkal többet elárul a kialakulás és eloszlódás rejtelméből, mint gondolni lehetett volna, viszont az olvasóra is a szemléltetés meggyőző erejével hat.

Térképünk a három elütő színű változatról tisztán láttatja, hogy a varian-sok a maguk eloszlás helyén *egységes típusterületeket* alkotnak. Ahol a *C* (zöld) csoport honos, vagyis egész észak-nyugati Európában, ott mint fentebb is láttuk, sem *A* (fekete), sem *B* (vörös) változat nem jelentkezik, világos bizonyosságául annak, hogy a ballada-forma *itt keletkezett* a terület valamely pontján s onnan terjedt tova; a változat megalkotója sem lehetett más, mint valamelyik hárfás minstrel s bizonyára az énekmondók rendje vitte széjjel a maga megszokott vándorlásterületén. Egybevág ezzel az a folklóre-tapasztalat, hogy a jelzett földdarab egyébként is *azonos* balladákat ismer; ami epikus népének-tárgy a britt szigetországban közkincs, annak hasonmásait tudja a dán, skandináv, faeröri és izlandi nép. *Child* id. nagy gyűjteménye erre a példák sorozatával szolgál. R. Warrens is tanulságos táblázatot ad belőlök id. fordításai kötetében (417—31. ll.)

Másfelől ugyancsak egységes területek azok, ahol típusunk *eggyáltalán nem fordul elő*. A térképen jelentkeznek üres foltok (Finneknél, a Balkánon), ahova nem hatolt el egyik változat sem. Másfelől könnyű lenne kimutatni, hogy e helyeken a Jávorfa összes alkotó motívumait külön-külön ismerik, természetesen *más idegen* típusba illesztve, csak épp ebben az összeállt kombinációban nem. — Ha valakinek kételyei támadnának aziránt, vajjon nem a lanyha felgyűjtésen múlt-e, hogy itt-amott a Jávorfát nem találjuk meg az ott lakók mesekincseben, hátha lappang még, talán véletlenül nem került feljegyzésre, vagy a gyűjtő elcsépeltnék hitte és elhagyta, — az aggoskodót megnyugtathatja a *finnek* esete. Nincs nemzet, amely oly gonddal, szeretettel gyűjtötte volna fel emlékhagyományait, mint a finnség. A gyér lakosú területről több mint 23,000 népmese-példányt őriz a helsingforsi központ (l. Antti *Aarne* beszámolóját és típusok szerinti kimutatását a Folklóre-Fellows Communications 5. köt.), szemben pl. a mi alig 1500-ra tehető magyar szövegünkkel. A roppant anyagban egy-egy típus a szövegek százaival szerepel; de a 780. sz. Jávorfa-mese, amely náluk Grimm alapján van felvéve, egyetlen példányt nem mutat fel, hasonlóképp hiányzik a finnországi svédek között (l. O. Hackmann katalógusát ezek gazdag gyűjtéséről FFC. No 6. alatt). Igen tanulságos ezzel szemben az az egyetlen töredékroncs, amely Alava ingermannlandi finn gyűjtésében (l. k. 295. sz. a.) mégis felbukkan. Az ilyen elszigetelt egyetlen kivételes példány mitsem jelent a folklóre-ban. Térképünk utal hasonló esetre máshol is, midőn Oroszország közepén egymagában álló *B* (vörös) változatot mutat (78. sz.), vagy Ausztria déli részén, Gottscheeben meg épp egy *C*

(zöld) jellegű balladát jelez (145. sz. a.) messze távol a többi testvérváltozattól. Ezek világos kivételek; valamely sok földet bejárt valakinek bemondásából valók, kinek emlékezetében ama távol helyen felszedett forma ragadhatott meg. Ezek tehát így elszigetelve az általános tapasztalaton mítsem változtatnak. A folklórebán szinte törvényszerű jelenség, hogy típus és változat vagy *több* van, sőt annyi, hogy untalan ismétlődik, vagy egyáltalán hiányzik. Finn földön ezért teljes biztossággal megállapítható, hogy a Jávorfamese nem ismeretes. Nem is lehet más-kép; ha a szomszédos területeket nézzük, széles karéjban üresség környezi, nem volt tehát honnan átjönnie.¹ Nyugat felől a balladás forma sem terjedhetett át hozzájuk; az énekmondókról ismeretes, hogy csak nyelvileg rokon területeken jártak, ahol úgy ahogy megértésre találtak. A merőben idegennyelvű finnekig nem terjedt ki vándorlasterületük.

Nem kevésbé tanulságos a Balkán üres foltja. Az egyetlen, 79. sz. szerb jelzésünk Vuk Karadzicsnak „Troján császár“ meséje alapján került a térképre s mint alább látni fogjuk, voltaképp átmeneti forma, amely lényegileg a Midámondához tartozik. A félsziget többi délszláv lakóinál szintén hiányzik, különben igen beható publikációik tudnának róla. Lejebb délre a minden ízében keleti színezetű és eredetű török folklóre nem tud róla, aminthogy keleten a Jávorfaszervezet egyáltalán ismeretlen. Az oláhság részéről Šainénu (Basméle romane. Bukuresci, 1895, 180. l.) közöl kivonatban egy Neghinița = Jávorfácska mesét (a Revista Nouă II, 22. után), de kiderül belőle, hogy a cigány harmadik fiát hívják így: jávorfavésszőnyi-, vagyis arasznyinak; a példány csakugyan nem Jávorfamese, hanem Hüvelyk Matyi-típus. Meg kell sajnálattal jegyeznünk, hogy az oláh folklórközlések általában fölötté megbizhatatlanok. Mesterségesen megcsinált irodalmi nyelvűktől t. i. a hiteles népi közlések nyelve oly gyökeresen eltérő, hogy a kellemetlen különbséget eltüntetendő, minden népi közlésük az egész vonalon át van dolgozva inkább több, mint kevesebb költői szabadsággal. Elrettentő példák e nemből azok, melyeket Mite Kremnitz közöl fordított kötetében. A tényállás tisztázása céljából már régebben felkértük Alexics Györgyöt, nézné át az idevágó anyagot, de közlése szerint a típusnak nyomát sem találta: saját gyűjtésében van csak egy bánáti töredék belőle, de ez is nyilván magyarból való. Mindenesetre nem lényegtelen jelenség, hogy a Jávorfamese délkeleti határa nálunk zárul s tőlünk tovább délre nem szüremlik át. Ez legalább nem mutat olyan élénk folklóre-kölcsönhatásra, mint aminőt újabb irodalomtörténeteszeink egy-nemelyike az „igrice“-kel kapcsolatban feltevésük hangoztat.

Eddigi tapasztalataink oda vezettek, hogy a változatoknak kikerekített területeik vannak, ehhez járult a másik tény, hogy típusunk nem mindenütt egyenletes elterjedésű, hanem többhelytt, nagyobb földdarabon ismeretlen. A két

¹ Térképünkön a 18. számú észl változat hibás helyre van téve. A példány *Kallas Oszkár* gyűjtéséből való, aki azon észl gyarmatosok ajkáról jegyezte fel, kik kb. 200 év előtt hazájukból Vitebszk kormányzóságba, Ljutzin város mellé telepedtek le. A 18. sz. fekete pont tehát jóval lejebb, dél-keleti irányban a kontinens belsejébe helyezendő (l. *Kallas Achtzig Märch. der Ljutziner Esten*. Verhandl. der Gelehrt. Estn. Gesellsch. XX. Jurjev-Dorpat, 1900. 80—404. ll. — A mese itt 50. számú: „Tapetud sösar“, Die ermordete Schwester).

jelenség nevezetes tapasztalatot rejt magában, azt t. i., hogy a mesemagyarázatnak angol részről (Andrew Lang és társai) portált egyik elvi álláspontja, amely ugyan-egy meseszerkezetnek több különálló, egymástól független helyen való kisarjadását, az ú. n. *poligenezist* hangoztatja, legalább a mi esetünkben nem állhat meg. Ha igazuk lenne, úgy térképünk nem három-, hanem százféle változatot mutatna s a színes pontok zagyva összevisszaságban tarkálnának rajta. Nem lennének üres foltjai s nem lenne egy bizonyos darabon csak egyféle típusváltozat az egyedül előforduló. — A szemünk előtt megnyilvánuló törvényszerűséget csak egy lehetőség magyarázza, az u. i., hogy a variánsok a maguk területén *egy* központi forrásból kiindulva, *vándorlás útján* terjedhettek csak széjjel. Ámde a „vándorlás” szót is pontosan körül kell írunk s nem szabad közkeletű értelemben vennünk. A mese nem magától, önszántából halad, mint az ember, vagy egy növényfaj, amely fajfenntartásból harapózik tovább. A mesét elterjesztők *viszik* magukkal és tiltetik el útjuk mentén. Innen van az, hogy az elterjedés területe mégsem oly kikerekített, biztos határokkal megvonható, mint a növényi diasporánál. Vannak szeszélyes eltolódásai, egy-egy meglepő felbukkanása nem várt helyen: mégis ez esetlegességektől eltekintve, nagy egészében rendes elterjedésű, amint a térkép is elárulja.

Az előbb említett, látszólag zavaros elterjedési formát mutatja a *B* szerkezet szétszóródása is. Ennek vörös pontjai földrészünk nyugati felén mutatkoznak s itt is sűrűbben inkább középutt, német és olasz földön, bár a jól felgyűjtött francia közép- és tengermelléki tartományokban is gyakori, de már csak *egy* spanyol példányt ismerünk belőle, portugált egyet sem. A feltűnő középső sáv (29. sz.-tól egyenesen délnek a 80. sz.-ig) talán Bédier teóriájának ad igazat s az Európa derekán délnek irányuló kereskedelmi útvonallal áll kapcsolatban. A kelet-nyugati irányú német és francia zömöt is az Elzasz-Lotharingián áthaladó sáv köti össze, amely szintén egybeesik a szokásos forgalmi vonallal. — Bármint legyen is, a *B* (csontból sip) változat világosan az *A* (növényből furulya) szerkezetnek módosulása, amely csupán ez egyetlen mozzanatban tér el testvér-változatától s oly helyen keletkezhetett, ahol a pásztorok furulya helyett sipot használtak, vagy hangszerük fúvókája, csutorája volt csontból. Elősegíthette ez átformálást a középkor sok legendás története szentek és vértanuk csontjairól, a szélteben elterjedt templomi ereklye-kultusz, amely jobbára csontokhoz fűződött, valamint a tetemrehívás szokásának alapgondolata, mely szerint a gyilkos jelenléte nyilatkozásra bírja a tetemet: vérzeni kezd, megmozdul, megszólal, stb. Ama kor felfogásában szunnyadó s részben tudattalan tényezők e közrehatása könnyen kiválthatta a módosult formát, amely felbukkanhatott esetleg több különböző helyen is; bár az eléggé egységes folt, ahol el van terjedve, itt is inkább amellet szól, hogy *egy* helyről, *egy* kezdésből indulhatott ki. Mert viszont, ha a több ponton egyenlőképen támadt keletkezés álláspontját fogadnók el, nem tudnánk megfelelni egy jogosan feltehető másik kérdésre: miért nem állott elő ugyanilyen módosulás pl. nálunk, vagy az északi szlávoknál sehol? Vallási, tekintetben a középkor népies hitvilága dolgában sem a mienk, sem a lengyel, vend, morva, tót, litván, sem pedig a par excellence vallásos spanyol nép gondolatvilága nem különbözhetett annyira a francia, német és olasz hívők ideológiájától, s noha mindahány az egyház egy-

séges szellemi vezetése, kultúrája alatt állott, az egész roppant terület mégsem termelt (az említett 130. sz. spanyol kivételével) egyetlen *B* (sip) változatot sem.

Aligha kell külön bizonyítanunk, hogy a *C* (zöld pontos, balladás) változat szoros összefüggésben van a kontinens *A* és *B* szerkezetével, valamint azt sem, hogy közülök szemmel láthatóan nem a britt-skandináv énekmondók hárfás balladiformája volt az *elsődleges* alak, tehát a mese nem indulhatott onnan vándorútnak kelet felé, hanem ellenkezően a kontinentális forma jutott, akár *A* formájában, akár a *B* változaton keresztül a minstrelek tudomására. Amennyire u. i. költőileg pompásan kiérlelt alakulat a skót-skandináv ballada, mégis van egy igen nagy fogyatkozása: az az alig elképzelhető részlet, ahol a hárfás megtalálja a leány partra vetett holttestét és ennek *hajával felhúrozza* hárfáját. Ez technikai képtelenség. Naiv hallgatók hajlandók bármi túlságba hajtott csoda elképzelésére, de nem hiszik el, ami a gyakorlati életben keresztülvihetetlen. Ez a gyarlóság elárulja, hogy a mesének nem e változat volt az *elsődleges* formája, hanem áttétellel van dolgunk, egy eredetileg más árnyalatú történet módosításával, ahol az átformálás nem volt az egész vonalon simán keresztülvihető. A mese kontinentális alakjában a minstrel azt találta, hogy pásztorgyerek állít be hangszerével a királyi udvarba. Ez a jelenet a vándor dalmok előtt nem tűnhetett fel oly természetes színben, mint hogyha hivatásos énekes a jövevény. Ez a saját szájaizének inkább megfelelő áttétel magával hozta a többi velejáró változtatást. A fűvőhangszer hárfává lett; némelyik szövegben az egészet a leány teteméből szereli fel, más változatban csak húrokat készít a leányhajból. A testvérgyilkosság mozzanatán változtatni nem kellett. Felnőtt leányt miért gyilkolhatott meg a néneje? Nyilván féltékenységből s ezzel együttjárt a kérő fellépése, a testvérek versengése, az elpusztítás gondolata s i. t.

Amint ezt a természetes folyamatot így könnyű rekonstruálnunk, épp oly lehetetlen volna az áthidalást fordítva elképzelnünk. A *C* szerkezet kerek, novellisztikus formájából sosem állhatott elő az *A* vagy *B* változat primitív története. Feljebb kiderült már, hogy a kontinentális formák közül is az *A* látszik inkább *elsődlegesnek* a *B*-nek legendás módosulásával szemben. Az *A* alapváltozat eredeti voltát s a másik kettőnek ebből történt kiágazását térképünk is igazolja. A *C* forma exkluzív elszigeteltsége s a *B* alak körülzárt volta helyi alakulást árulnak el, míg az *A* példák fekete pontjai a kontinens egész területén szétszóródva, ennek prioritása mellett tanuskodnak.

Vizsgálódásunkban továbbhaladva, most már az a feladat áll előttünk, hogy megkíséreljük a rendelkezésre álló tények alapján mesénknek *keletkezését*, alkotó elemeiből történt összerakódását megvilágítani. Ezt az egykor végbement folyamatot viszont csak úgy lesz módunkban tisztázni, ha előbb az adott anyagból sikerül mesénk *ősi alakját* (archetypusát) kikövetkeztetnünk, mert csak ennek összerakódásáról lehet szó a keletkezés megvilágításával kapcsolatban. E legkorábbi forma az eddigiek szerint látszólag már adva van az *A* változatban, de csak látszólag. Egyelőre csupán annyit tekinthetünk bizonyosnak, hogy ez a szerkezet rejti magában a keresett östípust. Figyelembe veendő azonban az *A* változathoz tartozó 102 mesepéldánynak árnyalati eltérései egymás között, melyek éppen nem jelen-

téktelenek s egyelőre ez erősen divergáló vonások mindegyike igényt tarthat arra, hogy egykor az ősi forma alkotórésze lehetett. Előáll tehát a kiselejtezés szüksége, amely kissé behatóbb részletkutatást igényel.

III.

Az alkotó elemek (motívumok).

167 mesepéldányunk közül a különálló 29 drb *C* változatot letudva, a többiben vegyesen majd kisfiú vagy serdült ifjú, majd gyermekleányka vagy felnőtt hajadon a történet hőse, azaz inkább: áldozata. A leányváltozatok száma összesen 57 (a 29 drb *C* változattal együtt 86), fiúhőse pedig 81-nek van; az eloszlás tehát majdnem egyenlő. E két eltérő formulának nem szabad különös jelentőséget tulajdonítanunk. Folkloretermékek általában erős hajlandóságot mutatnak arra, hogy eredeti szerkezetük ily értelemben is módosulásnak legyen alávetve; átköltik az ismert terméket olyformán, hogy másik nembelire is alkalmazható legyen. A népdalok legény-leány változatai azonos tartalommal, formailag is alig módosulva, minden gyűjtésben tömegével találhatók.

Az alkalom aszerint, amint inkább leányokból vagy fiúkból áll a hallgatóság, ráviszi a mesélőt is arra, hogy egy-egy meséjét átformálja közönsége érdeklődésének és tetszésének megfelelően. Ez a helyzetből fakadó természetes eljárás, mióta csak emberek mesét mondanak, mindenkor szokásban volt. A régiek közül nem egy sikerültebb áttétel megszilárdulva gyökeret eresztett és fennmaradt mint állandó változat, sőt mint testvértípus. Az „Állatvölegény“ (Amor és Psyche) szerkezetnek női megfelelői a „Kigyóleány“ formula (Grimm 63. sz. jegyz.) és részben a „Hattyúleányok“ széltében elterjedt alakulata. A három fogós kérdésre talpraesett feleleteket adó „Okos leány“ történetének mása férfihőssel a „Cinkotai kántor“ (Canterbury-i apát) esete. A „Hamupipőke“ történetnek megfelel az „Aranyhajú királyfi“ (Grimm: Goldener-Eisenhans 136. sz.) meséje, itt a fiúhős neve is legtöbbször megmaradt Hamupipőkének. — De nemesak ily típusba rögzített régi kialakulások tanuskodnak a leány-legény változatok szokásos előállításáról, hanem újabb keletű és momentán keletkezésű módosulások jelét is lépten-nyomon mutatják a különféle mesepéldányok. Hogy néhány szembeszökő esetet idézzünk: a Gesta Romanorumból ismeretes (LVIII. sz.) Jovenianus legendát két szicíliai változat (Pitrè: Fiabe e leggende pop. sic. Palermo, 1888. 6. és 7. sz.), azonkívül egy kaukázusi örmény-mese (Bolte-Polivkánál II. 282. l.) leányról mondja el: az Árgirus királyfi történetét egy ratibori lengyel mese (Malinowskinal, Archiv für slav. Philol. XXIV. 462. l.) úgy tudja, hogy leánnyal esett meg; sőt a „Mindentudó Doktor“ is megjelent női kiadásban (Onesukovnál u. o. XXXI. 94. sz. a.). A mi magyar folkloreunk is mutat fel nem egy hasonló példát. A nevét titokban tartó kis öreg szellem (Panczimezei) esete Ipolyinál (Magy. Népk. Gyűjt. XIII. k. 48. sz.) vén banyáról van elmondva. Ugyanazt a történetet, melyet „Enczella“ néven női hőssel mesél népünk (Berze Nagy J. gyűjt. MNGy. IX. k. 11. sz.) megtaláljuk Ipolyinál (u. o. XIII. k. 49. sz.) „Incsulka“ néven férfi főszereplővel. A „Kolbászeső“-ről szóló mókás anekdota Horger A. csángó gyűjtésében (MNGy.

X. k. 254. l.) férfin esik meg, de Kálmány Lajosnál (Hagyományok II. k. 30. sz.) nőről van elmondva, s i. t.

Mindez azt mutatja, hogy a mesék hőstescserélgető, majd ifjút, majd leányt szerepeltető eljárás módja esetlegességeken múlik, ami ötletszerűen felbukkanhatik bárhol és bármikor. Lényegessé válhatik azonban e nő-férfi változat akkor, ha külön-külön *állandó motívummal* vannak összeforrva s ezt mint alkotó elemet beleviszik magukkal a mese szerkezetébe. Utóbbi esetre szolgál például a mi Jávorfá-típusunk, ahol az egyes darabok aszerint, hogy ifjú vagy leány a hős, *más-más bekezdő motívummal* indulnak meg.

A *női* forma saját bevezetését hozván magával, azzal kezdi a mesét, hogy van egy királynak (egyszerűbb valakinek) három (két) leánya: minthogy az apamár öreg, kiküldi leányait az erdőre *eper*t szedni, mert aki majd kosarát leg hamarabb teleszedi, az örökli trónját (vagyonát). A versenyben a legifjabb lesz győztes s a szerencsés örökösét nénei elpusztítják. Ez a bevezetése összes hazai változatainknak (térképen 1—8. sz.), így meséli azonkívül a lengyel (17., 30., 31. és 40-től 44-ig), a fehérorosz (48.), a kisorosz (57—60.), nagyorosz nép (71., 72., 73., 77.) s idevaló még két francia példány (110., 111.). E keletinek nevezhető csoport mellett van csekély árnyalati módosulással egy nyugati csoport, ahol a leányoknak eper helyett *virágot* (még van szabva, milyet) kell szedniök. Utóbbi változat fészke a flamand-vallon és középfrancia terület, de feltűnik itt-amott másfelé is (vallon példák 101-től 107-ig, flamand 96-tól 100-ig, francia 117-től 122-ig; előfordul még pomerán 24., svájci 25., lengyel 37. és nagyorosz 74., 75. és 78.-ban nyilván helyi módosulásképen).

Az eper- vagy virágszedés eszerint nyilvánvalóan a női változattal egybe-forrvá fordul elő, míg a fűhőst szerepeltető példányok bekezdése ettől teljesen elüt. A női formával együttjáró eperszedés ismét csalhatatlan jele annak, hogy ily kiértett egységes összeforrásban nem találhatták ki külön-külön több helyen, hanem mint kész szerkezet vándorolt és vert gyökeret egy-egy területen. Még feltűnőbb az eperszedés áttétele virágszedésbe s ennek is tipikusan kikerekített telephelyei. Alig merülhet fel kétség aziránt, hogy keletről nyugat felé haladva, valahol *egy* bizonyos ponton *egy* spontán áttétel lépte át a flamand-vallon határt. Legelőször t. i. ugyanaz az eset állott elő, mint az utóbb felsorolt pomerán, svájci, lengyel és nagyorosz alakulatok létrejöttékor: helyi, incidentális változtatás történt az eperszedésen egy önként adódott gondolatkapcsolat révén, amely *nő*khöz inkább illőnek és általuk gyakrabban üzötnék vette a *virágszedést*. Míg azonban ama keletibb helyeken a változtatás *későn* jött annyiban, hogy a helyszínén már akkor az „eperszedő” forma meg volt honosodva, a flamand-vallon területre *elsőnek* bevitt „virágszedő” változat ott még érintetlen talajra lelt s mint ismeretlen új mesét ebben a formában sikerült a lakosság folklóréjába oltani. Másképp az egész környék egyfajta és azonos tartalmú mesepéldányai nem volnának elképzelhetők.

Közelebbről érdekel a másik kérdés: tekinthető-e a leány-változat a fiúé-nál ősibbnek? vagyis: az egykori alapszerkezetben leányhős szerepelt-e, vagy fiú? Az elbírálásnak ismét racionális okokból kell kiindulnia, mert mint említettük, a népmesék logikája bizonyos egyszerű adottságokban nem tűr képtelenséget. Az u. i. nyilvánvaló, hogy a mese első megszerkesztésébe népi szemmel észre-

vehető képtelenségek nem kerülhettek, vagy ha igen, úgy a mese nem maradhatott fenn huzamosabban, hanem kiselejteződve, mint zavartalan tétőzést nem keltő, feledésbe merült volna. — Egyszerű adottság a leány-változatok elején az, hogy az apa trónja (vagyona) öröklését egy eper-(virág)-szedés sikeréhez köti. Bármilyen primitív ítélőképesség is érzi, hogy apa észszerűen így nem rendelkezhetik. Néhány mesélő érezte is a hibát s a jutalmat lecsökkentette egyszerű ajándékká. A 97. sz. vallon példában aranykosár a díj, magyar szerkezetekben a nyertes új ruhát kap (1., 7. és 8. sz.), egyikben meg épp egy kis gyöngyöt (2. sz.). Ezzel ugyan más irányban gyengült a motíválás, mert ilyen csekélységért aligha érdemes testvérgyilkosságra vetemedni. Az apa indokolatlan rendelkezése emlékeztet különben Lear király esetére, aki leányai szóbeli kijelentésétől teszi függővé országa szétesését, amit Shakespeare kitűnő érzékkel úgy tesz elfogadhatóvá, hogy az öreget senilis szeszélyűnek tünteti fel. A kétségkívül népmeséből eredt motívumról azonban kiderült, hogy a Lear-vonás csonka, eltorzult eseménye csupán egy teljesebb és indokolt népmesei elemnek, ahol a harmadik leány áradó kijelentések helyett egyszerűen azt mondja: Úgy szereti apját, mint a sót! Az emiatt eltaszított leány később más országban királyné lesz, atyját ismeretlenül lakomára hívja és csupa sótalan étellel vendégeli, majd a méltatlankodót emlékezteti egykori mondásának helyes voltára (l. Miss Cox: Cinderella-monographiáját, 80—86., hozzá Bolte-Polivka III. 305.; a mese e teljes alakjában megvan a magyar népi mesekincsben is, M. Nyelvőr II. 130., MNGy. IX. 30. sz. és Merényi: Dunamelléki népm. I. 10. sz. a.)

Ugyanilyen motívumtorzulással van dolgunk a mi „eperszedő“ esetünkben. Eredetijét u. i. megtaláljuk egy *más* mesetípusban tökéletesebben, természetesen helyen és elfogadható indokolással. A „Mostoha és édes leány“ mesecsoport egyik külön egységbe rögzített változata (nálunk: „Hóvető Gergely“, l. róla Berze Nagy J. tanulmányát jelen évfolyamunkban; máshol „Tél apó“) elmondja, hogy egy özvegyember, akinek szép és jólelkű leánykája van, a szomszédban lakó özvegyasszony csábításainak enged és feleségül veszi. Az asszony is hoz egy leányt magával, rútat, ellenszenveset, elbizakodottat. A mostoha a két gyermeket csak eleinte gondozza egyformán, majd mind kevésbé képes titkolni szeretetét a saját és gyűlöletét mostohaleánya iránt, végre már elpusztítására tör. Kiküldi téli zimankóban kosárával az erdőre „epret szedni“; némely szöveg hozzáteszi, hogy lenge nyári ruhában, ingben, sőt papírlapedőbe burkolva (Grimm 13. sz.) kell szigorú parancsa szerint a hó alatt keresgélnie. A mostoha már majdnem célt ér, a leányka átfagyva vánszorog tovább, mikor az erdő fái közt tűzvilágot vesz észre; végső erővel eljut odáig s a tűz körül szakállas öregeket pillant meg. A változatok szerint ott a négy évszak ül, vagy a tizenkét hónap (planétaszelleniek), vagy szentek, apostolok, stb. Megengedik, hogy körükben melegedjék, kikérdezik s a lányka elmondja, miért küldték. Engedelmes volta, kedvessége meghatja az öregeket s az egyik kincseket ajándékoz neki, másik meleg bundát; azután felkel egy harmadik (Március hónap, vagy a Nyár), kezével int s a természetben esodás változás áll be. Kisüt a nap, a hó elolvad, néhány pillanat alatt körül minden kizöldül s a fák alatt a lány epret talál, melyekből teleszedheti kosarát. Gazdag zsákmánnyal, kincsekkel tér haza. A mostoha megtud tőle mindent. Másnap

saját lányát küldi ki, melegen öltözteti s ez is eljut az időszakok öregjeihez, de gögösen, neveletlenül viselkedik. Előáll Tél apó (Január, néhol Március, vagy Hóvető Gergely), kezével int, amire zimankós fergeteg kerekedik, a hideg még dermesztőbbé lesz s a lány megfagy. Anyja hasztalan várja, kimegy utána és ő is az erdőn fagy meg. — Ezt az igaz népi költőiséggel megalkotott mesét Európa derekán minden nép ismeri; legkerekőbb példányai a nyugati szlávtság köréből kerültek elő (lengyel, rutén, kisorosz) s megtalálhatók Boltenál (Die 12 Monaten, Herrigs Arch. f. neuer. Spr. 98. köt. 82. l. és u. ő Grimm-jegyzeteiben a 13. számhoz).

Az „eperszedés“ e teljes s a romlottaknál kétségkívül eredetibb formájának átkerülése Jávorfá-mesénkbe némi magyarázatot igényel.

Népmeséket olvasva, első szembetűnő megfigyelés az szokott lenni, hogy más-más tárgyú mesék sokszor *egyforma bevezető történettel* kezdődnek. A gyakori ismétlődés okát könnyű kideríteni, t. i. a folklórebán egyáltalán *több* a mesetípus, mint a szokásos kezdő történet. Valószínű, hogy annakidején nem is alakult ki mindegyikre új meg új bekezdés, hanem újabb típus keletkezésekor a már *ismert* kezdőformulák egyikét használták fel. A jelenség ugyanazon néplelektani okokra vezethető vissza, mint amely a népdalokat is azonos kezdősorokkal indítja meg. De ebből származott azután az is, hogy később a típusok ismétlődő előadásakor a mesélő szintén nem szokott ragaszkodni a hallott bevezetéshez, hanem állandó formulái közül megelégszik egy félig-meddig odaillővel. Ez incidentális változtatások közül némelyik idővel állandóan odarögződik a másfajta tipushoz s ezért gyakori az a tapasztalatunk, hogy *egy* mesetípus példányai több *különböző* bekezdő történettel indulnak meg. Az új bekezdések viszont kénytelenek simulni a mese magvát tevő eseményekhez, módosulnak, elvesztik világos szerkezetüket s olyan töredékessé, sőt abszurddá válnak, mint az eperszedés motívuma a Jávorfában. — A leányhóst szerepeltető változatokat tehát, amelyek végig vagy eper-, vagy virágszedéssel kezdődnek, egykori momentán változtatás megrögződésének kell tekintenünk, amely emiatt *nem is lehetett meg az őstípusban*.

Kirekesztendőnek minősíti e változatokat végül még egy fontos szempont, amely a fiú-variantsok egy részét is a kiselejtezendők közé fogja iktatni. Mindaz a Jávorfá-példa, amelynek hősei *kis gyermekek* (áldozat és gyilkosok egyaránt), késői alakulatok. Mesés történeteink általában a középkor végéig kivétel nélkül az egész világon *felőttekről* (legalább is serdültekről) szólnak s a gyermekhős bevitele a műfajba újabb keletű deformációnak tekintendő. Előáll az ú. n. *dajka-mese* akkor, midőn a mesemondás a nagyok között népszerűségét kezdi veszíteni, megcsökken a jámbor hiedelem a csodákban, szkepszis kezd úrrá lenni a lelkeken, a mese pedig végső menedékkép a gyermekhallgatóság között húzódik meg, anyák és dajkák ajkára kerül, akik közönségük kedvéért a régi történeteket vagy alakítják gyermekhőssel, vagy újat találnak ki azok mintájára. *Jancsi és Juliska*, *A piros bóbítás kis leány* (erős a gyanu, hogy Perrault szerzeménye), *Ózike* (Grimm 11. sz.), *A jó és rossz leány* (Frau Holle), *Az édes- és mostohalány* (Grimm 13. sz.), *A bodzafa* (Machandelboom, Grimm 47. sz.), *Szűz Mária kereszt-leánya* (Gr. 3. sz.), stb. paedagogiai, kiélezetten morális tendenciájú történetek s az újabb keletkezés minden jelét magukon viselik. A Jávorfá-mese viszont leg-

alább is korai középkori alakulat, úgy hogy mindama példányokat, melyek gyermeket szerepeltetnek (akár fiút, akár leányt), mint nem ősi formát, el kell ejtenünk.

A fennmaradó szövegek (55 drb) serdült ifjakról szólnak, bevezető motívumuk is rokon egymással. Árnyalati különbségek szerint *háromféle bekezdéssel* indulnak:

1. *Vadkan-elejtés.*

A király országát fenevad pusztítja, (legtöbbször) óriási vadkan a kárttevő, mely ellen hasztalan a védekezés. Az uralkodó kihirdeti: az öröklő trónját, aki a dúvadat ártalmatlanná tudja tenni. Mikor már a királyi kertre kerül a sor, a fejedelem három fia egymásután próbálkozik éjjeli lesbenállással, de csak a legifjabbnak sikerül esellel, megszerzett varázsfegyverrel a gonosz állatot elejteni. Némely szöveg úgy tudja, hogy a hős a vad elől fára menekül, melyet a bős állat ki akar dönteni, de végül elfárad, a fa alatt elalszik s a királyfi óvatosan leszállva, kivégzi. Bátyjai szerencsés öccsüket megölik, erdőn elföldelik, stb., folytatása a rendes Jávorfatórténet. Ide tartozó példány van 21 darab (9. sz. hazai cigány; 12. sz. erdélyi szász; 19., 20., 21., 23., 27. német; 32., 38. lengyel; 49., 56. fehérorosz; 36., 62-től 69-ig kisorosz; 70. sz. magyarosz).

2. *Aranyalmafa őrzése.*

Azonos a mi Árgirus-bekezdésünkkel. A király három fia egymásután három éjjel őrködik kertjükben, mert az aranyalmát termő fa gyümölcsét éjjelenként ellopják. Két idősb a maga virrasztó éjjelén elalszik, a legkisebb ébren marad. A tolvaj itt nem madár képében odarepülő tündérleány, mint az Árgirusban, hanem büvös aranymadár, melynek egy kincset érő tollát sikerül a királyfinak elragadnia. A madárnak varázsereje van. Népi felfogásban egybeolvadt a Phönix fogalmával s innen a neve is olykor: *Tűzmadár*. Nemcsak maga tud megifjodni, hanem másokat ifjít, beteget gyógyít vagy ő, vagy a közelében található *élet-halál vize*. A király a toll nyomán fiait a madár után küldi; aki megszerzi, utóda lesz. Legkisebb képes csak rá, amiért bátyjai kivégzik . . . stb. — A formát tíz változat őrizte meg: 53., 54., 55. fehérorosz, 126., 127., 128. francia, 130., 131., 132. spanyol és a 133. portugál szöveg.

3. *Beteg királynak gyógyírt.*

Előbbinél kevésbé tiszta, de elterjedtebb szerkezet. Az éjjeli faörzés hiányzik, helyette beteg (vagy vak) király számára kell baja ellen az egyetlen gyógyírt megszerezni: büvös erejű griffollat, páva-, sólyomtollat, aranyágot vagy egyéb gyógyszert. Három (két) fia útrakel. A két idősb, mint rendesen, léha fickó; könnyelműen lemond a nehéz vállalkozásról, korcsmákban vesztegeti idejét, adóságba keveredik és vagy börtönbe kerül, vagy a hitelezőnél szolgáskorban dolgozik. Legifjabb célt ér. Visszatértében bátyjait kiváltja, ezek összeesküsznek ellene, a gyógyírt elveszik tőle s őt magát elteszik láb alól . . . Folytatása rendes Jávorfatórténet, — 25 változata közül 2 német (22., 28.), 14 olasz (80-tól 94-ig, a 83-as kivételével), 7 francia (112-től 116-ig, 124. és 125.), 1 katalán (129.).

A háromféle bevezető történet közül *egy sem* mondható típusunk sajátjának, mindegyik előfordul más, igen eltérő csodamesék elején.

A *vadkan-epizód* pl. Pintér Sándor palóc meséjében (A népmesékről. Losonc, 1891. 173—185. l.) egy „becsempészett álmenyasszony” történetet vezet be.

Elterjedt egyébként e motivum világszerte a *Hét bölcs mester* III. példája (Aper) nyomán. A mi 1573-iki Ponciánus népkönyvünk (Eberus Balázs bécsi kiadása), mely a többi európai szerkezettel azonos szövegű, ebben a formában ismeri:

— „Vala egy császár és ennek vala egy erdeje, kiben kegyetlen vadkan vala annyira, hogy valaki az erdőben megyen, mind megöli vala. Az császár megkiáltatá, hogy valaki az vadkant megölhetnéje, annak leányát neki adnája és halála után országát mind nekie hagyná. Vala egy pór pásztor, ki . . . felvevé botját és bemene az erdőbe, kit mikoron meglátott volna az vadkan, nagy rohannással megfutamá és hogy megijedett volna az pásztor, felhága nagy gyorsasággal egy termett körtvélyfára; de az vadkan ezt látván úgy kezdé rágni az fát, hogy immár láttatik vala az pásztornak mindjáraást leszakadni, legottan kezdé az pásztor az gyümölcsöt földre hinteni az kannak és mikoron az kan megelégedett volna az gyümölcsessel, ledőle és ottan elaluvék; ezt látván az pásztor, leszálla a fáról nagy lassan és kezdé önéki az sertéjét vakargatni, hogy inkább alunnék; mikoron kedig hortyogna, kivoná az hüvelyéből az kést és az vadkannak egyik kezével az hátát vakarván, másikkal az kést az torkában ütven megöle; ennek utánna az császár az ő leányát neki adá . . .” (Régi Magy. Könyvtár. 5. köt. Heinrich Gusztáv kiadása, 93. l.).

Az *aranyalmafa őrzése* a nemzetközi mesekincs legelterjedtebb bekezdési formái közé tartozik. Nálunk néhol az „üveghegyre ugrató“ (*Tuhkimo*) típust vezeti be (Istvántfynál a 8. sz.; M. Nyelvőr V. 419. és uo. XVIII. évf. 330. l.), máshol az *Árgirus*-mesét (Nyelvőr III. 322., uo. XXVI. évf. 235., Ipolyinál 15. és 16. sz., Berze Nagy J. IX. k. 56. sz., Gaal-Stierben 5. és 6. sz.), majd ismét a *Fehér ló fia* szöveget (Gaal III, 33. sz.; Berze Nagy 2. sz.; Bolte a Grimm-jegyzetekben II. 301—18. ll.-on 47 külföldi példát sorol fel reá); végül pusztán az aranymadár megszerzése; mint kitűzött feladat szintén gyakori jelenség (Berze Nagynál 34. és 68. sz. — Bolte a Grimm 57. sz.-ához I. k. 503. s köv. ll.).

Gyógyírt hozni beteg (vak) királynak hasonlóképp közkeletű mesekezdet, melyet az előbbivel többszörösen összefonódva találunk. Az *Életvize* típus elején leggyakoribb (Pap Gyula 4. sz.; Pintér S. 2.; Gaal II. 12. és III. 26.; Merényi: Dunamelléki népm. I. 3. — Bolte Grimm 97. sz.-ához), de szokásos kezdet az *állatmentor tanácsát nem fogadó hős* (megsegítő róka!) mesecsoportjában is (l. Arany L. 1. sz.; Berze Nagy 9. sz. — Bolte Grimm 57-hez). Legrégibb európai emlékezés róla a skandináv Artus fraga-Sagában fordult elő, tartalma Perinskjöld egykori kivonata szerint ez volt: Historia de tribus fratribus Carolo, Vilhialmo atque Arturo cogn. fagra, regis Angliae filiis, qui ad inquirendum Phönicem, ut ea curaretur morbus immedicabilis patris illorum, in ultimas usque Indiae oras missi sunt. Ennek eléggé hű feldolgozása dán népkönyvben maradt fenn (l. Nyerup: Morskabsläsning 226—30. l.).

Amint látható, a három bekezdő rész mindegyike sűrűn használatos a mesélésben s majd ilyen, majd amolyan történet élére kerül. Minthogy tipushoz nem kötött, szabad formáknak bizonyulnak, egyáltalán nem lehetséges megállapítanunk, közülök melyikre esett a választás annakidején a Jávorfa megszerkesztésekor. Egyet mégis módunkban van konstatálni. Bármelyik kezdő részt választotta is a Jávorfa-mese kidolgozója, az nem volt saját találmánya, hanem átvette készen

mint más meseformákból már ismert epizódot. Az ugyanis megállapítható, hogy a három bekezdő formula mindegyike *keleti eredetű*, onnan származott át Európába, míg a Jávorfa európai keletkezéséhez kétség nem fér (l. alább). — A vadkan-epizódot megjeljük az Indiából származó Hét bölcsmester régi héber átdolgozásában: a *Mišle Szandabar*-ban (ősibb szöveg az összes európaiaknál, l. M. Landau: Die Quellen des Dekameron, 1884.² 47.); az aranymadár megszerzése az 1001-éjbeli „Yemeni szultán három fiá“-n kívül (Burton ford. XI. 69., Henning német kiad. XXIII. 196.) számos keleti mesében szerepel, melyekről összeállítások találhatók Cosquin-nél (Contes pop. de Lorraine, II. 301.) és Chauvin nagy művében (Bibliogr. des ouvrages arabes VI. k. 273. §. L'oiseau magique alatt, továbbá u. o. bő utalások V. k. 27. §. 86. l. és VI. k. 182. §. 5. lapon); a beteg királynak gyógyírt hozó forma keleten honos volta ugyancsak Chauvinnél talál igazolást (VI. k. 239. §. 73—4 ll.), keleti eredetét pedig kétségtelenné tette Cosquin (id. m. I. 135.).

Ha nem találtuk is meg ilyképen az ősi forma bevezető epizódját a háromfajta kezdeten belül, az az eredményünk, hogy esetünkben a mese összeállítója kész és ismert formulát használt fel kezdő epizódnak, fontos bepillantást enged a meseszerkesztés egykori módjába.

Mesénk eseménysorában a bekezdő rész után a legkisebb testvér sikerére *irigy bátyák gyilkos merénylete* következik. Benne semmi különös felderíteni való nincs, minthogy ez a legismertebb közhelyek egyike az egész világ mesekincsében; olyan mozzanat, melyet a mese egykori szerzőjének okvetlen ismernie kellett más meglevő mesés történetekből. Ilyenek meglételét u. i. fel kell tennünk, ha csak arra a tarthatatlan álláspontra nem helyezkedünk, hogy a Jávorfa volt az első mese, amit egyáltalán kitaláltak. Utóbbi feltevésre azért sem gondolhatunk, mert mesénk európai eredetűnek bizonyul, az pedig rég eldöntött tény, hogy a mi földrészsünkön keletkezett meséknek műfaji szerkezet dolgában *mintául* bármi régi időkben feltétlenül a keletiek szolgáltak.

Behatóbb megbeszélést kíván a mesének ezután következő mozzanata; az a rész, mely a *távolí rejtett helyen történt elhantolásról* és a *sírból* (az áldozat teteméből) *kinőtt növényről* szól. — Példányaink e helyen sűrűn emlegetik azt a jelentéktelennek tetsző apróságot, hogy a testvérgyilkosság *víz mellett* történt. Ez szerepel némi átalakítással az angol-skót balladákban, ahol lugát a feltékeny nénye folyóvízbe taszítja, a skandináv énekekben, ahol a gonosztett tengerparton megy végbe, a (D változatú) nyugati szláv dalokban, ahol kút mellett változik fává az elátkozott leány; de lépten-nyomon felbukkan a primitívebb szerkezetű A és B csoportok szövegeiben is. Ezek között mindama változatokban, ahol az elföldelt tetemből *nád* nő ki, vízpartot emlegetnek, vagy, ha itt-amott elhallgatják, már a nád miatt is önként odaértik. Nádat említ 15 szöveg. (23., 24. pomerán; 49. fehérorosz; 65., 66. kisorosz; 71., 72., 73. nagyorosz; 85. olasz; 110., 122. francia; 129. spanyol; 133., 134., 135. portugál.) Hasonlóképp víz melletti fűzfát öt mese (9. hazai cigány; 28. brandenburgi német; 30., 40. és 47. lengyel). Máshol meg van nevezve a folyó (Jordán vize 80.; Duna 44.; vagy a kút „nel pozze de Vien“ 82.); ezeken kívül még 17 szöveg egyszerűen vízpartot említ.

E vonás, bármi csekélység, nem lehet ok nélkül ennyire általános s amint

látni fogjuk, nagy segítségünkre lesz akkor, midőn meg kell állapítanunk, hogy az összövegben milyen növényfajból készülhetett a megszólaló hangszer.

Az egyébfajta, sirból sarjadt növények közül 16-ban *virág* szerepel (36. és 60.-ban labdarózsa, 76. viola, 83. jácint, 73., 87., 103., 136. rózsza, többiben egyéb sirvirág), leginkább a francia és flamand-vallon adalékokban. Nyilván újabb keletű módosítások a sirokra rendszeren ültetett virágok analogiájára. Előfordul még berkenyebokor, nyír-, hárs- és bodzafa, alkalmasint aszerint, amint egyes helyeken tilinkóikat ilyen vagy amolyan fából szokták metszeni. *Jávorfát hazai változatainkon kívül* (1., 5., 7., a 8.-ban „Jägerfa“, jelen évfolyamunkban közölt ács-iban „Jámborfa“) *a 10. sz. tót és a 49., 51., 52. sz. fehérórosz mesék ismernek.*

A *víz melléki* helyszín állandó említése és a *nád-változat* lelhelyei szélső északkeleti és délnyugati pontokon, ami hajdani általánosabb elterjedtség jele, arra vallanak, hogy a *primaire* szövegben ez a *nádváltozat* lehetett az eredeti. Erre még alább vissza kell térnünk.

Folklore szempontból azonban érdekesebb ennél a motívum ősprimitív volta. Az *ártatlanul* halált szenvedett és szokásos temetési szertartások *nélkül* elföldelt áldozat nem képes sirjában nyugodni; ez a felfogás a kezdetleges népek hitéletében alapvető norma. Másvilági életét nem kezdheti meg, míg itt elintézetlen ügyei vannak; életjelt kell adnia tehát bármi módon. Vagy mint kísértet jár haza, vagy valami állat alakjában kóborol a ház körül, vagy ami legegyszerűbb: haló poraiból növény nő ki (nád, fa, virág), ez voltaképp az ő életmegnyilvánulása s ha arról sípot vágnak, primitív logika szerint, belőle csak ő maga szólalhat meg. A kezdetleges (animisztikus) világfelfogás szerint ebben semmi csodálatos nincs, amint általában a mesék csodásságai visszahelyezve keletkezésük idejébe, eredetileg egyáltalán nem voltak rendellenességek, hanem ama fejlettségi fok ideológiájának, jelenségmagyarázatainak voltak természetes megnyilvánulásai. A régiségeket bámulatosan konzerváló folklore-hagyományok egyebek közt ezt az őshitbeli magyarázatot is számos petrifikált formában fenntartották.

Egyebek közt gyakori példa a siron túl jelentkező életnyilvánulásra az a forma, melyet népmondák, balladák Európaszerte egybehangzóan emlegetnek, ahol a szerelmükért halált halt párok poraiból növények nőnek ki s a sir fölött ölelkezve összefonódnak. Magyar népballadánk e tipikus helyei miben sem különböznek a külföldiektől, közülök kivált *Kádár Kata*, *Landorcári Dorka*, *Szép Lilla*, (Krizánál), *Kis Julia*, *Szedervári Kata* (Kálmánynál), vagy a kevésbé ismert *Péterpáli Mihály*-ról szóló népénekeink végén találunk rá. Utóbbinak végsorai a legegyszerűbbek közé tartoznak:

„Főlibök kihajtott két tüzes lilium,
Addig-addig növekedtek,
Amíg összeölelkeztek“. (Ethnol. Mitteil. aus Ungarn II. 90.)

Ezek után tisztázásra vár még, vajjon e primitív vonás: az *élet megmaradása* a létformák megváltozása dacára más mesékben ismeretes-e s ha igen: mily formákban? S ezek között a Jávorfában előforduló-e az ősi alak, vagy megeljük talán kezdetlegesebb formáját egyéb mesékben?

Népmesékben, nemcsak a Jávorfa-jellegűekben, hanem *egyebütt* épügy rendszer epizód az ártatlanul elpusztultnak először növényalakban kisarjadása, azután

ebből új életreébredése. Megleljük pl. a *Gonosz mostoha* típusváltozatai közt, ahol az új királyné gyűlölt mostoha gyermekeit férje távollétében megöleti s a kastélykertben elföldelteti. Mire a király-apa hazatér, a siron két fa nő fel, suttogásuk élöszóvá lesz, melyben leleplezéssel fenyegetik mostohájukat; a nő ráveszi férjét, hogy a két fát vágják ki s ágyakat készíttessen belőlük. Éjjel ezek meg-megroppannak, a ropogó hangokból ugyanaz a fenyegetés hallatszik; az ágyakat tűzre dobják, égő deszkáikból egy elröppent szikrát egy ott legelő juh bekap s attól két aranygyapjas ikerbárányt ellik, ezek bégetéséből is kihallszik a bosszú emlegetése. Az állatkákat a gyanut fogott királyné megkívánja, öljk le, süssék meg neki; mikor húsukat a patakban mossák, az ár sodra a kettő szívét elragadja s viszi le a víz mentén. Lejebb öreg halász kivetett hálójába kerülnek s túl lévén a veszedelmen, felélednek emberi alakjukban. Nála nevelkednek, később a két aranyhajú gyermek mint énekes-apród az udvarhoz kerül s egy ünnepségen dalba öntve leleplezik mostohájuk gonoszságát. (Gaal Gy. II. 14.; Mailáth 8.; Horger 14.; hazai oláh Schottnál 8.; erdélyi szász Haltrichnál 1.; soproni hienz Bünker-nél 97.; Gyulai Pál bájos költői feldolgozása, mint iskolás vers, közkinccsé tette az egész magyarság tudatában. Nemzetközi változatait l. Bolte-Polivkánál Grimm 135. sz.-ához.) Ez gazdagabb, részletezőbb hagyomány a Jávorfáénál s a primitív felfogást is hívebben, megérthetőbben tükrözi. Az élő lény éltetője, mozgatója (lelke) el van oszolva a test minden részében s ezért a legkisebb porcikája is reintegrálódásra képes.

Az alakváltozásoknak szinte ugyanilyen sorozatát ismeri a *Gonosz mostoha* testvérmeséje: a *Becsempészett álmenyasszony*ról szóló típus, ahol a királyfira várakozó igazi arát, ki addig egy kút melletti fa lombjai közé rejtőzik, arra vetődő vén asszonynak csúf leánya lecsalja, kútba veti s helyébe maga ül fel az ágak közé. A leányból a kútban aranyhalacska lesz, ezt a gonosz a fáról látja. Midőn a völgegyény fényes nászkiséréttel érte jő s a eserét (az arcfátyol miatt) nem veszi észre, otthon az új menyecske első kérése: készítsék el neki a kút aranyhalat, étvágya jött rá. A halból tisztítás közben egy pikkely lepattan, ahová lehullott, ott fa nő ki; a feleség ezt is kivágatja, de a favágó kis deszkadarabot haza visz belőle, amely a kunyhóban *éjjelenkint megelevenedik* s a lakásban mindent rendbe hoz. Mikor rájönnek, a leány ott él egy ideig rejtkehelyén, majd az udvarhoz kerül s ott egy esti mesélgetés során elmondja a maga történetét. A királyfi ráismer, őt gyűrűzi el s az álfeleséget kivégezteti. (Kivált nálunk igen kedvelt forma; majdnem szószorint egyező szöveggel mondják el: Erdélyi II. 4.; Arany L. 17.; Lázár István 7.; Horger 11.; Ipolyi 51. és 59. számai; töredékesen Merényi Ered. népm. II. 2. és Kálmány Hagym. II. 14.)

A siron nőtt virágból „éjjelenkint elevenedő” mozzanatot ismeri végre az *Ördögszerető* típus is, ez a sajátyszerű alakulat, mely csak Kelet-Európának egy darabján (északi szlávtság, magyar terület, Balkán, l. Bolte-Polivka II. 127.) van elterjedve. Vázlatos tartalma az, hogy egy falubeli leánynak nincs udvarlója, aki kalákkákon táncolna vele, türelmetlenségében elszólja magát: nem bánja, legyen akár az ördög is! Deli gavallér képében az idézett megjelen. A lány boldog, csak mikor guzsalyát leejtve, utána nyúl, veszi észre a legény lólábát. Javasasszony tanácsára meglesi, hova megy estli találkozóik után? Ruhájára kötött cérnaszál

segélyével kitudja, hogy vagy a temetőben tűnik el, vagy templomromban. A lány szakít vele, otthon marad; lovagja hiába fenyegetőzik: ha nem jössz, holnap meghal az apád! Úgy is történik. Másodszor megjósolja anyja halálát, harmadszorra a leányét. Ez nem tehet egyebet, végbúcsút vesz s meghagyja, hogy holttestét ne az ajtón vigyék ki, hanem törjenek nyílást a falon, azon keresztül emeljék ki koporsóját s ne a temetőben, hanem útszéli árokba hantolják el jeltelenül. Ez is így történik. Az ördögszerető hasztalan nyomoz utána a rendes úton és temetőhelyen, nem talál rá. A lány sírján szép virág terem. Királyfi megy az úton arra kocsiján, elszakítja a virágot és otthon vízbe teszi. A lány éjjelenként kilép a virágból, megeszi a vacsoramaradékot, rendet teremt a szobában s ismét virággá lesz. A jelek nyomán gyanut fognak, harmadik éjjel a királyfi meglesi, karjaiba zárja, feleségül veszi, de még hét évig nem szabad mutatkoznia, mert az ördögtől csak ekkor tud megszabadulni. (Nálunk Arany L. 10.; Lázár István 7.; Ipolyi 40. és 41. sz.; továbbá: M. Nyelvőr II. 421. l.; VIII. 328. l.; XXII. 475. l. és XXIV. 332. l.-on van meg.) Érdekes a szerkezet azért is, mert a virágból elevenülő mozzanaton kívül más ősprimitív vonást is megtartott: a nem természetes halállal kimúltnak rejtett úton való kivitelét és jeltelen sírba temetését, mely eljárás a kezdetleges néptörzsek szokásai között ma is szakasztott e formában kötelező. (Tylor: Prim. culture II. chap. 12. „Animisme“.)

Közlőnkünk kell még végül annak bizonyítékául, hogy az élő lény őshiedelem szerint legkisebb átváltozott részecskéjéből is életrekelhet, a népmesék egyik legérdekesebb s talán leghíresebb példájából, a közel 3300 esztendő ó-egyiptusi „*Két fitestvér*“ meséből az idevágó részt, mely az ú. n. D'Orbiney-Papyruson maradt meg s a British-Muzeum őrzi. (G. Maspero: Les contes de l'Égypte ancienne, Paris. 1912⁴ 1—25. ll. „Les deux frères“.) Irodalmunkban e nevezetes emlékről még nem esett szó; ezért és mert érvelésünk mellett elsőrendű dokumentum, adom itt bővebb kivonatát, a ránk vonatkozó részeket pedig az ősrégi epikus előadásból szövszerinti szemelvényekben.

A teljes egészében ránk maradt történet két részből áll s bennünket közelebbről a második érdekel. Az első elmondja két földmives testvér históriáját, kik közül az idősebb, *Anepu*, nős. Felesége titokban megkívánja hatalmas erejű sógorát, a fiatalabb testvért, *Batau*-t. Ez a csábításnak ellenáll, mire a felbőszült asszony ura előtt elrágalmazza, hogy bűnre akarta csábítani. (Azonos a Phaedra-motívummal, Hét böles mester keret-történetével, stb.) A férj gyilkos haragra gerjed, üldözi öccsét, de Batau beveszi magát az ákácós szent völgybe s így megmenekül. Még visszakiált bátyjának, hogy vigyázzon, ha erjedt söre (régí mákonyos ital) ok nélkül felhabzik, úgy tudja meg, ő akkor meghalt, jöjjön érte az ákácósba és keresse ott meg az egyik ákácán lógó szívét. Az ákácósban éldegélő magányos embert az istenek megszánják, nőt teremtenek számára szórakozásul s a világ e legszebb nőjével egy ideig együtt él. A nő gyönyörű aranyhajából egy szál beleesik a Nilus folyóba, az leviszi a fáraók székhelyéig, itt kihalásszák, eljut a csodahaj a fáraóhoz, aki szerelemre gerjed, és szétküldi embereit az országban, kutassák ki e nőt, mert ő el akarja venni. (Tristan és Isolde s számos modern mesében!) Batau neje csakugyan királyné lesz és eddigi urát szégyelve, annak elpusztítására tör. Rendet bocsáttat szét, hogy egy bizonyos ákácófát a völgyben vágjanak ki, melynek

élete kapcsolatos Batauéval. Amint az ákác kidől, Batau holtan roskad össze. Anepu ezalatt meggyőződött felesége álnokságáról, megölte az asszonyt s azóta egyedül él. Öccse halálakor söre felhabzik, útnak indul Bataut keresni, a kidöntött ákác helyén megleli szívét, *életre kelti*. Ekkor az öcs, hogy bosszút álljon saját feleségén ádáz gonoszságáért, tervet eszel ki. Itt kezdődik a második rész.

„Ekkor így szólt Batau az ő testvéréhez: Lásd! átváltozom hatalmas bikává, amely szörén viseli a szépség és szentség összes jeleit (t. i. a szent ápisz-bika kellékeit), aminek nem fogják találni mását. Te ülj fel azután hátamra és amint a nap felkél, ott leszünk, ahol az én asszonyom él és felelősségre fogom vonni. Hajts el engem az uralkodó elé, aki téged ajándékokkal fog elhalmozni és amikor engem az egész ország örömmujongással fogad (mint meglelt új szent állatot), te menj haza és hagyj engem ott“. Így történik s a bika szent állatként köztisztelet tárgya lesz. Egyszer Batau állatalakjában bemegy a fejedelmi hárembe, ahol a kegyencő (Batau egykori felesége) tartózkodik s így szól hozzá: „Lásd, én Batau vagyok!“ s szemére hányja, mint árulta el őt, hogyan akarta elemészteni. A nő megrémül s legközelebb, midőn a fáraó enyeleg vele, ígéretét veszi, hogy egy kívánságát teljesíteni fogja. Kihízelegvén a beleegyezést, kéri, öljék le az Ápisz bikát, mert szeretne tüdejéből enni. Az uralkodó átkozza elhamarkodott ígéretét, de hasztalan, be kell váltania. — „Amidőn a föld kivilágosodék és az új nap felkelt, a bikának áldozati ünnepet rendeztek: hozattak egy főhivatalnokot az állat leölésére. Midőn kivégeztetett és a szolgák vállaikon elepelték, megrázták nyakát és két vércseppet hullatott az udvar előterére, egyet őfelsége nagy kapujának egyik oldalára, másat másikára. *A vércseppből két nagy perzea-fa nőtt fel*, egyik nagyobbra a másiknál. Jövének az emberek elűjságotni őfelségének, kinek adassék élet, üdv és egészség, a nagy csodát, az egész ország ujjongott a fáknak s a király áldozatot hozott nekik“. — Egy napon a fáraó kegyenenőjével a fák alatt ül: „ekkor megszólalt az egyik perzea-fa: „Jaj, micsoda gonoszságot műveltél te asszony! Én Batau vagyok és élek a sok aljasságod ellenére!“ — Napokkal azután ismét lakoma van az uralkodónál; a kegyencő megint ráveszi egy kívánsága teljesítésére. „*Vágják ki a két perzea-fát*, mert (ágy?) deszkákat akarok belőlük csináltatni“. A király munkásokat hozat s a nő parancsa szerint kivágatja a két fát, feldolgoztatja deszkákká. „A kegyencő nézte (ellenőrizte) a munkát s *egy szilánk a fából a szájába repült*. Rögtön észrevette, hogy a szilánktól *megterhesült*. Sok nap után fiúgyermeket hoz világra; a fáraó örvend, ünnepeket rendel, megteszi az újszülöttet utódjának. Mikor pedig ez felnő, „a király, kinek adassék élet, üdv és egészség, felrepült az égbe“. Az utód elfoglalva a trónt, összehívatta tanácsadóit, a nagyállású udvari méltóságokat s elmondta saját élete történetét (t. i. a gyermek is Batau volt). Maga elé hozatta nejét és ítéletet tartott felette (kivégeztette), azután elhívatta bátyját, Anepu-t, kinevezte trónutódnak, ő pedig uralkodott még 20 évig mint fáraó Egyiptom felett“. — A kézirat záradéka ez: „Ezt pedig elkészítette Annana írástudó, az iratok ura. Aki a könyvről beszél, azt segítse meg Thor isten összes barcaiban“. (Hiteles olvasása csak Masperonál és Flinders-Petrienél: *Egyptian Tales*, Lond. 1895. II. 36—86. II.)

E több mint 3000 éves történet a mai Gonosz mostoha mesének átváltozásait sorrend szerint is oly csodálatos hűséggel foglalja magában, hogy tanúsága

alapján a meséinkben található csodás elemek régiségét, sőt ősi voltát ezek után kétségbevonni többé nem lehet: egyszersmind erős támaszt nyújt arra nézve, hogy *a mesék és a primitív törzseknel meglévő mondák, szokások egyezését se tekintsük véletlen hasonlóságnak* (ily hosszú sorozata a megfeleléseknek amúgy sem lehet véletlen), *hanem egyenes összefüggést lássunk közöttük, egyikből származtathassuk a másikat.*

Kissé terjengőssé vált exkurzióink mindezzel annak akarta megbízható igazolását nyújtani, hogy a Jávorfában fennmaradt meseelem: a sírból kinőtt fa és annak később emberré levése mennyire ősi motívum, melyet tehát a típus egykori összeállítója szintén nem találhatott maga ki, hanem ebben is előtte ismert motívumot használhatott csupán fel.

Vizsgálódásunk eddig elért eredményei szerint a Jávorfameze első három motívuma: 1. a bekezdő történet, amely keleti eredetű, 2. a testvérgyilkosság, 3. a sírből termett növény (nád), amely a gonosztett leálcázója lesz, — mindannyi *korábbi* keletkezésűnek mutatkozik az egységes mese kialakulásánál; ezeket tehát a típus első elgondolója nem maga képzeletéből termelte ki, hanem készen kapta s csak mozaikszerűen új csoportosításba állította össze. Még egy mozzanat megtárgyalása marad hátra. Mesénk szerint a növény *eredeti* fordulattal, közkeletű népmesékben elő nem forduló módon — s ezért vált külön típusú — leplezi le a *letttest*: *hangszer* készül belőle és ily alakban énekli el a bűnesetet. Vajjon fellelhető-e ennek is valamely őseredeti nyoma, vagy ezt már csakugyan a megszerkesztő invenciójának kell-e betudnunk?

(Befejező közlemény következik.)

Solymossy Sándor.

ÁRGIRUS NÓTÁJA.

I.

Híres zenész nemzet vagyunk a világ előtt. Több mint száz éve emlegetik a magyar zenét mindenfelé. Nehol hajlandók azt hinni, hogy Magyarországon minden második ember muzsikus. Pedig kevés országban tapasztalható, különben műveltebb köröknek akkora közömbössége a zene iránt, mint nálunk. Messze vagyunk még attól is, hogy a zenetudás elemei az általános műveltséghez számítsanak. Nagy kárát látja ennek a magyar zene. De a magyar műveltség „zenétlensége” tudományos téren is károsan érezteti hatását. Alig jövátéhető mulasztás, hogy a népdalkutatás annyi időn keresztül nem törődött a dallammal. Régi dalmaink egy része így örökre elveszett. A gyűjtemények dallam nélkül jelentek meg s ezáltal egyrészt előmozdították a dallamok csereberélését, másrészt megnehezítették a népdal műfajbeli mivoltának felismerését.

A görögöknek Aristoteles idejében még nem volt külön szavuk az ének nélküli versre, nekünk már nincs külön szavunk az énekes lírára: annyira bent élünk az énektelen vers korában, annyira lefoglaltuk ennek megjelölésére az énekes vers régi műszavait.

A XX. század emberének a vers: olvasmány. Csak szemmel vesz részt

benne, hangtalanul. Még a hangos olvasás is ritka. Csak a paraszt tart ma is ott, ahol a régi görög. Neki szöveg és dallam elváhatatlan egység. Énekszó nélkül még elmondani sem tudja a verset, annyira együtt él számára e kettő.¹ Ebbe az állapotba nehezen éli bele magát a mai könyvolvasó művelt ember. A lírára nézve mégcsak elfogadja. Pedig nemcsak a lírának volt nélkülözhetetlen alkotó eleme a dallam. Tudjuk, hogy Homerosztól a Kalevaláig minden naiv epikát énekeltek. Dallamnélküli, olvasásra szánt epikus művek az irodalmak fejlődésének csak későbbi fokán jelentkeznek. Tudjuk, hogy a mi históriás énekeinket még mind énekeltek, Tinódi dallamszerző is volt. Csak könnyen megfélekedzünk róla. Pedig a históriás ének némely stílusbeli sajátosságát a dallam figyelembevétele nélkül csakúgy nem érthetjük meg teljesen, mint régi líránkét vagy a népdalét. Ami belőle elterjedt, élő előadásban terjedt, amit belőle a néphagyomány megőrzött, dallamostul őrizte meg. Főnmaradását támogatta ugyan a nyomtatvány: de a hagyomány igazi hordozói könyv nélkül, énekszóban vették át és adták tovább.

Hogy Argirus históriája nemcsak mint olvasmány, de mint eleven ének maig megélt a nép közt, 1914 tavaszán, bukovinai gyűjtőutamon, Istensegitsben, tudtam meg. Egyik öreg énekesem valami régi dalba kezd. A többiek megállítják azzal, hogy „nem ez a nótája“. Némi vita után ráhagyta, hogy „ez Árgyilusé“. Elmondták, hogy hosszú téli estéken, tollfosztás közben szokták énekelni; megneveztek, aki többet tud belőle. Valakinél könyvben is látták. Meggyőződhettem arról, hogy Istensegitsben és a szomszéd Hadikfalván még azok is ilyen néven ismerik a dallamot, akik a szövegből semmit sem tudnak. Ismerik a cigányzenészek és furulyás pásztorok is. Mivel hivatalos dolgom miatt fordulnom kellett, hosszabb szövegét és nyomtatott vagy írott példányát nem sikerült már kapnom, be kellett érnem az itt közölt töredékkel. Ez az ismert 1763-iki kiadástól egybenmásban eltér.² Tehát vagy más forrásból ered, vagy a néphagyományban elváltozott szöveggel van dolgunk. Annál sajnálatosabb, hogy a bekövetkezett világfelfordulás mindmáig s talán örökre lehetlenné tette a töredék kiegészítését.

Quasi recit. Poco rubato. $\text{♩} = 66-96$.

Búj - do - sik Ar - gyi - lus he - gye - ken völ - gye - ken,
 Er - dón s kő - szik - lá - kon, s ki - et - len he - lye - ken.
 Búj - do - sik e - gye - dül, csak egy i - na - sá - val,
 Kít el - vi - ve ú - ti tár - sá - nak ma - gá - val.

¹ L. Goethe „An Lina“ c. versét.

² V. ö. Magyar Könyvtár 578. sz. 20—21. lap.

Az tekete város felől tudakozik,
De még arról senki nem es értekezik.

— — — — —

Egy kis füstöt látá egy hegy oldalában
Ahoz menni jónak itili magában.
Csakugyan béméne szerenesét próbála,

— — — — —

Mikor a barlangnak szélére eljuta.
A barlangban ottan egy nagy embert látá.
A nagy ember kérdé, kiesodák vónának?
Zeng a főd hangjától az ő nagy szavának.

(Istensegits, 1914. ápr. Énekelte Szentes Máténé 45 é.)

A dallamot már ismertem. Nyolc évvel előbb jegyeztem le először s azóta több változata került elő. Nyomatott gyűjteményeinkben tudomra nincs meg. De van némi nyoma, hogy a XIX. század elején még a műveltebbek is ismerték.

Verseghy „Rikóti Mátyás“-ában (1804. szöve. 7. l., dallam 187. l.) szerepelteti, mint egy komikus kántori búcsuztató dallamát. Innen közli Bartalus (Magyar Orpheus. 1869. 39. l.) ezzel a megjegyzéssel: „szöveg s zene Verseghytől“. Pedig ha Verseghy egyéb dalai nem ébresztettek benne kétséget szerzősége felől, feltűnhetett volna neki az a körülmény, hogy Horváth Ádám kéziratos gyűjteményében kétszer is szerepel ez a dallam, régi népi szövegek fölött. Először (292. sz.) a „Kebelembe buvék egy nagy áspiskigyó“ balladája, másodsor (300. sz.) az „Amott kerekedik egy fekető felhő“ fölött. Ezzel a szöveggel 1914-ben a Szilágyságban jegyezte föl Lajtha László. A népnél másutt különféle régi szövegekkel forog. Verseghy közléséből azt sejtethjük, hogy kántori búcsuztató dallamul is szolgált.

Lehetséges-e, hogy ez volt Argirus nótája a XVI. században is? Ez volna-e az „Oly búval bánattal az Aeneas király“ nótája, melyre az Argirus kiadásai és nemrég előkerült legrégebb (1618-i) kézirata hivatkoznak?¹ és amelyet még egyes ref. egyházi énekek is magukénak vallanak?²

„Gyakran gondolkoztam — írja Arany János (A nemzeti versidomról, VI.) — minő mértéket adhattak vissza azon dallamok, amelyek szerint régi hegedőseink az epikai költeményt éneklették. Egy része azoknak, kétségkívül, megegyezett a mostan is divatos lírai formákkal, mert ez utóbbiakat elég sűrűn felleljük a régi elbeszélő darabokban: de hogy éneklették, például, az alexandrin sort? Erre nézve egy régi dallam jut eszembe, mely, Gyöngyösi szövegére alkalmazva, hihetően ama korból ered, midőn még nálunk az epikai költeményt éneklették, mire kevésbé változatos, inkább recitativ jellemmel bíró, melodiája is mutatni látszik. E dallam következő mértékét adja a sándorversnek:

¹ J. Ethnographia 1914, 305. l.

² Sárospataki Füzetek 1864. 439. l. Az „ad notam“ Huszti Aeneisére utal, de nem a kezdetére, hanem a „Harmad rész“ 41. versszakára (az 1582. kiadás Eij és F közti jelzetlen, tehát E IV. lapján), amelytől kezdve úgy látszik, önállóan is szerepelt. Az Aeneis többi része más nótákra ment. Címclapján: „Ezzen Notára: Iollehet nagy Sokat Szoltunk Sandorrol &“ IV. része „Ezzen notára Im mint nyomorodám.“ V. része „Sok királyok-ról Czáfzár & nótaiára“.

— — — — —
 Keménynyel | csendesen || ballag pari- | pája.
 Két sütés- | sel jegyes || a jobbik po- | fája,

— — — — —
 Oláhorszá- | gi ló || mutatja for- | mája,
 Tajtékos zab- | lóját || rágdogálja | szája.

(A Phoenixből.)

Hasonlóképp vitéz Kádár István históriája, az utcán hegedülő koldúsok (egy-
 kori hegedősök?) szájában, e trivialis dallam mértékét tartotta fenn:

— — — — —
 Főlemelé | Kádár | zemeit az | égre.
 Mondván: Uram | Jézus | jövel segít- | ségre.

Vajha mielőbb birhatnók új kiadásban Tinódi dallamait, hogy azokból is a
 magyar, főleg eposzi versidomra valamit elvonhatnánk!⁶

Megtudjuk ebből, hogy még Gyöngyösit is énekre fogta a régi hagyomány-
 hoz ragaszkodó szokás. Ez azonban már csak kivétel lehetett. Nincs is adatunk
 rá, hogy Gyöngyösiből hosszabb összefüggő részeket énekeltek. Ő maga nyilván
 már olvasásra szánta műveit, nótát sem jelez hozzájuk.

Amit Tinódinak azóta megjelent dallamaiból elvonhatunk, nem ad kielégítő
 választ Arany kérdésére, különösen, mert a ritmusuk semmiben sem különbözik az
 Arany idézte dalokétól, sőt még egyformább. A Tinódinál található 12-es meló-
 diák, számszerint nyolc,¹ ugyanis egynek kivételével állandóan 4 + 2 tagolást
 mutatnak. Míg az egyik Arany-féle dallam (l. Bartalus III. 5. 1., 3. sz.) 3 + 3-ast
 is vegyit közé.

Nem különbözik tőlük, ugyancsak egynek kivételével, többi XVI. századbeli
 12-es melódiánk tagolása sem, amelyeket Mátray a Hoffgreff-gyűjteményből adott ki.

Így hát azt kellene hinnünk, hogy a 12-szótagú versekben irt epikus dal-
 lamaink ütemezése örökös egyhangú o o o o — — volt. Ilyen ritmusra szorítva,
 énekelve, sokat emlegetett döcögős verselésük valósággal tűrhetetlené válik a
 mai fülnek.

Lássuk, milyen a mi Argirus-nótánk ritmusa? Bár a kótajelzés a recitáló
 ritmus apró, irracionális eltéréseit nem képes feltüntetni, első tekintetre feltűnik, hogy
 a verssorok 6-ik szótagja nem jelent megállapodást: sem nem hosszabb a többi-
 nél, sem szünet nincs utána. Az első sorban látható zárójeles fermáta azt jelenti,
 hogy azon helyen *néha* van egy kis nyújtás. De többnyire nincs és úgy érzem,
 hívebben tüntetem fel ennek a ritmusnak, a sok változat és a rokon 12-es dallam-
 típus megfigyeléséből bennem leszűrődött képét, ha a többi soron nem jelzem a
 kivételes nyújtást. A jellemző az eftéle 12-és előadásában, amit a kótakép, ameny-
 nyire lehetséges, föl is tüntet: hogy a 6-ik szótagon nincs megállás, az 5-ik és
 6-ik szótag nem lassúbbodik meg, a 7-ik nem kap új hangsúlyt, hanem símán,
 észrevétlenül csatlakozik a 6-ikhoz. A 12 szótag közel egyforma sebességgel pereg

¹ Ezekből négy tisztán 12-es sorokból áll, négyben a strófák 4-ik sora 13-szótagú.
 Ötödik, tisztán 12-esekben irt művének, Jázon és Medeá-nak dallamát nem ismerjük.

le, megszakítás nélküli folytonos vonal az egész sor, csak a 12-ik szótag nyújtása hozza meg a nyugvópontot. Ha a 11-ik *natura* vagy *positione* hosszú, akkor már az is megnyúlik. A sor két fele tehát nem válik el egymástól, a dallam töretlenül, egységes ívben, egyhuzamban fut végig a 12 szótagon. Amellett, hogy a szótagok kvantitása érvényre jut és a jelzett nyolcadik, kótairással ki nem fejezhető módon, hol vesztenek, hol nyernek időtartamban, a *tempo rubato* ismert hirtelen nekiszaladásai, vagy váratlan lassításai is gyakran megfigyelhetők valamennyi ilyenfajta dallamunk előadásában. A középtempo $\text{♩} = 66\text{—}96$ közt mozog, ritkán, talán csak egyéni sajáttságképen előfordult 104—120 közötti gyorsabb és egy esetben: $\text{♩} = 33$ -ig nyújtott, tehát már recitálásnak nem is nevezhető, a nép templomi éneklése módjára vontatott, cifrázott előadás.

Általában el lehet mondani, hogy a sorközbeni rubátók a szöveg erősebb kifejezésére törekszenek, nem nagyon túlzottak és éppen nem izléstelenek: nagyban emelik az előadás plasztikáját. Vannak és voltak képzett zenészek, akik ennek a magyar szabálytalanságnak a szabályát nem tudták megérezni és azt mindenestül elvetik. Ezek közé tartozik Versegly. Itt következő elítélő szavaiban voltakép a magyar tempo rubato elég pontos körülírását kapjuk.¹

„Én az olyan musikabéli darabot, melly taktus nélkül szükölködik, a' minők a' mi falusi népünknek az ő akár egyházi, akár világi dúdolásai, és azok a' *szinfóniák*, vagy inkább *díszfóniák*, mellyeket a' mi Tzigányaink olly nyomorúltúl le-majmozni szoktak; úgy szinte az olyan darabot, mellyben a' taktus, leg alább nagyobb részént, és az egy kadentzia meg van ugyan, de a' taktus' lézeire nézve semmi rend, avagy rythmus nem találhatik, a' minők a' tantzra való tzigány nóták, és a' közönségesebb magyar énekek; — nem különben az olyan tántzot is, mellyben taktust, vagy ha taktusra menne is, azokra a' lépésekre vagy ugrásokra nézve, mellyekből egy egy taktus állani szokott, semmi bizonyos rendtartást, avagy rythmust nem tapasztalok; — elvégre pedig azokat a' verseket, mellyekben a' caesurán, és a' kadentzián, az az, a' rythmusnak a' leg alsó garádittsán kívül, semmi egyéb rendet és mértéket nem érzek; — mind ezeket, mondám, semmihez jobban nem hasonlíthatom, mint egy olyan kótyogósnak a' járásához, a' ki minden rend és mérték nélkül, már kifőbb, már nagyobb lépéssel, idestova tántorog; ki vévén, hogy minden második vagy harmadik lépés után caesura helyett meg botlik, 's meg áll; azután pedig minden negyedik vagy hatodik lépés után, a' falhoz ütvén magát, kadentziát tsinál.“

Verseglyt, mint annyi mást, a nyugateurópai zenével való egyoldalú foglalkozás érzéketlenné tette a magyar népi énekmód legsajátosabb tüneményeivel szemben. Ahogy ő lekótázta dallamunkat, abban van is ütem meg mérték, de valószínű, hogy úgy soha senki nem énekelte. Largo-val jelzett tempója talán a kántoros vontatottságot akarja kifejezni. Írásmódja egyébként a merev 4 + 2 beosztást mutatja és a fönt leírt rubato előadásból semmit sem éreztet. Közelebb áll ahhoz Horváth Ádám írásmódja. Ő ugyan, mint afféle zenetanulatlan műkedvelő, csak kétféle kótát jegyez: hosszabbat és rövidebbet. De mintha csak a rubato szabadságát akarná feltüntetni, mikor a mi fönti dallamunkat így ritmi-

¹ Rövid | Értékezések | A' | Musikáról. | VI. Énekekkel | Szerzette | Versegi Ferencz. Bétsben 1791. X—XI. lap.

zálja (minthogy ezuttal a hangfokbeli eltérései nem érdekelnek, meglegszem a ritmus közlésével):

— — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — |
 — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — |

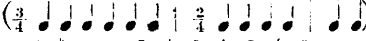
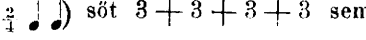
Még ebből a kezdetleges vázlatból is kitetszik a magyar rubató egyik kedvelt alakzata: a sor első és utolsó hangjának megnyújtása. Egyébként a fönt leírt előadásmódot legfeljebb az utolsó sorból olvashatjuk ki, a többiben ott a nyújtás a 6-ik szótagon, ott a caesura is, amit H. a 6-ik szótag után rövidebb, a sorok végén az öt vonalat átmetsző, hosszabb függőleges vonással jelez.

Hogy dallamunknak a XIX. század elejéről fennmaradt két lejegyzése a ma megfigyelhető népi előadásmódot nem tünteti fel, vagy mint Horváthé, csak tökéletlenül, abból nem következik, hogy akkor ez az előadásmód nem volt meg. Meg kellett lennie már csak azért is, mert legrégebb fajta dalainkkal jár együtt, amelyek ma már kiveszőben vannak. Az újabb népdalstílus nem ismer recitativót. Megvolt, mert Versegly ismerte és jellemezte fönti szavaival. Mindkét lejegyző személye eléggé magyarázza, hogy miért nem tüntetik fel világosan.

Van-e a caesura nélküli 12-esnek valahol nyoma, a maig fennmaradt népi adatokon kívül?

II.

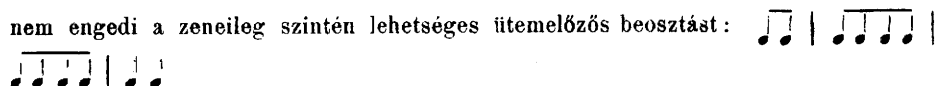
A Tinódi-féle 12-es dallamok átírása mai ütemekbe nem nehéz. Bár ütemvonal akkor még nem volt szokásban, a „semibrevis“-ek és „minimá“-k önként sorakoznak a népdalban is gyakori 4 + 2 ütemekbe. Egy dallama van, amelyben ez az ütemezés nem vihető keresztül: „Az szalkai mezőn való viadalról“ szóló éneké. Itt 10 minima után következik két semibrevis,¹ s ha páros ütemekbe szorítjuk a kótákat, úgy amint Mátray² tette, zenei képtelenség lesz belőle, mert a dallam kádenciája a 3. ütem súlytalan részére esik.

Minden fejlettebb dallamnak van valami immanens ritmikája, amely kiütöközik a dallamhangok rendjéből még ritmustalan leírásban is. Ebben a meglehetősen primitív, recitáló jellegű dallamban nem találunk ilyet. ha csak azt nem, hogy két utolsó hangja — mert hosszabb és mert egy hangfokon van — közös súly alá kívánkozik. Vagyis éppen a két utolsó hang közé nem tehetünk ütemvonalat.³ A 10 gyors szótagot leginkább 6 + 4-nek oszthatjuk be () de lehet 4 + 6 is () sőt 3 + 3 + 3 + 3 sem lehetetlen, ha a szöveg kívánja (l. pl. a legutolsó versszakot). A szöveg hangsúlya

¹ A sorok záróhangja dupla, gyakori egykorú szokás szerint. A 4. sorban a tizedik hang semibrevis, alighanem sajtóhiba.

² Történeti, bibliai és gúnyoros magyar énekek dallamai. Bp. 1859.

³ A finn rúnómelódiák közt szintén van ilyen ritmus. L. Lumen kansan tä velmiä. IV. Runosä velmiä. Helsinki, 1910. 321. 324. s k. sz. A gyűjtött sokféle ütemezésével próbálkoznak. Jellemző, hogy egy gyűjtő ugyanazt a dallamot háromféleképp is írja (336., 342. sz.) ami azt bizonyítja, hogy e finn dallamok első tíz szótagjának sincs olyan immanens ritmusa, amelyet a szöveg ritmusa nem volna könnyűszerrel félre. Nagy különbség, hogy a finn szövegek nem igazi 12-esek, hanem szóismétléssel tákszócskával kitöltött 8-asok

nem engedi a zeneileg szintén lehetséges ütemelőzős beosztást:

Látnivaló, hogy a tiz első dallamhang ritmusa meglehetősen rugalmas, nem követel, sőt szöveggel előadva nem is tűr meg állandóan egyféle szoros ütem-beosztást, hanem könnyen alkalmazkodik a szöveg váltakozó ütemeihez.

AZ SZALKAI ME- ZÓN VALÓ VIADALRÓL.

TA mastra az Isten az kerebrjén népre
 Pogán fejedelmet nagy vesödelmére
 Jelösb en mindönnel ez Magyar nemzetre
 Paranchyolat fegefert bünteresere.
 Iol eritöc az Terec chyastar hatalmat
 Ir magyar orsfagban oly nagy birodalmat
 Mely nagy gazdagfaggal biria Buda varát
 Ez orsfagnac hatta nektöc fel gallerat.
 Nagy vesödelmeket az Budabol tesnec
 Kin segin Magyaroc igen vesikölnec
 Minap Memhet bafa szollaterekek nec
 Hogy nagy gyorfafaggal vele kebülne nec.

n

Oly igen

Mindez arra mutat, hogy a Tinódi-melódia ritmusa az Argirus-nótáéval és hozzá hasonló népi 12-esekével azonos.

Ezt az egyezést világosan jelzi a Tinódi írásmódja is. Tíz egyforma rövid, két hosszú hang; az első félsort nem választja el caesura a másodiktól, egyhuzamban pereg le a tiz első szótag, a két utolsó meglássúdik. Van-e ennél természetesebb módja a recitáló előadásnak? És valóban, recitáló jellegű népi dalmainkban a 12-es mellett még háromféle terjedelemben találunk hasonló menetű sorokat:

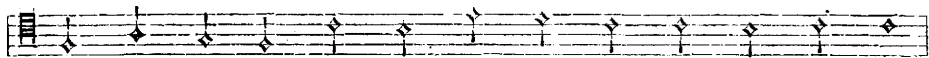
Hatos: nyolcas: tizes:

Mind a három még abban is rokona a Tinódi-dallamnak és az Argirus-nótának, hogy két hosszú többnyire egymagasságú. A záróhangokon rendszeren kisebb-nagyobb nyújtás figyelhető meg.

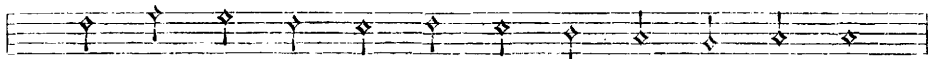
Ha elénekeljük Tinódi versét az ilyen módon ritmizált dallamra, úgy hogy az ütemhangsúlyhoz nem kötött első tíz hang közül arra vetünk egy kis hangsúlyt, amelyikre a szöveg éppen kívánja: ritmusa kifogástalanul fog hangzani mai fülnek is. Legfeljebb még azt a szabadságot kell vennünk, hogy az utolsóelőtti hangot megrövidítjük, mikor rövid szótag esik rá. Erre a szabadságra azonban feljogosít egy másik egykorú emlékün, amelynek ritmusa, néhány apró eltérést nem tekintve, azonos a szóbanforgó Tinódi-dallamával. A Hoffgreff-gyűjtemény 1₄ levelén, Mátray kiadásának 30—31. lapján találjuk.

„Az szent Tobiasnak egész historiaia.“

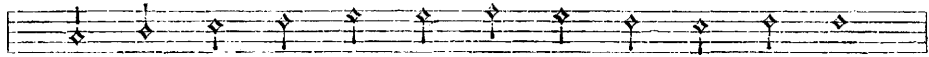
(Székel Balázs, 1546).

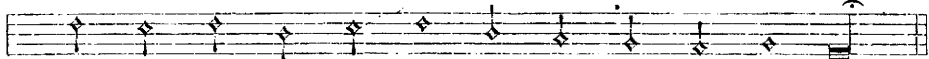
Jer - sze em - le - kez - zünc mos - tan my nagy dol - gok - rol

Is - ten fi - a - y - nak nagy be - kes - sé - gek - ről

es my a - tya - ink - nac ő e - rős hi - tők - ről,

hogy ne fe - let - kez - zünc so - ha mi e - zek - ről.

Ez az ének¹ — azonfelül hogy első része dallamban is emlékeztet Argirus nótájára — még közelebb jár hozzá ritmusban, mint a Tinódié. Itt csak egyetlen hosszabb hangot látunk a sorok végén. Az utolsóelőtti szótag rövidege megerősíti azt a feltevést, hogy az efféle dallamok előadásmódja megegyezett a régi 12-eseknek népi recitáló módjával, amint azt fent leirtuk. Az utolsó sor ugyan 4 + 2 ütemre vall, de azzal a különbséggel, hogy az 5-ik szótag rövid, ami megint szabadabb recitáló ritmust sejtet. Végül az utolsó hang ú. n. „longa“ nem kétszerese, hanem négyszerese az utolsóelőttinek, erős nyújtást jelent, ami különben általános szokás az akkori énekeskönyvekben.

Hogy régi énekesink hogyan segítettek magukon, ha egy-egy sorban vélet-

¹ Nagyon elterjedt dallam lehetett a XVI. században, még két változata szerepel a Hoffgreff-gyűjteményben (l. Mátraynál VIII. és XII. sz. alatt). Szkárosi Horvát A. éneke: „Semmit ne bánkódjál Krisztus szent serege“ is erre mehetett, bár nem maradt kótás egykorú feljegyzése, csak a Maróthi-féle Zsoltár mellékletében van meg 1774-ből.

lenül egy szótaggal több került eléjük, megmutatja az első sor, mely az eredetileg 12-es dallamra 13 szótagot alkalmaz.¹

Mátray ritmizálási kísérlete teljesen értelmetlen és természetellenes s azt is csak az eredeti többszörös megváltoztatásával tudta elérni.

III.

XVI. századbeli költőinknek, főleg Tinódinak verselését sokszor kifogásolták. Erdélyi Pál,² a kevesek egyike, akik a dallam fontosságát felismerték, egyenesen azzal magyarázza, ha nem is menti e versek fogyatékoságát, hogy a dallam pótolta a hiányzó zenei elemet magával a zenével.

Elméletileg a legújabb ritmika álláspontján van Erdélyi, mikor ezt mondja: „a kor tisztára meg volt elégedve verselőivel és nem kívánczolt új után... Nem szabad egyoldalúan itélni a múlt felett, legkevesebb szabad kiemelni valamely tényt korából (32. l.).“ De nem következetes, mikor mégis mai szempontból bírálja őket: „nem voltak tisztában a magyar ütemes verssel mindenütt. Gyakran visznek át egy-egy szót a következő ütembe, miáltal a vers jó hangzása szenved. Ezekben a versekben érezzük már a hangsúlyos és nem hangsúlyos tagok magyar fülnek tetsző lebegését, de nem tapasztaljuk, hogy a verselés öntudatos volna, hogy az ütemezés bizonyos ismert törvények szerint történének. Inkább az énekszerzők füle mérte ezeket a sorokat, mint elméje. A fő súlyt mindig a szótagok számára helyezték és kevésbé az ütemek szabatoságára, innét van, hogy sorok szótag számra megegyeznek, de az ütemek elhelyezésére nem felelnek meg egymásnak. A tizenkettesben mai verselésünk megkívánja, hogy 3 + 3 + 3 + 3 ütemű sorra a rímelő sor is hasonló legyen, legfeljebb ha a 4 + 2 + 3 + 3 alakot engedi meg. Ilyenre a históriás énekszerző alig gondol. Innét van, hogy pl. nem egyes szakaszokban, de egész lapokon keresztül nem találunk rímelő sorokban egyértékű ütemezést“. Sőt, gyakran még a középmetrumot sem tartják meg.

Valóban, ha olvassuk a XVI. század tizenketteseit és olyan ritmizálással olvassuk, amilyenhez Arany, vagy akárcsak Gyöngyösi szoktatott: ugyancsak meg-

¹ Énekes könyveink erre utasítást is adnak. Gálszécsi (1536) szerint „az énekekben néhol több igék vannak, hogynemmint az első versnek nótái (értsd: kótái) volnának, azért ilyen módot tartsatok, hogy az hol ez történendik, tehát egy nótán teljesítitek azokat be, ezt pedig hogy inkább eszetekbe vehessitek, könnyebbségnek okáért minden ineket megvirguláltam.“ L. Irod.-tört. Közl. XXI. 372. M. Könyvszemle 1911. 11. lap. Ez a gyakorlat másfél századdal később is változatlanul megvan. Náray, *Lyra coelestis* (1695), „Praefatio ad Cantorem seu lectorem“ idevágó része: „Unicum hoc in finem monendum venit, quod sicut in Pfalmis ubique sunt versus difformes, aliqui breviores, aliqui longiores nihilominus per contractionem vel protractionem omnes sub eadem nota cantari confueverunt; ita subinde, varius tamen, continget, quod in his quoque Cantionibus aliqui versus unâ vel alterâ syllabâ, vel etiam integris verbis breviores aut longiores obveniant, praecipue ex eo quod maluerim subinde verbis Ecclesiae aut Sacrae Scripturae, vel eorum sensui magis genuino me accomodare, quam elegantias aut aptiores cadentias quaerere, quae tamen discretus Cantor facile poterit solito modo notae subijcere et accomodare“.

² A XVI. és XVII. századi magyar históriás énekek. Bpest 1887. (Itt említi 54. l., hogy Argirust még hallotta énekelni, busongó melodiájára homályosan még emlékszik.)

döcögtenek. De helyes megítélésükre tisztára olyan előadás alapján jutunk, amilyenre szánva voltak, amilyenben éltek. Énekekben, különösen a fent leírt módon előadva: eltűnnek a kifogásolt darabosságok, tökéletlenségek.

Nem technikai ügyetlenség ezek oka. „Tinódi technikájával, Ilosvai nyelvében meg lehetett volna írni a magyar Nibelungot“. Ha nem is nagy poéták e régi verselőink, jobban is tudták volna csinálni, ha szükségét érzik. De miért hozták volna szabályosabb rendbe ütemeiket, mikor anélkül is jól hangzott énekük? Mért tartottak volna caesurát a tizenkettesben, az Argirus-fajta melódiák mellett, mikor a zene átsiklik a 6-ik szótagon és az esetleg átvágott szó derekát nem veri kellemetlenül a fülhöz. Mert, hogy meg tudták tartani a középmetrumot, ha akarták, azt egy kis statisztika eléggé bizonyítja.

Tinódi verselésén — Dézsi Lajos szerint — „nehéz a fejlődést kimutatni, mert mindvégig kevés, mondhatnók, egyre kevesebb gondot fordít rá.¹ Ha utolsó művei egyikét, a „Zsigmond király fogságá“-t egybevetjük a „Jason királyfi“-val, még az igyekezetet sem látjuk gondosabb verselésre.² Ehhez az ítélethez csak hosszabb vizsgálódás után szólhatnék hozzá. De ha a tizenketteseit nézem, a középmetrum kezelésében egy sajtószerű dolog mindig feltűnik.

Tinódi öt művében ír tisztán tizenkettest. Közülök háromnak a dallama $4 + 2$ ütemezésű. (Buda veszése, 1541. Prini Péter stb. 1542. Verbőczy Imre stb. 1543.) Ezekben alig van egy-két sor középmetrum nélkül. A „Jason királyfi“ dallamát nem ismerjük, de tekintve, hogy 340 sora közül csak egynek (a 228-iknak) nincs középmetruma, feltehető, hogy az is $4 + 2$ ütemre ment. Ennek a négy műnek összesen 856 sora közül csak hét az olyan tizenkettes, melyben a középmetrum szót vág ketté. Ellenben az ugyancsak 1543-ban kelt „Szalkai mezőn“ 260 sora közül huszonkettő olyan. Ekkora különbséget, egyidőben írt művek közt, nem tudok mással magyarázni, mint azzal, hogy a „Szalkai mezőn“ olyan dallamra készült, amely nem kívánja meg a középmetrumot. Viszont a caesurátlan sorok nagy száma is azt bizonyítja, hogy ennek a dallamnak előadása az Argirus-nótáéhoz hasonló lehetett, egyenes recitálás, a hatodik szótag megnyújtása, a hetedik hangsúlyozása nélkül.

Tinódi ezután kilenc évig nem írt tizenkettest. Tisztán, később sem írta többé. 1552 után írt tizenkettesei közé 4-ik sornak mindig 13-ast vegyít. Ilyen formában írta az „Erdéli históriát“, a „Szegedi veszedelmet“ és „Budai Ali Basa históriáját“. Valamennyinek dallama, a 13-as sorok előtagja is, $4 + 2$ ütemezést tüntet fel a kótírásban. Mégis, a caesurátlan sorok száma itt még nagyobb, mint a „Szalkai mezőn“-ben: 2464 sorból 276. Mi lehet ennek a magyarázata? Talán igaz van Dézsi Lajosnak, hogy Tinódi verselése élete vége felé gondatlanabb lett? De ezt részletesen kellene bizonyítani. Talán a közben szinte kizárólagosan írt 11-esek mellett szokott el Tinódi a 6-ik szótag meglassításától? Másképpen próbálom megfejteni az ellenmondást.

Ha figyelembe vesszük, hogy a históriás ének előszóval való előadásában a fődolog mindig a szöveg érthető deklamálása kellett hogy legyen, aligha merész

¹ Irod. tört. Közlem. XXI. 293.

² Tinódi életrajza. 140. l.

az a feltevés, hogy a folytonos ritmussal jelzett félsorok előadásközben engedtek merevségükből és többé-kevésbé megközelítették azt a ritmust, amelyet a „Szalkai mezőn“ dallama írásban is kifejez. A mai népének tanúsága is emellett szól. A deklamáló elem mindig a pontos ritmus rovására növekedik, amikor nem táncritmusban, hanem inkább a szöveget éreztetve éneklük. A népi 12-esekben is gyakran elmosódik a két félsor közti választóvonal. Sőt még arra is van példa, hogy két egész sort, 24 szótagot fog egybe a recitálás, úgy hogy nemcsak a félsor, hanem a sor végén sincs megállapodás vagy lassítás. Tinódit is előadói praxisa és a törekvés, hogy minden szavát megértsesse hallgatóival, mindinkább ebbe az irányba vihette.

Hogy Székely Balázs másképp verselt-e az idézett Argirus-ritmusú dallamra, mint a 4 + 2 ütemre, nem tudjuk, mert ez az egyetlen ránkmaradt éneke. De megvan három, vele egyívású szerző egy-egy ilyen énekének dallama. Ezek: Dézsi András „Ifjú Tóbiás“-a (RMKT. V. 58. Mátray 34. l.), Batizi András „Zsuzsanna“-ja (RMKT. II. 81. Mátray 46. l.) és Kákonyi Péter Sámson-ja (RMKT. II. 289. Mátray 20. l.) E háromnak együttvéve 994 sorából csak 11-nek nincs a 6. szótag után caesurája s ebből hat (mind Kákonyinál, kinek szövege sokszor hibásnak látszik) 7 + 6-os, könnyen énekelhető a 6 + 6 melódiára. Ellenben Székely 276 sorából sorából 13-ban nincs (ezekből három 7 + 7-est a sormetszetesekhez kell számítani). Szilády Áron szerint (RMKT. II. 479.) „Sorai mint rimeik alkotásában ezek szabályossága kedvéért sohasem hajlandó az értelmet feláldozni s ezért a szótag számra és sormetszetre nincs annyi tekintettel, mint némelyek kortársai közül“. Az elmondottak után talán valószínűbb, hogy a dallamritmus engedte szabadsággal élt, ha nem is oly mértékben mint Tinódi.

De nem a sormetszet megvolta vagy hiánya az egyetlen és főkülönbség a Tinódi és Gyöngyösi 12-ese közt. „Sajátsága ennek — mondja Arany János az utóbbiról — hogy rendszerint a közepén s végén egy-egy nehéz ütem (tactus) áll, a többiek nem ugyan rendes mértékkel, de könnyen lebegnek. Gyöngyösinél már a gondolat e rhythmus szerint képződik: a kettő, egy test, egy lélek, elválhatatlanul.“ Ez az, ami hiányzik a XVI. század verseiből, gyakran olyankor is, mikor sormetszetük megvan. „Nehéz ütem“ csak egy van bennük, a sor végén, a sor többi része szabadon lebeg: mint az Argirus ritmusa. A Gyöngyösinél tetőpontra ért és a XVI. században már kezdődő kétagú 12-es mellett egy osztatlan 12-es mutatkozik itt, amely két egykorú emlékünknél a mai népi előadásmóddal egyező ritmusán világosan felismerhető.

Ez a ritmizálás, a XVI. század 12-eseire alkalmazva, azoknak sokszor megrótt darabosságát, zökkenőt nagyrészt eltünteti. Bár eddig csak két egykorú adat bizonyítja, hogy a XVI-ik században megvolt, valószínűnek kell tartanunk, hogy a középmetszetes melódiák előadása is hajlott rá.

*

Verstörténetünk homályának eloszlatására újabban Horváth János tett jelentős lépést (M. Nyelv XIV. 49.), mikor verstani kronológiát sürget s azt a 8-asra nézve össze is állítja.

A magam részéről csak kettőt szeretnék hozzátenni.

Egyik, hogy minden típus vizsgálatánál első kérdés legyen: van-e melódiája?,

énekelték-e? vagy csak olvasták? Énekszövegek ritmizálása a dallam mellőzésével vagy illuzórius, vagy egészen lehetetlen.

A másik az, hogy aki verstanulmányozó céllal temetkezik régi irodalmunkba, vigye oda magával mindazt a tanulságot, amit csak az eleven, dallamával együttélő népdal megfigyelése nyújthat.

Kodály Zoltán.

HÓVETŐ GERGELY ÉS MESEI ROKONAI.

A sárospataki református főiskolai könyvtár kéziratárának 891/1—12. a. b. jelzésű kéziratosa mesegyűjteményének¹ 5. sz. meséjében, mely „Egy királyfrül, aki házassodni menvén idegen országra“ címet viseli s a *nagyevő és társai*-tipushoz tartozik, s melynek egyik érdekessége az, hogy az említett típuson kívül más típusok alkatelemei benne fel nem találhatók, szó van arról, hogy a *bundás ember* a megtüzesített vasházban „*megtűrli a bajuszát, hát olyan fagyást, deret bocsát, hogy valamennyi kovács volt, mind megfagyott*“ s ismét, mikor „*megtűrli és rázza a másik fél bajuszát, megint melegebb vala*“.

Ez a mesei *fázóember* vagy *nagyfázó* annál a tulajdonságánál fogva, hogy ha bajuszát megtűrli vagy megrázza, fagyot vagy meleget gerjeszt, magyar és oláh időjósuló babonákkal van kapcsolatban.²

A magyar babonák szerint: „*Mögrázta Gergyő a szakállát*“ (= Gergely napján is hó esett. Magyar Nyelvőr: XXXVIII. 189. I. Csaplár Benedek gyűjtéséből közli Pintér Kálmán); „*Ha megrázza Gergely a szakállát, akkor még forog a hideg azután is*“ (Néprajzi Értesítő, 1914. évf. 70. I. Rákospalotáról). Kálmány L.: Szeged népe III. k. 177. I. 19. sz. adalék címe: Mit szeretne Gergely? „*Gergely ebben mondja Mátyásnak, hogyha ott volna, ahol ő, a tehénben megfagyasztaná a borjút, az asszonyban a gyereket. (Szöreg.) Szülőfalumban: Besenyőteleken (Heves vm.) a babona szintén ismerős s azt szokták mondani, hogy „ha Gergely megrázza szakállát, nagy hideg még hó léssz“, vagy úgy is emlegetik: „Gergely havat vet“. Az oláh babona szerint „mikor tavasszal havazik, Baba Dochia a hótól rázza a kozsókját“ (Moldován Gergely: Alsó-Fehér vm. monografiája, I. k. 2. rész, 1040. I.).³*

¹ Kiadta: Gulyás József Sárospatakon. L. Kritikai ismertetését *Ethnographia*. 1916.

² Más népek folklora-jában megfelelő párhuzamokra nem akadtam.

³ Más ilyen *fagyos* (jobban mondva: fagygerjesztő) *szentek* még a magyar hagyományban: *Mátyás* (febr. 24), a májusi fagyos szentek: *Szervác, Pongrác, Bonifác, Orbán* (május 25) és *Illés* (az ó- és újnaptárban egyformán július 20-án). *Magyar Nyelvőr*: XXX. évf. 352. I. „Ha nem tanál, még csinál havat a Mátyás“ (Ada, Bács-Bodrog vm.). *Mátyás* egyébként mint „jégtörő“ ismeretes. *Kálmány*: Szeged u., III. 176—177. I. 18. sz. Hogyan jutott *Urbán* hátra? *Urbán* u. i. kalendáriumcsináláskor a korcsmában volt s *későn* ment haza. Akkor mondta, hogy a *tél közepébe* kellett volna őt tenni, a tehénbe a borjút befagyasztotta volna. (Szöreg.) Ugyancsak *Kálmány*: Szeged u., III. 173—174. I. 15. sz. adaléka („*Krisztus társasága és a rác*“) elmondja, hogy *Illésnek* a rác nem akar bort adni, mert *Illés* úgyis kótyagos és *nevenapján jön a jégeső s a szél*. „*Hát még ha innék!*“ (Egyházaskér.) Egyebekben lásd *Katona* L. idevonatkozó cikkeit (Irod. Tanulm. II. k. 274—279. I. A „*Fagyos Szentek*“ s u. o. 280—286. I. *Orbán* napja).

Már most meg kell állapítanunk, hogy Gergely napja a *gregorián* naptárban *március 12-én*, Dochiá-é (*Eu-dochia* oláh népies neve) a *julián* naptár szerint *március 1-én* van.

A sárospataki mese nagyfázójának s a szakállát rázó, illetőleg fagygerjesztő Gergelynek és Dochiának kapcsolatát igazolják a párhuzamos mesei elemek, melyek a sárospataki kézirat meséjéhez hasonlóan valamennyien a *nagyevő és társai*-mesekörből valók.

Ezek egy részében a fázóemberről (Der Frostige, der Frostman, Gerilä, Omul Sgriburilä) csak az van elmondva, hogy hideget csinál, más része azonban a fagygerjesztés módját is megmagyarázza. *Sepsi-uzoni* székely mesében a „hetvenhét kocsósok“ *egyét ráz magán s hideg lesz*;¹ *Lázár István medvési* (Alsó-Fehér vm.) meséjében „a 90 kazsókas *fűtt egyet a bal óra jukán s ajan hideg lett, hagy fagytak meg a kavácsok s a kemencébe is rekettek. A 90 kazsókas fűtt egyet a jobb órajukán s ecceribe bémelegedett az egész ház*“.² Egy *besenyőtelki* mesében is szerepel a nagyfázó, ki *fázásával* enyhítette a befűtött vasház levegőjét; itt azonban — nyilván hiányos emlékezet folytán — *a két bajusz megcsavarintása* a „nagyehető“ cselekedeteként van elmondva.³ *Schullerus oláh* meséjében⁴ az ember *megrázza bundáit s hideg lesz*; másik meséjében⁵ a versenyző fiú a tüzes vaskemencében a *Hideg-re* (egyik segitőtársára) gondol, az megjelenik, *jeget visz magával* s a szoba levegőjét megenyhíti. *Német* mesében⁶ a fázó *reszket s úgy lesz hideg. Orosz* mesében⁷ az egyik segitőtárs *szalmát hord a hátán s ha azt szétszórja, a legnagyobb nyárban is hull a hó s az emberek megfagnak. Chudjakov nagyorosz* meséjében⁸ a fázóember feje be van kötve, mert *hajszálai fagyot gerjesztenek*. Másik *orosz* mesében⁹ pedig az egyik társ *meg tudja tenni, hogy havazzék*. A fázóember alakja előfordul még az elsoroltakon kívül sok, főleg a szláv folklórral kapcsolatos területen lejegyzett mesében; itt csak a sárospataki mese elemével s az érintett időjóslo babonákkal legközelebbi vonatkozásba hozható adalékokat említettem.

Ezekből az adatokból *Gergely, Baba Dochia* s a mesei *fázó emberek* között lévő kapcsolat első látásra megállapítható s éppen azért, mert az említett időjós-lások Gergely és Eudochia napjaira, azaz: március 12-ére, illetőleg március 1-ére szólnak, további mozzanatokat kell figyelembe vennünk.

Ugyanis a Holle-mesecsaláddal szerkezete és gondolatmenete szerint is igen

¹ *Magyar Nyelvőr*: VIII. (1879) 373—377. I. Cserneki.

² *Alsó-Fehér vm. monografiája*. I. k. 2. r. 607. l.

³ *Magyar Népk. Gyűjt.* (Berze Nagy): IX. k. 38. sz. 294—300. l. Borsszem Jankó.

⁴ Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale. 60. sz. Die Sonnenstrahlen.

⁵ Id. m. 70. sz. Juon, welcher sieben Könige an Verstand übertraf.

⁶ Grimm: Kinder- und Hausmärchen. 134. sz. Die sechs Diener.

⁷ *Goldschmidt*: Russische Märchen. Leipzig, 1883. 69. sk. l. Das fliegende Schiff. = *Löwis of Menar*: Russische Volksm. (A *Märchen der Weltliteratur* sorozatban.) 4. sz. 8—18. l.

⁸ Idézi *Wollner* a *Leskien-Brugmann*: Litauische Volkslieder und Märchen (Strassburg, 1882) c. gyűjtemény 562—566. l. levő jegyzetében.

⁹ Idézi *Wollner* u. o.

közélről rokon típusban, melyet a *Grimm* testvérek gyűjteményében a 13. sz., *Die drei Männlein im Walde* c. mese képvisel, olyan indítékok szerepelnek, melyek a fázó ember, továbbá Gergely és Baba Dochia között levő összefüggést közelebről megvilágítják. Az említett Grimm-meséhez irt jegyzetben¹ az idetartozó változatok a lehető legteljesebben össze vannak állítva; ezeket, ahol szükséges, saját adataimmal egészítem ki.

A tárgyalás alá kerülő változatok, aszerint, amint a fagygerjesztő természetfeletti tulajdonságú mesei lényt *Január* vagy *Március* vagy a *Fagy*, *Jég*, *Dér*, *Eső*, *Szél* megszemélyesített alakjai, illetőleg az ezekből eltorzult mesei alakok képviselik, három csoportra oszthatók.

A) *Január-csoport.*

Chodzko tót meséjében (15. l. Les douze mois) az árva lányt a mostoha *tél idején* 3 napon át ibolyáért, eperéért és almáért az erdőbe küldi. Ez az erdőben tűz körül ülve találja a *12 hónapot*. Első nap *Január* átadja botját *Márciusnak*; amint az a botot felemeli, a hó olvad, a fű és ibolya kihajt; a botot 2. nap *Júniusnak*, a 3. nap *Szeptembernek* adja át. Mikor azonban a mostoha csúf leánya megy közjük, *Január megcsavarja* a botot, sötétség és *hóvihar támad*, a leány eltéved és *megfagy*. Egy *galíciai lengyel* változatban² az árva leánynak *januárban* egyik nap epret, a másik nap almát kell hoznia. A 3. napon a mostoha leánya megy az erdőbe, az ott talált *12 úr* közül a *Május*t mondja legszébbnek, a szürke *Januárt* pedig a legvénebbnek. Ezért *megfagy*. Egy *kisorosz* mesében³ az árva leánynak *januárban* kecskét kell legeltetnie s málnát hoznia. Tüznél ülő öregtől segítséget kap; mikor a mostoha maga megy ki, *kecskéivel* kövé válik.

B) *Március-csoport.*

Egy *olasz* mese szerint⁴ a *12 hónap* kérdi a leányt, hogy mit tartanak róluk az emberek. A leány barátságos választ ad. A hónapok megjósolják, hogy királyné lesz. Csak a *Március*t mondja bősnek; az erre megjövendőli, hogy nászgyából elrabolják. Másik *olasz* változatban⁴ a *12 hónap* kérdez egy ifjút, hogyan tetszenek neki az év egyes részei. Az a *március*t, amelyet annyian gyaláznak, tartja az *új élet kezdetének*. Ajándékol bűvös kalapot kap. Ennek gonosz fivére azonban, ki a *március*t gyalázza, ütlemben részesül. *Bolgár* mesében⁵ az árvát egy kúthoz küldik, melynél *11 férfi s egy öregasszony: bába Márta*, a *Március* ül. Ezek az árvát megajándékozzák, hogy szájából arany, a gonosz nővért pedig megbüntetik, hogy szájából kígyó hulljon. *Magyarországi, bánági oláh* mesében⁶ *Baba Dochia* (kalendáriumi szerepét l. fentebb) menyét télen a patakra küldi, hogy fekete gyapjat fehérre mosson. Ez Krisztussal és Szent Péterrel találkozik. Előbbi egy bokréta

¹ Bolte-Polivka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen. I. 99—109. l.

² Bolte-Polivka: id. m. 105. l. — ³ Bolte-Polivka: id. m. 106. l.

⁴ Bolte-Polivka: id. m. 102. l. — ⁵ U. o. 107. l. — ⁶ U. o. 104. l.

⁶ L. Marienescu A.-nak *Diaconovich*: Enciclopedia Română. Krafft. Sibiu. 1897. Vol. I., fasc. 4. 339—340. l. lévő cikkét „Baba Dochia” alatt és szintén Marienescu A.-nak az *Ethnographia*: I. 138—139. l. *Baba Dokia* c. cikkét.

hóvirágot ad neki, s mire haza megy, a gyapjú is fehérre változik. Anyósának elmondja, hogy a virágot *Márciustól* kapta. Baba Dochia erre a *márciust gyálazza* s fiának meghagyja, hogy — *mivel már tavasz van* — a nyáját hajtsa a hegyre s vigyen furulyát is, hogy annak hangjára táncolhasson. A fiú szabadkozik, hogy *még alig múlt el február s március még alig van itt*, nincs miért kimenni. Baba Dochia márciust újra szidalmazza, felvesz 12 kozsókot s fiával a hegyi legelőre hajt. A nap kisüt, de utána nagy *havaseső* esik, mely Baba Dochia legfelső kozsókján megfagy; azt Baba Dochia leveti, de utána a másik ködmön is összefagy; ezt is leveti, míg egy sem marad rajta. Megjelenik *Március* (Már-tisor) maga s gúnyolódva kérdi: hogyan tetszik a tavasz. Baba D. fiával s a nyájjal együtt megfagy, aztán kővé válnak.¹

C) *Fagy, Jég, Dér, stb. csoport.*

Lengyel mesében² az árva leány a tűz körül *12 embert* talál. A tűzből három parazsat szabad elvennie, melyek otthon arannyá változnak. Nővére is kap a parázsból, de abból otthon tűzvész támad. *Porosz-lengyel* változatban³ az árva a Napot, Holdat, Csillagokat, *Szelet*, *Fagyot* és *Esőt* találja a tűz körül; ezek zsarátnokot adnak neki. *Poseni lengyel* változatban⁴ a *Fagy* egy asszonyt, ki azt mondta, hogy őt (a fagyot) is Jézus adta, parázssal ajándékoz meg; ez a gazdag asszonynál kigyóvá változik. *Tót* mesében⁵ a szegény testvér az üveghegyen tűz mellett ülő *12 embertől* parazsat kap. Ezek a gazdag testvért a tűzbe dobják. *Kisorosz* mesében⁶ *karácsony estéjén* a tűzért erdőbe menő szegény ember a *12 hónaptól* arannyá váló tüzet kap; a tűz a gazdag testvér udvarát felégeti. Egy másik *kisorosz* változatban⁷ a tűz mellett három öreg ül: Isten, Péter és a *Fagy*. Egy kiadatlan hazai *ruthén* mesében⁸ a szegény testvér *karácsony este* tüzért megy. A tűz mellett a *Jég, Dér és Eső* ül, kik parázssal ajándékozzák meg; a gazdag testvérnek is adnak, de annak mindene megég. Egy *fehérorosz* változatban⁹ *aggastyán, szerb* mesében¹⁰ a *12 apostol, tót* mesében¹¹ *az idő 12 szolgálja* ül a tűz körül. Egy *hercegovinai* változat szerint¹² pedig egy ember a hófergetegben *három ember* sátrába téved s mikor a *fergeteget szidja*, miud a három eltűnik.

Mindezekhez az adatokhoz beszédes befejező kapocs gyanánt járulnak a *magyar gergelynapi játékok* adatai.¹³ Ezekben a játékokban a következő alakok szerepelnek: a 9. számúban: *Kengyelfutó*; a 10. sz.-ban: *Kengyelfutó*; a 11. sz.-ban: 1. *Kengyelfutó*, 2. *Tél*, 3. *Dérhúzó*, 4. *Tél barátja*, 5. *Borzas*, 6. *Glacies*,

¹ Dr. Veress Endre közlései szerint (Ethnographia: VI. 345—346. l. és u. o. VIII 437—440. l.) ez a hagyomány a ruthéneknél, huzuloknál, a Balkánon s Olaszországban is el van terjedve. — Mellesleg jegyzem meg, hogy Tompa Mihálynak *A bojtár* című regéje ennek a mesének valamelyik felvidéki változatán alapul.

² Bolte-Polivka: id. m. I. 104—105. l.

³ U. o. I. 105. l. — ⁴ U. o. I. 105. l. — ⁵ U. o. — ⁶ U. o. — ⁷ U. o.

⁸ Fincicky Mihálynak a Kisfaludy-Társaság kéziratai között levő mesegyűjteményében a 4. sz. alatt. — ⁹ Bolte-Polivka: id. m. I. 105. l. — ¹⁰ U. o. — ¹¹ U. o. — ¹² U. o.

¹³ Ezeket a *gergelynapi játékokat* a XIX. század első negyedéből származó másolat-kéziratból közli Tomor-ról (Abaúj-Torna vm.) az Ethnographia: XIV. 346—357. l. Papp József. L. még dr. Sebestyén Gyulának a Magy. Népk. Gyűjt. VIII. köt. 531. l. található *gergelynapi játékokra* vonatkozó adalékát, melyben az egyik szereplő szintén *Dérhúzó*.

a *Tél inasa*, 7. Tavasz, 8. Nyár; a 20. sz.-ban: *Kengyelfutó*, a 24. sz.-ban szintén az utóbbi. Ezek az alakok tehát részben a *nagyevő és társai*-típus esodás tehetségű lényeivel is azonosak, kik között a *fázóember* is szerepel, részben a hideg különféle formáinak is megszemélyesített képviselői. Hogy e játékok előadása s gergelynapi köszöntők mondása ajándékkal van összekötve, bizonyára általánosan ismeretes.

Az adatok összevetése után látható, hogy a felsorolt hagyományokban a téli hideg hónapok közül *január* s *március* egymással *felcserélten* vannak megemlítve, továbbá, hogy ez a két megszemélyesített hónap a *Fagy*, *Dér*, *Jég*, *Tél*, *Dérhúzó*, *Glacies* megszemélyesített alakjaival azonosak, s *valamennyit a fagygerjesztés közös jegye köti össze*. Mivel pedig tudjuk, hogy a nyugati egyház Gergely-napja régebben az ó-naptár március 1-ével esett össze, illetőleg, hogy Eudochia napja a julián naptárban most is március 1-ére esik,¹ s tudjuk azt is, hogy a rómaiak és a régi szlávok az újesztendőt március 1-én ünnepelték,² végül, hogy a rómaiak *Martius* hónapjának *Mars* isten az eponymosa, ki a római mithológiában *fagy- és vihardaemoni szerepet* is viselt:³ annyit — legalább egyelőre — megállapíthatunk, hogy a *magyar és oláh időjóslo babona Gergely- és Baba Dochiá-ja, mint március hónap első napjai az idézett mesék ugyanilyen szerepű márciusát képviselik, s úgy ezekben az időjóslo babonákban, mint a fázó emberek, a Dérhúzó, Glacies, Dér, Jég, Fagy és Hideg, továbbá január és március hónapok megszemélyesített mesei alakjaiban az ősi télinafordulati ünnepek emlékeivel van dolgunk*. Ezt támogatják még az idézett mesékben az *ajándékozásnak a dies strenarum világos nyomait* jelző motívumai s a *Gergely napján maig fennmaradt szokása* is.⁴

Végül — a továbbnyomozó kedvéért — csupán utalok a *Frau Holle*⁵ fagygerjesztő szerepére s az ezzel kapcsolatos irodalomra és mesei analógiákra.⁶

Berze Nagy János dr.

¹ V. ö. Mangiucia Simon 1883. évre szerkesztett oláh naptárában (Beseric'a-Alba. Tipografia Julius Wunder. 1882) a szerkesztő által március 1-ére vonatkozó megjegyzésével: „Bab'a Dochi'a cade totudeun'a pre 1-le Martisioru.“

² Dr. Sebastyén Gy.: A regösök. 262. sk. I., M. Népk. Gy. VIII. 530. sk. I.

³ V. ö. Katona L.: Irod. tanulm. II. 277. l. A „Fagyos Szentek“ c. értekezésének eredményeivel.

⁴ V. ö. az Ethnographia: 1914. évf. 80—89. és 151—155. lapjain Beszkid Miklós-nak *A karácsonról* szóló értekezésével. — ⁵ Grimm: Kinder- u. Hausm. 24. sz.

⁶ L. Ethnographia: 1911. évf. 177. l. megjelent észrevételemet, Róheim G.: Adalékok a magyar néphíthez. Böv. különnyomat az Ethnographia 1912. és 1913. évfolyamaiból 1913. 30—34. l. Schiefner: Über die Sprache der Uden, 1863. 59. l. (Id. Bolte: id. m. I. 207—227. l.) A mesében *Moroz Iwanssohn* nevű *hódeimon* szerepel, „kinek ágyát porolni kell“. *Dähnhardt*: Natursagen, II. 17. és 270. l. R. Köhler: Kleinere Schriften, I. 114. l. Mesei *fagygerjesztő táltoslovak*: *Haltrich*: Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande, 10. sz. 34—41. l. *Das Zauberross* és u. o. 21. sz. 79—85. l. *Der Knabe und die Schlange*; *Säinénü*: Basmele română, 510—512. l. Iléna Simzéna (Erdélyből), u. o. 515. l. Ileana Cosezana (Bánságból); M. N. Gy. (Berze Nagy): IX. 23. sz. Hajnal János, stb. Ezek a mesék mind az *aranyhajjú leány* típusához tartoznak. Figyelemreméltó adat még *Ovidius* Metam. libri-jében az a hely, hol a diluvium-ról szólván a feketeorrú *Notus*-ról a következőket írja: „*Barba grevis nimbis, canis fluit unda capillis, Fronte sedent nebulae, rorant pennaeque sinusque* . . .“

ÁLOM A HÍDON LEVŐ KINCSRÓL.

Az Irodalomtörténet 1918. évi 7—10. füzetében néhai Versényi György posthumus cikkeskéje rámutatott Andrád Sámuel *Elmés és mulatságos rövid anekdotái*-nak¹ egyikére (302. sz. Az álom kiásatja az apja kincsét), mely tárgyában megegyezik *Tompa Mihály* Diós-Győről szóló mondájával, eldöntetlenül hagyva azt a kérdést, vajjon ismerte-e Tompa ezt a könyvet, úgyszintén annak a megállapítását is, hogy ha ismerte, hatott-e valamelyest reá ez az elbeszélés. Az első kérdésre nézve igazat adhatunk Versényinek; nem lehetetlen, hogy Tompa ismerte Andrád művét, mert ennek anekdotái közkedveltségnek örvendtek, a másodikat illetőleg azonban, mint alább látni fogjuk, megállapítható, hogy Andrád elbeszélése nem volt hatással Tompa költeményére s eszerint költőnk forrását másfelé kell keresnünk.

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy Diós-Győr mondájának tárgya nemzetközi vándormesetárgy, mely mondává csak önkényes lokalizációk révén alakult át. Variansait megtalálhatjuk abban a gazdag irodalomban, mely e mese tárgyával foglalkozik.² E változatok közt egyaránt akadunk számos keleti és európai irodalmi verzióra, úgyszintén angol, dán, német, morva és olasz népies változatokra, melyeknél a vándorlás vagy átvétel útját egyes esetekben kisebb-nagyobb valószínűséggel ki lehet mutatni. Legrégibb irodalmi változata mondánknak az Ezeregy éj egy elbeszélése (Henning fordításában 7., 152.), melynek eredete a X.

¹ Tévedés cikkírónak az az állítása, hogy Andrád Sámuel e művéből csak az első darab jelent meg (Bécs, 1789.) A második nyomon követte előzőjét. (Bécs, 1790.)

² 1. Orient u. Occident. 1864. II. 585. K. Goedeke, Parallele. Néhány párhuzamra mutat rá, többek között a Dzselaleddin Rumi, XIII. századbéli perzsa költő Mesnewijében (VI. 87. s kk., 496. és kk. 1.) található keleti variansra. — 2. Jacob Grimm, Kleinere Schriften, III. Berlin 1866. Der Traum von dem Schatz auf der Brücke. (Szeizője már 1860-ban felolvasta a berlini akadémiában.) Első összefoglaló tárgyalása mesetípusunknak. — 3. Zeitschrift für vergl. Sprachforschung. 17., 77. A. Kuhn utal néhány népies változatra, J. Grimm művét ismertette. — 4. Journal of philology 6., 189—195. (1876.) E. B. Cowell, The legend of the chapman of Swaffham church. — 5. F. Liebrecht, Für Volkskunde, Heilbronn 1879. 93. l. egy sicíliai mesére utal. — 6. The Anti-quary 10. (1884.) 182., 202., 11., 167. (Axon) 12., 121., 15., 45. (Hartland.) — 7. A Veckenstedt-féle Zeitschrift für Volkskunde III. k. 1891. 132—136. l. Tille közöl benne morva változatokat. Francia fordításban is megjelent a Revue des trad. pop. VI. (1891.) 399—402. l. — 8. Burton, The book of the 1001 nights. 1894. 8., 136. — 9. Revue des trad. pop. XIII. (1898.) 193—196. l. Victor Chauvin, keleti változatok. — 10. U. o. XIV. (1899.) 111—112, l. René Basset, egy modern keleti változat. — 11. U. o. XV. (1900.) 294—296. l. A. de Cock, közli egy frieslandi változat fr. fordítását. — 12. Victor Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes VI. (1902.) 94. l. Az Ezeregy éj egyik változata; u. o. VII. (1903.) 165—166. Ezeregy éjbéli későbbi változat; u. o. VIII. (1904.) 151. A negyven vezérbeli varians. — 13. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin, 19. évf. 1909. 286—289. l. Karl Lohmeyer, hunsrücki változat. — 14. U. o. 289—298. Johannes Bolte, Die Sage vom Traum vom Schatze auf der Brücke. A tárgy egész történetét felölelő, utalásokban rendkívül gazdag értekezés. — 15. Revue des trad. pop. XXV. (1910.) 86—88. l. René Basset, kabyl versió. — 16. Irodalomtörténet 1918. 299. l. Versényi György, Tompa Diós-Győr c. mondájának egy variansa. — V. ö. még Soly-mossy S. „Ezeregy éj” c. cikkében (Ethnogr. 1919. 67. l.) az idevágó irodalmat.

századba nyúl vissza. (L. Victor Chauvin, *Revue des trad. pop.* XIII. 195. l.) Tartalma a következő:

Egy tönkrement bagdadi gazdag ember azt álmódja, hogy Cairoban vár rá, a szerencse. Oda megy tehát s odaérve, elalszik egy mecesetben, honnét tolvajok indulnak a szomszéd ház kifosztására. Ezek helyett a rend őrei a bagdadi fogják el, jól elverik s börtönbe zárják. Mikor a bíró előtt kimagyarázza magát, ez kigúnyolja álma miatt s elmondja neki, hogy ő is azt álmódta három izben, menjen Bagdadba, ott egy bizonyos ház földjében elásott kincset fog találni; neki azonban esze ágában sincs oda mennie. A ház a bagdadi emberé, ki a bíró segítségével hazatér s megleli a kincset. Ez a keleti elbeszélés valószínűleg a keresztes hadjáratok révén jutott el Franciaországba, azokhoz a hőskölteményekhez csatlakozva, melyek Nagy Károly ünnepelt személye körül csoportosultak. (L. Bolte i. m. 296. l.) Ezek közé tartozott a XII. századbéli, reánk csak töredékekben maradt *Mainet c.* francia eposz is, melynek azonban egy XIV. századbéli alsó-rajnamenti feldolgozása, a Grimm Jakabtól Karlmeinet-nek elnevezett hősköltemény, megőrizte történetünket, sőt éppen vele kezdődik. Rövidre fogott tartalma e legrégebb reánk maradt európai irodalmi feldolgozásnak a következő:

Két földműves, Hoderich és Hanfrat, Balduchban laknak Páris mellett. Egy csöndes éjjelen egy törpe lépett Hoderich, az idősebb testvér ágyához és felkötötte. „Hoderich“, mondá a törpe, mihelyt pirkadni kezd, kelj fel és menj a párisi hidra, hol bánat és öröm fog élni.“ Hoderich mindezt csalfaságnak tartotta, megfordult és tovább aludt. A jelenés azonban még két éjtszaka ismétlődött, min Hoderich szerfölött csudálkozva, végre is megindul Páris felé, hol a hídhoz érven, megpihen s várja a történeendőket. Egy pénzváltó, ki a hídon áthaladt, meglátva Hoderichot, megkérdezte tőle, hová való. Hoderich megmondta, hogy Balduchban lakik s elbeszélte háromszoros álmát. „Látom, hogy balga ember vagy“, válaszolta amaz; tavall egy éjjel az én ágyamhoz is odalépett egy törpe s felszólított, hogy menjek el Balduchba, hol a patakmenti legelő földjében dús kincset fogok találni. Ha oly ostoba lettem volna, hogy egy törpe kedvéért megtegyem ezt az utat, megérdemlem vala, hogy keményen megbotozzanak. Téged együgyű fickó szintén pofon illet jutalmul azért, hogy egy törpe fecsegésétől félre hagytad magad vezetni.“ Mielőtt Hoderich észbe kapott volna, elsattant arcán a pofon. Ezzel hát elszenvedte emberünk a hídon számára váró bosszúságot, az öröm pedig, melynek őt ugyanott élnie kellett, a pénzváltó abbeli híradása volt, hogy a tőle jól ismert balduchi legelő alatt kincs rejlik. Hoderich már most baha siet, hol öccsével együtt kiássák a csűrük melletti legelő földjében rejtett arany kincset.

A Karlmeinet-től kezdve elbeszélésünk irodalmi feldolgozásai egyelőre gyérebben, majd egyre szaporábban sokasodnak s a nép ajkán is európaszerte, de különösen Németországban, mindjobban terjed. Az irodalomban különösen a XVII. és XVIII. század folyamán annyira kedvelt anekdota-gyűjtemények terjesztik. Ezeknek egy gazdag csoportja (összeállította őket Bolte i. értekezésében) közvetlenül vagy közvetve Jan Fongers (Fungerus) leeuwardeni filologus *Etymologicon trilingue c.* (Lugdunum 1607.) munkájára vezethető vissza, melynek 1110. lapján *Somnus* címszó alatt található meg történetünk. Az egész csoport valamennyi

elbeszélésében dordrecht-i tékozló fiúról van szó, kit álma a campeni (Kempen) hidra utasít s a történetkéek részleteiben sincs lényegesebb eltérés közöttük. Nyilván ide tartozik Andrád S. anekdotája is, kinek forrását tehát a Bolte-összeállította gyűjtemények valamelyikében kell keresnünk. Valószínű, hogy az illető gyűjteményből (talán: *Vade mecum für lustige Leute 1783?*) Andrád több elbeszélést is átvett, minek kimutatása nem volna érdektelen. Sajnos, a mai áldatlan viszonyok között erre a munkára nem vállalkozhatom.

Hogy ezek után Tompa mondájának hova tartozandóságát eldönthessük, először is azt a kérdést kell fölvetnünk, akadunk-e e költeményben oly másodlagos vonásokra, melyek csupán benne és Andrád változatában fordulnak elő, hogy ezek alapján a két változat között valamelyes szorosabb atyafiságot állapíthatnánk meg. Válaszunk tagadó, mert az az egyetlen szorosabb egyezés is, hogy az álombeli kincs egy fa alatt rejlik, az ide tartozó elbeszélések nagy részében szintén föllelhető; a többi egyezés pedig csupán a mese általános strukturájára vonatkozik. Tovább vizsgálódva, kutatnunk kell oly másodlagos vonások után, melyek nem közösek Tompa mondája s Andrád anekdotájában, ellenben egyaránt előfordulnak Tompánál s egyéb variánsokban. Ilyenekre csakugyan akadunk. Tompa mondájában Pál gazda, álmában

„Öreg embert látott, a ki monda:
Kéréseid meghallgattatik.“

Az Ezeregy éj idetartozó második történetében szintén öreg ember jelenik meg a balsorai Zeyn alasnám-nak (Henning 20., 114.), valamint a Negyven vezér c. keretes török regény 51. elbeszélésében is fehérszakállú öreg, Nu'mān-nak. Minthogy ez utóbbi történettel Diós-Győr mondája több vonásban egyezést mutat, álljon itt rövid tartalmi kivonata:

Egy Nu'mān nevű szegény cairoi ember fiát a koránra taníttatja s mesterének jutalmul odaajándékozza egyetlen tevéjét, bármennyire ellenzi is ezt az adományozást a felesége. Nemsokára egy fehérszakállú és fehérbe öltözött öreg ember jelenik meg neki három, egymást követő álmában s kijelenti, hogy menjen Damaszkusba szerencsését keresni. Odamegy tehát s ott egy jólelkű embertől egy kenyeret kap ajándékol. Fáradt lévén, elalszik s álmában az öreg ember kijelenti neki, hogy amit várt, megkapta, majd felszólítja, hogy térjen vissza Cairoba. Nu'mān szerfölött elbűsül sovány szerencsésén s megindul hazafelé. Itt felesége nagyon rosszul fogadja, de ismét álmodik s azt az utasítást kapja álmában, hogy ássa fel ott a földet, hol a feje nyugszik. Meg is teszi s nagy kincset talál, melyet elvisz a szultánnak. Minthogy azonban a lelt arany minden darabján az a felírás van, hogy a pénzt Nu'mānnak kell adni jutalmul azért a szeretetért, mellyel a koránhoz viseltetik, a szultán meghagyja őt a kincs birtokában.

Fontos egyezés még e történet s Tompa mondája között, hogy mind a kettőben valamely *kapu mellett* értesül a mese hőse az álombeli kincs rejtekhelyéről. Tompánál:

„Menj el fiam és ülj *Nagy-Várad*
Kapujában harmadnapig.“

A Negyven vezér elbeszélésében: „and on day he entered Damaskus and he went in through the gate of Amavi Mosque“. (A birtokomban levő Gibb-féle

fordítás 280. lapján.) Ez a megegyezés különösen azért méltó figyelmünkre, mert az összes európai változatokban, kivéve egy romlott thüringiai (Bechstein, 2., 102.) és két dán varianst (Thiele I. 357. és Kristensen 3., 483.), valamely *hidon* tudja meg a mesehős a reá váró kincs rejtekhelyét. *Kapu* csupán a Negyven vezérben s Tompánál szerepel, egyéb keleti változatokban pedig mecset a színhely, úgy hogy ez a vonás (a *hid* hiánya) a legerősebb válaszfal gyanánt emelkedik az ázsiai és európai változatok közé.

Újabb egyezés a Negyven vezér elbeszélése s Tompa mondája közt, hogy a hős felesége mind a kettőben ellenszegül férje szándékainak. A Negyven vezér történetében ez az ellenkezés több ízben mutatkozik s széles kedvteléssel van rajzolva, Tompánál csak halvány reminiscencia. Különben az egyik morva változatbeli asszony is e szavakkal támad férjére: „Ki az álmokban hisz, árnyékra vadászik s szelet fogdos“. — Pál gazda csalódása, kinek a várt kincs helyett a váradi polgármester hat polturát kínál, ha kimegy a szüléjébe dolgozni, szintén párhuzamra lel a Negyven vezér történetében, hol az álma folytán Damaskusba fáradott Nu'mān, nagy keserűségére, mindössze egy kenyeret kap ajándékba. Vegyük még ehhez, bár az itt következő vonás más változatokban is előfordul, hogy úgy Tompa költeményében, mint a Negyven vezérben háromszor ismétlődik egy álom (ott a váradi polgármesteré, itt a hősé), s ennyi megegyezés után szinte hajlandók volnánk immár elfogadni azt a föltevést, hogy Tompa forrása a Negyven vezér története volt, ha másrésről oly nagy eltéréseket nem tapasztalnánk Diós-Győr mondája s a török regény története között, melyek ezt a föltevést teljesen kizárják. Mindenek előtt arra a körülményre akarok rámutatni, hogy oly fontos konstruktív vonás is elkallódhatott a Negyven vezér elbeszélésében, mint az, miszerint a hőst az álmában megjelölt helyen talált egyén egy másik álomból kifolyólag utasítja vissza saját otthonába, a kincs rejtekhelyére. (E másik álom hiánya különben a keleti változatok egy egész csoportjára nézve jellemző s nem pusztán esetlegesség. Ide tartozik a Negyven vezér történetén kívül egy zsidó monda (I. Bolte 296. l.), továbbá az Ezeregy éj fönnemlített második variánsa.) De másodlagos vonásokban is jelentékeny eltérések vannak a két elbeszélés között. Így a Negyven vezér variánsának hőse a koránál szemben tanúsított nagy tisztelete jutalmául kapja meg a kincset, míg Pál gazda történetében a hős kultúr-törekvései nyerneket elismerést, mert a talált kincs felhasználásával megvalósíthatja terveit:

„Gerézdet érlelt a hegyoldal;	S hol a vastól felszaggatott gyp
Vár épült fenn a bérctetőn;	Pirosmagú kalászt adott:
A zuhatag szilaj folyása	Megtelepült az összegyűlt nép
Munkára kényszerítve lőn;	S Diós-Győr épült általok.“

Akárcsak egy irországi variánsban (Killingers irische Sagen u. Märchen 1., 215.), hol Randal, talált kincsével egy Ballinacarrig néven ismert várat s két más kisebb kastélyt épít, melyek körül aztán falvak keletkeznek, vagy a fönnemlített hunsrücki változatban (Zeitschr. des Vereins für Volkskunde in Berlin 1909. 286. l.), hol a gazda, talált kincsével három erős házat épít s ezzel alapját veti meg Neu-Rinzenberg községének.

A többi variánssal Tompa mondája inkább csak körvonalaiiban egyezik s

így a mondottak után végeredményképen megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt mondathema összes ismert variánsai között egy sincs, melynek közvetlen hatása Tompa költeményére kimutatható volna; a történet konstruktív elemeiben való megegyezések ugyanis a kérdésben nem döntök, a másodlagos vonások pedig, melyek a szorosabb megegyezést eldönthetnék, több változatban elszórva találhatók, egyikben az egyik, másikban a másik, de találhatók oly változatokban is, melyek számos egyéb vonásra nézve Diós-Győr mondájától lényegesen különböznek. Valószínűnek kell azonban tartanunk, hogy a költőnek akár oly hazai szájhagyomány, akár oly lappangó irodalmi változat szolgált forrásul, mely közelebbi rokonságban áll a történet ismert keleti verzióival.

Binder Jenő.

TÖRTÉNELMI NÉPMONDÁK.

Minden községnek megvan a maga történelmi emlékezete: ez azonban csak igen ritka adatban él önállóan, hanem általában helynevekhez vagy legalább is helyekhez rögződött mondákban nyilvánul. Ezeket a mondákat nem kötik időhöz; évszámot az egy 48-on kívül a néptől nem lehet hallani. A mondákat általánosan ismert, vagy helyi történelmi események és személyek szerint sorakoztatja emlékezetében. De még a történelmi személy neve sem feltétlenül lényeges kellék; számtalan történelmi mondánkban a szereplő személynek nincs neve. Ellenben az eseményekre s ezek sorrendjére nézve bámulatos megőrző erőt mutat a népemlékezet. Elbeszélésükben még a legbőbeszédűbb magyar is szüksézü s ha itt-ott színez is valamicskét, az is annyira az eseményekbe illeszkedik, hogy nélküle szinte csonka volna a tartalom. Ebből következik, hogy a nép minden történelmi mondája valóságos 'kötött próza'; ugyanazt a mondát nemcsak ugyanaz az ember mondja el mindannyiszor tartalmilag ugyanúgy, sőt majdnem ugyanazon szavakkal, hanem a mondának minden ismerője is. A történelmi mondák tartalmán, sőt szavain is változtatni, e mondákat bővíteni, túlszínezni, vagy belőlük elhagyni nem szabad. Aki e mondák már megállapodott tartalmától vagy alakjától eltér, azt a hallgatóság élénk félbeszakítással szokta megcáfolni s kijavítani; azért történelmi mondatrészleteket, vagy a lényegben nagyon eltérő változatokat csak négy szemközt való gyűjtés közben lehet följegyezni.

De nem minden történelmi vonatkozású népmonda elbeszélésében tapasztalható ez a kötöttség. Történelmi vonatkozású népmondáink u. i. kétfélék: egy részüket a nép is megtörténtnek, tehát igaznak hiszi, míg más részüket csak amolyan meseszámba veszi. Emezeket az apa csak elbeszéli fiainak, mint az asszony-nép a meséket — melyeket az 'ember' általában nem igen tart magához méltónak —, míg amazokra valósággal megtanítja fiát s iskolásgyermeké történelmi tudását is csak annyiban értékeli, amennyiben az ő történelmi hagyományaival megegyezik. Különben az a válasza rá, hogy 'ezt így tudták az öregek, azok pedig itt éltek'. S ezzel a maga részéről elintézt minden könyvtudást.

Amaz tehát történelem, emez csak szófiabeszéd neki. Amazt tanítja, emezt regéli. Amaz párja a Krisztusról és apostolokról szóló legendáknak, emez pedig

az asszonyi mesének. Amaz komoly tanítás, emez férfiszájba illő szórakoztatás. Amazokat elbeszélve az apa tanít s a fiú tanul; tanítja és tanulja azt, amit meg kell becsülni s meg kell őrizni, mert a földszerző és földvédő ősök emlékéhez kapcsolódik.

Történelmi mondáiban tehát népünk helynevekhez kötve valóban *megtörténtnek hitt* eseményt őriz, mit azzal tüntet fel, hogy tanukul az öregekre s elődökre hivatkozik. Ezért történelmi mondáinknak nemesak irodalmi, de néplélektani értékük is nagy; sőt talán nagyobb, mint az irodalmi érték. Érdekesen mutatják: miféle történelmi események és eseményrészletek, miféle történelmi személyek hagytak nyomot a nép emlékezetében — hogyan s milyeneknek ismeri s jellemzi ezeket —, miben tér el emlékezete a történelmi események megőrzésében s miben különbözik felfogása a szereplők jellemzésében a hivatalos történetírás tudásától és megítélésétől stb.

Ezelőtt vagy tíz évvel különböző vidékekről való néphagyománygyűjteményem rendezgetése közben fogant meg bennem a gondolat, hogy összegyűjtve történelmi népmondáinkat, megkísértek belőlük egy „néptörténelmet” rendezni, mely a tudományos történelem beosztása szerint adja mindazt, amit a magyar nép a történelmi eseményekről és személyekről tud. Az ezután tervszerűen gyűjtött történelmi mondaanyagból valók az alábbi szemelvények.

*

1. *Milota.* (Szatmár m.) Mikor a magyarok Lengyelországba értek, ott Terebes volt a király. Az Árpád fiát Bélának, a Terebes lányát pedig Milotának hívták. Amint a két fiatal meglátta egymást, mindjárt az ásóra meg a kapára gondoltak. De akkor még nem lehettek egymáséi, mert előbb az országot kellett elfoglalni. Elváltak hát egymástól. Amikor ideértek, Béla itt maradt rendet tartani, Árpád pedig tovább ment a sereggel. Itt aztán nagyon sok baja volt Bélának a tótok vezérével. Ez azért is haragudott rá, mert ő is szerette volna Milotát feleségül venni. Egyszer, amikor Béla megint szeretőjét látogatni indult, egy nagyobb csapattal megtámadta és elfogta. Hiába próbálták a magyarok kiszabadítani, nem tudtak ráakadni a rejtekhelyre. A tót vezér azt üzenté nekik, hogy szabadon ereszti Bélát, ha Milota hozzá megy feleségül; de másképp inkább megöli a királyfit és magát is. Mit volt mit tenni, hát szegény Milota a tót vezér felesége lett. De azért a ravasz tót mégsem eresztette szabadon a királyfit, mert félt a bosszújától. De Milota is, meg a magyarok is addig kutattak, hogy ráakadtak a rejtekhelyre. A vitézek kiszabadították Bélát és ez maga is kardot ragadt, hogy bosszút álljon. Éppen szembe jött vele Milota, mert ez tót katonának öltözött, hogy szeretőjét kiszabadítsa. Béla nem ismert rá a katonaruhában és még mielőtt szóhoz juthatott volna, leszúrta. Csak most ismerte meg a leány hangját, de már nem lehetett segíteni a dolgon. Ott temette el, ahol meghalt és ő maga is ott telepedett le. A királyfi lakóhelye körül község támadt és így keletkezett Milota.

2. *Borchalom.* (Olcsvaapáti, Szatmár m.) Ahogy Árpád egy nagyobb darab földet elfoglalt, ő maga odább ment a sereggel, de néhány ezer emberrel ott hagyta egyik vezérét, hogy rendet tartson a nép között. Ezen a tájon Bore lett a vezér. Sehogysem tetszett a pihenés Borcnak, mert együtt szeretett volna

harcolni a többi vezérrel. De Árpád úgy rendelkezett, mert megunta hallgatni az öreg sopánkodásait. Mivelhogy Bore mindig azt mondta, hogy nem kellett volna otthagyni a régi hazát, mert az az isten ellen volt; hisz nem azért adta, hogy otthagyják. Azt mondta, hogy mentől jobban megy a magyarok sorsa, annál jobban megbűnhődnek egyszer. Ezért mindig csak csóválta fejét, valahányszor a magyarok győzelmeiről hallott. Amikor aztán hírül hozták, hogy már az egész ország az Árpádé lett: nagyon elbúsulta magát. Úgy érezte, hogy most valami nagyon rossznak kell jönni és mert ezt nem akarta bevárni, hü emhereivel egy dombba temetkezett. Ezért hívják ezt a dombot ma is Borchalomnak. De nem marad ott örökre: megint eljön, ha a magyarnak örökre jóra fordul a sorsa. Azért nem is lesz addig jó világ, míg a Borchalom oldala meg nem nyílik.

3. *Pogányvár.* (Dobra, Szatmár m.) Mikor a magyarok a hegyekről leereszkedtek, Árpád erre is küldött egy csapatot. A lakosok mind elmenekültek, csak egyetlenegy öregasszony maradt ott. Ahogy a csapat a faluba beérkezett, mindent összekutatott, de sehogysem tudtak ráakadni az eldugdosott kincsre. Előfogták hát az öregasszonyt, oszt mikor nem vallott, hát halálra kínozták. Ez meg, mikor érezte, hogy már nem bírja tovább, bosszút akart állani, oszt azt mondta, hogy a Pogányvárban van a falu kincse elásva, ott, hova a nap első sugara süt. Azóta is mindig áskálják a dombot, de még eddig senki sem tudott a kincsre ráakadni.

4. *Hadad.* (Szilágy m.) Mikor a magyarok az országba jöttek, Árpád kiválogatta legvitézebb embereit, aztán a legfortélyosabb vezéreivel a bihari várhoz küldte őket. Mert ebben a várban egy szerezsen király lakott, olyan vitéz, meg próbált ember, hogy még addig egy ellensége sem tudta legyőzni. A csapat útnak indult, aztán mikor erre a vidékre érkeztek, egy nagy lápos mellett letelepedtek. Az egyik főtiszt azt tanácsolta a vezérnek, hogy családját meg a többi fehérsépet ne vigye Bihar alá, mert nem lehet tudni, hogyan üt ki dolguk a ravasz szerezsen királlyal. Akkor a vezér azt kérdezte, hogy hát mit csináljon velük? „Hadd ott”, mondta neki a főtiszt, oszt a láposra mutatott. Úgy is lett. Aztán, mikor Bihar elfoglalták; a vezér várat épített a láposon és oda költözködött. Innen hívják ezt a községet Hadadnak.

5. *Tasnád.* (Szilágy m.) Nagyon gazdag és hatalmas úr lakott a bihari várban akkor, mikor a magyarok az országba bejöttek. Árpád egy híres vezérére, Tasra bizta, hogy a várat elfoglalja. Ez meg is indult csapatával s azután, mikor a várat elfoglalta és Árpádnak átadta, vitézeivel együtt ezt a vidéket kérte Árpádtól jutalmul. Meg is kapta. Azután itt a nádasban várat csináltak és ezt Tasnádnak nevezték el.

6. *Ad, Balla, Mocsolya.* (Szilágy m.) Nagyon kedves vitézei voltak Árpádnak. Od, Balla meg Mocsolya. Mikor már az osztozkodásnál minden vezér megkapta a maga birtokát, ezek is elmentek Árpádhoz földet kérni. Meg is kapták ezt a vidéket. Igen ám, de itt akkor egy nagyon hatalmas király volt az úr s akárhogy vitézkedtek is, sehogysem bírtak a király sok katonájával. Mit tegyenek? Megtudták, hogy a királynak három szép leánya van. Ők is hárman voltak, megkérték hát a három leányt feleségül. A király sem bánta — mert így holtáig úr maradhatott —, a leányok sem idegenkedtek a három híres vitéztől, hát hamar megegyeztek.

Papot hívtak, csapot vertek, lagzit csaptak, azután hárman háromfelé telepedtek. Így épült Diósd, Balla meg Mocsolya.

7. *Táltos-család.* (Tiszakürt, Szolnok m.) Mikor Árpád Alpár alá ért, a Pen-gyom-halmán sátort veretett. Azután előhívatta papjait meg javasait és megparan-csolta nekik, hogy imádkozzanak és nézzenek a jövődbe. Azok, már kiki, ahogy Isten tudnia adta, imádkoztak és megnézték a jövődet. Azután mindegyik azt mondta Árpádnak, hogy ne féljen semmitől, mert vele van az úristen. Úgyis lett, s ezért azután a győzelem után elhatározta, hogy nem lesz hálátlan papjaihoz, meg javasaihoz. Amint a mai Tiszakürt helyére érkeztek, tábor ütött és megint összehívta őket s azt mondta, hogy ezt a földet nekik ajándékozza, rájuk bízza. Ügyeljenek, úgy vitézkedjenek, hogy az ellenség erőt ne vegyen rajtuk. Ezek ala-pították Tiszakürtöt s ma is Táltos-oknak hívják utódaikat.

8. *Törökvölgy.* (Drágcséke, Bihar m.) Mikor az oláhok megtudták, hogy a magyarok már Váradon vannak, odahagyták falujokat s az erdőbe húzódtak. Sok-sok idő múlva egyszer egy oláh addig töltötte magába a pálinkát, hogy megjött a bátorsága és lement a faluba megnézni, mi van ott. Amint a falu végéhez ért, megtérdepelte a keresztet, nagyot húzott a butykosból, oszt mert senkit sem látott, hangot sem hallott, egyszeribe olyan mersz szállott belé, hogy még lajlajozni is kezdett. Már-már az járt az eszében, hogy bemegy Váradra, oszt kiveri Árpádot az egész seregével együtt. Mikor már a nagy bátorságtól nem bírta feljebb tartani az orrát, egy kapuból kilépett egy huszárkáplár. Amint a szegény móc meglátta a káplár hegyesre pödört bajuszát, úgy megijedt, hogy hirtelen lekapta nadrágját és oda nyujtotta a magyarnak: „na drage‘ (ne, kedves). Mert azt hitte, ha ad neki valamit, nem fogja bántani. Hát nem is bántotta, de még a nadrágját sem vette el; ezért azután mindnyájan hazamerészkedtek.

9. *Gyilkoserdő.* (Kissármás, Kolozs m.) Mikor a székelyek híret vettek, hogy Árpád már elfoglalta Magyarországot, követeket küldtek hozzá, hogy ők is itt vannak. Ha ő megindul, akkor ők hátulról támadnak, oszt úgy közösen könnyen elbánnak Gelu-val; mert hát így hívták azt a királyt, aki ebben az időben Bihartól Szebenig uralkodott. Árpád rögtön elküldte vezéreit. De amikor Gelu megtudta, hogy elül tűz, hátul víz: hát futásnak eredt. A székelyek is, magyarok is utána, oszt itt az erdőben körülfogták. Hiába nyultak most már fegyverhez, a góbék meg az Árpád kurucái mind egy emberig legyilkolták az egész sereget. Azért hívják azt az erdőt ma is Gyilkosnak.

10. *Árpád.* (Bihar m.) Csend volt már az egész országban. Sehol mukkanni sem mert a sok riha nép, csak Erdej-ben nem akartak Árpádnak engedelmeskedni. Odaküldte hát vezéreit, de maga is közelebb igyekezett, hogy egyszeriben ott lehessen, haneha szorulni találna nekik. Mikor idetájt ért, ahol most a Hármashalom van, hát sátort veretett a mezőn, azután oda várta az üzenetet, hogy széna-e vagy szalma. De bíz a, ő is esendő ember volt, hát éppen itt érte a vég. Mikor már látta, hogy nincs mentség, magához hívta a sereg vénjeit, aztán le-diktálta a testamentomát, de az is meghagyta, hogy itt temessék el, innen el ne vigyék. Úgy is tettek; aztán addig hordták sátrára a földet, ki sapkával, ki meg paizzsal, amíg domb lett belőle. Azért nem kellett erre árkot ásni, mikor a Kerezs-esatornát csinálták. A fiatalja könnyen vigasztalódott, de az öregje közül sokan

utána sajnálkoztak. Ezekre aztán másik két dombot hordtak, de csak olyan korhányt, amelyik nincs ledöngölve, hogy könnyen kikelhessenek alóla. Mert azt is megmondta Árpád, hogy ő ugyan eltemetkezik, de csak addig, amíg az országnak már csak a jóatyától lehet remélhivalója. Mert akkor felébred, aztán megint sorbaállítja seregét, hogy szétüssön az ellenség között. Na, hát ezért hívják ezt a községet Árpádnak, azt a három dombot Hármashalomnak, a legnagyobbikat pedig Árpádhalomnak.

11. *Kokodvár.* (Parasznya, Szatmár m.) A mi öregeink is úgy hallották a régi öregektől, hogy ebben a dombban egy csapat pogány magyar alszik. Nem akarták elfogadni az új vallást, hát inkább élve ide temetkeztek és várják, mikor megint visszatér a szabad magyarok élete. Akkor felébrednek s eljönnek a domb belsejéből, de addig ott alusznak.

12. *Benepataka.* (Gyöngyös.) Szent Lászlóval is megesett, hogy erőt vett rajta az ellenség. Egy ilyen alkalommal a Mátra sűrűjébe húzódott seregével, hogy kipihenjék magukat. De itt meg az lett a baj, hogy sehogysen birtak iható vízre akadni. Már majdnem belepusztultak a szomszágba, már egyiknek sem volt jártányi ereje: azért László elhatározta, hogy maga indul vizet keresni. A sereg a mai Ludas község határában táborozott s várta Szent Lászlót. Egyszer csak látják, hogy egy patak folyik feléjük. Aki birt: futott, aki birt: mászott, de a legtöbbje moccanni sem tudott: odavárta a patakot. És az oda is ért hozzájuk, meg is állott előttük és ők itták, mintha a legfinomabb egri aszú lett volna. Mert az történt, hogy hiába járt-kelt László a hegyek közt, csak nem akadt vízre. Mellé még úgy elfáradt, hogy pihenés nélkül nem birt továbbmenni. Leült hát egy hatalmas szikla alá és ott eszébe jutott, hogy ahol már az ember nem segíthet, ott az Isten a segítő. Ezért imádkozni kezdett, aztán háromszor a sziklára vágott kardjával és a víz mind a három helyről olyan vastagon kezdett ömleni, hogy már a szikla tövében patak lett belőle. De csak odáig folyt, ahol a sereg tanyázott s ott eltűnt a földben, nehogy az ellenség a patakról ráakadjon a László fáradt seregére. Hasonló módon fakaszt vizet Szent László a mátraverebélyi Szent László-ugratása nevű szikla oldalából (Magyarország vármegyéi és városai: Nógrád megye) és Brassó székely vezér az ugrai Barasó-hegyből (Orbán: Székelyföld leírása 5: 37.).

13. *Bélték.* (Szabolcs m.) Ha Szent László királyunk pihenni akart, hintójába fogatott, oszt lejött a Nyírségbe. Sétálgatott, vadászgatott, de legjobban szerette a fölkelő meg a lenyugvó napot nézegetni, ahogy az pirosra festette a homokot. Sokszor napokig elkalandozott néhány jó emberével meg hű katonájával a buckák és tanyák között. Nézegette a termést, gyönyörködött az állatokban és kérdezgette az embereket, kinek mi kívánni valója van. Egyszer így jártában nagyon eltikkadt; fáradtan dült le egy bucka aljában és egy kis frissítőt kért kíséretől. Katonái rögtön szétszaladtak, de az egyik nemsokára visszajött és egy fél tököt nyújtott a király felé. A király jót húzott a hideg borból, mert hát az volt a tökben. Aztán mosolyogva azt mondta a vitéznek, hogy 'be édes a bele ennek a töknek; megéri azt a pusztát, amelyiken vagyunk!' Aztán jókedvében az egész pusztát a vitéznek ajándékozta. Ez oszt megházasodott s itt telepedett le és a faluját Béltéknek nevezte el. (Hodász.)

14. *A moha csata.* (Szederkény, Borsod m.) A magyar sereg a szederkényi

síkon telepedett meg s a király sátra ott állott a Bélahalmán, honnan az egész síkságon végigtekinthetett. A tatárok pedig Mezőcsát határában ütöttek táborn: Batu kán a Batuz dülőben, Monsaj meg Tilaj vezérek a Monsaj meg Tilaj szántón. Mikor a csata elveszett, a király és vezérei előbb Tiszapalkonya felé futottak s ott a Bélahalmon tanácsot ültek. Néhányan azt javasolták, hogy a Tiszán át Erdélybe kellene menekülni. De épp ekkor híret hozták, hogy a tatárok már odaát vannak. Mit volt mit tenni, nekiindultak a Bükknek. A király katonái közül egy cigánylegény mindjárt ajánlkozott is, hogy ő átvezeti a csapatot az erdőn, anélkül, hogy a tatárokkal találkoznának. Amint mennek, mendegélnek azon a dombháton, melyet a nemesbükki határban ma is Bélahalmának neveznek, a cigányt valahonnan egy nyíl lábszáron találta. Fáradt volt a nyíl, hát inkább ijedtében kiáltott fel a cigány. De a király csak a kiáltást hallotta, azért előre lovagolt s azt kérdezte, hogy 'fáj-e, szolgám?' — 'Fáj, fáj, uram királyom, de csak kijussunk innen, mindjárt nem fog fájni', felelte a cigány. 'Na hát, hogy még addig se fájjon — mondja a király —, mostantól nemes ember vagy. Fáy legyen a neved és tied lesz az a föld, ameddig majd az erdő szelétől a szemeddel látsz'. Lassan kiértek az erdőből azon az úton, melyet ma is Béla útjának neveznek a Bükkben. S mikor már Járdánházához közeledtek, letelepedtek egy tisztáson; ma is úgy hívják ezt, hogy Királyszállása. Azután már nyitva volt előttük az út. De akiket a tatárok elfogtak, azok közül egy sem maradt élve. Összeterelték őket Nemesbükk határában s a Bárdosparton sorban lefejezték az összes foglyokat. Azután a holttesteket egy gödörbe hányták, föléjük földet raktak és ez a domb a Testhalom.

15. *Bélavára.* (Bujánháza, Szatmár m.) Mikor Béla király a tatárok elől menekült, ide hozta minden kincsét, hogy elrejtse a domb oldalába. De három hű embere azt mondta neki, hogy 'felséges királyom, nem lesz az úgy jó, mert nem szabad azt senkinek tudni, hogy hol a kincs, csak neked'. Azért azt tanácsolták, hogy bizza rájuk a dolgot, ő meg vonuljon félre a sereggel, de ügyeljen, hogy senki meg ne leshesse hármójukat. Úgy is lett. Egyszer aztán megjött az egyik hadnagy. Megmondta Bélának, hogy hol van a kincs. De azt is elmondta, hogy a másik kettő már megölte magát s avval ő is a szívébe dőfte kardját, hogy senki se tudhassa a királyon kívül, merre van a kincs.

16. *Ládásföld.* (Krassó, Szatmár m.) Mikor a falu meghallotta, hogy a tatárok arra tartanak, hirtelen ládákba pakolták minden féltett holmijukat, aztán elásták a falu alatt egy dülőben. De mert attól féltek, hogy a friss ásás gyanus lesz a tatároknak, azért felszántották és be is vetették az egész tábla földet. Így a tatárok nem is gyanakodtak és a falunak minden féltett holmija megmaradt.

17. *Varjasdülő.* (Hajdúbagos, Bihar m.) Régi név ez, még akkoriból való, mikor a kutyafejű tatárok pusztították az országot. A király elmenekült, hát nem volt, aki összeszedje a népet a kutya fajzat ellen, azért minden falu maga védekezett. A mi apáink is felállították az őrfákat, oszt úgy határozták, hogy a nagy erdőbe menekülnek, ha a tatárok Bagost is megtámadnák. De az isten másképp végzett, mert a tatárok az erdő mentén jöttek. Oszt annyian jöttek, hogy fekete volt a határ tőlük. Most hát már csak az isten segít. Az öregek betेरelték a népet a templomba, oszt várták: mi lesz. Egyszer jön az egyik őr és jelenti, hogy a tatárok az erdőbe vonultak. Elmúlt a délután, elmúlt az este, már a varjak

is rúáltak a fákra és sehol semmi. Hazaszéledtek hát nagy örömmel, mert mindenki azt hitte, hogy a tatárok máshová vannak rendelve, vagy nem vették észre a falut. De bizony korán örültek, mert egyszer úgy pirkadattájban futnak az örök és jelentik, hogy a varjak éktelen lármával mind felrepültek a fákról, hát biztosan a tatárok jönnek, meneküljön, aki tud. Menekült is, aki tudott, de a legtöbben megint csak a templomba siettek. Pedig rosszul reménykedtek, mert az átkozottak még az istenházát sem kimélték. Összevágta mindenkit, úgy, hogy senki sem maradt élve. A községet is csak az a néhány ember alapította újra, aki azután tért vissza a gödrökből

18. *Képtiszta.* (Dévaványa.) A tatárok idejében a Képtiszta sokkal nádasabb volt, mint ma. A nép lápot kötözött össze a nádból s erre kunyhókat fabrikált, hogy majd ide húzódnak a tatárok elől. A láphoz csak egy rónán lehetett bejutni; de ide meg cölöpöket vertek s a cölöpökhöz kaszákat kötöztek, úgy, hogy a tatárok sehogys tudtak a lápra jutni, mert a lovakat a kaszák mind dögre vágta. Néhány napig aztán egy tatárt sem láttak a tó körül. Már azt hitték, hogy elmentek a kutyafejűek. De azért mégsem mertek kimenni, csak akkor indult útnak egynehány, mikor a Dosztahalomról valami emberek azt kiabálták oda, hogy 'Sári, Mári, gyertek ki! elmentek már a kutyafejű tatárok!' De alig értek a mezőre, megrohanták őket a tatárok, mert hát azok kiabáltak ott magyar gúnyába öltözködve és mind összeöldösték őket. (A 'Sári, Mári' kiáltásra érdekes egyezést mutat még a következő két monda: 1. A tatárok elől az egész környék a Fásvölgy mocsarai közé menekült. Mikor a tatárok látták, hogy minden próbálkozásuk hiábavaló, mert a hináron nem tudnak áthatolni, egész csapatostul felszedelőzködtek és elvonultak a szemhatárról. De csak a dombok túlsó oldalára húzódtak. Harmadnap azután két magyarruhás ember azt kiabálta oda a mezőről — azért hívják ezt ma is Ujontó dűlőnek — a sziget szélén csikászó lányoknak, hogy 'Sári, Mári, kijöhettek, elmentek már a tatárok!' Néhányan nekimerészkedtek, de alig értek a mező közepéig, a domb háta mögül kirohantak a lovas tatárok és mind összekaszabolták az egész csapatot. (Vencsellő, Szaboles m.) — 2. Egyszer egy csapat török jött a városházára, hogy ezt meg azt, így meg úgy adjanak nekik. De Jóté Gergely nem adott semmit. Hát a törökök elmentek, de nagyon fenyegetőztek. Győri Jakab is ott volt a városházán, oszt azt mondta, majd megtudja ő, hogy mit akarnak a várossal, meg legfőképen, hogy mikor, meg hogy akarnak támadni: hogy tenni lehessen valamit. Felöltözködött hát álruhába, mert hogy jól tudott törökül, szta egy üres kantárral a kezében, mintha a lováért menne a mezőre, elindult Madarász felé. Ahogy beért a táborba, beszédbe ögyeledett a törökökkel, oszt megtudta, hogy már holnap meg akarják támadni a várost. Már előre köpték a markukat, hogy hogy fogják ők holnap *Sárikát meg Márikát* ölelgetni. Győri maga is tódította a dolgot, hogy milyen jó is lesz az. Majd aztán, mikor szerét tehetette, visszalopózzkodott a városba. Azalatt meg azt is kiokoskodta, hogy mit kellene csinálni. (Szalonta, I. Arany II. 282.)

19. *Botahalma.* (Krasznabéltek, Szatmár m.) A tatárok hírére a falu népe a Pénzesdombra húzódtott. A domb alját árkokkal meg szekerekkel vették körül. Egész várat csináltak belőle. Vizet forraltak, szurkot főztek és úgy várták a tatár sereget. Jött is az, mint a hangya. Körülvették a dombot, oszt mint a felhő,

egyszerre olyan sötét lett a sok nyíltól az ég a magyarok felett. De akárhogy is erőlködtek, nem tudtak erőt venni a magyarokon. Utoljára hosszú rudakra csákyákat kötöttek, oszt a szekereket az árokba huzigálták. Mások meg nagy hasábfákat hordtak az erdőből, oszt ezeket az árokba a szekerekre hányták, így próbálták hidat csinálni. Így biz a, baj lesz! Nekifohászodott hát egy magyar, oszt odalőtt a tatárok közé. Éppen a szívéért fúrta át a nyíl Bota vezérnek. Mikor a tatárok meglátták, hogy Bota elesett, úgy szétfutottak, mint a nyúl. Nagysokára a magyarok is leszállingóztak, eltemették a tatár vezért és egy dombot hordtak rá. Azért nevezik ezt a halmot ma is Botahalmának.

20. *Bélavára.* (Kőszegremete, Szatmár m.) Mi úgy tudjuk, hogy Béla király ennek a hegynek a tetején épült várában várta be halálát. De nem igazán halt meg, csak elrejtezett kincseit őrizni; mert nagyon megharagudott az urakra, akik hálátlanok voltak hozzá. Majd akkor fog megint előjönni, ha olyan idő lesz, mikor a király is, meg az urak is a nép javát akarják. Egyszer már Mátyás király alatt készült is kijönni, onnan van a hegy oldalán az a nagy hasadás, de aztán visszamaradt, mert csak Mátyás volt a nép pártján, de az urak nem. (E monda-típusra l. még a 2., 10. 11. számú mondákat, valamint a Heller Bernát felsorolta változatokat (Ethn. 1908: 12., 1916: 2.). Azonkívül az Erneyi József szívességéből hivatkozhatom még a következő három tót adatra: 1. Késmárk mellett, a Békató feletti hegyben alszik Gregorius király összes hercegeivel együtt Mindeniknek fején drága korona, melyek fénye beragyogja az egész üreget. Körülöttük arannyá vált ludak s tyúkok ülnek arany tojásokon. (Sborn. Mus. SS. II. 67., XII. 33.) — 2. Selmechánya mellett a Szitnya-hegy belsejében huszárok várnak harcra készen. Félállással kengyelben állva csak a jelszót várják. A néha bevetődő emberektől szorongva kérdik: „lehet-e már?” Ha a megszólított felelni merne, megtörné az átok s a huszárok kirohannának. (Tovaryštvo, Rózsahegy 1891. I. 143.¹ Nb. v. ö. ezzel a Zeta és leányainak zetelaki (Udvarhely m.) változatát Orbán 1: 67.) — 3. Pernek pozsony-megyei faluban Rákóczi várja feltámadását, hegybe zárt seregével együtt. Néha megjelenik táltos lován, mely öt perc alatt ér Sasvárra (8 órai kocsit) és jövendő a népnek. Életre tér az ötödik nemzedék segítségére, mikor török seregek élén támad nyugat felé. (U. o. 1895. II. 184.)

21. *Hajdú Perse nyílása.* (Nagykerek, Bihar m.) Hajdú Perse apja a nagykerek várában lakott, mert ott volt valami szolgálatban. Olyan idők voltak akkor, hogy ember nem nagyon mert kimozdulni a sáncok mellől. Ha muszáj volt valamiért kimenni, csak leány vagy asszony vállalkozhatott az útra. A kerek várból mindig Hajdú Perse ment, merthogy ő volt a legügyesebb meg legbátrabb a fehércselédek között. Oszt valahányszor kiment, mindig tudott valami hírt hozni Boeckainak a németekről. Sokszor küldés nélkül is kilopakodott a német táborba, hol kenyeret, hol sonkát, hol miegymást árulni, mint a többi falusi asszony. A németek

¹ A csehek most, a felvidéki iskolák számára kiadott történelmi tankönyvükben, így hamisították meg e mondát: „A monda szerint e hegyben elátkozott huszárok vannak, akik eljönnek, ha a cseh-szlovák népnek legrosszabbul megy a dolga. Talán a cseh-szlovák legionáriusok ezek az elátkozott huszárok, kik győzelmükkel (!) szabadságunkat vívták ki és az egész világ (!) levett kalappal (!) áll előttük“. (Magyarság, 1921. augusztus 6. sz.)

meg nem győztek csodálkozni, hogy Bocskai mindent megtud róluk. Valamelyiknek oszt eszébe jutott, hogy jó lenne megfigyelni az asszonyokat. Ki is adták a parancsot, hogy minden asszonyra egy katona essék. Így akarták kitudni, hogy melyik asszony kicsoda, meg hogy melyik való Kerekibe. Perse már csak akkor vette észre a németet, mikor már a vár alatt volt. Most már tudta, hogy fölfedezték, hát nem mert többé a németek közé menni. Egyszer Bocskai észrevette, hogy a német nagyon mozgolódik a vár körül. Ezt már meg kellett tudni, nehogy valami készülletlenül érje őket. Nem volt más, mint megint Perséhez folyamodni. De nagyon a lelkére kötötte a lánynak, hogy ügyeljen s a táborba ne merészkedjék. Nem is ment tovább, csak a nyilasig s itt megbujt, oszt úgy leste, figyelte a németet. Mikor már mindent megtudott, amit tudni akart, hát hazafelé készült. De valami lovas németek észrevették, körülfogták, oszt a víznek szorították. Perse inkább odapusztult, mert nem akart a németek kezébe kerülni. Hát :zóta hívják azt a nyilast a Hajdú Perse nyilasának.

22. *Hergoc.* (Nagykerek, Bihar m.) Hogy miért hívják azt a kiszáradt tófeneket Hergocnak? Hát mert valamikor nagy víz volt az, oszt mikor Bocskai a németekkel megütközött, a hajdúk a nádasba meg a tóba szorították az istenadtákat. Nem is eresztettek ki onnan egyetlen egyet sem, pedig annyi volt a német, hogy egész délután nem lehetett egyebet hallani a nád közül, csak hogy ,hergoc, hergoc!'

23. *Zákányrét.* (Szendrő, Borsod m.) A törökök, mikor Szendrő alatt megtelepedtek, mindent elszedtek a néptől. Összeterelték a jószágot, összekutattak minden pénzt meg drágaságot, s ha valaki nem akarta elárulni, hova rejtette kincseit, azt addig kinozták, botozták, amíg ki nem vallotta. De még ez sem volt nekik elég; ahány szép lány meg asszony volt a községben, egy sem nyughatott tőlük. Még éjszaka is betörték a házakba, ahol szép lányt tudtak és hiába könyörögtek, ígértek nekik akármit: magukkal hurcolták, oszt a család sohasem hallott róluk semmit. Zákány Andrásnak is elhurcolták a testvérét és elvitték minden kincsüket, jószágukat. De csak az öregek búsultak a lány meg a vagyon után. András azt mondta, hogy ő nem ér rá, neki más dolga van. Attól kezdve eltűnt a faluból. Nehányad magával az erdőbe húzódott s ha törököt láttak, rögtön rácsaptak, oszt soha egy sem menekült tőlük. Egyszer megtudták, hogy a basa látogatóba indul valamelyik másik basához. Neki fogtak hát s az úton, amerre a törököknek menniök kellett, mély árkot ástak, aztán tetejét szépen berakták fiatal ágakkal és rá földet teritettek. Nem látszott ott semmi hiba, de olyan ravaszul volt a fedés csinálva, hogy ha csak egy gyerek lép is rá, menten beszakad alatta. Ezt pedig azért csinálták, hogy mikor a basa csapata oda ér, biztosan nagy zavar támad, ha az első a gödörbe hullanak s akkor ők könnyen végezhetnek a többivel. Úgy is lett. Oszt akkor mindenki munkába vett egy törököt, Zákány András is a basát és alig három pisantás alatt már minden török a gödörben volt. Akkor aztán megint behányták a földet a gödörbe és elsímitották az utat, úgy, hogy csak ők tudták, mi történt ott. Nem vittek magukkal semmit, csak a basa fejét, hogy a városban megmutathassák és turbánját meg lótararóját, amiket hazaérve az eklézsiának adtak. Így állott bosszút Zákány András a törökön és azóta hívják ezt a rétet, amelyik a régi erdő helyén van, ma is Zákányrétnek.

24. *Asszonysziget.* (Bihardiószeg.) A török időkben innen minden épkezléb-ember katona volt, csak a nagyon öregek, meg az asszonyok maradtak otthon a gyerekekkel. Egyszer egy nagy csapat török tartott a falu felé. Az egész nép a szigetre menekült, úgy hogy a törökök senkit sem találtak a házakban. Valahogy neszét vették, hogy a nép elbujdosott, hát elhatározták, hogy éjszaka meglepik a szigetet. De az öregek is megsejtették a törökök szándékát, hát az asszonyokkal összehordatták a sok tököt, oszt szemet, orrot meg száját vágta beléjük, más részük meg falábakat faragott. Mikor aztán a törökök neszét meghallották, minden asszony égő gyertyát dugott a tökébe, a fejére tette, falábra kapaszkodott, oszt kiáltak a sziget szélére. A törökök azt gondolták, hogy óriások, meg rossz szellemek vannak a szigeten, hát megfordultak, oszt úgy elszaladtak, hogy még a máshonnan rabolt holmit sem értek rá elvinni, ez is az asszonyoknak maradt. Azért hívják ezt a szigetet ma is Asszonyszigetnek.

25. *Ebédhalom.* (Pocsaj, Bihar m.) Egyszer valahonnan egy nagy török csapat volt útban Várad felé. S mert az volt a törökök szokása, hogy lassan haladtak és minden nagyobb község határában pihenőt tartottak, hogy minél többet rabolhassanak: ezek is tábort ütöttek a község alatt. Egy részük fát hordott, süttő-főzött vagy a környéket kémlelte, más részük pedig dombot emelt a basa sátrának, meg a tiszt urak ebédlő helyének. Egy-kettőre készen voltak a dombbal és a basa meg a tiszték mindjárt le is heveredtek a poharak mellé. A halomról egyenesen beláttak a mai vámház udvarára. Ez akkor még a Rákóczi kastélya volt. Annyi apró malac szaladgált ott, hogy fehér volt a föld tőlük. Nosza mindjárt rá is kíváncszott a basa bora a friss malacpecsenyére. Hát azonnal beirtak Rákóczihoz, hogy küldjön nekik egynehány malacot vacsorára. Rákóczi visszaüzent, hogy jó szívvél, de még el is készítetté, csak éppen küldjenek be utána. Eljött a vacsora ideje, megérkeztek a katonák is. Olyan piros-ropogós volt minden darab, hogy már előre csorgott a tiszt urak nyála. Eszik-nyelik, hát egyszer csak a basa akkorát ordít, mint egy behemót, mert a körméről ráismert, hogy délután még ugatott az a pecsenye. Mérögükben mindjárt ágyúzni kezdtek a Rákóczi házát. Ez is rögtön előhozatta lovait, mert most már tudta, hogy sem neki, sem leányának nem lesz jó a török kezébe kerülni. Ő maga menten lovára pattant, leányának meg felüzent, hogy siessen utána. De még mielőtt a szolga fölért volna, a leány az ablakból meglátta apját és ijedtében leugrott az udvarra. Rákóczi ezt már nem látta s csak sokkal később tudta meg szolgálaitól, hogy lányát a törökök elvonulása után a domb oldalába temették. Azóta hívják ezt a dombot Ebédhalomnak.

26. *Doboz.* (Békés m.) A békési meg a dobozi nép örökké hajban volt egy dülő miatt, melyet mind a két község magának követelt. Sok derék legény harapott fübe szántás meg takarítás idején, mégsem akart egyik község sem engedni a maga hitéből. Egyszer éppen megint kaszával állottak egymásnak, mikor éppen arra ment a gyulai török basa. Megkérdezte tőlük, hogy miért acsarkodnak úgy egymásra. Na, a két bíró sem volt rest, úgy nekiláttak a beszédnek, hogy a szegény basa alig győzte nyelni a szót. S úgy emelgették egymásra az öklüket, meg a bírópálcát, mintha mindjárt össze is akának bogozódni. Mikor aztán elhallgattak, azt mondja nekik a basa, hogy kár ezért az egész falunak össze-verekedni: itt a két bíró, birkózzanak meg s aztán amelyik győz, annak a faluja.

használja a földet a másik bíróválasztásig. Akkor aztán megint csülökre bírók, mert úgy illik, hogy a bírópálca ne csak cifraság legyen, de hasznót is hozzon. Tetszett a dolog a népnek, hát beleegyeztek, aztán a dobozi bíró győzött. Az új bíróválasztásra meg már egy dombot is rakott a falu, hogy mindenki láthassa, mikor a két bíró gyomrozkodik. Így volt ez 48-ig, mikor a doboziaké maradt a dülő, mert az ő bírójuk maradt utoljára is felül.

27. *Varga Miska.* (Szalonta.) Varga Miska szalontai hajdú volt. Egyszer koldusnak öltözve, két mankón bóklázott Gyuláról Szalonta felé. Néz erre, néz arra, egyszer csak meglátja a gyulai török basát. Az meg Szalonta felől haza lovagolt. Uccu neki, a mankóit hirtelen felhajítja egy útszéli fára, maga meg elkezdett éktelenül jajveszékelni. A basa megkérdi tőle, hogy mi je feslett? Csavarga meg keservesen elpanaszolja, hogy valami istentelen gazember felhajította mankóit arra a fára, oszt ő most nem tud továbbmenni. A basa megsajnálta a sánta koldust, leszállott a lóról, oszt odaadta a kantárt Csavargának, hogy csak tartsa a lovat, majd felmászik ő a mankók után. De alig ért fel a fára, Csavarga hirtelen felugrott a lóra, oszt odakiáltott a basának, hogy „na basa úram, neked adom a mankóm, a lovaddal majd csak jobban elboldogulok én, mint avval!” Oszt még aznap el is adta a lovat Szalontán száz aranyért.

28. *Szigettó.* (Szalonta.) Egy időben Csavarga Miska a Szigettón ütötte fel tanyáját, oszt odavitte a törököket mind, akiket erővel vagy ravaszsággal elfogott. Mikor máry a szigethez közel értek, bekötözte a török szemét, oszt úgy vezette a csolnakhoz, úgy toltá át a széles, de sekély vizen. Ha oszt megjött a váltáságpénz, megint bekötött szemmel vitte át a túléó oldalra. Oszt soha egy török sem mert elszökni, mert mind azt hitte, hogy a vizen nem lehet átlábolni.

29. *Vérsziget.* (Szalonta.) Egyszer megtudták a hajdúk, hogy egy török csapat indul Váradról Gyulára. Rögtön összeszedelőzködtek s a nádasok meg zombékok közt megbujtak. Ki volt adva a parancs, hogy éjjelig nem szabad moccanni sem. Éjjélikor aztán minden oldalról megtámadták őket, de olyan ordítást meg csörömpölést csaptak, hogy a törökök azt hitték, hogy a mi felekezésünkbeliek sokkal többen vannak, mint ők. Azt sem tudták, merre fussanak. Odaveszett az egész török csapat, azért hívják máig is azt a szigetet ott a mocsarasban Vérszigetnek.

30. *Panaszi tó.* (Szalonta.) A régi jó időkben a szalontai hajdúk mindig azon törték a fejüket, hogy mentől előbb törököt küldjenek a másvilágra. Azért ha nezeit vették, hogy Váradról vagy Gyuláról törökök jönnek Szalonta felé, lórakaptak s az út mentén a mocsarak között elrejtőzködtek. De csak addig vártak, amíg a török közibük ért, mert akkor rájuk rohanának s vágták őket, mint a répát. Egyszer egy tóba akarták őket beszorítani, de a törökök többen voltak, oszt bizony rajtavesztettek, mert alig került haza egynehány hajdú, a többi a vízbe szorult. Hát azóta hívják azt a tót meg a lápost is Panaszinak, mert igencsak volt miről panaszkodni.

31. *A törökök kincse.* (Szalonta.) A törökök kincstára a Csonkatoronyban ott volt a kapu felett, ahol ma az Arany János szobra van. A sok kincs egy kőből csinált kecskébe volt eldugva. Mikor a köleséri hajdúk a várat elfoglalták, mindenütt összekeresték a kincset, de sehogysem tudtak ráakadni. Egyszer úgy

vagy tiz év múlva idevetődött egy törökforma ember s rávett egy hajdút, hogy lopja el azt a kecskét. A hajdú el is lopta, aztán megosztzkodtak a pénzen. Azóta olyan gazdagok annak a hajdúnak az utódai. (A Szathmáry-család.)

32. *Kúnhalom*. (Genes, Szatmár m.) Mikor Rákóczi katonákat sorozni járt, a genesiekre is odaüzent egy pénteki nap, hogy vasárnapra ott lesz a templom előtt. A genesiek mindig 48-asok voltak, hát most is meg akarták mutatni, hogy ők jó kurucok, azért nem várták be a sorozást, hanem mind beöltöztek katonának. Aztán a falu végén egy dombot hordtak össze; az öregek sipkájukban, az asszonyok meg a gyerekek kötővel hordták a földet s erre egy cifra sátor állítottak. Mikor aztán Rákóczi a falu felé közeledett, már ott várták a falu öregei és arra kérték, hogy tisztelje meg őket a sátorban és kóstolja meg az ő kalácsukat meg borukat. Rákóczi nagyon „népszerű” ember volt, azért most is hajlott a kérésre. Leült a sátorban és falatozni kezdett. Mikor meg a bort a szájához vitte, hát meglátta a genesi legények lovascsapatát, amint a faluból az útra kanyarodtak. Könnybe lábbadt a szeme, mikor a csupa derék sereg végiglovagolt előtte. Azután ő is lovára ugrott s úgy vezette a legényeket a károlyi nagy táborba. (Főmotívuma a sátor- vagy vezérhalom-emelés, melyet eddig az „Esztergom megvételé”-ből s a Thalytól említett párkányi adaton kívül még csak egy udinei s három magyar mondából ismer az irodalom. (Ethn. 1915: 132., 1918: 131.) A Tolnai Vilmostól említett Csaplár-féle mondát azonban bővíteni és helyesbíteni kell a *Magyarország Vármegyéi és Városai* c. monografia pozsonymegyei kötetének teljesebb változatával: a Mézeshalmot u. i. nem csupán királyi ebédlőhelyül hordták össze a vadászok, hanem főképp azért, hogy Mátyás Erős Györgynek lovaglását ellenőrizhesse, ki annyi földet kért a királytól, amennyit reggelizésének rövid ideje alatt körüllovagol. A halomnak tehát itt is megvan bizonyos vezéri jellege. — Az idáig ismert három adat az alább felsoroltakkal kétségtelen bizonyosága, hogy itt olyan indítékkal van dolgunk, melynek változatai az egész országban ismeretesek. Népmondáink szerint a táborát szemlélő és csatát irányító vezér mindig dombon ülteti fel sátorát.¹ Efféle népi emlékezet fűződik pl. a tetétleni Pengyomhalmához, melyről Árpád az alpári ütközetet vezette, vagy a tiszafüredi Csákhalmhoz, hol a Tiszán való átkelése után megtelepedett, — a téglási Gyulahalmához, melyen Gyula vezér sátra állott, — az érendrédi és krasznabélteki Lászlóhalomhoz, valamint az oroszhegyi Sátorhelyhez (Orbán 1: 104.), honnan egykor Szent László vezérkedett, — a szederkényi Bélahalmához, IV. Béla sátorhelyéhez, — a hegyközújlaki Tábor-tetőhöz s a bábai és nemesbükki Tatárdombhoz, melyeken a tatár hordák vezérei ütöttek sátor, — a deméni Szulimándombhoz, hová Szulimán szultán húzatta sátrát, — a nagybajomi és berettyóújfalui Törökhalomhoz, a zsákai Akadombhoz s a tiszzaeszlári Basahalmához, melyek mindegyikén egy-egy török vezér sátorozott, — a halmosi dombhoz, melyről II. Rákóczi Ferenc a pudmerici ütközetet irányította stb. Azután a csanakfalvi Királyszéke nevű dombról az a monda él, hogy tetején állott a Mátyás sátra, mikor igazságot tenni oda szállott. Ennélfogva

¹ A Bécsi Képes Krónika szerint Szent László alatt a Krakót ostromló magyarok ugyancsak ilyen sánchalmot hordtak össze eszímával (ocrea). Ezt a jelenetet kép is ábrázolja; a művész azonban korszerűleg nem eszímát rajzol, hanem harisnya — vagy nadrágszárát, amennyiben a lovasnépek ilyet viseltek, eszímát csak a gyalogjáró pórnép.

szinte természetes, hogy ha a vezér sík vidéken üt táborát, sátra számára halmot emeltet a népmonda, azaz a síkból kiemelkedő vagy dombos vidéken is különálló halom ha nem sírdomb, leshalom, határhányás: akkor vezérhalom a nép emlékezetében. Ilyen mesterségesen emelt halmoknak tartja a néphit pl. a koltai Tatárhányást, az erdőteleki Tatárhalmot, a poroszlói Kótahalmát, a kabai Tatárülést, melyeket a tatárok hánytak össze vezérük sátorhelyének, — azután a kővágó-őrsi Hármasdombot (Nyr. 10: 479.), a kocsai Tekevárát, a zsitvatoroki Törökhegyet, a nagysallói Nagyalmot, a derecskei Zsírosdombot, melyek mindenikét a török katonák emelték basáik sátrai alá, — továbbá a tiszaroffi Borshalmot, melyet a kúnok hordtak össze vezéri sátor gyanánt, — s végül a bagosi Katonahalmot, melyet a kurucok raktak vezérük, II. Rákóczi Ferenc számára. Hogy miként történt ez a dombemelés, annak emléke is fennmaradt a néphagyományban (l. a 25. sz. mondát.) A dombemeléshez azonban igen gyakran színesebb, kidolgozottabb mondát fűz a népi emlékezet, amennyiben vagy valami rendkívüli eseménnyel kapcsolja egybe, vagy a földhordás módjához csatolt bizonyos rendkívüliséget. Ilyen rendkívüli eseményeket őriztek meg pl. a 26. és 38. sz. mondák. A dombemelést azzal teszi rendkívülibbé, hogy kézzel, kötővel, iszáokban, süvegben vagy paizson hordatja össze a népmonda, mint ahogyan a kismuzsalyi Szépasszonydombját is II. Endre parancsára s a dercsikai Mézesdombot is Mátyás nézőhelyüül süvegjükből hordták össze a katonák. Az árpádi néphagyomány szerint, mikor Árpád meghalt, addig hordták sátrára a földet ki sipkával, ki meg paizzsal, amíg domb lett belőle (l. a 10. sz. mondát). A kaposvári Iszákdombot is mesterségesen emelték s még a török idők előtt valami király sátra számára iszákjükből hordták össze a lakosok. A nagyberki Sapkatöltést a tatár s a rétei Zöldhalmot pedig a török katonák emelték süvegekben hordott földből vezéreik sátra alá. A Mohila nevü dombról is (Almás közelében, a lukai malom mellett) azt tartja a tót nép, hogy a katonák sipkájükből hordták össze. (Tovaryštvo, Rózsabegy III. 119., Ernyei József adata.) Ha tehát ennek a kézzel, kötővel, iszákkal, süveggel, paizzsal való dombemelésnek földrajzi elterjedését vizsgáljuk: ismerik Zala, Somogy, Pozsony, Komárom, Bereg, Szatmár, Bihar megyékben. Ennélfogva oly mondatotívummal van dolgunk, mely úgyszólván az egész országban elterjedt s amely tehát népi a szó teljes értelmében. Elterjedése, különböző történelmi eseményekhez és személyekhez fűződése annak bizonyosságai, hogy régi népi mondaindítékunk.)

33. *Angyalos.* (Szatmár m.) Ezt a nevet Rákóczi adta a falunak, azelőtt másképp hívták. Mikor Rákóczi a határban táborozott, katonái mindig a faluban lebzseltek. Akármelyiket kereste, mindig azzal tért vissza az ordinánca, hogy bent van a faluban. Feltűnt a dolog Rákóczinak, hát egy szép nap ő is besétált a faluba. Hát minden kapuban ott silbakolt egy-egy vitéz, mellette meg egy szép lány. Most már értette, hogy miért kedvesebb a falu, mint a sátor alja. Nem is szidta hát meg egyiket sem, hanem bement a községházába és ott megparancsolta a bírónak, hogy ezentül Angyalos legyen a falu neve, mivelhogy a mennybéli angyalok sem lehetnek szebbek, mint ezek a lányok.

34. *Pácafalu.* (Szatmár m.) Az öregek úgy tudják, hogy valamikor nem ez volt a község neve. Így csak Rákóczi nevezte el akkor, mikor a németek kémeit a falu közepén megpálcáztatta. Az ítélet végrehajtása után a kémeiket azzal

az üzenettel bocsáttatta szabadon, hogy máskor is szívesen látja őket száz pálcára. A bírónak pedig megparancsolta, hogy a falut ezentúl emlékezet okáért Pácafalunak nevezzék.

35. *Péntektanya.* (Érszentkirály, Szilágy m.) Egyszer Rákóczit nagyon megszorította a német. Már azt hitte, hogy fogságba jut, hát ő is úgy tett, mint más ember, hogy amikor már sehol sem lát segítséget, akkor az istenhez folyamodik. Éppen pénteki nap volt, hát istenhez tért és egész nap böjtölt, oszt megfogadta, hogy ha megszabadul, haláláig megüli a pénteket. Estefelé hozzámegy egyik katonája és jelenti, hogy jártában-keltében ráakadt egy olyan dugott útra, hogy azon az éjjel ellopakodhatnak. A sötétség beálltával neki is indultak s reggelre kiérkeztek az ellenség közül. Ezért hívják azt a tanyát ma is Péntektanyának.

36. *Bere.* (Szatmár m.) Régesrégén egy nagyon gazdag úr élt Csomaközön. Mindene megvolt, amit szeme-szája kívánt, de azért mégsem volt boldog, mert egyetlen leányát sehogy sem tudta férjhezadni. Pedig áldott jó teremtés volt szegény, meg valami világsúfja sem volt, de bicegett mind a két lábára. Az ember sohasem tudta, merre tart, úgy kaesázott a két lábával. Szegény jó úr mindenkinek arról panaszkodott, hogy mi lesz a lányával, ha ő alóla kihúzzák a gyékényt. Egyszer azt mondja neki egy kuruc vitéz, aki útközben éppen odakerült, hogy ő elvinné, de bizony neki a sebein kívül semmije sincs. Nosza, kapott az úr a vitézen. Mindjárt megtartották a lakodalmat és neki adta bérül azt a határt, amelyik most a falué. És mert jó uraságok voltak, nemsokára falu lett a tanyájuk körül, amelyet Beré-nek kereszteltek, mert hát a lány bére volt a föld.

37. *Porcsalma.* (Szatmár m.) Többet ér a jó tanács, mint a nagy erő. Azért szabadult meg a mi falunk is a tatárjárás idején (t. i. 1717.), mert a sok kapkodó nép közt akadt egy, aki nem vesztette el a fejét. Ennek a tanácsára amennyi szénájuk-szalmájuk volt, a falu körül rakták, oszt mikor a templomból meglátták a tatár csapatot, egyszeribe meggyújtották a szalmacsomókat. A tatárok azt hitték, hogy ott egy másik csapat jár, hát másfelé kanyarodtak. Így aztán a mi falunk kár nélkül úszta meg a tatárjárást.

38. *Ötvessző-domb.* (Repejő. Zemplén m.) Az Andrássy-urak közt rossz ember is akadt, Volt egy, aki minden kicsiségért öt botot veretett a szegény ember illetlen felire. De aztán még ez sem volt neki elég, hanem egyszer egy dombot hányatott össze a faluval s azóta ott mérette rá az öt botot, akire megharagudott, hogy mindenki láthassa. Hát ezért hívják még ma is ezt a dombot Ötvessző-dombnak.

39. *Csokaly.* (Bihar m.) Az öregek beszéde szerint egyszer egy Gúti nevű kuruc vitéz tévedt a Vér-uraságék portájára. Olyan szép szál legény volt, hogy Vér Mária azt mondta: meghal, ha egy csókot nem kap tőle. Meghallotta Gúti a dolgot, hát azt mondta, hogy jó, de csak akkor, ha annyi földet ad neki, amennyit ő egy nap alatt körüljár. Megegyeztek, oszt Gúti hajnaltól napszállatig körüljárta azt a földet, amely ma a falué és mindjárt el is nevezte „Csók-alj”-nak. Azután megüzente hajdúpajtásainak, hogy jöjjenek oda és telepedjenek az ő falujába. Hát így épült Csokaly.

40. *Csóklyapos.* (Szalonta.) Egyszer nagyon régen, már nem is tudom, miért, de felmérték a szalontai határt. A szolgabíró meg az indzsellér épp a geszti határ-

ban dolgoztak, mikor dél lett. Hát már mit tegyenek? Szalontára messze volna behajtani, beindultak hát Gesztre Tiszáékhoz, akik akkor is ott laktak, de nem voltak még olyan gazdagok meg olyan nagy urak, mint most. Szívesen fogadták őket, asztalhoz is ültették de a szolgabíró csak nem bírta levenni a szemét a szép Tiszánéról. Egyszer, mikor Tisza éppen bor után nézett, odasúgta az indzselérnek, hogy 'huj, be szeretném megcsókolni ezt a szép asszonyt!' Tiszáné meghallotta a szót, de hallgatott. Ebéd után aztán azt mondja a szolgabírónak, hogy menjen vele sétálni. Odakint a határban aztán, mikor már jó egy darab földet körüljártak, megkérdezte a szolgabírótól, hogy hát még mindig úgy kéne a csókja? 'Aj, aj — azt mondja a szolgabíró, hogy — most még jobban.' Tiszáné meg azt mondja rá, hogy hát jó, nem bánja, ad egy csókot, ha a szolgabíró is teljesíti egy kérését. Megegyeztek; a szolgabíró megkapta a csókot, a szép asszony meg azt kérte, hogy Szalonta földjéből az övékéhez mérjék azt a lapost, amit együtt körüljártak. A szolgabíró nagyot nyelt, de már meg kellett tennie. Ezért hívják azt a dülöt ma is Csóklaposnak. (1. A csókon való földszerzésre l. a 39. sz. s azonkívül még a következő adatokat: Csókföldé-t a bodrogolaszi néphagyomány szerint Báthori Zsófia, a pataki nagyasszony, egy csókért adományozta a pataki pálosoknak (MOV. Zemplén m.); a Csóktáblá-t a szintén bodrogolaszi néphagyomány szerint valamelyik hajdani földesúr egy csókért adta ajándékba egy község-beli szép leánynak (u. o.); Csókházá-t egyik Kozma-lány kapta egy csókjáért (u. o.). 2. A birtokszerzés e Karthago-típusával v. ö. a Kállay-család ősenek, Balogh Semjénnek (Tóth Béla: Magyar Anekdotalines 1:18.), a felpetesi Makraynak, Deák Balázsnak, a lozsádi Gőse vitéznek (Ethn. 15:47., 233.), a dercsikai Erős Györgynek (MOV. Komárom m.), Gőcs községének (Orbán 1:37.), a ramocsei Petkinek (u. o. 1:182.), a karácsonfalvi Nagy Dimén Józsefnek (u. o. 1:184.), a keresztési Naláczinak (u. o. 5:153.) mondaváltozatait.)

Szendrey Zsigmond.

NÉPHAGYOMÁNY.

Népballadák.

1.

Sára néném.

Enekelte Fekete Jánosné, 68 éves, Szalontán 1919. márciusában. — Feljegyezte Szendrey Zsigmond tanár.)

1. Mit mosogat Sára néném a kuton?
Az uram ágylepedőjét, azt mosom;
beleejtöttem a ruca viribe,
ki kő mosni a hónapi ünnepre.
2. De sok víre vót annak a rucának,
talám még-több, amennyi az urának!
Pedig én csak rucavirbe ejtöttem,
a hónapi ünnepre dörzsölgetem.

3. Sára néni, hát az ura mére van,
tán a rucát koppasztja a konyhába?
Favágni ment öccsivel az erdőbe,
én még jöttem tisztálni az ünnepre.
4. Sára asszon tömlöcbe' is asz hajtya:
aggyák oda lepedőjit, hogy mossa,
beleejtette a ruca viribe,
ki kē mosni a hónapi ünnepre.¹

2.

Jáger Jóska nótája.

(Csesznek. Egy eseszneki leánytól feljegyezte Bartha József.)

Este van már, alkonyodik,	Elő' megy a Völner Pista,
Sűrű erdő sötétedik;	Utánna meg Jáger Jóska:
Van is abba' híres betyár,	„Jáger Jóska, ne lőj agyon,
Ki száz ember előtt megáll.	Pej paripám néked adom'.

¹ E nyilvánvalóan töredékes népballadának tárgyi azonossága Arany J. „Ágnes asszony“-ával szembeszökő. Párbeszéddel kezdődik itt is, amott is a férjgyilkos asszony és a falubeliek közt; kútnál (patak mellett) folyik a szó a ruca vérebe („csibém vére“ ejtett ágylepedőről; a körülállók ura felől kérdezősködnek, az asszony kitérően válaszol, végén a tömlöcben kiérő rögeszme azonossága is egybevág. Arany, mikor balladáját megírja (1853.), alig két éve van el otthonról (a szomszédos Geszt is otthona körébe tartozik). Művéről Gyulai Pál közlése nyomán tudjuk (l. Zlinszky A. „Arany balladaforrásai“, Irod. tört. közl. X. évf. 1900. 281. l.), hogy: „cselekvénye valóságban alapul annyiban, hogy Geszten, midőn ott Arany Tisza Domokos mellett nevelősködött, élt egy csendes őrült parasztasszony, akinek mániája az volt, hogy reggeltől estig a patakban mosott“. Népballadánk a Geszttel határos Szalontáról való, ott énekelte el a gyűjtőnek egy öregasszony közel 70 éves korában. Újabb keletkezésű a népi ének nem lehet, mert az eléggé kimerítően felgyűjtött szalontai folklórebán az ifjabb nemzedék e balladát már nem ismeri. Másfelől tudvalevő hasonló énekek keletkezéséről, hogy azok nyomban az eset izgalmas hatása alatt szoktak létrejönni, tehát népballadánk időben is Arany szalontagészti tartózkodása előtti évekre utal. Ha hozzávesszük ezekhez még azt, hogy a köznépi rétegben *büntudatból származó megőrzés* a ritkább jelenségek közé tartozik, úgy igen valószínűvé válik, hogy a két ballada vagy ugyanegy való eseményen alapszik, vagy — ami még valószínűbb — Arany magát a népi éneket ismerhette. Feltehető másik eset ennek fordítottja lenne, t. i. hogy a népballada Arany művének hatása alatt keletkezett. Ennek azonban minden jel ellentmond. Hallott balladát a nép sosem költ át szabadon (ez a műköltők szokásos eljárása), hanem ragaszkodik a szöveg főbb helyeihez lehetőleg betűszerint; így terjednek el ismert népballadánk (Molnár Anna, Fehér László, Ságbi bíróné lánya, Pápainé), legtöbb soruk mindig közös, csak a gyakori átadás vagy messze vándorlás folyamányakép jelentkeznek a változatokban szövegtérések. Arany mintaszövege feltétlenül átcillannék itt-amott a versen, ha a népi éneknek a műballada lenne forrása. A „Sára nénem“-nek különben van is ily messze vándorolt változata közölve a M. Nyelvőr XIX. évf. (1890.) 528. lapján „Zsaóri Borecsa“ címmel. (Otrokocsról, Gömör m.-ből, beküldte Juhász László.) Első versszaka had álljon itt összevetésül:

„Mit mosol tü Zsaóri Borecsa a kuton?
Az uram gyaócslepedőjit, szeip hugom.
Beleejttem a veirbe,
Ki kell mósnyi nagy-peintekre
Jaj, jaj, jaj.“

A feljegyzés helye nem zavarhat; tudjuk u. i. felvidékről lejáráó aratók mennyi alföldi éneket vittek fel otthonukba.

Szerk.

„Nem kell nekem pej paripa,
Van a' minden istállóba',
Nem kell nékem pej paripa
Csak a babám csábítója“.

Bement Jáger győri bótba
Talpig vörös viganóba',
A bótos is meggondolta:
Kisasszonynak szólította.

„Üllön le hát kisasszonyka!
Mi tetszik a vásárfia?'
„Nékem ollan selemkendő,
Kiből ezer forint kettő“.

Mikor kiment Jáger Jóska,
[Felírta (j)a bótajtóra:]
Itt vásárolt Jáger Jóska;
Vásált ollan selemkendőt,
Kiből ezer forint kettő.

Jáger Jóska ol híres volt,
Hogy még koporsója se volt:
Ott fekszik a föld gyomrába'
Egy nagy fekete subába'.

3.

Varga Jancsi.

(Énekelte Csernák László, 17 éves, Szemeré-n, Győr m. — Feljegyzője: Dobay János
győri főreál VI. oszt. tan. 1915-ben.)

Este van, este van kilenc már az óra,
Szegény Varga Jancsi kiáll a kapuba.
Kiáll a kapuba, hívják a lakziba,
De ő csak azt mondja, nem megyek én oda.

Elment a lakziba, leült a szobába;
A kedves babája a kapuba várja.
„Várj Jancsi, várj Jancsi, majd elbánunk veled
Reggelre a lélek majd kiszáll belőled!“

A Jancsit megfogták, a földre levágták,
Szép piros vérével a földet áztatták.
Egyet tudott szólni „Hagyjatok nyugodni,
Szép piros véretem hagyjátok kifolyni“.

Vargáné jöjjön ki, meghalt már a fia.
Vargáné elájult szívfájdalmaiba.
„Ne sirjál, jó anyám, ennek úgy kell lenni,
Minden jó családban kell egy rossznak lenni“.

Elment a babája fejfát csináltatni,
Szomorú fejfára néhány szót iratni:
„Te voltál szívemben első és utolsó
Készen van számodra diófa koporsó“.

Háborús nóták.

1.

(1914 őszén énekeltek a somogyi 44-es bakák.)

1.

Galicia köröskörül füstölög,
Ferencz Jóska rézágyúja ott dörög.
Szól az ágyú, ropognak a fegyverek,
Most látszik meg, hogy ki a magyar gyerek.

Októberben megjönnek a katonák,
Minden anya haza várja a fiát;
Engem tudom nem vár az édesanyám,
Mert tudja, hogy Szerbiában nyugszom mán.

Nyugszom anyám, nyugszom Új-Szerbiába',
Jöjj el hozzám fekete gyászruhába!
Megtalálod síromat a fejfámról,
Fejfémat egy fekete pántlikáról.

S. S.

(2-22. a bihari 4-es honvédek nótáiból. — beküldő: Csetényi Imre bölcs. hallg.)

2.

Ídesanyám, álgya meg az isten.
Mostantú máñ ides fíja nincsen.
Elmengyek én messze katonának,
Mégpedig hêj nígyes honvéd bakának.

3.

Kisángyalom el ne feleggy éngem.
Piros kendőd aggyad ide né'kem.
Add ide a pici piross szádat,
Meg ne ôjjön hej a nagy búbánat.

4.

Feketecserepes, de feketecserepes a nagyváradi bíró háza.
Sírva sétál benne, de sírva sétál benne
A nagyváradi bíró jánya.
Minden jáñnak van babája,
Kivê múlat a csárdába!
Hej csak az enyim, hej csak az enyim
Hêrvad el ak kaszárnyába!

5.

Kis kêrtembe hármat fordú a koesi.
Ídesanyám! a kufferom vigye ki!
Aggya ki a besorozó-levelet,
Három ívre feleggye a nevemet.

6.

Szánt az ôkör recece! csörök-csattog a járma
Szántogatok ab bihari határba.
Keminy a föld, a gözeke se szántya —
Minden jáñnak — recece! cibil kuss!
Katona a babája!

7.

A g'özösnek hat kereke de finyes, de finyes, de finyes!
Nígyes honvéd ezred benne, de híres, de híres, de híres!
Ne sirjatok nagyváradi jányok,
Visszajövíünk mink hozzátok
Valaha, valaha, — vagy soba.

A g'özösnek hat kereke de finyes, de finyes, de finyes!
Abban túl egy négyes honvéd, de híres, de híres, de híres.
Ídesanyám, ne sírasson,
Lessz még né'kem rózsás-sírom,
Valahol nagy Oroszországban!

8.

Ha megindút ez a g'özös, had mennyen!
É'n utánnam senki ne keseregjen.
Keseregjen minden anya fíjáiér,
É'n is kesêrgek a kedves rózsámér.

9.

De szeretne'k, de szeretne'k a császárral beszilni,
De még joban, de még joban szobájába bemêni,
Meg mondanám a császárnak magának, hogy
Jányokat is, jányokat is sorozzon be bakának.

De a császár, de a császár azt írja a levélbe,
 Hogy jánbaka, hogy jánbaka nem való a seregbe ;
 Mēr a jáfnak hatvanhárom szoknya kell,
 Szoknya melé férjurául ngyes honvéd baka kell.

10.

Mán é'n többé, mán é'n többé cibil-legin nem leszek.
 Kaszát, kapát és boronát ecceribé leteszek.
 Ngyes honvéd baka lettem, puska van a kezembe,
 KároJ kiráj betűjivel sapka van a fejembe.

Ngyes honvédek kürtösse a sorakozót fújja.
 Minden ngyes honvéd baka szerelvénit pucojja.
 Még a nap is szebben sūt a ngyes honvéd bakára,
 — Isten veled, magyar hazám érdős-vőgyes határa.

11.

Rám óvasták ja tizeny^oc évet,
 Kédves babám, el kel váljak tülled.
 El kel menni messze a csatába,
 Románia sziles hatarába.

12.

Száva partyán sáncárok.
 Honvéd baka sétál ott.
 Az oszrákra rákaját :
 Sose bústújj kamerád !
 Sz ügyis é'n vi-gyá-zok rád !

13.

Honvéd hire, de honvéd hire
 Mind a sziles öt világriszt bejárja !
 Bátran indúl, bátran hárcol
 A legélső, legutósó csatába
 Oroszlengyelországba
 Íjjel-náppal hárcol a sárba,
 Nincsen párja — de hogy is v^ona párja ? —
 A nagyváradi ngyes honvéd bakának !
 (Így is) Térdig írő nagy sárba, mennek be
 Nagy Olaszországba,
 Nincsen — stb.
 (Így is) KároJ kiráj szereti,
 Mégis marhatökkal eteti,
 Nincsen — stb.
 (Így is) Öfelsíge szereti,
 A csatába elő vezet, mēr
 Nincsen — stb.
 (A forradalom első napjaiban így énekelték :)
 Gróf Károji szereti,
 Malac-pecsenyível eteti,
 Nincsen — stb.

14.

Nincs job század a második századná,
 Nincs job tisztúr a mi hánagy urunkná.
 Job szemire vágja tisztí csákóját,
 A hártírrre vezetí a százaggyát.

Lénungot is kap ab baka
 Ny^oc vasat egygy napra ;
 Vásárol a babájának
 Lipplapp ! levelez^olapot rajta !

16.

15.
 Jó dóga van ab bakának,
 Nincsen semmire se gongya.
 Örmester úr a parancsot
 Mindennap kiaggya.

16.
 Fa levelit a szil ide oda fujja.
 A honvéd bakának szomorú a sorsa . .
 Ma még piross ílet, hónap fejr íalom, —
 Ne sajnádd a cs^okot tülle, gyönyörű virá-
 [gom.]

17.

Májd fokszt te még bárna kisjá^o sírni,
Májd fokszt te még gyászlevelet írni,
Kik téntával leszzs a levél írva,
Bánataid lesznek belesírva.

18.

Megjött a levél fekete pecsittel.
Megjött a dígó százezer emberrel,
Százezer ember áll a hâre mezeje'n,
Így hát tubicám, elmase'rozok e'n.

19.

Éllítottik a joppkaromat a tövibe.
Úgy môngyek aff'óórvos ele'be.
Kírek tülle de ke't napi szabadságot,
Egy ké'zzel ' is ölelhessem a babámat.
Így, és nem félkézzel!

20.

Ellítottik a karom, fojik piros vírem.
Nincs ídes jó anyám, ki bekösse né'kem.
Gyere kisángyalom, ne resteld bekötni,

É'n se resteltem este hozzád járni.
Íbója, vijóla őszi szellő fújja,
Íbója leve'lből leszzs a koszorúja.

21.

A hâretíren van egy szomorú fûszfa,
Nígyes honvéd halva fekszik alatta.
Bajtársai bajnyétall ássák a sírját,
Nagyváradi jányok keservesen sirattyák.

22.

Színaranbú van a bike trombitája
Annak a fűjjását de sok kisjá^o várja
Fűjjad kürtös, fűjjad kürtös,
Elfűjod-i vígre:
Vajo^o mikor leszzs a háborúnak víge?

Aszongya a kürtös:
Nemsokára fűjja!
Visszajövünk, babám,
Szip tavással újra.
Virágosan, bokkrétásan
Dalólva, nevévte,
Írva borús akkor, rózsám,
Szerelmes ölembé!

23.

[: Már minálunk babám :]
Az jött ki szokásba
[: Nem megyünk osztrákra :]
Hanem taliánra.
Gyöngyös (Heves m.)

[: Fölmegy a baka :]
Az Alpok tetejére,
[: Onnan köp egy nagyot :]
A talján fejére.

Gy. Parászka Gábor.

(24—28. Bábolna és Ács környékén feljegyezte Tallián Vince, györi főredlisk.
V. o. tan. 1914-ben)

24.

Farkaskúti zöd erdőbe van egy fa,
Azalatt van honvédhuszár mēghalva;
Mellette van piros pej paripájo,
Búsan nyerit, mer' mēghalt a gazdájo.
Megy a gözös, nyitva van az ajtaja,
Szegény baka szomorúan néz rajta.
Hogyne lenne szegény baka szomorú,
Szerbiába mēgszólát má az ágyú.
Ágyúgoló vitte el a jobb kezem,
Gyere pajtás, ird még az én levelem,
Ird még az én ídes árva anyámnok,
Több levelit né várjo a fiánok.

25.

Ha fölülök kis pej paripámro,
Átugratok nagy Lengyelországbo,
Én Isteném, hogy kell ott mēgszoknyi,
Hogy kell azt a lengyel lánt szeretnyi.
Ha ölelém, karjaim fásulnak,
Ha eszokolom, könnyeim csordulnak.

26.

Nagy Igmándi vendéglőbe süt a nap,
Együtt ülnek vizitálni az urak.
Egyik írja gyöngye testem állását,
Másik írja szívem szomorúságát,
Kis kalapom fölakasztom a szēgre,
Hej, maj' mikor tūszēm én azt fejembe
Maj' föltűszēm az abrisztung idején,
Szabadságos virág lesz a tetején.

27.

Mēgkondúlt a bábolnai nagy harang,
Húzza asztot három fehér vadgalamb,
Három fehér vadgalambnak hat szárnyo,
Nem kell nekém sēnki mēgúnt babájo.
Verd még Isten, ki a gözöst csináto,
De még jobban, aki aszt kitanáto,
Elviszi a szēgin legint messzire,
Ferenc Jóska keserű kényerire.

28.

Esik esső, nagy sár van az uccán,
Barna kis lán maga mos a kútná,
Sirval mongya az idős anyánok.

Szeretőjit viszik katonánok.

Né sirgy lányom, né sirgy keservessen,
Maj' mégsegít tigéd a jó Isten.
Idős anyám, mán akkor késő léssz,
Mer' mán akkor másik szeretóm léssz.

(29—69. Nagy-Szalontán gyűjtötte 1917-ben Fazekas István II. o. tanuló.)

29.

Barna kislány mit viszel a kosárba
Orvosságot viszek Galiciába
Ellőtték a kisangyalom jobb karját
Bal karjával öleli a babáját.

35.

Óreg legény vagyok, deres már a fejem
De mégis behívót szorongat a kezem.
Sapkám fére vágom, én is odavágyom
Az Isonzó kacsaringós partjára.

30.

Három kis ján kiment a temetőbe,
Mind a három letérnyepel a földre,
Mind a három így sóhajt fel magába
Sej, mir löttem regrutának babája.

36.

[: Ennek a kis jánnak :]
Dombon van a háza.
[: Magas jegenyefa :]
Áll az udvarába.
Sírú a levele
Lehajlik az ága,
[: Négyes honvéd baka :]
Jár az udvarába.

31.

Huszár vagyok nem pócsolyakerülő
Kard van az ódalomon, nem gyikleső.
Nem hurcolom senki tehene borját
Nyergelek egy ötszáz pöngös paripát.

37.

Este réggel imádkozok az egek urának
Hozza vissza az én vitéz, hűséges babámat.
Kültem neki rózsza színű tábori lapot.
Hej én ötet este réggel haza várom,
Ha haza jön, ölelő két karjaimba zárom.

32.

Jó módgya van a tüzernek
Semmire sincs gongya
Korán reggel az ágyuját
Szépen kipucújja.
Lénungot is kap a tüzer
Hat vasat egy napra,
Vásárol a babájának,
Képes leveledző lapot rajta.

38.

Holnap indul kis angyalom tőlem a csatába
Felőltözött csukaszürke tábori ruhába.
Piros színű tábori lapot vettem neki százat.
Irdjal sűrűn hej, kis angyalom,
Mert nehezen várom.

33.

Nincs szebb virág a nefelejcs virágnál.
Nincs jobb ember, ezredes úr, magánál.
Jobb szemibe vágja, cifra csákóját
Szabadságra ereszti az
Éggyes honvéd huszárját.

39.

Megy a gőzös, megy a gőzös nagy Orosz-
[országba,
Keservesen vissza nizek szíp magyar ha-
[zámra,

34.

Szerbusz kutyavilág
Vedd le rólam a szádat
Én elmegyek a harctérre
Más öleli a ba-babámat.

Még kezdődik az nagy ütközet.
Folyik a négyes baka víre.
Sirathatsz mán kisangyalom
Kinn a temetőbe.

Ki lesz utitársam
A kietlen pusztán
Majd lesz utitársam
A kedves bajtársam.
Ki megássa a siromat
A Kárpátok hegyalján.

40.

Ha bemegyek, ha bemegyek
Nagy Oroszországba.
[: Ott mulat a :] Miklós cár Moszkvába.
Nagy Nikoláj veri össze bokáját
Szent Pétér megy, hogy kinyissa
A mennyország kapuját.

41.
Kelenföldi kaszárnya kapujába
Kilenc fehér zászló lobog sorjába,
Kilenc fehér zászlót az őszi szél lengeti
Egy anya sem tuggya fiát mire neveli.

42.
Elmegyek az áccsal fejfát csináltatni
Aranyos betűvel nevem rávágatni
Aranyos betűvel azt vágatom rája
Itt nyugszik a császárnak sej! vitéz ka-
[tonája.

43.
Ha felülök a fekete gözörsre
Isten tuggya hol szállok ki belőle.
Maj kiszállok, ott ahol a finyes nap lejár,
Ott ahol 42-es ágyú muzsikál.

44.
Harminckettesek kürtöse, sorakozót fujja
Mindén 32-es baka készül háborúba.
Fájdalmában könnye csordul mindén ma-
[gyar jánnak
[: Visszagondol a :] 32-es bakára.

45.
Főhadnagy úr fekete subája.
Barna kis ján húzódik alája.
Mennél jobban húzódik alája, lája,
Annál jobban kiláccik a, mi a te?
Egy, kettő, három, négy . . . fehér lába szára.

46.
Bárcsak jányokat is soroznának,
A mi századunkhoz rukkolnának.
Kipuculnám a risztungját, kardját
Csókolnám az ici picit száját.

47.
Kedves rózsám nem irok több levelet
Olasz golyó elvitte a kezemet.
Olasz golyó vagy bajnétnak a hegye
Kedves rózsám jutok e' az eszedbe.

48.
Magam fekszem a Dnyeszter partján
Orosz golyó tanálta a szívemet.
Kiontotta szép piros véretem.
Édes anyám ha felakarsz keresni
Galicia határszélre gyereki.
Megtalálsz egy rezgő nyárfa tövében
Három élős golyó van a szívembe löve.

49.
Hej idős anyám, kedves idős anyám,
De szomorú vasárnap délután.

Házunk előtt virágzik a rózsza,
Engem pedig visznek a Doberdóra.

50.
Azt kívánja ezredes úr Obrincsák,
Hogy a bakát régulára tanicscsák.
Tuggyuk mán mink a régulát, régulát.
El is verjük jól a muszkát, az olát.

51.
Végig mentem a Kölcséri fahidon,
Kezembe viszem a piros béhivóm.
Itt kell hagyni a babámat, no megáj
Mégbanod még a cédulám, muszka cár.

52.
A tiroli hegyódalba irom leveletem,
Az én csárdás galambomnak irom ezt az
[egyed.
Erégy haza kis angyalom, né sirassál éngüm.
A tiroli hegyódalba temetnek ül éngüm.

53.
Az iccaka de különös álmom vót
Ezredés úr, az Obrincsák, vütte át a ko-
[mëndót.
Elős kargya fënn cikázott előttiünk.
Futott mint a mégriatt nyúl, a sok oláh
[előttiünk.

54.
Túl a Lajtán szorittyák az osztrákot
Né fíjj némét mënnek mán a honvédok.
Mégviggyük mi Görz Gradiskát Dobërdót
Elfelejttyük negyvennyócba hogy mi vót.

55.
Jaj de piros, jaj de piros ez a kis ján orcája,
Tapad-e még, magyar honvéd baka csókja
[reája.
Ha nem tapad magyar honvéd baka csókja
[rejája,
Mégfizeti, mégfizeti a vad rácok királya.

56.
Hogy a puskát ide atták
Mingyá tuttam mi a hapták.
Hájdé oláh a határta
Fogadom hogy nem lácc hátba.

57.
Szërbijából mégjöttek a huszárok,
válogatnak a léginbe a jányok,
magyar huszár kipëdri sej kipëdri a bajuszát,
jobbra kaesint, bárta níz, bárta kaesint,
[jobbra níz,
két karjával öleli a babáját.

58.

Édes anyám ha kiáll a kapuba,
sirva nizi a fíját hogy katona,
né sirj anyám, megvigasztal valaha,
az a fíjad akki most lett katona,
Isten hozzád Nagyszalonta várossa,
mán én többet nem lészék a lakossa,
terémhet mán zöd füvet a lapossa,
míg az én két gyenge karom lévőgja,
Nagyszalontán nem sajnálok egyebet,
csak az én legkedvesebb szeretőmet,
de még jobban sajnálok az anyámat,
aki engém félnevelt katonának,
Mikor mégyek Lengyelország szílire,
féltekinték a csillagos kik égre,
jaj Istenem, merre van az én hazám?
szeret-e még az én kedves kis babám?

59.

Allomáson várják a gőzmasinát,
de sok anya haza várja a fíját,
idés anyám hiába vár engemet,
a harctérén átlítottik a kezemet.

60.

Mégy a kocsi, porol az ut utánna,
három kis ján ül a kocsi farába,
háromszínű, nemzetiszín
szalag van a hajába,
árrul tuggyák sej, haj,
harctérén a babája.

61.

Duna vize mind két partya tűzbe van,
őreg baka, dékkungjába benne van,

éggy újjával süti el a fegyvérit,
Szerbijába sirattya a kedvesit.

62.

Nagy a világ vigtúl, vigig bujdosom,
de az orosz felejteni nem tudom,
megájj lovam, ájjá hátra,
had lűjkek a kutyafulű muszkába.

63.

Károly király aszt izente a cárnak,
jányokat is sorozzik katonának,
de a muszka aszt írta a császárnak
ugyan Karcsi, mi az Isten nyílanak!

64.

Téjes kalász lehajtotta a fejit,
zápor eső mi^a kiverte a szémit,
én is lèhajtottam a bús fejemet,
Szerbijába vittik a szeretőmet.

65.

Ferencz Jóska aszt izente,
elfogyott a regeménttye,
vizitálják még Szalontát,
maj kapnak itt hős regutát,
éjjèn a haza!

66.

Esik eső, fujdogál a hideg szél,
magyar honvéd száz oláhtúl sosé fél,
oly rëndèt vág a muszkába,
mint amilyen rëndèt vág a kaszája,
szanitész a marokszédő,
Alig győzi szédègetni utánna.

67.

Csinom Palkó, csinom Jankó, rövid karabelyom,
szélès, élès hegyès kardom, deli sok pajtásom,
nosza rajta jó pajtások, igyunk egíssíggel,
szerbèk ellen mëngyèn kösztünk, kiki remínsíggel,
Nëm bänkòdlk sènki kösztünk, mëgyünk Szerbijába,
pusztújjik a gyáva szerbèk rongy ábrándíjája,
szabad nekünk jó katonák, úket ütni-verní,
valamennyit èccsomóstul pokolba kergetni.
Hosszú lábú kampós óru szerbje,
fúcc elòttünk, rettekusz túllünk, nípeknèk szemettye.

68.

Ha kiállok a kaszárnya elébe,
féltekinték a csillagos kik égre,
Jaj Istenem merre van az én hazám,
merre sirat éngem az ídes anyám.

69.

Hej ha nékem 100 forintom vóna,
két kilogram nullás lisztém vóna
de mivel hogy nincsen
marék málé a kincsèm,
vizet iszok rája.

Népmesék.

Szent Péter szabadsága.

(Ács, Komárom m. 1915. jún. — Elmondta: Major Péter 45 éves parasztgazda. — Jegyezte: Tallián Vince, a győri főreálisk. VI. o. tan.)

Eccer a Szent Péter ékireckedett a Jézustú, hogy had gyűjön le a földre az embérékhó farsangra. Hát aztán a Jézus adott is neki három napi szabadságot: „Eregy Pétér, tócsd a kedvedet, kapsz három napi szabadságot“. Aztán légyütt a Szent Pétér a földre, de igén is főtálató magát. Míndén nap dáridóztak, egyik háztú kimuzsikátok, a másikhó bemuzsikátok, énnyi-innya való vót dosztig. — Hát Szent Pétérnek igén mégtetszett ez az élet. Bizon nem is mént vissza három nap mulva, haném lénn vót valami tíz napig, mindig mulatott. Hát asztán, mikor visszamént, kérdözte tüle a Jézus, hogy hun vótá ilyen soká Pétér? — Aszongya a Pétér: Óh Uram, igén jó ott az emberek között a földön. Naprú napra csak mulattunk, nincs ott sémmi baj sē. — Hát engēm emlégettek-ē? kérdözte a Jézus. — Aszongya a Pétér, hogy biz ű nem igen hallotta, mind mikor egy öreg száánkóztott, asztán földüt, étörött a keze, hát a mondta, hogy Jézus segits! — De mástú bizony én nem hallottam.

Hát aztán gondút éggyet a Jézus. A másik farsangba maga monta Pétérnek: Péter, hát ha van kedved, elerisztlek mégin farsangra. Hát asztán, hogy jól kimulathasd magadat, adok tíz napi szabadságot, tíz napig oda lehetsz!

Hát Pétér nagy örömmē mégin légyütt a földre, mer asz gondúta, hogy mégin majd olyan jól mégy a farsaang, mind tavvá. De mos csak sítak-rítak az emberek, jajgattak, óbégattak, mer igen rossz esztendejük vót. Hát a Pétér aztán két nap múva vissza is mént a Jézushó.

Aszongya neki a Jézus: de hamar méggyütté Pétér. Aszongya neki a Pétér: Na'sszomorúság van most a földön, igén évannak keserödve az emberek, hogy igén rossz esztendejük vót, hogy az Isten igen sok csapást engedett rájuk. — Hát asztán aszongya a Jézus: Emlégetik-ē most a nevetem? Aszongya a Pétér: Hí, Uram, mos mindénki a téneved emlégeti, most még a csöcsszopónak is az gyün ki a száján!¹

Az okosság forrása.

(Ács, Komárom m., 1915 február. — Elmondta: Gábel Mária, ácsi szül. 21 éves parasztleány. — Jegyezte: Borvendég János, győri főreálisk. VI. o. tan.)

Eccer vót, hun nem vót, hetedhét országonn is túl vót, vót eccer éggy szegin öregasszon. Annaka zöregasszonnak vót éggy igén csunya fia. Ollan csunya vót, hogy bizon éggy léán sē mént hozzá. A legin igén busút, de a zannya mégvigasztáta itet, aszongya neki:

— Nē fíj fiam! Lésző tē még kapós!

Hát csak tēt a zidő. De bizon a legin még mindig legin vót. Má a zöreg-

¹ Tartalma azonos a *szajáni* példatörténettel *Kálmány Lajosnál* (Szeged Népe II. k. Arad, 1882. 32. sz. a. 149. l. „Szent Péter atyjafiai.“) Külföldi megfelelője *Elzászban*: „Saint-Pierre pendant la moisson“. (La Tradition, III. 1889. 183.)

asszon is meghát asztán maga maratt a legin. Igén ébusúta magát, asztán éccer főkerekédett, hogy émegy világot próbányi. Hát amind mént-mëndégét, beirt égyy igén nagy erdőbe. Vót abba a zerdőbe égyy patak. A legin sèhugyansé tudott átmenni a patakonn, hát kapta magát, elindút hosszába, hogy mégkerüli. Mént-mëndégét, de csak nèm akart víge lènni a pataknak. Éccer asztán elirt égyy hegyes vidékre; égyy tetön égyy gyönyörü szíp léánt látott. Csakúgy tündöklött, mikor ránizett! Igén sokáig nízte, má majnèm lèragatt a lábo, mer beleszeretött. Nagy filinkenn mégszóllította a kisasszont, de mikoraz émosolodott, mégbátorodott, asztán mégkérdezte, hogy nèm-è mènne é vele, nèm-è lènne felesége. A léán most kijelèntette, hogy ü nèm mèhet el innen, mer ü tündér, asztán még a zilete csak égyyévig tart. Jóformánn csak tènnap született, de égyy év muván étünik a habokba; lèssz helètte másik. Hanèm azér aszonta a leginnek, hogy föröggyön még a patakba. A legin mégfördött, hát olyan *szíp lètt*, hogy nèm ismert magáro. A tündér tükröt adott neki, hogy nízze még magát, de még akkor sè akarta éhinnyi, hogy maga álla tükör elött. Mikor illen szíp lètt, akkor még jobban könyörgötte tündérnek, hogy mènnyèn é vele, de bizon a tündér nèm mèhetett. Hanèm aszonta neki, hogyha mégfördika zokosság forrásábo, akkor hozzámèhet, mer akkor nèm hál még égyy év muva.

Így háta legin nyakábovètte a világot, mer főtette magábo, hogy akár-hugyannis, de főkeresi a zokosság forrását. Mént-mëndégét, hát éccercsak mégin égyy patakhó irt. Elindúta patak mellett, aztán csak mént főfelé. Sokáig mént, még vígre égyy öregasszont látott, aki a patak forrásáná alutt. A legin fòketètte a zöregasszont, aszongya neki:

— Hé öreganyám! Nèm eza zokosság forrásó?

Aszongya neki a zöregasszon, mikor főtápázkodik:

— Hugyann járhocc tè itt, ahun még a madár sè jár? De jó van fiam, tudom, mi járotba vagy. Ez bizon nèm a zokosság forrásó, hanèm a *gazdagság* forrásó. Hanèmha nèm mondodé sènkinek, hogy itt vótá, mégfördèhece benne!

A legin mégigírte, hogy nèm mongya é sènkinek, asztán mégfördött benne. Hát amihó csak hozzányút, mindèn arannyá vátozott. A legin mégköszönte vóna a zasszonaka jóságát, de akkor má a zasszon mégin alutt, penig asztis mégakarta kérdèzni, hogy mère lèhet a zokosság forrásó. De asztán má nèmakarta fòkètenyi, mer fit, hogy mégharagszik.

Asztán elindút, hogy tovább keresse a zokosság forrását. Hát amind mént-mëndégét, hát találkozik égyy szíp szarvassá. Gondúta magábo: no eszt mégkeritem valahugyan, lèssz belülle jó falat! A szarvas mikor méglátto a legint, ékezèdtt szalannyi, a legin még utánno. Igén sokáig kergette, má egísszenn éfárott, de bizon a szarvast nèm tutta mégfognyi. Éccer asztán elis tünt egísszen a szarvas. Igén szomorkodotta legin, hogy nèm tutta elejtenyi, asztán csak mént tovább, hát éccercsak mégin égyy patakhó irt. A patakná égyy öreg embèr vót. Mikor a legin odamènt, mégkérdezte a zöregèt:

— Öreg apám! Nèm eza zokosság forrásó?

Aszongya neki a zöreg:

— De bizon ezaz fiam! Tudom, mijárotba vagy, hátesak föröggy meg benne. A legin mégfördött; olyan okos lètt, hogy . . .!

Ezér a zöregnek akart annyi égy pár aranyat, de az nem fogatta é. A legin elindút hazafelé, vitt égy csöppöta tündérnek is. Így asztán csakugyan egymásé lettek.¹

A jámbor-fa.

(Ács, 1914. dec. — Elmondta Landes Lajos ácsi szül. 14 éves mészárosinas. — Lejegyezte: Borvendég János, a győri főrealisk. VI. o. tan.)

Éccér vót, hun nem vót, hetedhét országgonnis túl vót, vót éccér égy kirá. Annaka királnok koránn elháta felesige, de maratt neki égy szíp kis léannyo. Ném sokáro mégin mégházosodotta királ, a felesiginekis vót két léannyo. Így hát három léannyo lett neki, de a züvé vóta legkissebb méga legszöbb. Ezér a mustohájjo irigykedött rá.

Éccéra királ ékütte léannyoít eprét szénnyi. Adott nekik aran poharat, asztán aszonta nekik:

— Aki leghamarább teleszedi a poharat, azazén legkedvesebb léányom!

A léányok elis möntek. A két nagyobbik léán neki átok hama, de akarugyan siettekis, a kissebbik sokká hamarább teleszette a zaran poharat. Mosmég jobban irigykettek öcesükre. Éhatározták, hogy épusztittyák, mer a zannyuk is biztatta iket má ére. A legnagyobbik aszonta, hogy öjji meg, de a közepső nem akart ebbe beleégygyezni, de asztán mégis ráatta magát. Mógötik hát, asztán beledobtáka testit égy szároz kutba a zerdöbe. Asztán émöntek haza, aszonták, hogy öcesüket a vadálatok bizonyossan szittszaggaták. A királ igén mégijett, össe-vissza kerestette a zerdöt, de bizon nem taláto sèhun.

Éccérégy juhászlegin *jámbor-fát* vágott furuglánok ippenn arrula hérü, ahová a kisléánt beledoptáka nényei. Hát mikor kisz létta furugla, ékezdi fújnyi, hát csak ékezdi áma furugla eszta nótát:

Fujjad, fujjad juhászlegin,
Énis vótam királéán;
Királánbú jámborfa,
Jámborfábú furugla!

Háta juhászlegin maj kéccsigbe esött, mikor eszt méghallotta.

Mingyá évitte a királhó; a kirá is ékesszte fújnyi, hát annakis csak aszongya a furugla:

Fujjad, fujjad édesapám,
Énis vótam királéán;
Királánbú jámborfa,
Jámborfábú furugla.

A királis igén mégijett, hívatta a nagyobbik léánt, hogy fújjon bele. Azis belefujt, haném annak má mást mondott. Aszongya neki:

¹ A középkori példatörténet mese formájában. Egyébként egészében nem ismerjük mását. A gazdagság és okosság forrása az „életvize“ mintájára keletkezhetett; az a mozzanat, hogy amihez nyúl, arannyá változik, ismert *Midas* motívum.

Fujjad, fujjad én gyilkusom,
 Énis vótam királéán;
 Királánbú jámborfa,
 Jámborfábú furugla.

Mikoreszta kirá meghallotta, azonnal kiakarta vigeztetnyi a leányát, de éccer csak szíjjê pattant a furugla asztán kiugrott belülle a kis leán; nem engette kivigeztetnyi a nényit. Nagy öröm lett erre a királi házbo, mingyá nagy mulaccságot csaptak.¹

A szultánfi tündér felesége.

(Krimi tatár mese.)

(*Gyermekemlékei nyomán feljegyezte és magyarra fordította: Karamanova Szafie, az Erzsébet-főiskola tanárnőképzőjének növendéke. 1920. jún. 5.*)

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szultán, akinek három fia volt. Ez a szultán nagyon gazdag és hatalmas, van neki szép palotája és gyönyörű kertje. Benne csodaszép rózsák, mindenféle virágok, állatok, madarak, de legszőbb köztük egy gránátalmafa. Ez a fa minden évben csak egy gyümölcsöt termett és ezt is valaki mindig ellopta; sohasem jutott hozzá a szultán, hogy megehesse. Mindig őrizték, de az örök mindig elaludtak és reggel a gyümölcs nem volt sehol. Végre a szultán azt mondta három fiának, hogy aki megőrzi a gyümölcsöt, annak hagyja a koronáját halála után. Először a legnagyobb szultánfi őrizte a fát, de ő is elaludt. A második szintén így járt. A harmadik nem aludt el. Reggel felé rettenetes szél kezdett fujni; por, füst keveredik egymásba, egyszerre szárnyesapkodás hallatszik, azután egy galamb érkezik. Megrázza magát és gyönyörű leánnyá változik. A tündérleány épp le akarja szakítani a gyümölcsöt, de a királyfi megfogja a kezét és nem engedi. Beszélgetni kezdenek és megszeretik egymást. Azután a tündérleány el akar menni, de a fiú nagyon kéri, hogy maradjon és legyen a felesége. A tündérleány ott is maradt s a királyfi reggel elvihette az almát az apjának. A szultán nagyon megörült neki s mivel már öreg is volt, fiának adta át a trónját. Boldogan éltek így, hanem a fiatal király testvérei nagyon megirigyelték és bosszút akartak állni rajta. A szomszédságban élt egy boszorkány, aki mindig átjárt a palotába. A két fiú sok kincset ígért neki, ha a tündérleányt megöli. A boszorkány azt tanácsolta nekik, hogy szerezzék meg a tündérnek a galambruháját és égessék el. Úgy is történt. Mikor a fiatal királyné megérezte az égés szagát, sirva kereste fel az urát és azt mondta neki, hogy nem maradhat már itt tovább, hanem el kell mennie, különben meghal. Alig, hogy ezt kimondta, eltűnt; utolsó szava még az volt, hogyha hü lesz hozzá, felkeresheti még őt.

¹ Évfolyamunk első közleménye a *Jávorfá* mesének nyolc változatáról számol be az ország minden részéből. Ez a *kilencedik*. Ép úgy „eperszedő“ bevezetéssel indul, mint a többi, a „kút“ vonás is egyezik, valamint végén a *főlelevenedés* is. Ács környékén ép úgy, mint Szegeden nem ismerik a *Jávorfá* elnevezést (*ihurfá*-nak mondják), innen az elcsavart név, mint Kálmánynál *Jágerfa* (Szeged népe I. 144. l.).

A királyfi nagyon szomorú lett, búsult, sirt, nem tudta elfelejteni szép feleségét. Elhatározta, hogy addig nem nyugszik, míg meg nem keresi.

Csináltatott magának vasból cipőt, egy vasbotot vett kezébe és útnak indult. Hét esztendeig vándorolt. Mindenkitől kérdezősködött, de senki sem tudta útbaigazítani. Cipője vékony lett, mint a papir, botja, mint egy tű. Egyszer óriással találkozott, akkor látta, hogy az óriásországba került és azután egyidőre ott is maradt. Nagyon megszerették, senki sem bántotta őt. Egyszer, midőn nagyon unatkozott, az óriás 40 kulcsot adott neki és azt mondta, ha unatkozik, amikor ő nincs itthon, nyisson ki minden szobát, nézzen meg mindent, de ne merje a 41-dik szobát kinyitni. Az ifjú csak az alkalmat várta és minden szobát megnézett s ott mindegyikben más-más tündéri dolgot látott. A királyfi azután nagyon kíváncsi lett, hogy a 41-es szobában mi lehet? Keresi a kulcsát mindenhol, de nem találja. Egyszer, mikor az óriás megint hét nap és hét éjjel aludt, az ifjú kibontotta az óriásnak 40 méteres haját, ott egy kis arany kulcsot talált, evvel ki tudta nyitni az ajtót. Nagyon szép terembe került, remek szép ezüst, arany fák között gyönyörű tiszta patak folyt.

A királyfi messziről zajt hallott és egy sarokba bújtt. Egyszer csak megjelenik két fehér galamb, megrázzák magukat, mindegyikből egy-egy szép leány lett. A királyfi rögtön megismerte a feleségét s míg azok fürödtek, ellopta a ruháját és megint elbújtt. Mikor kijöttek a vízből, felesége kereste a ruháját, de nem találta sehol. A másik elrepült s ekkor a férje előlépett, megölelte és elmondta, mennyit szenvedett érte és most milyen boldog, hogy végre megtalálta. A felesége is nagyon boldog volt. Visszatértek férje hazájába, ott megölette gonosz testvéreit, meg a boszorkányt is, most is boldogan élnek, ha meg nem haltak.¹

Matyó gyermekjátékok és versikék.

(Mezőkövesden gyűjtötte *Fekete József*.)

1. *Észkovározn*.

A játszók közül valamelyik a ház végére ül s egy falu vagy város nevének a kezdőbetűjét mondja. Ezt a többinek ki kell találnia. Aki kitalálja, az megkapja a rejtvény-föladó kezében levő kiskendőt, amellyel aztán kedvére kergetheti a szerteszt szaladó játszókat mindaddig, míg a ház végénél ülő azt nem kiáltja: „Észkovár! Filire, farkára!” Most aztán a kergetettekől kergetők lesznek. Ha megfoghatják a kiskendős gyereket, meghuzigálják a fülét. De nem szabad tovább kergetni vagy bántani, ha a zsebkendőt be tudja dobni a ház végénél ülőnek. Ha ez sikerül, a játék újra kezdődik.

¹ Jellegzetes keleti meseforma. *Árgirus*-bekezdéssel indul (ennek keleti példájáról *Cosquin* Contes pop. de Lorrain II. 301. és *Chawin* Bibliogr. des ouvr. arabes VI. 182. §.), *állatbőrelégetés* a folytatása (*Köhler* Kl. Schr. I. 319., 511., 588. és *Bolte-Polivka* Grimm-jegyzetei közt II. 345–48. ll.; külön keleti összeállítás *Eisenstädternél*: Elementargedanke u. Übertragungstheorie in der Völkerkunde, Stuttg. 1912. 119–135. ll.); *hattyúlánnyok* (itt galamb) l. Ethnogr. 1919. *Solymossy* 1001 éj cikkében 65. l.; *tiltott szoba* u. o. 68. l.; végül a *40-es szám* (40 kulcs, 40 méteres haj) jellegzetesen keleti vonások. Az egész több típus motívumaiból összeállt kerek mese.

2. *Túrózás.*

A lányok egy része körbenül. Ezek a *túrók*. Mindegyik mögé egy nagyobb lány áll. Ezek a *gazdák*. A kezüket a túrók fejére teszik. Egyikük a *túrós zsidó*. Ez azután sorbajárja a gazdákat és tudakolja: „Hogy a túró?” Mikor először jár körül, mindenki azt mondja: „Még most *békásodik!*” Mikor másodszor megy körül, akkor meg azt felelik: „Még most fonnyad!” Harmadszorra így válaszolnak: „Még most gyúrom!” Csak a negyedik körüljárás után feleli az először kérdező: „Száz forintér nem adom, inkább körülszaladom!” Erre a zsidó és a gazda összeüti a kezét s az ellenkező irányban szaladják körül a kört. Aki előbb teszi a túró fejére a kezét, azé lesz a túró. S. i. t.

3. *Járom az Úrnak a házát.*

A játsszók körbeállanak. Egy a kör körül járkal s a következő versikét mondja:

„Járom az Úrnak a házát,
Járom tizedmagammal.
A kitanult embérségnek
Szeretete, szép szerelme: ájj ki!”

Amikor ezt mondja: „Ájj ki”, egynek a hátára üt. Ez belekapaszkodik a szoknyájába (a fiúknál: a kabátjába) s most már ketten járnak a kört s így folytatják.

A végén már csak egy marad a körből, a többi pedig ezt az egyet egymásba fogódzkodva járja körül s mondogatják a versikét. A vers végén ez az utolsó is beléjük kapaszkodik. Erre a legelső elkiáltja magát:

„Csavaroggy be farkam!”

Ekkor valamennyien, jó szorosan köréje csavarodnak. Mikor ez megvan, azt kiáltja:

„Csavaroggy ki farkam!”

E kiáltásra kibomlanak és szétoszlanak. A játék pedig újra kezdődik.

4. *Cicázni.*

A játsszók körbe (karéjba) ülnek; szorosan egymás mellé, úgy hogy mindenkinek a lába a kör közepén van. Egyikük, a *cica*, a kör közepén a lábukra ül. A körbenülők egy összefonott zsebkendőt adogatnak kézről kézre, közben kiabálják: „Itt a cica, jár a macska!” A cica *kotoz*, *kotoz* = keresi, kutatja a kendőt. Eközben, amikor nem látja: jól a hátára ütnek a kendővel. A cica addig *kotoz*, addig keresi a kendőt, míg rá nem talál. Akinél megfogta a zsebkendőt: az lesz a következő játékban a cica.

5. *Szembekötösdí.*

Először *olvasnak*. Körbeállanak s egy mondja a kiolvasó versikét:

Madarak | vótunk,
Födre | szálltunk,
Búza | szemet | szédü- | géltünk,
Hanyat | széttél- | vettél | tē?

Minden *ütemnél* egy játszóra mutat. Akire a *té* szó esett, az mond egy számot; pl. 15. Akkor 15-öt olvasnak. Akire a 15-ös szám jut, annak bekötik a szemét és kérdezik tőle:

„Csörgös-ü vagy csattos?”

Azután kiabálják:

Ére csörög a dió...

Ére még a mogyoró...

s körülötte ugrándoznak és incselkednek vele.

A bekötöttszemű igyekszik közülök egyet megfogni.¹ Ha sikerül: megkérdezik tőle: ki az? Hogy hívják? Ha kitalálja, ennek a megfogottnak a szemét kötik be s a játékot így folytatják tovább.

6. *Kis kacsa fürdik...*

A játsszók körbeállanak s ezt a versikét éneklik:

Kis kacsa fürdik

Fekete tóba,

Anyjához készül

Lengyelországba.

Lovakat is fogtam,

Fél is kantároztam,

Síkos a háta,

Aranyos a talpa,

Dinom-dánom fordújjon ki

Aranyos *Mariska*.

(Itt mindig más nevet mondanak.)

Erre a megnevezett kifelé fordul. A verset megint elkezdik és másvalakinek a nevét mondják az illető helyen.² Így megy végig, amíg mindenki ki nem fordult. Ekkor aztán valamennyien visszafordulnak és elülről kezdik a játékot.

7. *Gyön két embér.*

Öten játsszák. Egyik oldalon 3 játsszó van, a másikon 2. A két párt szemben áll egymással.

1. A 2-es megy a 3-as párthoz.

A 3-as párt mondja:

„Gyön két embér

Pirosvérű,

Kiráj-biráj biszton.“

2. A 3-as megy a 2-eshez.

A 3-as mondja:

„Ugyan mit akar ez a két embér,

Pirosvérű két embér,

Kiráj-biráj biszton.“

3. A 2-es megy a 3-ashoz.

A 2-es mondja:

„Szép lányodat akarjuk, akarjuk,

Kiráj-biráj biszton.“

¹ Rendesen ezt szokta mondani: „Egeret fogtam“. A többiek pedig kérdezik „Hogy hívják, ki az?“

² Rendesen sorban mondják a neveket.

4. A 3-as megy a 2-eshez.

A 3-as mondja: „Szép lányunkat nem adjuk, nem adjuk,
Kiráj-biráj biszton.“

5. A 2-es megy a 3-ashoz:

A 2-es mondja: „Katonaságot hozatunk, hozatunk,
Kiráj-biráj biszton.“

6. A 3-as megy a 2-eshez.

A 3-as mondja: „Katonaságtul nem félünk, nem félünk,
Kiráj-biráj biszton.“

7. A 2-es megy a 3-ashoz.

A 2-es mondja: „Félgyútom a házadat, házadat,
Elvüszém szép lányodat, lányodat,
Kiráj-biráj biszton.“

Erre a 2-es párt elragad egyet a 3-as pártból s a játék újra kezdődik.

Tollbamondda: *Barci Mária*, 12 éves.

8. *Tiszaparti kisleány.*

Karéba állanak. Az egyik *beléáll* a karéba s ott járkál, egy másik pedig kívül járkál a belsővel párhuzamosan.

A többiek éneklik:

Tiszaparti kisleány,	Nem mügyék én, nem biz én,
Gyere át a Tiszán.	A legéntül félék én.
Én a Tiszán babám által nem mügyék,	Né féjj kis lány, én nem bántolok,
Mécsókollak a partján . . .	Subám alá takarlak.

(A belső letakarja a *külsőt* a kötőjével.)

Félsütött a hódvilág,	Elméhecc má uta-utadra,
Elméhecc má gyöngyvirág,	Nem vágyok a csókodra.

(Elmegy a *külső* messzire, erre szétválik a *karéj*.)

A kapuba jer vissza,
A gyűrömet add vissza.
Én a gyűröt vissza nem adom,

(Erre mindnyájan táncolnak, a kettő a *karéj*ban.)

Maraggyon az ujjadon.	„Nyisd ki rózsám feketé szemédet,
Csillag Boris tudom a nevedét,	Hagy tuggyák még, hogy szerecc engemét.
Érted vagyok halálos beteg.	

(*Karéj*ba állanak, a kettő táncol benne.)

Kilenc háznál hat kíménce,	Égye még a szolgabíró.
Körüljártam, még sincs este,	Ki az urát nem szereti,
Észém kincsöm teremtette.	Borsos kását főzzön neki;
Ablakom alatt van eggy fa,	Jól müssózza, paprikázza,
Piros alma terem rajta;	Hogy a hideg jó kirázza. ¹
Ojjan possatt, mint az író,	

Tollbamondda: *Barci Mária*, 12 éves.

¹ Az előbbivel tanulságos példák arra, mint veszi fel a gyermek játékos versei közé a nagyok divatos dalait.

Más.

A lányok körbe állanak és recitativé énekelik (egy a középén van):

Haj méggy, méggy,	Lehajlott a kendőrmorza,
Termétt méggy,	Kendőrmorza kisműnyecske,
Termétt méggynek ága,	Ölejj, akit szeretsz.
Szomorú virága.	

A körbenálló egy leányt *behúz* s avval táncol, a többiek pedig folytatják:

Eszt ölelém, eszt kedvelém,	Zibzárom, zubzárom
Komámasszony lányát,	Zabonai zabszém.
Nő hijjonak engem Liba Honának,	Három pésztt vettem a hedegűbe,
Mer én vagyok asszonyomnak	Mégső méhettem az előtánca.
Sohajtati lyánya.	Török-cica, török-macska,
Tálat törtem, ráropantam,	Török taligácska.
Szita-szitapénték	A Szöllősi udvarán, udvarán
Szihalomcsütörtök,	Mindén délbe dobogán, dobogán.
Dobszérda.	Én felkötöm kardomat, kardomat,
Nem így járják a táncot,	Add nekem a lányodat, lányodat.
Péz vóna pöngene,	Itt a fodros labitos, labitos,
Rózsa vóna sürgene,	Feketegyász fátyolos, fátyolos.
Mégis kisüdüne.	Ángyomasszony kertye,
Kállóba fájják,	Valami van benne,
Döbrécénbe járják,	Ólomdészka, fodormenta.
A kaszaji (talán <i>kassai</i> ?) lányok,	Kántortú tanútam,
Csak aszt húzogájják:	Hajhita, vaji bika.

Tollbamondta: *Barci Mária*, 12 éves.

Versikék.

Éccér vótam nálatok,
Lészakatt az ágyatok.
Aszt is én rám foktátok,
Többet nem méggyék nálatok.

Két döréjjé bennem van,
Jaj, de kutya kedvem van.
(Akkor mondják, amikor abban az évadban először esznek valamely ételt.)

Ha még üggyet bevészük,
Heccérte kutyább lészék!
Allészék, allészék!
(Derélyeévészkor mondják.)

Ujság hasamba,
Hideglelés pokolba.

Más.

Csípi csóka
Vak varnyúcska
Jó vót-é a
Kis fíjúcska?

(A *csigának* mondogatják.)

Más.

Csiga-biga
Nyúcsd ki szarvaeszkádat,
Ha nem nyútod,
Maj méppiszkaflak.

Hivogatóversike. (Gyermeklagzi.)

Aszt izente a kis liba,
Gyűjjönek el a lagziba.

Kanál-villát hozzonak,
Éhén nő maraggyonak.

Más.

A síró-rívó gyereket ezzel a versikével csúfolják:

Rívó-picsogó,
Kerek alá esikkantó.

Az újhold köszöntése.

Újhód, új világ,
 Szásszentekkel köszöntölek,
 Ezérangyalokkal köszöntölek.
 [Diesírtessek a Jézus Krisztus. :]
 Újhód, új világ!
 Én téged ezen a világon diesírlek,
 Të a másvilágon diesírlj engöm.

Uccu édös vendég
 Úgy örülök, hogy még!
 Kinyitom az ajtót,
 Úgy szeretlek, ha mégy!

N É P L E Í R Á S.

Bajmóci néphit és népmondák.

A bajmóci néphit és népmondák — mint más népnél is — sok ősi mythikus vonást őriztek meg, mely az összehasonlító folklorisztika szempontjából igen érdekes s miután az utolsó évek megrendítő eseményei: a világháború, forradalom és megszállás éppen nem alkalmas fennmaradásukra, nem érdektelen azokat a feledéstől megmenteni.

1. A vodnár.

Élénk még manap is a vodnár — vízi emberben — való hit. Magam is beszéltem olyan asszonnyal, ki erősen állította, hogy saját szemével látta. Egynek komaasszonyát a vízbe is húzta, csak a nyakán hordott szentelt érem¹ mentette meg a vízbefúlástól.

A vodnár a Nyitrában és a Handlova patakban él, de ellátogat más vizekbe is s ott is szedi áldozatait. Embernagyságú férfi, derékig szőr borítja testét,² hosszan lelógó haja van, bal könyökéből állandóan víz folyik s bal oldala mindég nedves.³ — Kedves tartózkodási helye az Ukrinska-major melletti pad a Nyitra partján, hol délben sütkérezik.⁴ Kedveli továbbá a Nyitra és Handlova összefolyását Laszkárnál, ahol a víz medrében mély gödrök vannak, melyekben áldozatait lesi. Gyakran látták a Nyitra hídján, továbbá a bajmóci—privigyei országúton, tarka szalagokat tartva kezében.⁵

A vodnár elnevezés helyett Nyitra megyében a tótok a hastermann⁶ elnevezést

¹ A Dunában élő Donaufürst sem tud annak ártani, aki szentelt tárgyat hord magánál. Vernaleken; Mythen u. Bräuche des Volkes in Österreich.

² Ethnographia 1891. évf. 49. I. szintén említi, hogy a kunok vízi manója szőrös.

³ A cseh-morva vízi ember és a Vág hasterman bal oldala is állandóan nedves. Vernaleken u. o. 163. l.

⁴ Szintén olyan vonás, mely a cseh-morva vízi embernél is megvan. Ethnographia. 1895. 445. l.

⁵ A szalagok rendeltetését Bajmócon már nem tudták, Vernaleken ugyanott említi, hogy ezekkel csalogatja áldozatait, főképp a leányokat.

⁶ Ethnographia 1895. 445. l.

is használják, mely elnevezés Csehországban is ismeretes. Grimm e szót német eredetűnek tartja s szintén vízi istenféle bálványt jelent.¹

Nem érdektelen továbbá, amit Jezercéről beszélnek.

A Gabriella-lakban levő fürdőket egy kénos forrás táplálja, mely egy kis tóból, a Jezercéből fakad. E tóból éjfélként fehér ló jön s nagy riadalmat okoz az ottani pásztorok lovai közt, majd ismét eltűnik a tó mélyében.

E monda és a vodnár közti összefüggésről azonban már mit sem tudnak. Pedig itt is mythikus maradvánnyal van dolgunk. Ugyancsak Morvaországban akadunk hasonló mondára. Ott a Russawából felbukkanó ló szintén vízi manó, mely nagy riadalmat okoz a pásztorok lovai közt.² Ha egy ilyen lovat szentelt égerfa-kéreggel ellátott hámmal elfognak, jól használhatják úgy kocsit, mint eke elé.

2. Boszorkányok.

A boszorkányokban való hit felette élénk. Különösen hirhedt Bajmóc-Apáti szomszédos község, hol „csaknem minden házban van boszorkány.”

A boszorkányokat, mint másutt is, az éjféltől misében a Lucaszékről ismerik fel, avagy ha ugyancsak az éjféltől misében Lucainget tartanak maguk elé. (Ezt is dec. 13—24. közt fonják.)

A boszorkányok hatáskörébe elsősorban a tehenek megrontása tartozik. Ha nem ad tejet, boszorkány rontotta meg. A boszorkány tud ilyenkor tejet egy négy sarkában pántlikával ellátott lepedőből fejni.

Nagypéntek éjjel, mikor a nép a bajmóci Kálváriára megy, a közeli Zslap-patak mellett láthatja a falu boszorkányait, amint a vízből vajot köpülnek.

Ha gyermeket vagy felnőtt embert szemmel megvernek, az illető sokat betegeskedik. Ellenszerűl a fehér holtcsalán virágját megfőzik s az illető gyermeket benne megfürösztik, ha a megrontott felnőtt ember, csupán fejét mossák meg vele. A bűvös italok készítését is jól értik, főképp a tébolyodást okozóét.

Egy bajmóci asszony főzött a tűzhelyén s nem akarta lányának megmondani, mit főz. Erre a leány kíváncsian leemelte a fazék fedelét, a gőz megcsapta arcát, s mert bűvös szer volt, megbolondult.

Egy bajmócapáti asszony tehenével bűvös italon lépett át,³ melyet egy boszorkány a lábai elé öntött. Az ilyen ital azonnal beszárad s az arramenők nem is veszik észre. Az asszony megbolondult, tehene pedig nem adott többé tejet. Úgy látszik, hogy az efféle bűvös, megrontó szerek a felvidéki lakosoknál más vidéken is régóta használatosak.

Egy 1634-ből való perben említik, hogy néhány garamszentbenedeki asszony a várgróf, Baesckay Mátyás megrontására törekedett s e célból bűvészkedéshez szük-

¹ Grimm: Mythologie 470. l.

² Lóalakban megjelenő vízi manóval Csehországban is találkozunk: Ethnographia 1895. évf. 446. l. Hasonló ehhez a Sajóban tartózkodó vízi ember: Ipolyi: Magyar Mythológia 101. l. s a Léva melletti Pereccsatornában tartózkodó vízi ló is. Bars vm. monographiája.

³ Nem sikerült megtudnom, miből készül, mert ez a boszorkányok titka, sétaközben azonban feltűnt, hogy rengeteg Hyosciamus niger — beléndfü — terem azon a vidéken.

séges szereket akartak a várgróf lába elé önteni.¹ Ott a bűvös szereket meg is említik: egy gyík, vak patkány agyveleje és egy nagy varangyosbéka.

A boszorkányok az állatok alakját is képesek felvenni. Egy paraszt tehene nem adott tejet s a gazda naponta nagy békát látott a tehen alatt. Egyszer tüskés rózsaaággal² elkergette, mire ez saját leányává változott s egészen véres lett. Oda-szólt apjának: apám, miért teszed ezt, hiszen anyámtól tanultam.

A svedlonocot (lidércet) is ismerik, keresztelés nélkül elhalt gyermekek égő ujjacskaínak tartják. Ahol feltűnik, rendszeren elásott kincsre akadnak.

Nem érdektelen továbbá annak a hite, hogy a megholt, rosszéletű emberek állat alakban, főképp fehér és fekete kutyaalakban bejárják a határt.

3. Jánosik.

Jánosik-mondákat Bajmócon is ismernek. Állítják azonban, hogy az ő Jánosikuk nem az a hírhedt, híres rablóvezér, aki Zólyom, Trencsén és Liptóban tartózkodott, hanem egy másik Jánosik, aki 400 év előtt élt. Mindazáltal több olyan vonás van a bajmóci Jánosikban, mely mégis csak az 1713-ban kivégeztetett Jánosikról ragadtak át az ő hősíkre, pl. hogy ereje „a derekában volt“, 12 társa volt, stb.³

A bajmóci vár középső udvarán mély, de kevés vizet tartalmazó kút van, melyből barlangokba juthatni. Ebből négy alagút négy különböző világtájba vezet. A leghosszabb állítólag a zayugróci várig, onnan tovább a Zobor aljába, Zoárdus barlangjáig vezet. Ezen alagútakban rejtőzködött Jánosik, korának leghíresebb rablója 12 társával, ide rejtették reingeteg kincseiket.

A rablókat sokáig hiába keresték, sehogy sem tudtak rejtekhelyeikre akadni. Végre mégis elfogták őket s kimondották rájuk a halálos ítéletet. Jánosikot éhhalálra, a többit akasztásra ítélték. Jánosikot a vár földalatti börtönébe zárták, csak Irtványon lakó leánya látogathatta meg, csecsemőjével. Őt is gondosan átkutatták, nehogy ételt vigyen apjának. Már néhány hónapig el volt zárva s csodálatosan, még mindig élt. Akkor megkegyelmeztek neki, persze nem tudták, hogy leánya szoptatta, mindennapi látogatása alkalmával.

Jánosik a vár szolgálatába állt s életfogytiglan híven szolgálta urát. A várban sokáig mutatták kéz- és lábbékóit s a rajta levő súlyokat, melyeket munkaközben hordott.

A bajmóci vár egyik folyósóján, a Hunyadi traktus alatt, egy régebbi nagy olajfestményt őriznek, mely állítólag családi jelenetet ábrázol Jánosik életéből.

Egy parasztszobában lócán ül egy fiatal menyecske, gyermeket tart ölében s mellére mutat. Mellette fiatal férfi ül, aki kedvesen hozzásimul. A szoba egyik sarkában teli zsákok állanak, a szoba istállóba nyílik, a nyitott ajtón át néhány ló látható. A férfit Jánosiknak, a nőt pedig leányának tartják, aki apját megmentette az éhhaláltól.

Relković Davorka.

¹ Ethnographia 1912. évf. 157. l.

² A rózsató mint bűvös szer egy újbányai boszorkánypörben is előfordul. 1637. Tört. Tár 1908. évf. 304. l.

³ Ethnographia 1895. évf. 235. l.

Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások.

„Magyar alföldi népszokások“ címen Török Károly közölt 1870-ben temetkezési szokásokat a Magyarország képekben c. folyóiratban, mely rövid leírása a hódmezővásárhelyi temetkezési szokásoknak, aminthogy a közlő többi néprajzi közleménye is — ismerve életkörülményeit, működését — a vásárhelyi nép szokásait, népköltési és nyelvi emlékeit tartalmazza. Szeremlei Sámuel Hódmezővásárhely történetének írója pedig műve V. kötetének második részében említi fel még szűkebben a temetkezési szokásokat. E már megjelent ismertetések folytatása, kiegészítéseképen a következőkben adom a halál előtti, továbbá a halottal való bánás, valamint a temetés körüli és utáni hagyományos, babonás szokásokat, különböző eljárásokat, egyéb hiedelmeket.

A vásárhelyi ember hite szerint: *Isten markában vagyunk mindnyájan.* Sohse tudjuk, mikor esik bajunk. A legegészségesebb ember se bizhatja el magát, mert csak egy nap, vagy egy éjszaka és megváltozik egészsége. Kezdetben észre se veszi a fordulást, csak annyit, hogy *kölletlen*, nap-nap után olyan *gunnyaszt*. Nem esik jól semmi se, *göthös*, *nyavalyás* lesz mentül hamarabb. Maga se tudja, mi baja, csakhogy *se éte, se ita*, a pirosság eltűnik orcájáról: *halványodik, bágyadt, színe vesz, sárgul*; meglátszik, hogy *visszafelé áll a szőr rajta*, csakúgy *kornyadozik*, addig-addig, hogy *leesik a lábáról, ágynak esik*, mert a betegség leteszi az embert, erősebb nála. Bizony lejobb-lejobb mindig; *hervad, összemén, összeszárad*, magával is tehetetlen lesz, egyebet se csinál, csak az *ágyat nyomja*, amire már azt mondják, hogy *sehogy sincs*. Ki tudja, meddig viszi?

Nagy ritkán *lából ki* az ember a *nyavalyából* annyira, hogy *talpra áll*, azért még sokáig gyengélkedő, *olyan, mint az árnyék, megütődött, meghúzódott*, időbe telik, mire *fölépül*. Némelyik *sínylődő beteg* lesz egész életére, utolsó órájáig fönt jár, elvégzi a dolgát, mint a *szárazbeteg* (gümökóros), aki a *lában vesz, lábán szárad el*.

De aki már annyira rosszul van, hogy a természet se segít rajta, nemhogy földi ember, az olyan, még ép elmével van, *végröndületöt tősz* tanuk előtt, legjobb szándéka, akarata szerint rendelkezik vagyonáról, annak mikénti elosztásáról elhalálózása esetére. Régi szokás ez. A város levéltárában őrzött Testamentum-könyv tanúsága szerint — melybe 1730—1795 bele vannak vezetve a testamentumok hiteles másolatai — kivált tehetős, öreg gazdák, de szegényebbek is „jó lelkiismerettel s elkészült elmével“ testálnak a fiakra. Nemesak a vagyon felett rendelkeznek, hanem az „Isteni Félelemre, emberek becsülésére“ intik fiaikat. Rossz gyermekét kisemmiszte az apa, amint írva vagyon: „mivel engedetlen, szófogadatlan és Attyát szomorító fiú volt, néki semmit sem hagyok“. Egy szegényebb asszony, Varga Erzsók 1732-ben így testál: „Vagyon Makón egy testvér Atyámfia; jól lehet egy pénzem sincsen, de ha volna is, egy polturát sem hagynék neki, nemhogy többet“.

Aki sokáig nagybeteg, annak kihívják a papot és a beteg úrvacsorát vesz a reformátusoknál, a katolikusoknál utolsó kenetet és meggyón. Mikor a nagybetegnek a *lába dagad, szödörjesődik*, a *szava is eláll*, akkor már a *födhön ház*: nemsoká meghal. Ekkor a hozzátartozók leveszik az ágyról a földre, eszméletlen levő beteg maga is lekivánczik. A ház közepére, a gerenda alá fektetik le gyé-

kényponyvára, ahol ez nincs, lepedőre, hogy könnyebben haljon meg. Feje alá párnát tesznek. Egyik családtag, vagy valamelyik jólelkű szomszédasszony ott legyezi frissen tört lombos faággal, hogy a légy ne lepje és mert hevíti, kinozza a fájdalom. A halálveríték kiül a haldokló homlokára, ki nem tud semmit se magáról. A nagy esendben csak a *melle ri* (hörög), *vívódik a halállal*.

Híre megy haldoklásának, mire összeszaladnak a szomszédok s amint egymásután jönnek-mennek, viszik, adják tovább a reménytelen hírt: *kicsi van hátra, utolsóba van, halálra vált, lerakodott, készen van*. Csakugyan jól mondják, mert már *üvegösen néz* s egyszerűcsak lehunyja a szemét és *kiszalad belőle a lélek*. *Bevégezte*. Megszabadult az élettől.

Mikor a haldokló közel van a meghaláshoz, nem szabad siratni, mert *fölsírják* s azután még két-három napig is elkinlódik.

Nem tud meghalni a haldokló, ha feje alatt tyúktollas párna van.

A káromkodós ember nehezen hal meg.

A katolikusoknál szentelt gyertyát adnak a haldokló kezébe: bizvást mehet a másvilágra. Haldoklás alatt úgy itt, mint a reformátusoknál szent könyvekből imádságokat olvasnak fel, imádkoznak.

Kis gyereket, fiataalt nem teszik le a földre. A nagylázás beteg kicsire jegykendőt teritenek, hogy gyorsabban haljon meg, könnyen pihenjen el. A katolikusok azt tartják, hogy a kisgyermek nehezen hal meg, sokat kinlódik, mert az hetediziglen szenved a nyavalyát.

A halál beáltakor pápista helyen kinyitják az ablakot kevés időre, hadd szálljon ki a lélek, de sokan azt állítják, hogy a lélek nem megy el, míg le nem teszik a halottat a föld alá, akkor is, ha mindenki elment a sírtól.

De nemcsak váratlanul jön el az öreg kaszás, hanem előre lehet sejteni érkezését. Van olyan, kinek már születésekor megjövendölik halálát. Egyesekről megjósolják, hogy nem lesznek hosszú életűek, mert az apjuk sem volt az.

Az életrevaló, igen okos kisgyermekről azt tartják, hogy nem neveli fel az anyja meghal.

Ha a kisgyermek hasrafekszik s úgy alszik el, bizonyosan föld alá búvik, meghal.

A lakodalmas menet, ha halottas kocsival találkozik: vagy a vőlegény, vagy a menyasszony meghal rövid időn belül.

Mikor halottat visznek és terheskocsival találkoznak, a terheskocsin ülők családjából rövid idő múlva meghal valaki.

Ha az asszony fésülködéskor egy hajfürtöt kihagy: meghal valakije.

Aki álmában kenyeret süt, annak rokona hal meg.

Halottja lesz annak is, aki kenyérnek való tésztát dagaszt álmában.

Ha az asszony repedten veszi ki a kenyeret a kemencéből: halált jelent.

Ha bárki álmában a fogát kihúzza és ha fáj, közeli, ha nem fáj, távoli rokona, ismerőse hal meg.

Halott lesz akkor is, hogyha halotti éneket énekelnek akaratlanul is.

Megérzik a halált a kisgyermek is, mert akkor halottat játszanak.

Halál lesz, ha a kutya olyan különösen vonyít vagy ha gödröt, lyukat kapar.

A Luca-napkor süttött pogácsába tollat szoktak szűrni, s akinek a pogácsájában a toll elég, az meghal a következő évben.

Karácsony estéjén üres dióhajat tesznek az ablakba, teleöntik vízzel s akiéből a víz reggelre kifogy, az meghal a következő évben.

Ahol új házat csináltak, ott a házastársak közül az egyik rövid időn belül elhal.

* Amely ház fölött kuvik szól, ott halott lesz nemsokára.

* Ha valamely aprómarha megdöglik, azt nem tanácsos az udvaron eltemetni, mert akkor temetés lesz ott.

* Ha az égen egy csillag leszalad, közhiedelem szerint akkor egy ember hal meg.

* Amely asztalnál egyszerre tizenhárman ülnek, a társaságból egy csakhamar elköltözik az árnyékvilágból.

* Ó év utolsó napján az udvaron számos fahasábot állítanak föl. Minden családtag választ magának egy-egy hasábot s kinek fája reggelig eldől, azon egyén felől általános az a hit, hogy még azon évben meg fog halni.¹

Meg kell jegyeznem, hogy a halott körüli teendőket Vásárhelyen mindig az asszonyok végezték és végzik ma is. A férfi legfeljebb a sírásókról gondoskodik, vagy bevásárlásnál mint igazlító szerepel. Legtöbbször otthon intézkedik apróbb munkák végrehajtásában.

Mikor a haldoklóból a lélek elszáll a rokonok közül egyik, vagy a szomszéd-asszony a két szemét egyszerre lefogja, hüvelyk-ujját az egyik szemre, a mutatót — sokan a mutató és középsőt — a másikra téve. Ha föl pattan a szemhéja, pénzdarabot tesznek rá — ezelőtt a kétgarasost tették —, amit azután a koporsóba tesznek és eltemetik a halottal, vagy a koldusnak adják, hogy boldog legyen a halott a másvilágon. Azután az állát felkötik fehér kendővel, a száját összenyomják, ha esetleg széjjelnyílna, vattával betömik, valamint az orralyukát és a fülét is, hogy meg ne induljon. És kinyújtóztatják. A lába nagyujjait fehér ronggyal kötik össze. Így fagy meg. Mire az álla fölfagy, akkorára megmossák hideg, szappanos vízzel. Ezelőtt teknőben fürösztötték meg. Fürösztés után megtörülgetik és felöltöztetik. A férfiakat megborotválják. Míg koporsóba nem teszik, selyemkendővel, újabban fehér lepedővel letakarják.

A halott fürösztővizét elássák, mert sárgaságba esik, aki hozzáér.

A szappant és a halottmósó-ruhát elteszik, mivel azt tartják, hogy aki sárgaságban van és azzal magát megmossa, elmúlik a sárgasága.

A halottra új fehéreneműt adnak, jómódu helyen a diszesebbet; felsőruhát is az ünneplőt adják rá. Az öregek ma is, régebben még inkább előre elkészítették a halálra valókat és szóval is meghagyták, melyik ruhában temessék el. A városi levéltár régi írásai között erre nézve is sok becses adatot olvashatunk, melyek közül idézem Pércsi István „házi igasságairól“ 1788-ban felvett inventáriumnak a következő részét: „a másik ládában [találtatott] 1 három szélben levő formás Lepedő halálra való, 11 $\frac{1}{2}$ rőf szép Gyöngyösi vászony, egy koporsóba való gyolcs csipkés lepedő, 2 $\frac{1}{2}$ rőf csalán patyolat csipkés végű szemfedél, 1 vékony gyolcs arannyal varrott férfi ing halálra való, 1 vászon lábravaló halálra való, 1 fejér

¹ A * jelzett hiedelmeket többekkel együtt Tasnádi A. közölte 1864-ben a Hódmezővásárhelyi Alföldi Naptárban „Babonás szokások az alföldön“ cím alatt, melyek saját jegyzete szerint, a XV—XVII. századból valók. Mivel népiünknel ma is élnek, felemlitem ez öt idetartozó „szokást“.

gyöles nyakravaló halálra való, egy darab fátyol kezét összekötni, kék galland lába kötni“.

A férfiakat, öreget, fiatal, így öltöztetik: ráadják az inget, gatyát, a felsőruhából a mellényt és a kabátot. A nadrágot nem. Nyakára, ha életében viselt, nyakravalót tekernek. Lábára fehér harisnyát húznak.

Az asszonyokat legtöbbször a menyasszonyi, esküvőruhájában öltöztetik fel, mely ruhát éppen ezért szoktak tartogatni, megőrizni. Aki nem tartotta meg, azt, valamint az éltebb asszonyokat is, ünneplő-, legtöbbször selyemruhájokba öltöztetik. Ezelőtt a nyakravaló selyemkendőt is rákötötték. Haját kontyba fésülik és fejére csipkés féketőt tesznek. Az asszonyok fejét selyemkendővel kötik be, kinek milyen van, színessel is. Selyemkendővel még akkor is bekötik a fejet legtöbbször, ha féketőt is feltették.

Fiatal lányokat tiszta fehérbe öltöztetik. A haját két ágra befonják, a vállon keresztül előreveszik és leginkább fehér, de más színű pántlikát is fonnak bele, bokorra kötve a végén. Fejére „szűz-koszorút“ tesznek fátyollal.

A kisgyerekekre is fehér ruhát adnak. A korozsmát (ajándék-ruhát) a keresztanyának kell megvenni, enélkül nem temetik el. Ha ruhára nem telik, legalább szalagot vesz, melyet a kicsi balkeze csuklójára köt. A kislányoknak koszorút tesznek a fejükre, a fiúknak bokrétát a mellükre, vagy a kalapjukhoz. Lábukra fehér harisnyát húznak, melyet régebben vászonból varrtak.

Addig, míg temetkezési intézet nem volt (80-as évek eleje), kicsinek, nagyoknak egyaránt maguk varrták meg a hozzátartozók, szomszédok az összes halálravalókat, még a szemfedőt is maguk vágták, cifrázták ki ollóval, mint a konyhapapírt szokás.

A kállomisták a test mellé hosszában helyezik el a meghalt karjait, a pápisták pedig a mellen kulcsba összetéve, kezefejére olvasót tekergetnek. A fenti ingóságokban előforduló „egy darab fátyol kezét kötni“ azt mutatja, hogy abban az időben a kállomisták is a mellre tették fel, összekötve fátyollal, hogy le ne essék.

Mindjárt a halál beálltakor elmennek bevásárolni a temetkezési intézetbe, vagy ahogy a nép mondja, a koporsós boltba. Ezelőtt a családból egy ember a háztetőből húzott nádszállal megmérte a halott hosszát és a nádszállal elment az asztalozhoz koporsót csináltatni. A koporsónak való fát sokszor, különösen éltes embernél a család adta. Majd minden háznál tartogattak erre a célra régóta kivágott, jól kiszáradt faderekakat, vagy pedig deszkának kifűrészelve. Leginkább fenyőfát használtak erre a célra, de tölgy és szilfából is készítettek koporsót, a vagyonosak pedig diófából. A koporsót néha még életében elkészítették az öregek; előre gondoskodtak fiatalnál is ha nagybeteg volt, mert soká csinálta az asztalos. Ha felgyógyult a beteg, feltették a koporsót a padlásra, hol a kémény hátamegett állott, legtöbbször aszalt meggyet tartottak benne, vagy abba rejtették el a finánc elől a szűzdohányt.

Az asztalosesinálta koporsónak régebben nem volt fából a fenéke, két-három keresztfa volt a fenékén, amire hosszában nádat tettek. Hamarabb emésztődött a test a földben. A koporsó gyalult deszkából való és a maga színében volt. Szokás volt a födelét befesteni, még pedig sötétbordóra. Amióta a koporsót boltban veszik, fenéke is fából van. Az olcsóbbak festettek. Még pedig a kicsiké és a fiataloké

ezüstszinű, az idősebbeké és öregeké máj-, sötétbordó-, barna- és feketeszínűek. A födelére préselt, aranyozott papirosból diszeket szegeztek; a kicsikéire angyalfejeket, szárnyas angyalokat, a nagyokéra különböző díszítéseket, horgonyt, poharat stb., a katolikusoknál ezekenkívül a koporsó tetejére a keresztre feszített Jézust. A koporsó oldalára egyik felől a megholt neve, másik felől az életéve is aranyos papírból volt rászegezve. Jóbbmódúaknál a koporsó fedelét behúzták fekete gyolccsal, fehér selyemmel és kék bársonnyal a fiatalabbakét, fekete bársonnyal az öregebbekét; a gerincén buggyosra hagyták és fehér porcellán-, meg sárgafejű paffon-szeggel díszítették, azzal verték ki rá a nevet és idejét is.

A vásárlással együtt megveszik a gyászruhát, vagy ahol arra nem telik, gyászkendőt az asszonyok, mégpedig a családhoz közelállók részére, lányoknak fekete szalagot a hajukba, a férfiak és gyerekek részére gyászfátyolt, mellyel a kalapjukat körülkötik. Ezelőtt egy-két héttel hamarabb is megvették. Igen megszólják a gyászoló családot, ha a közeli rokonok közül valamelyik nem kap gyászkendőt.

Mikor a haldokló utolsó perce elkövetkezik, elizennek a *bejáróért* vagy *bejáró-asszonyért*. Javabeli, éltesebb, értelmes, írástudó emberekből, vőfélyekből s beszédes, *jelős* asszonyokból kerülnek ki a bejárók, kiknek kenyérkeresetük eljánni a halott dolgaiban. Ezelőtt férfiak végezték ezt és *funerátornak* hívták. A bejáró bejelenti a halottat az anyakönyvvezetőnél, egyháznál, papnál, kántornál, harangozónál. Megbízatásához hiven megmondja, hogy temetik a megboldogultat, énekszóval, prédikációval; a nagyon szegény: ingyenes halott, a nagygazdát *háromóniáca* temetik, azaz a diákok énekkarával.¹ Kiváltja a halotti bizonyítványt az orvostól, befizeti az egyházi adót, itt is — ott is a járódijakat. A bejárók fizetése 1 forint, azonkívül véka búza, egy kis liszt, zsír stb. ami a háztól kerül, meg a halotti torból.

A család férfitagja vagy megbízható szegény ember viszi ki a szomorú hirt a tanyán lakó rokonoknak, megmondván a temetés idejét is.

Sírásokról is gondoskodnak. A legjobb barátok, szomszédok, ismerősök szokták a sirt ásni.

Fiatal embernek nem jó sirt ásni, mert a szerencsését elveszi.

A fejfát, keresztet bognárok, barkácsoló emberek, szegény helyen paraszt-emberek csinálták leginkább akácfából, az olyanok különösen keresettek és kapósak voltak, akik szép és hosszú verseket tudtak a fejfára vésni. A régi fejfák legszebb feliratai Nótás Szabó Páltól, az öreg nótafától valók, a legszebb fejfák pedig id. Bagi Sándor bognártól. Mostanában temetkezési boltban veszik, a halott nevét, idejét és halála napját vésik rá csak.

Vagyonosabb helyen borjut, tehenet, ökröt vágnak részint a torra, részint a háznál megforduló szegényebb emberek, atyafiak, de a maguk részére is.

A katolikusoknál mindjárt meghuzatják a legkisebb ú. n. lélekharangot; a kicsinek egyszer, asszonynak kétszer, embernek háromszor harangoznak

¹ Szatmáry József funerátor feljegyzése 1864-ből:

egy pompa	2 uj forint	a papnak	3 uj forint 15 krajczár
a kiharangozás	egy uj forint	a kántoré	egy uj forint
a csöndítés	30 krajczár	az orgonáért	egy uj forint
a beírás	20 krajczár	a gyerököké	2 garas

Mikorra a koporsóaljat elhozzák, akkorra az asszonyok a halottat felöltöztetik, rendezkednek a házban, a tükröt fekete kendővel letakarják, asztalt s ami útban van kiviszik, maguk is fekete ruhát vesznek fel.

Következik a kiterítés. A koporsó fenekén a forgácsot elegyengetik, lepedőt terítenek bele, fejéhez a forgácspárnát odahelyezik és a jó barátok, szomszédok és nem a családhoz tartozók, a halottat derekánál, fejénél, lábánál fogva beleteszik. A forgácspárna alá még tollas, csipkéspárnát is tesznek addig, míg a koporsót le nem zárják, azért, hogy a feje magasabban legyen, a halott szépen legyen kiterítve. Elhelyezés után a katolikusok a halott kezébe imakönyvet adnak. A koporsóban a halott mellé belerakják a legkedvesebb tárgyait, vagy ami utolsó kívánsága volt. Így a bibliát, zsoltárt, szentkönyveket, pipát, üveg bort, pálinkát stb.

A pápisták kártyát adnak a kezébe, hogy szerencsés legyen; a kállomisták a bontófésűt teszik a koporsóba.

Asszonyoknak, ha nincs gyűrűjük, krajcáros gyűrűt húznak az ujjukra. Beleteszik a koporsóba a feje alá, ami haját életükben kifésültek és összeszedtek egy kis párnában.

Kis leánynak, gyereknek a játékát, falovat, babát stb., azonkívül krajcárt tesznek a markába, hogy megválthassa magát.

A kalapot, siphát is odateszik a fejéhez és eltemetik vele. Régen a koporsó födelére szögezték.

Legújabbán ravatalra teszik a koporsót, ezelőtt csak két székre tették, vagy az asztalra, legtöbbször a széklábra, melyet letakartak körülfordros, slingelt, fehér lepedővel, szunyoghálóval, vagy ahol nem volt lepedő, díszesebb selymekendővel, mert nem minden háznál volt az, huszadik házhoz is elhordták, némelyiket egész városrész használta. Úgy terítették el a lepedőt, hogy elől, illetve lábtól felhajtották vissza, hogy a koporsó alól szépen látszon a csipkés széle.

Ezek után a halottat letakarják csipkés szélű szemfedéllel.

Régebben a katolikusok szentelt gyertyát égettek az ablakban, ma már a temetkezőintézet gondoskodik, hogy több is égjen. Belealkudják vásárláskor a vételbe.

Bevetődnek a kíváncsiak, lassan, suttogva beszélnek, hogy szépen van kiterítve, meg hogy *halott szag van*.

Éjszakára spirituszos, vagy ecetes ruhát tesznek a halott arcára, hogy üde legyen.

A koporsó alá nyáron dézsába jeget tesznek.

Még a koporsó le nincs zárva, addig nem szabad az ablakot kinyitni, hogy meg ne fakadjon a halott.

Nem szabad a szemetet kivinni, míg a halott a háznál van, hanem a koporsó alá kell söpreni.

Tűzet gyújtani se jó a halottas ház konyhájában, míg a halottat ki nem viszik a temetőbe, mert haza jár a lelke; addig külön épületben, vagy a szabadban főznek.

Szokás volt ezelőtt, ha a halott felfúvódott, hogy nehezebb, súlyosabb tárgyat tettek rá, legtöbbször ekevasat, vaslapátot, baltát, fejszét, vasalót stb., kinél mi volt, amit aztán eltemettek vele.

Míg a halott kiterítve fekszik, jönnek a halottnézők egyik a másik után. Így köszönnek be: „Adjon az Isten az élőknek békességöt, a möghótnak nyugodalmat“. Az özvegy egész nap sirdogál, csak mikor közeli rokon, vagy ismerős lép be, akkor rí erősebben. Ezelőtt a rokonok, mikor az utcába befordultak már elkezdték a rívást, úgy, hogy mire a házba léptek *nagy jajszóval* borultak a koporsóra, vagy egymást átölelve *rítottak hangosan*. Akkor csendesedtek el, mikor egyiköjük a halott elmulásáról, utolsó percéről kezdett kérdezősködni, amit aztán a hozzátartozók nagy részletességgel szoktak elbeszélni ma is. Az érkezőknek kitarják a halott arcát, lombos ággal legyezik a légytől s ha nem jön új néző, betakarják a szemfödéllel.

A katolikusoknál, mikor bemegy a halottnéző, letérdel s imádkozik.

A látogatókat nem szabad kikísérni a kapuba.

A katolikusok *éneklőasszonyt* fogadnak — ezelőtt a kuckóban ült, bor is volt mellette — a reformátusoknál pedig egy öreg asszony diktál szivreható énekeket, úgy énekelnek utána a jelenlevők.

A halottnézők így vigasztalják az özvegyet: „Nyugodj mög, jól járt, nem szenved, mögpihen, hisz mögváltás a halál rá nézve“. Öregnél azt mondják: — „Mögért gabona vót, ért sok szép időt“. Váratlanul elhaltnál: — „Bizony nagy csapás, de szabad az Isten mindnyájonkkal, mert bizonyos a halál, de bizonytalan az órája“. Kisgyereknél: — „Ne sirasd, — anyyalka ez, — mert nem tud menni az angyalokkal, lueskos lesz a ruhája“. (Ez utóbbit kath. helyen mondják.)

A halottilátogatók különösen este jönnek össze *virrasztóba*; az asszonyok a halottasházban énekelgetnek diktálás után, a férfiak a kisházban, ahol nincs, a pitarban beszélgetnek. Felsorolják a megboldogult egész életét, szokásait. Közben iszogatnak is. Itt írják a *nemzetségelelet*, melyben el van mondva, hogy a megholtak neve életében mi volt, életének esztendei jó Istenünk kegyelméből mennyi évekre terjedtek, mennyit töltött házasságban felette kesergő özvegyével szép békességben. Aztán következnek gyermekei, testvérei, közelebbi és távolabbi rokonai, atyafiai, násza, nászasszonya, sógorai, komájai, jó barátjai s végül jó szomszédjai. Van szemrehányás, ha ki talál maradni valaki az ösmerősök közül, „kicsi vót a papiros, nem fértem rá“ — mondják — azért készül nagy megfontolással s azért olvassák fel minden rokonnak, hogy ki ne felejtessen valakit.

Éjfél fele hazamennek a virrasztók, álomra térnek a megszorodott szívűek is. Sok helyen, különösen katolikusoknál, egész éjszaka fentmaradnak, úgy selesznek többet vele.

Virrasztáskor egész éjszaka lámpa vagy gyertya ég az ablakban, arról tudják, hogy ott halott van.

A halottnak délelőtti templom után *csöndítének*, azaz két kisebb haranggal rövidebb ideig harangoztatnak, délben 12 órakor és este 5—6 óra tájon három haranggal *pompáztatnak*. Egy haranggal csak nagy halottnak, egyházi és világi nagy tekintélyű uraknak szoktak pompáztatni.

Aki ijedős, azzal megnézetik a halott arcát, vagy pedig a lába nagyujját fogatják meg vele.

A halott hajából hátulról szoktak kivágni s a ki fél, azt megfüstölik vele.

Fölásott halott ruhájából visznek haza, megégetik, a hamuját vízben meg-itatják azzal, aki félős.

Nem jó a halottasház ablakán benézni, mert sárgaságba esik, aki benéz.

A halott, míg ki van terítve, változáson megy át. Van ugyan olyan, aki nem változik, mintha csak aludna. „Szép halott lőtt — mondják — nem hiába azért imádkozott mindig, hogy csendes halált adjon az Isten, de könnyen is halt meg, csak elaludt.“ Némelyiknek meg a színe változik csak: *sárga, mint a kikirics*. Öreg embernél ezt természetesnek találják, hisz megért az idővel, mint a meg-ért gabona.

Van azonban olyan is, akit a hosszú betegség, nehéz nyavalya megkinoz, nehezen hal meg. Az ilyen legtöbbször nagyon megváltozik, mikor kiterítve fekszik. A fiatal megöregszik, amiből azt jósolják, hogy öreg megy utána s az öreg egészen megfiatalodik, ami azt jelenti, hogy fiatal követi nem soká. Néha a testesebb ember is úgy elváltozik, hogy csupa csont, csupa bőr, a szeme kék karikás, beesett. Soknak a színe egészen olyan kék-fekete tarjagos. Az is megtörténik nem egyszer, hogy alig egynapi fentlét után *megindul, megfakad*, érzik a szaga, az illet aztán még temetés előtt lezárják.

A halottat a legközelebbi hozzátartozók közül az asszonyok, özvegye, anyja, lánya, szokták elsíratni úgy kiterítéskor, mint különösen temetéskor. Aki nem tudja szépen elsíratni a halottját, arra azt mondják, hogy nem is szerette igazán életében sem. A fiatal özvegy temetés után így kérdezte meg anyját: „No, édes anyám, hát szépen elsíratam-e az uramat?“ Török Károly jól jegyzi meg a Magyar Népköltési Gyűjtemény II. kötetében a 346. lapon közölt siratójához, hogy „nem mindenkinek esik kezére a siratás; egynémelyik oly együgyűen hadar össze mindent, hogy a halottnézők mosolyra fakadnak fölötte“. Vannak azonban, kik oly szépen, mondhatnám költőileg s annyi erővel, közvetlenséggel fejezik ki fáj-dalmukat, hogy megindítják az érző embert. Ma úgy tartják, hogy csak a katolikuskok fogadtak régebben *síratóasszonyt*, pedig szokás volt az a reformátusoknál is.¹ Még porban játszó gyerek voltam (1885), mikor eltanultam az előttünk negyedik házban lakó bognárné siratását; azóta nagyon sokszor megfigyeltem, később valósággal vadásztam rá, hogy hallhassak ilyet s mindig csak öregasszonyoktól hallottam, melyet bizonyos dallamra *beszélve sírtak*. A fiatalabbak már nem tudták akkor se, most még kevésbé, mert úgy tartják, hogy szégyen már úgy sírni. Ezt a régi sírást valószínűleg a sirató asszonyoktól tanulták el az öregek, mely most már kiveszett, vagy igen ritka.

Sírató.

(Hódmezővásárhelyről.)

¹ Megjegyzendő, hogy a legszebben siratók a prostituáltak közül kerültek ki.

Ez a sirató nem egy szigorúan befejezett valami (az ütemzárvonalak csupán a frázisokat választják el egymástól, melyek elhagyhatók), hanem a siratást végező fráziskészlete, melyből a dallam aszerint alakul, amint az elhagyatottság érzete változik. Fejlődésen mehetett keresztül ez a dallam, mert szinte elképzelhetetlen, hogy ez a forma, hangterjedelem és harmoniai háttér, mely a keresztény egyházi zene bélyegét viseli magán, ebben a formában lett volna használatban a kereszténységet megelőző időkben is. Már pedig kétségtelen, hogy valami őspogány dallam magja rejtőzik benne. A fejlődési fokozatokról azonban csak szorgalmas és fáradságos kutatás után lehetne beszélni. Kifejlett népdalirodalmunk majd minden moll-hangulatát megtaláljuk benne, úgy hogy ezeknek mintegy őspanyját lehet benne keresni. Ennek tisztázása nem az én dolgom, a sirató megmentésével kötelességemnek eleget tettem.

A temetést *meghagyatják*, azaz kihirdetik a pappal a templomban, hogy a mai napon délelőtt vagy délután kicsodát, hány évest prédikációval vagy imával, újabban *alkalmaztatással* temetnek s háznál vagy templomban. Katholikusoknál a templomban van kiírva fekete táblára.

A temetés délelőttjén vagy délutánján a halottasház nagy kapuja nyitva van. Elhozzák az *örökös házat*: a koporsót, mely a pitarajtó előtt a falhoz van támasztva. Az udvaron ponyvasátor, alatta asztal, a pap és kántor részére nagy két karos, ú. n. gondolkozószék. A végtisztességtevők részére léccák, padok, azok hiányában vályugra vagy ganéra (= tőzeg) tett deszkák vannak készítve. A tanyáról már hazajöttek a rokonok a temetésre, kocsijok az udvaron. Csoportosan érkeznek a városban lakók is, ösmerősök, jóbarátok, szomszédok. A közellakók kapákat hoznak sírt behúzni. A kapuban férfiak, gyerekek álldogálnak, a kapu előtt a halálkocsi. Az utcán vannak azok a kocsik is, melyek az udvarra be nem fértek.

Mikor a pappal, kántorral elindul a bejáró az előre odarendelt kocsin, csöndít a harangozó, amit ha nem hallanának meg, akkor, ha az utcába befordulnak, beviszik a koporsó födelét és a halottat lezárják, előbb azonban a hozzátartozók a halott arcát megcsókolják, a tollas párnát a feje alól kiveszik, a szemfedőt ráterítik, a koporsó tetejét ráteszik és vasszeggel leszegedik. A lezárás, kopácsolás alatt nagyon siratják a halottat, *majd kiveszik a koporsóból*.

A katolikusok, mikor a szemfedeleterítik, a fejénél meghasítják, hogy föltámadáskor ne húzódjon utána, Isten elé könnyen odajusson.

Aki nem tisztán hal meg, annak összetépik a szemfödelét.

A pap és a kántor a sátorban elfoglalván helyeiket, várják míg a koporsót kihozzák. Ezelőtt hat, az asztalt körülálló iskolásgyerekekkel énekelt addig a kántor, de 1900-ban eltörülte az egyház a gyerekek halotthozjárását.

A katolikusoknál előb a halottasszobába megy a pap és kántor a ministráns-gyerekekkel s a koporsóbakérés, beszentalés, ének, ima után zárják le a koporsót, azután végzik a temetési szertartást.

A házból a halottat a gyermekei, rokonok, barátok viszik ki az udvarra s helyezik el az előre odatett két székre, úgy, hogy lábbal legyen a pap felé. Hajadon lányt legények, legényt fiatal lányok viszik ki. Kis gyereket egy férfi vagy egy asszony.

A koporsó után jön az özvegy és a legközelebbi rokonok, hozzátartozók, kik a koporsót állják körül, a férfiak levett kalappal. Csak, ha nagyon öreg az elmaradott, akkor ül le. Az özvegyen maradt asszony, vagy árván hagyott leány kifelé jövet nagy jajszóval siratja halottját, a koporsóra borulva folytatja, mire még az öreg emberek is törülgetik szemeiket. Az asszonyok zokogása akkor csitul el, ha a pap elkezd beszélni.

A gyászszertartás a kántor énekével kezdődik, aztán a pap előbb imádkozik, majd a bibliából vett idézet, lecke alapján prédikál. A prédikáció vége felé felolvassa a nemzetség-levelt, utána elbúcsúztatja a halottat kedveseitől, amikor azok ismét nagy zokogásban törnek ki. Áldással fejezi be beszédét. A katolikusoknál a kántor búcsúztat, ékes, érzékeny rigmusokat énekelvén a jelenlevők, kivált a család nagy tetszésére.

Reformátusoknál a papot visszaviszik kocsin, csak a kántor kíséri ki a halottat, katolikusoknál azonban a pap is kimegy a temetőbe gyalog.

Azok, akik a koporsót a házból kihozták, a halálkocsira felteszik. Ezelőtt egyszerű parasztkocsin vitték ki a halottat a temetőbe, nem egyszer még az unokákat, apróbb gyerekeket is feltették a koporsóra vagy mellé, hogy el ne fáradjanak. Még régebben hat ember vitte ki rúdon az út közepén, sáros időben is ott mentek. A koporsót kötélbe kötötték, melybe rudak voltak. A másik hat ember pihent s a csapáson (gyalogjárón) ment. Boeskorban, mezitláb voltak. Közben változtatták. A pihenők után vitte a gazda a tele kulaesot, melyből ittak erősítőül. Katolikus részen Szent Mihály lován vitték régebben. A fiatal lányt legények, legényt fiatal lányok vitték karon, vagy rúdon. A kicsit kézben, ölben, hónalj alatt szokás vinni.

A kocsiúton legelől megy a halálkocsi. utána a legközelebbi hozzátartozók, leginkább férfiak, gyalog. Ha zeneszóval temetnek, a zenekar a halálkocsi előtt megy, gyászindulót húzva. Fiatal temetésén, ha fátyolos legények vannak, a halálkocsi két oldalán kétfelől haladnak; ha fátyolos legények és lányok vannak, akkor páronként mennek a halálkocsi után. Az első pár helyén, ha legény a halott, egy legényt, ki piros bársonypárnán koronát tart kezében, két lány vezet karonfogva, ha lányhalott van, egy lányt két legény karolja, ki szintén párnán fehér myrtus-koronát tart kezében. A céh idejében a céhbeliek, mostanában az ipartestületi, vagy más egyesületi tagok is kikísérik, rendesen zászlójuk alatt, a kocsi után menve. Ezek után a kocsi hosszú sora húzódik, az elsők a családbeli asszonyok, leányok, a többin a rokonok, ismerősök, szomszédok, ahogy következnek. A gyerekek a kocsisaroglyában szoronganak. A legutolsó kocsin, a saroglyában vannak a kapák és a fejfa.

A járdán ezelőtt az énekesgyerekek mentek, elől a kántorral, bejáróval, ma

már csak a kántor, azután azok a kísérők, akik nem fértek föl a kocsikra, vagy nem akartak felülni.

Az utcákon ezelőtt sűrűn énekeltek a gyerekek, ma már a kántor ritkán. A kísérők közömbös, köznapri dolgokról beszélgetnek.

Mikor a halottat az udvarra kivitték, az ablakokat azonnal kinyitják, a házat kisöprik, hogy ne legyen másik utána. Megbízható asszony, vagy a rokonságból valaki otthon marad. Jóbbmódú helyen a cselédség is. Készülődnek a torra, főzik a paprikáshúst szabad tűzön bográcsban, kenyeret szelnek, asztalokat, padokat rendezik stb.

A temetőben a sirásók már megásták a sirt, várják a halottat. A sirt öles mélységűre ássák és padmalyt is csinálnak a reformátusoknál, hogy a föld ne nyomja úgy a koporsót, de meg inkább azért, hogy több családtagot is lehessen még abba a sirba temetni.

Ha régi sirt bontanak fel, a koporsóból szöveget vesznek ki, mellyel a fájós fület megpiszkálni igen hasznos, elmúlik tőle a fülfájás.

A koporsószöveget, ha valaki a jászolba beleveti: ott a ló megdöglik.

Régi sirt fölbontásakor a koporsóból szilánkot is szoktak hasítani, aki azt magánál hordja, azt a szerencsétlenség elkerüli.

Fölásott halott ruhájából, selyemkendőjéből is visznek haza, megégetik és a hamuját vízben megitatják azzal, aki félős.

A temetőbe kiérve, a halálkocsiról leveszik a koporsót és két kötélre eresztik a sirba, ha nincs padmaly. ha van, egy ember a sirban marad a koporsó egyik végét tartani és ha lent van, a padmalyba tolja, igazítja.

A gyászolók, de különösen az asszonyok, göröngyöt vetnek a sirba, azért, hogy könnyebben felejtessenek és hogy ne menjen utána több a háztól.

A koszorúkat behányják a sirba, csak a családot nem, azt a fejfára teszik, előbb a szilágját behasogatják, hogy el ne lopja valaki. Ezelőtt csak a fiataloknak volt élővirág-koszorújuk. Behányják néha a fátyolos legények, lányok fátyolát is, de legtöbbször mégis hazaviszik emlékné és a tűkörre, körül a rámára rátekerik.

Szokás volt csaknem a mai napig lepalincsolni a sirt tölgyfa-palincsokkal, hogy a föld ne nyomja össze a koporsót.

A sirt a jóbarátok, szomszédok, ismerősök húzzák be a kántor éneklése alatt. Mentül többen igyekeznek a sirt behúzni azzal a gondolattal, „megérdemli a halott“. A népdal is azt mondja: „Vess rám egy-két kapa földet, Talán megérdemlem tőled“. Sokszor azért is segítenek a sirt behúzni, hogy elhijják a torba.

Mikor annyira behúzzák a sirt, hogy beleállhatnak, leteszik a fejfát fötül, azért mondják az öregek *fötül való fának*. Aztán a kántor mond rövid búcsúszót, melyet a sirhúzóknak esőndben, kalaplevéve hallgatnak meg s utána mindnyájan rámondják: „köszönjük“. Aztán folytatják a behúzást és a sirt domborúra hánnyják fel. Ha zeneszóval temetnek, a kántor búcsúszavai után húzzák a megholt kedves nótáját és más alkalmi magyar nótákat.

Az özvegy meghívja a jelenlevőket a halotti torra. Azután „nyugodjál békével“ mondás után hazamennek, ahogy jöttek, ki kocsin, ki gyalog.

Az öngyilkosokat a temető árkába temették régebben, pap se ment ki hozzá; most egysorba temetik a természetes halállal elhaltakkal.

Mikor a gyászolók a temetőből hazamennek, akkorra már a ház előtt, árokban ott várja az érkezőket a szegénység, meg a koldusok. Ezeket, még pedig elsősorban is ezeket vendégelik meg. Paprikáshúst, lágy kenyeret, néha bort is kapnak. Újabban pénzt. A katolikusok pénteken túrót, sajtot adnak, máskor ők is paprikáshúst. Ugyancsak katolikus szokás, hogy legelőször egy darab kenyeret, tányér húst, liter bort, kis üveg pálinkát adnak egyik koldusnak, mintha a megholtak adnák. Az öreg gazda így adja ki a parancsot a torban: „Húst a szögénységnek!” vagy „Adjatok a kúdnak, hogy haza ne járjon a lelke!”

Bent a házban a közeli rokonok, családhoz tartozók, meghívottak, sirások stb. paprikáshúst esznek, kalácsot, kenyeret, kitől hogy telik: sokszor túroslepenyt is sütnék és bort isznak. Néha olyan vígan vannak, hogy dalolnak is, sőt a cigány is húzza, amikor táncolnak.

Eljön a torba a harangozó is tót, vászon(mázatlan)-fazékkal, kap elég húst és bort. Jómódu helyen előre elviszik neki a pálinkát, bort és húst a szép fehér kenyérrrel, hogy soká, és ami a legfőbb, „szépen“ harangozzon.

A halottat egy évig gyászolják, mely idő alatt fekete ruhát viselnek. Az férfiak legtöbbször csak a kalapjuknál hordanak fekete fátyolt, a leányok a hajukba fonnak fekete szalagot, az asszonyok pedig, ha sötét ruhát nem is vesznek fel, legalább fekete fejrevaló-kendőt kötnek fejükre. Egy évig nem járnak disznótorba, bálba, multságba. Aki nem tartja meg: megszólják.

A katolikusok a temetés után való nap szolgálatják a meghalt lelke üdvéért az engesztelő szentmiseáldozatot, évfordulókor is misét szolgálatnak.

Az elköltözött sírjához kijárnak vasárnaponként, mikor ráérnek nyári időben, de legjobban csak temetés alkalmával szokták felkeresni halottaik sírját. Megnézik: be van-e rogyva, hogy áll a fejfa? A fejfa mellé gyümölcsfát, orgonafát, akácot szoktak ültetni ismertetőjelnek. A katolikusok gyakrabban keresik fel. Mindenszentek napja (nov. 1.) délutánján és estéjén látogatják meg szeretteik sírját, koszorút visznek rá és gyertyát égetnek rajta. A reformátusok is felkeresik e napon halottaikat, de a gyertya égetését, mely a katolikusoktól ragadt rájuk, abbanhagyták az egyház tilalmára.

Vásárhelyen a reformátusoknak három temetőjük van, ú. m. Dillinka-, Aranyés Kincses-temető; a többi hitfelekezeteknek egy-egy.

A halotti tor után, vagy a következő nap van a jussolás. A család tagjai osztzkodnak az elköltözött ingóságain. Ritkán esik meg, hogy a rokonok szépen megegyezzenek, legtöbbször összeszólalkoznak, összevesznek.¹ A jussba kapott ruháneműt, házibútort, más szerszámot nagy becsben tartják, valahányszor kézbeveszik, megemlegetik akiről maradt: „Ez még édös apámról maradt jussba!” A fehérneműit, ruháját, eszmáját eladják.

A vásárhelyi nép azt tartja, hogy a halott lelke visszajár fehér lepedőben, éjjel 12 és 1 óra között. Ez és az ezzel kapcsolatos dolgok hívése a katolikusoknál erősebben él, mint a reformátusoknál.

¹ Nyomban a halotti tor után veszekedő, kapzsi atyafiakat megkapóan örököltette meg H. M. V. szülőtte, a v helyi népélet és alföldi pusztá kiváló, poetalelkű festője Tornyai János „Juss“ c. díjat nyert festményén.

* Ha az embernek halottja van, nagyon siratni nem jó, mert akkor éjfélkor hazajár a lélek.

* Hogy a halott lelke a házhoz vissza ne járjon, a szomorodott szívű család öklét a ház ereszébe kell három ízben egymásután vágni.¹

A temetés napján éjjelre pohár vizet, sót, foghagymát tesznek az asztalra, ha reggel érintetlen marad, akkor nem jár haza a halott szelleme. Ha hiányzik belőle, úgy visszajár, még pedig azért, mert éhesen halt meg.

Ha a kutya csúnyán ugat: lelket lát.

A fejfa széléből azért hasitanak szilánkot, hogy a halott szelleme ne kínlódjon, vissza ne járjon.

A halott ruháját nem szabad főzni, mert a lelke hazajár.

Aki a szellemmel vele álmodik, vagy álmában kínlódik vele, annak hét kis cipót kell sütnie és a templomajtóban a koldusok között elosztani.

Ha a szellem megjelenik, ki kel menni a kúthoz, és azt, vagy a ház négy sarkát háromszor meg kell kerülni; akkor nem kínlódik a szellem, elmarad.

A kis gyerek halálakor a keresztanyának meg kell venni a korozsmát (ajándékruhát), ha arra nem telnék, legalább szalagot vesz, melyet a kicsi balkeze csuklójára köt, vagy pedig a sírba a kereszt mellé bicskával elássa s mindezt azért teszi, hogy a szelleme ne kínlódjon.

A szellem azért jár haza, mert a halott kívánságát nem teljesítették, pl. a ruháját nem annak adták oda, akinek mondta.

A kalapot a koldusnak kell adni, hogy a szellem ne bántsa az életbenlevőket, ne kínlódjon.

Ha a lélek nem jó helyre talál: visszajár. Azt szokták mondani: „Minden lélek dicséri az Urat!” mire a lélek így szól: „Én is dicsérem, de nem lehet” és megmondja az okot is, pl. mert nem imádkoztak érte eleget, vagy a szegényeknek nem adtak, vagy misét nem szolgáltatottak érte.

A kerti söprűt a pitarajtóhoz támasztják, előbb az ajtót bekötik gatyamadzaggal, akkor nem megy be a szellem.

Ha nagyon fú a szél, biztosan valaki felakasztotta magát.

Akasztott embernek a nevetlen ujját a kocsmárosok a cégérre kötötték; hogy a vendéget odacsalja.

Az akasztott ember szemérem testét (penisét) levágják, melyet, valamint a ruháját is, a kocsmárosok szerzik meg. Hordó alá vagy bele teszik, hogy sok vendég járjon oda.

A halott nevetlen ujját aki borban megissza, elhagyja az italozást akár milyen részeges legyen is.

A kis gyerek keze- és lábafejét megfűzik paprikáshúsnak, aki azt megeszi: megjön a szemefénye.

Halottfakadékos részeges ember italába cseppentenek, amitől felhagy az ivással.

Halottfakadékkal, illetőleg fakadékos vattával a piacra kerülő kalásot megkenik, hogy elkeljen mind.

¹ E két * jelzett hiedelem is megvan az előbb említett Tasnádi A. közlésében.

Mindenszentek napján (nov. 1.) nem szabad varrni, mert minden öltés egy törszűrás a szívébe a saját halottunknak.

Halottak napján (nov. 2.) mosni nem jó, mert oly sok eső lesz, hogy a buza szeme elrothad.

Jégeső lesz, ha a halottat egyik városból a másikba viszik.

Halottal álmodni esőt jelent.

*

Külön sorolom föl azokat a babonás hiedelmeket, melyeket a Csúcs városrészen (Rákóczi, Jegénye, Szt. László, Könyves, Fácán utcákban) többnyire a katolikusokkal lakó muzsikus cigányoktól és hozzátartozóiktól jegyeztem fel.

A halott fürösztvizet ha elszórják bárhol a szobában, oda lehet menni lógni, éjfél után 2 óráig nem ébrednek fel.

A halott szeméről levett pénzt nyakukban hordják, mert akkor előre megéreznek bizonyos dolgot, bajt, veszélyt.

Nem fogja a törvény az olyan cigányt, aki a halott állat felkötő kendőn annyi csomót köt, ahány vád van ellene.

Mikor a halott állat felkötik, szájába fehér cukrot tesznek. 24 óra múlva kilopják s ha valakit láb alól el akarnak tenni, azzal megégetik. Aki beveszi, rögtön megnémul és 24 óra múlva meg is hal.

A cigánylánynak varrótűt, a gyerekeknek vonót adnak a kezébe, hogy lássák, milyen a mestersége. Míg a *vízen* átviszik, megkeresi az arra való pénzt.

A kis gyerekeknek a krajcárt azért adják a markába, hogy át tudjon menni a Johordán vizén, szerencsét hoz az.

Öreg cigánynak szivart tesznek a zsebébe, meg fehér selyem batiszt kendőt, hogy az Isten előtt mutassa, hogy olyan tiszta, mint a kendő.

A halott homlokán annyi hajat vágnak, amennyit három ujjal összefoghatni, akinek ezt a jobbkez felőli kabátujjába belevarrják: kártyázásnál óriási szerencséje van.

Az irigy embernek a hajából vágnak és a koporsóba teszik, hogy ezáltal megrontsák. Elszarad.

Szemfedélből és a koporsó forgácsából lopnak és zivatarkor megégetik.

A halott cigányon három csomóra kell megkötni a gatyát, hogy ha a Johordánon megy keresztül, le ne essen róla.

A régi cigányok derekát háromszorosan tekerték körül pénzes szalaggal (obojs), a Johordán vizén annál biztosabban ment keresztül.

Sokszor felveti a sír a halottat, mert pénz nincs a derekán.

A gyűrűjét vele temetik a cigánnyal, mert aki azt viselné, megdagadna az uja.

A halott gatyamadzagjából vágnak, elégetik, sötét üvegbe öntik s boros emberrel itatják meg, hogy az iszákossággal felhagyjon.

A halottat a házban keresztül teszik, nem ajtó-ablak irányában.

A koporsószeget rontásra használják, küszöbbe beleverik.

A halott egész kisujját elteszik az ágy sarkába, három év múlva előveszik, akkor rossz nehézség ellen jó orvosság. Ugyanezt teszik a szemfedéldarabbal is.

Tyúkot vágnak délre, melyet még közeli rokonnak se szabad levágni, csak távoli ismerősnek. Tyúkot ölni a hozzátartozóknak annyi, mintha gyilkolnának.

A halott kedves nótáját húzzák este virrasztóba és a sírnál.

Virrasztóban pálinkát isznak, egész éjjel fent vannak.

Mig a halottat el nem temetik, addig örülnek, mikor elföldelték, azután gyászolják.

A cigány akasztott ember gatyájából szakít, ezzel a lovat meg-lesimítja, akkor az szebb, fényesebb lesz, a járása badárabb.

Kiss Lajos.

Vépi népszokások, babonák stb.

Vép Vas megyében, Szombathelytől nem messze fekvő, tiszta magyar község. Földműves népsége (kb. 2500 ember) katolikus vallású, józan és iparkodó. Alig van köztük felnőtt, aki írni, olvasni ne tudna s műveltségi viszonyai általában jól állanak, amiben kétségkívül a közel eső város szomszédságának is van valami része. — Hogy fogalmat szerezhessünk arról, mily gyorsan következnek be bizonyos körülmények között a társadalmi és művelődési átalakulások, elég megfigyelniünk egy ilyen kis községet. Hány régi, nem is olyan nagyon régi szokásról regélnek a nagyapák az unokáknak, sőt az apák a fiaknak, amiről ezek csak így, hírből hallanak! Így regélnek az idősebbek azokról az időkről, mikor még maguknak a gazdáknak volt hegedűjük s rendes foglalkozásuk mellett még a szomszédos falvakba is eljártak néha muzsikálni; regélnek a „fonyó-házok“-ról, hova este szőni-fonni összejöttek, a cselédek beszegődésének, az aratás fölfogadásának és bevégzésének s más efféléknek szertartásos körülményeiről, a bakterok nótázásáról, lakodalmi szokásokról és sok másról, ami néhány évtizeddel ezelőtt még megvolt s amit a fiatalok már csak hírből tudnak. Persze, más idők voltak azok. Az iskolakerülőt akkoriban tüskén húzták az iskolába, mostanában a mulasztónak fizetnie kell. Amint megdrágult a bor, elmúltak a dárídós nagy lakodalmak, az ünnepélyes áldomások; a fizetéses, órakiáltó, dárdás bakterok helyébe másfajta öröket állított a megyei közigazgatás, a fonó-esték lassankint koptak ki. S aztán, tempora mutantur et nos mutamur in illis. Azelőtt egy parolázás is elég volt a megkötött alku megerősítésére, ma az okos gazda még a közjegyzői okiratokat is valami hermeneutikával olvassa. Nem biába jár 30—40 darab heti újság s naponkint vagy 40—50 darab krajcáros újság ebbe a kis községbe; az emberek üzletiesebbek, okoskodóbbak, vesztenek természetes egyszerűségökből, naivságukból. Mi sem természetesebb, mint hogy ebben a szélesebb látókörben, újan alakuló életfelfogásban, a megélhetőnek újabb, célszerűbb módozataiban gyorsan és egymásután tűnnek el a régi *szokások*, melyeknek *ma* már *semmi értelmök* nincsen, mert nem szükségesek az élethez, nélkülözhetőek. Azonképen ritkulnak a babonák is.

A következőkben néhány még meglevő enemű régiséget közlök. A fonétikára nézve meg kell jegyezni, hogy a nép versekben beszélve vagy régi mondókákat idézve nem mindig úgy ejti ki az egyes hangokat, mint ahogy közönséges beszédeben halljuk. Itt úgy jelzem a hangokat, ahogy hallottam. Különbösen a vépvidéki nyelvjárás hangtani sajátosságairól és szókincséről írtam a M. Nyelvőr 29-ik és 30-ik évfolyamában.

Karácsonyesti „pásztorok“.

Karácsonyeste házról házra járnak a *pásztorok*. Három nagyszakállú, bajszos ember rossz szürben, széleskarimájú kalapban, kezökben nagy bottal, megáll az ajtó előtt. Egyikök csengetyűt visz és csenget; erre az ajtó kinyílik.

1-ső pásztor (beugrik az ajtón): Happ Isten, jó estét gazda! Teritsé asztalát fejér abrosszával, mer' nem tudgya, micsoda ősz szakállos pásztorok lepik meg házát. Pazdorgya a helem! (*Lefekszik a földre.*)

2-ik pásztor (beugrik): Butélliás jó estét gazda! Hol van az a szirkészurkos szolgálója? Ha én nem gyüttem volna, a konyhán pemet, kurugla mind eligétt volna. Pazdorgya a helem! (*Lefekszik.*)

2-ik: Kellünk föl pajtás!

1-ső: Fökellünk, pajtás! (*Fölkelnék.*)

1-ső: Mit ámodtál pajtás?

2-ik: Én, pajtás, akkora csepérkét láttam, háromszáz hatfanhat katona ebidezött alatta. Hát té, pajtás, mit ámodtál?

1-ső: Én, pajtás, azt ámodtam, hogy a gazdám érrozdás huszast adott.

3-ik pásztor (kűnn): De jó volna!

1-ső: { Báresak előbb fölébredtünk volna,
2-ik: { Kis Jézust is megláthattuk volna.
Már megcsöndült a fülemben az angyal mondása:
Itt született a kis Jézus barmok jászolába.

3-ik (kűnn): Pásztorok, pásztorok,
Mit cselekedteték,
Hogy juhaimakról
Elfelejtkeztek?

1-ső: { Mink azér' nem filünk,
2-ik: { Kár nekü' mmégilünk:
Ifju pásztor született,
Isten báránnyává lett.

3-ik (beugrik): Happ Isten, butélliás jó estét gazda! Akkorát zökcentem kéték ajtajába', majnem az a háromszáz hatfanhat mázsás lölköm is kiszakadt. Hát még tik is itt vattok, pajtás?

1-ső: Itt ám, pajtás!

3-ik: Ellopták nyájomnak javát, kitül vártam 366 mázsa gyapjut, és tizenhárom pakrócra valót, de azér' ne filletek, én néktek megadom az ivást, de nem az aluvást, fölfogom ezt a nagy botot, hátotokbul hasítottok hat unnyi szalánnát, és boeskoromnak szíjját!

1-ső: { Hány éves a vin öreg?
2-ik: {

3-ik: Majd ha megérem azt az áldott kukoricakapálást, akkor leszék 366.

1-ső: { Hát még mi van hátro? Jól megérett gabonát évett.
2-ik: {

3-ik: Ez ám a Krisztus Urunk születisé, háziasszonnak és házigazdának egy szip inékét mondanánk, ha meghallgatnának.

Mindhárman :

Pásztorok, pásztorok, Talán még alusztok ? Keljeték föl pásztorok, Kis Jézust találjátok Jászolban, pólában, Bé vagyon takarva posztócskájában. Jaj szégin de fázik, Könnyeitől ázik, Mer' nincs néki dunyhájo, Sem meleg nyoszolájo, Csak széna, csak szóma, Barmok szájo lehületé kálhájo. Mit viúgyünk hát néki ? Ajándékot kérünk : Égy arant, égy báránt Ille szégin pásztoroktól elég léssz, Vagy talán még, vagy talán még Az arannál többet téssz. Nosza Palkó, János, Bence,	Juhász a bujtárjo, Keljeték föl, zárjátok be A fölsges ajtót. Város kivü' nem messi Vagyon égy istáló, Abba' fekszik kis Jézus Máriával, Józseffel. Álle-allelula ! Szép öcsém, Jankó, Fuj' föl dudádot, dudádot, Vesd a hátadra, göresös válladra Bundádat, dudádat. Hurka, kolbász, szalonna, Ha az asszony nyujtana, Pásztoroknak jó volna. Égy korsó bor mellejé, Ha a gazda töltené. Pásztoroknak köllené Dicsértessik a Jézus nevé !
---	---

Egyik : Hálo Isten, ho'mmégérhettük karácson naptját. Adgya Isten, hogy érhessünk többet is, de né ille búval-bánattal, hanem több örvendetés napokkal. Dicsértessik a Jézus nevé !

Olykor még az „Örvendetes szerencés éjszaka“ kezdetű karácsonyesti éneket is hozzáveszik ez énekekhez.

A „Három-királyok“ paródiája.

Vízkereszt napján cifrán felöltözve, a messze kiereszthető csillaggal (csengetyűvel) járnak a három-királyok s a mindenféle szokásos éneket mondják. Tréfás paródiája is van ennek az éneknek :

Három királok napján Összöveszett két cigán, Égyik ténnap, másik ma	Mégfulladt a mácsikba' ; Mer' a mácsik zsiros vót, A cigán még torkos vót.
---	--

(Ugyanerről B.-Gyula vidékén ezt hallottam :

Három királyok napján
Összeveszett három lány,
Odafutott az öreg,
Hogy az övé az ülep.)

Palázulás és korbácsolás.

Luca napja, dec. 13-a, szerencsétlen nap. A babonás ember ekkor nem igen érintkezik másokkal, gyermekét sem küldi senkihez, mert az illető elvinné a szerencsáját. Annál inkább kedves, várva-várt napja ez a kisfiúknak. Ezek kora reggel, sőt már hajnalban talpon vannak s a hónuk alatt szalmával járnak házról házra. Ha valahová bejuthatnak, megállnak a szoba közepén s apránkint tépegetve a szalmájokat, szétszórják azt ilyen mondóka kíséretében: Luca-Luca,

kity-kotty! Tiktyok-ludgyok ülössek légyenek; fejszijék-furajok ú'mmégállon a helibe', mind é'sszálfa a tövibe'. Annyi zsirgyok légyen, mind a kutba' a viz: ollan hosszi kóbásszok légyen, mind a falu hossza; akkora szalánnájok légyen, mind az ajtó; annyi tojássok légyen, mind az égén a csillag; annyi pinzék légyen, mind a pëlva; annyi csirkéjék légyen, mind a ritén a fűszál; kéték lyányának akkora seggé légyen, mind a kemence szájo, akkora csöcsö légyen, mind é'bbugyoga-korsó; akkora fogai légyenek, mind é'ttőrekrugó gráblo. Isten áldgyo kéték házát hat ökörré', hat lúvé', kis aranyos ekivé', tarka farku malaccé'! Dicsértessik a Jézus nevé!

A *korbácsulás* apró-szentek napjának reggelén történik. Kisebb fiúk fűvesszöböl font korbáccsal járnak házról házra s ha valakit elötálnak, megütögetik és közben ezt mondják: Kelisés nő légyen ez ujj esztendőbe', firis, egissigés! Ha borér' küdik, vizér' mēnyén, ha vizér' küdik, borér' mēnyén; ha kert alu' küdik, uccáru' mēnyén, ha uccáru' küdik, kert alu' mēnyén; ha dombnak küdik, lapnak mēnyén, ha lapnak küdik, dombnak mēnyén! Dicsértessik a Jézus nevé! — A palázulók meg korbácsulók almát, diót vagy pénzt kapnak jó kívánságaikért.

A szt. Márton-napi lepény.

A kanász szt. Márton napjának előestéjén eljárja a házakat s ezt mondja: Adgyon Isten szeréncés jó estét! Mēgjött szent Márton püspök szolgájo. Adgyon Isten bort, buzát, bikéssiget, lölkünknek örök üdvössiget! Dicsértessik a J. n.! (Amint mondják, régebben így is volt: Adgyon Isten bort, buzát, boroekot, kurta farku malacot; esutoránknak feneket, hogy ihassunk éléget!) — A kanász mákos- vagy turóslepényt meg pénzt kap.

Láncos Miklós.

Ezt másutt Mikulásnak híják. A *láncos Miklós* álarcban, kezében láncot zörgetve Miklós napjának előestéjén jár, különös kedvvel oda, ahol tollfosztó van, vagy ahol sok gyerek van. Ijesztgeti a tollfosztó leányokat és a gyermekeket, olykor némelyiköket kiviszi az udvarra is és fához vagy kutágashoz köti. A láncos Miklós nemesak nem kap semmit, hanem imitt-amott még meg is kergetik.

Tótasszonyok.

Ezek a disznótorokat látogatják meg. Fehér lepelbe burkolódnak, kezökben vaskanál és valami rossz edény van. Ezekkel zörgetnek az ajtó előtt, mert be nem mennek, hogy kilétöket el ne árulják. Kapnak tepertöt, „fonnyadót“, szalonnát, hurkát vagy más efféléit. Persze néha csúful járnak, pl. ha a kapott szép szál kolbász hamuval van megtöltve. A „tótasszonyok“ természetesen nem asszonyok, hanem vállalkozóbb szellemü fiatalabb legények.

Farsangosok.

Így nevezik az álorcásokat, kik (legények vagy leányok) elmennek este a tollfosztóba, az ott levő fiatalokat megtáncoltatják, taglejtéssel mókáznak, hang-

jukat elváltoztatva évődnek. Többnyire ketten vannak; egy harmadik, aki valahol felöltöztette őket, beszél az ajtón v. ablakon, pl. ilyenformán: Két szép szűzvirágot hoztam, ha beeresztenék. Ha beeresztik őket, a tollfosztók egyik része elkezd énekelni, a másik része meg táncra kerekedik a farsangosokkal, akik különben lehetőleg csinosan vannak öltözködve. A vidám, kedélyes tollfosztó-áldomás ritkán mulik el farsangosok nélkül; ilyenkor ezek is kapnak pálinkát, kávé, kalácsot stb.

Tollfosztó.

A zsákokba gyűjtött tollat téli esteiken fosztják le. Külön meghívott asszonyok és leányok fosztják a tollat, de férfiak sem hiányzanak a kedélyes társaságból. Az asztal közepére teszik a lámpát, köréje a tollat halmozzák föl. Mesélve, énekelve, tréfálkozva 10—11 óráig fosztogatják a tollat. A tollfosztás egy-egy helyen több hétig is eltart s a végén áldomás van, mikor is pálinkával, sajttal, kávéval, kaláccsal és más ételekkel jól tartják a fosztókat. Hasonlítanak ezek a tollfosztó-esték a régi fonó-estékhez. Sokféle tréfa esik meg az ily esteiken. Pl. a tréfálók észrevétlenül, az ajtón vagy ablakon beeresztenek egy madarat s az erre következő mozgalomban persze bőven repked szana-széjjel a lefosztott könnyű „píhé”. A madár nyakára vagy lábára cédulát kötnek a tréfacsinálók és a cédulára a tollfosztó leányokra vonatkozó tréfás megjegyzések, gúnyolódások vannak írva. Az efféle társas összejövetelek, több embert igénylő munkára, gyakoriak az őszi és téli esteiken. Így sokan jönnek össze öszfellel a kukoricafosztásra, télen meg a kukoricazúzásra.

Vendég hívás.

Ha a nagy lakodalmazás kimulófélben van is már (úgy, hogy a lakodalmat, hogy ne legyen oly sok vendég, többnyire hétköznapon, „dőlőgtőnap” és így is nappal tartják), azért a régi lakodalmi szokásokból megtalálunk egyet-mást. A lakodalmi vendégeket a vendég hívó hívja meg. Ez pántlikásan, fölbokkrétázva kampós botjával kora reggel szokta eljárni a hivatalos házakat. Mondókája: Dicsértessik a J. n.! Jó réggét adgyon Isten! Egissigekre vállalik az iccakai nyugalom! Először is követ vagyok vőlegintü', mēnyasszontu', örömaptyoktu' és örömannyoktu'; N. N. vőlegintü', N. N. mēnyasszontu', áltolam szólittatnak (vasárnap) estére ë'kkis mulatságro. — A vendég hívó addig nem igen távozik, míg pántlikát nem kap, melyet kalapjára tűz. Rendesen pálinkával, kávéval is megkínálják.

Balázsjárók.

Balázs napján nagy bajuszú, fakardos *Balázsok* járnak. Egyiknek püspöksüvege van és papi ing-formát visel. Házról házra járva, ezt a verset mondják:

<p>1. Emlékezzünk szent Balázsrul,
Eljött már a napja,
Mesterünknek akarátja
Általunk mutatja.
Örömöt a háznok, asszonnak, uránok.
Had hirdessük inékszóval
Általunk uránok.</p> | <p>2. Gazdaasszon, kel' föl gyorsan
Hozz minekünk jó bort,
Amid vagyon a házadban,
Mindenedet csak hozd.
Tudjuk, hogy kiméléd,
De azt nem remiléd,
Hogy ma-holnap ébre marad
Mikor nem is viléd.</p> |
|--|--|

3. Csald még asszon az uradat,
Költsd el keresminnyit.
Né sajnáljad megoldani
A pénzös erszínnyit.
Talán tojnak a tyukok,
Gondoljuk magunkban,
Házi asszony egy-kettőt
Üres kosarunkban.
Nagy szalonna darabot,
Zsebünkbe borraivalót,
Csutorát nyakunkba.
4. Elmullik a rövid farsang,
Busulnak a lányok,
Kiknek a nagy mirég mihátt
Ráncos az orcájok.
Tarisznyánk is üres,
A hasunk is éhes,
Hozd be gazda szalonnádat,
Csak hamar siess.
Ha nem annak szalonnát,
Lebököm a géréndát.

Erre a nálok levő hegyes bottal' megbökik a gerendát.

Gyermekjátékok.

A kis lányok összefogódzva körbe állanak; középütt van egy, aki választ magának egyet a társai közül, azt megöleli és avval táncol. Ez a másik aztán megint választ magának és így ismétlődik a játék, miközben ezt éneklük:

Széna alla, széna alla
Széna szakadiktya,
Benne vagyon kerék asszon,
Kerék kis mēnyecske.
Öleld, öleld,
Akit szeretsz,
Ezt ölelēm, ezt szeretēm,
Ez az én pajtásom.

Kis kertēmben
Szép szēdēt rōzsa
Azt is mēgkötöm
Városi mōdra.
Simita, samota,
Samotai rōzsa.
Ēgy katonánok,
Két paripánok,
Feketē fōstikjē,
Fuj' mēg János a sipot,
Maj' mēgjárom a táncot,
Nēm is tudod, mēlliket,
Talán a legszēbbiket.
Széna alla stb.

Nagyobb lányok *csutiznak*. Egymástól egyenlő távolságra körbe állanak és egy cserépedényt, repedt fazekat, lyukas tejes fazekat stb., melybe apró kavics van téve, dobálnak egymásnak körbe. Ez az edény a *csuti*.

A kisebb fiúk tavasszal fűzfából sipot csinálnak. Mialatt késük nyelével a fának nyers bőrét ütik, hogy az megpuhuljon, ezt a verset mondják:

Kele, kele fiszfa,
Bozaládi labda,
Mas' gyünek a törökök,
Sippel, dobbal, nádi verebekkel.
Sir a gyerek, sipot kér,
Annak adom, ki nēm kér,

Zab szaporodgyik,
Király lova hizzik!
A birkánok ngy a lábo
Ötödik a farka,
Farka alatt ēkkis lik,
Az orodra ráillik-lik-lik-lik.

Mikor a bőrt lehúzzák a fáról, azt mondják: Ökörbika sót nyal, sót nyal; vagy: sót a bikának! A lehúzott üres bőrön nem szabad keresztülnézni, mert akkor majd nem szől. — *Bëndázás*. Két v. több fiú a gyepes földön késével több lyukat vág. Azután sorban metszik a földet, úgy hogy A metsz B lyukából, B meg az A-éből. Miközben két kézre fogott bicskájokkal mennél nagyobb tömeget igye-

keznek a másikéből lekanyargatni, folyton, pihenés nélkül mondaniok kell: Bända-bända-kór-kór-bända-kór . . .; csak addig szabad mindegyiknek vágnia, amíg győzi szusszal. Ha a lélegzete elfogyott, a másik következik. A győzelem azé, akinek nagyobb határ földje van. — *Rókázás*. Egy fiú kivételével, aki a róka, a többiek alacsony, terebélyes fákra mennek és lehetőleg olyan helyre ülnek, ahonnan könnyen menekülnek. A róka aztán vadász ezekre a *galambokra*; akit megfog, az lesz a róka. — Másfajta rókázás is van. Az őrző gyerekek a szántáson egy nagy körben össze-vissza futó utakat tipornak és ezeken az utakon kergetik egymást.

Szokásos *dajkarím*: Csicsi babájo, nincsen nyanyájo, (nyanya: anyám), e'mént a vásáro, cipőt hoz a lábáro. — A körülfekvő falvakat ilyen sorban és ezekkel a jelzőkkel mondják: korpás Lipárt, lisztés Szécsen, rákos Kéniz, ítlen Tana, hegyes Kajd — tuszkos Szanat, ítlen Bőd, cigánygazdagító Vép. — Tarisznyás pecőliek, hódvas-évő lipártiak stb.

Babonák.

Mikor a szarvasmarhákat tavasszal először kihajtják, bent az istállóban bodzafával vagy más zöld gallyal megverik őket, a kijáráshoz kívül-belül láncot és tojást tesznek. A tojást elviszi az őrzőgyerek, vagy a szegényeknek adják. — Mindez a marhák sántulása ellen van. Olyan erős lábuk lesz, mint a lánc; a szegények imádkoznak, hogy a barmok megmaradjanak. — Ha a marhának baja van s gyanakszanak, hogy meg van igézve, akkor annak, akire gyanakosznak, a köténye kötőjéből és a hajából egy csipetet levágnak, ezeket cserépben tűzre teszik s így a bajos állatot megfüstölik és gatyájokkal végigtörlik. — A jószágot, vagy kis gyermekeket nem jó megdicsérni; ha megdicsérik, leköpködik őket dicséret közben, nem nagyon, csak úgy éppen fújva a nyálat, és így nem árt meg nekik a dicséret. — Ha a gyermek megigéződik, az asszonyok szenes vízben megfürösztik és az ingük aljával letörlik s így elmúlik az igézet. Mikor a kenyeret bevetik, szájokkal cucorgatnak a kenyérre, hogy „fögyüjjon“, azaz domború legyen. — Ha megütik valamivel a ludat, tyúkot s egyebet s ez meg akar dögleni, az ütőszerszámmal kell kenegetni s nem döglük meg. — Ha nem tudjuk, mitől van lábdaganatunk, meg kell kennünk keresetlen csonttal. A csontot eldobjuk, hogy aki megtalálja, átvegye a bajt. — Ha a fa első termését ellopják, „mégysinli“, nem fog bőven teremni többé. — Fekete héten nem szabad megölni a bolhát, mert elszaporodik. — Kedden, pénteken, Szt. Mártonkor, és Minden-szentek hetében nem szabad mosni, szapulni, mert abban az évben „bürt szárogatnak“, elhull valami marha. — Újholdkor nem szabad vetni lencsét vagy egyebet; a lencse zsizsikes lesz, a gabona gazos. — Hogy a borjút az anyja ne sirassa, a borjú farka végéből és a szeme szőréből levágnak egy csipetet és ezt kenyérbe téve az anyjával megetetik. — Hogy megtudják, meg van-e igézve a gyermek, káposztáskövet dobznak a vízbe; ha lemegy, meg van igézve. — Szent Györgykor tüskét, különösen csitkenyetüskét tesznek az ablakba, hogy a boszorkányok be ne jöhessenek. — Sokan hisznek ördögökben, boszorkányokban, nyomórúd alakjában járó ludvércekben, garabonciás deákokban. Ezek ellen legjobb a keresztvetés.

Közli: *Varga Ignác.*

A céhlegények gyűlése.

(A németprónai céhéletről.)

A céhlegények előjárói. Századokkal ezelőtt a németprónai nagy céhek (a posztós-, varga-, szücs- és kovácscéh) legényeiket külön-külön testületbe tömörítették, hogy ott kellő felügyelet és irányítás mellett renchez, illemhez, tisztességhez, egymás megbecsüléséhez, összetartáshoz és fegyelemhez szokjanak, istenfélelmet és emberszeretetet tanuljanak, s mindezeket a jó tulajdonságokat kivigyék az életbe, hogy ott alkalmazzák.

Az együttlét jó és kellemes voltát magasztalja a vargalegényeknek 1737. május 25-ikéről származó „Bruderschaft-Buch“-ja is, midőn kettős címlapjának jobboldalán művészileg festett iniciálékkal és különféle díszítésekkel ellátott új gót-írással a 132. zsolttár első versszakának szavait idézi: „Ime mely jó és mely gyönyörűséges az atyafiaknak együtt lakniok“.

A társasélet megszokása és megkedvelése, az ugyanazon mesterséget űző legényekkel való együttérzés és összetartás volt oka annak, hogy mihelyt egy tanuló felszabadult, a céhmester az „apámuram“-hoz (Herr Wâte, Herr Vater) utasította a szülőket, hogy irassák be nála a testületbe, „a testvéri ládába“.¹

Az *apámuram* volt a testület legfőbb előjárója. Eleinte a legények maguk választották,² később azonban a céh választotta az idősebb, legtekintélyesebb mesterek közül az évenkénti tisztújítás alkalmával (Sz. György napja, április 24-ike körül). Az apámuram volt a legények atyja, vezére, oktatója, példányképe. Az ő háza volt gyülekező helye a helybeli legényeknek és szállója a munkát kereső vándorlegényeknek, azért nevezték szállásatyának (Herbergs- vagy Herbrig-Vater) is. Ő elnökölt a legények gyűlésén (Eingang), ő őrizte a legényládát s abban a legények alapszabályait, a testület könyveit, különféle iratait, meg a pénzt.

Az apámuram mellé a céh ugyanakkor két ülnököt (Peisëtze, Beisitzer) is választott,³ hogy összejövetelek alkalmával az apámurammal együtt ők is mint a legények előjárói szerepeljenek. A vargacéhnél a múlt század első évtizedei óta, amikor a timárok ragadták magukhoz a hatalmat, az apámuram és az egyik ülnök mindig timár volt, a másik lehetett varga.

Ezek az előjárók azonban nem maguk, hanem mindenkor a legények fejével, az úgynevezett öreglegénnyel (Ältgasee, Altgesell) és a legények által választott jegyzővel intézték a legények ügyeit.

Az öreglegények. Öreglegény alatt nem a legidősebb legényt értették, hanem azt, akit, mint alkalmás egyént,⁴ a bizalom erre a méltóságra emelt. A posztósok ládalegénynek (Lädgasee, Ladegesell) is hívták, mivel nála volt a legényláda kulcsa. A posztósoknál, a vargáknál és a szücsöknél társa, helyettese is volt, akit „Neben-Altgesell“-nek, öreglegény-társnak neveztek. Mindkettőnek közös neve: öreglegények (Altgesellen). Az öreglegényeket a posztósoknál a céh nevezte ki,⁵ a vargáknál és

¹ Bruderschaft-Buch der ehrbaren Schuhmacher-Gesellen. 1737. máj. 25.

² Kovácslegények alapszab. 16. cikkelye. 1643. márc. 16.

³ Vargacéhlevél 16. cikkelye. 1689. júl. 20.

⁴ Kovácslegények alapszab. 2. cikkelye.

⁵ Posztóslegények alapszab. 4. cikkelye. 1687. aug. 11.

a szücsöknél pedig a legények a két ülnökkel együtt a „Quatember“- vagy „Quartal“- (évnegyedes) gyűléseken választották őket.¹ A kovácsoknál is minden Quartalkor választották az öreglegényt; aki a kitüntetést nem fogadta el, 24 denár büntetést fizetett.²

A régi időben az öreglegények kezében nagy hatalom összpontosult. Legfőbb joguk a bíraskodás volt. A szabályok ugyanis jogot adtak nekik, hogy, míg a láda nyitva van, meghallgassák a legények panaszait és az azokra adott feleleteket, azaz kihallgatták a vádlót és vádlottat, nemcsak egyszer, hanem, ha szükségesnek látták, kétszer, háromszor is, azután a szabályok és a vétség szerint ítélkeztek, büntettek.³

Ezen joguk következtében nagy tekintélynek örvendtek. Mindenki tartozott nekik engedelmeskedni mindabban, ami illő és jogos.⁴ Aki ezt tenni vonakodott, egy font viaszt⁵ vagy 12⁶ vagy 24 denárt fizetett.⁷ Ők pedig igyekeztek állasuknak meg is felelni. Külső viselkedésükkel, beszédben és tettben példát iparkodtak adni a többieknek.

Idővel azonban bíraskodó hatalmuk megszűnt. Az elkövetett és feljelentett hibák és vétségek elbírálására és megítélésére a céh az egész testületet, elsősorban a legények előljáróságát hatalmazta fel, amely ezt a jogát a gyűlésen gyakorolta.

A gyűlés (Eingang) ideje. A szabályok előírása szerint a legények minden 14. napon, azaz minden második vasárnap délután tartottak összejevetelt, illetőleg gyűlést a szállóban.⁸ A mult században azonban nem ragaszkodtak már szorosan ehhez a szabott időhöz, elégnék tartották a havi összejevetelt, azaz gyűlést is. Ezeket a gyűléseket „Eingang“-nak hívták, az évnegyedes, vagy, mint a vargáknál és szücsöknél volt, a karácsonykor és Ker. Sz. János napja (jún. 24.) körül tartott gyűléseket „Quatember“-nek vagy „Quartal“-nak.⁹

Ha a gyűlést közbejött akadály miatt nem lehetett megtartani, pl. valamelyik előljáró megbetegedett vagy elutazott, akkor a legközelebbi vasárnap tartották meg. Hogy azonban minden legény egész biztosan tudja, lesz-e gyűlés vagy nem, arról az öreglegény gondoskodott. A vargacéh különös meghívót használt. Az öreglegény ugyanis vasárnap reggel, akárcsak halálesetnél, fekete bőrrel bevont kis facipőt¹⁰

¹ Vargalegények alapszab. 4. cikkelye. 1690. jún. 4. — Szücslegények alapszab. 6. cikkelye. 1730. máj. 30.

² Kovácslegények alapszab. 2. cikkelye.

³ Posztóslegények alapszab. 4. cikkelye. — Vargalegények alapszab. 4. cikkelye. — Szücslegények alapszab. 5. cikkelye.

⁴ Posztóslegények alapszab. 21. cikkelye. — Vargalegények alapszab. 4. és 15. cikkelye. — Szücslegények alapszab. 6. cikkelye. — Kovácslegények alapszab. 3. cikkelye.

⁵ Posztóslegények alapszab. 21. cikkelye.

⁶ Vargalegények alapszab. 15. cikkelye.

⁷ Kovácslegények alapszab. 3. cikkelye.

⁸ Posztós- és vargalegények alapszab. 3. cikkelye. — Szücs- és kovácslegények alapszab. 4. cikkelye.

⁹ Vargalegények alapszab. 4. cikkelye. — Szücslegények alapszab. 6. cikkelye. — Kovácslegények alapszab. 2. cikkelye.

¹⁰ Ethnographia, XXIX. évf. 1918. 261. l. A facipő méretei: 11 cm hosszú, 7 cm (a sarka 3 cm) magas. Börzsinegen a régi legényláda két kulcsa lóg rajta.

küldött minden egyes legényhez, egyik vitte a másikhoz, jeléül annak, hogy lesz gyűlés.

A megjelenés idejét is megszabták a szabályok. Már délután 1 órakor tartozott a szállóban lenni minden legény, aki arra az időre nem jelent meg, 12 denár birságot fizetett.¹ Idővel azonban az a szokás kapott lábra, hogy csak a délutáni istentisztelet (litánia) után, a templomból egyenest az apámuram házába vonultak. Aki hanyagságból nem jelent meg, 12 denárt,² aki készakarva távol maradt, egy font viaszt tartozott fizetni.³

Megérkezéskor a legény az apámuram, anyámasszony (Wra Mute, Frau Mutter, az apámuram feleségének megtisztelő címe) és az öreglegények előtt tisztelettudóan megemelte a kalapját; aki nem tette, vagy kelleetlenül tette, egy font viaszt⁴ vagy 12 denárt fizetett.⁵ Azután egész ottartózkodása alatt az apámuram minden családtagja iránt kellő tiszteletet tartozott tanúsítani a legény.⁶

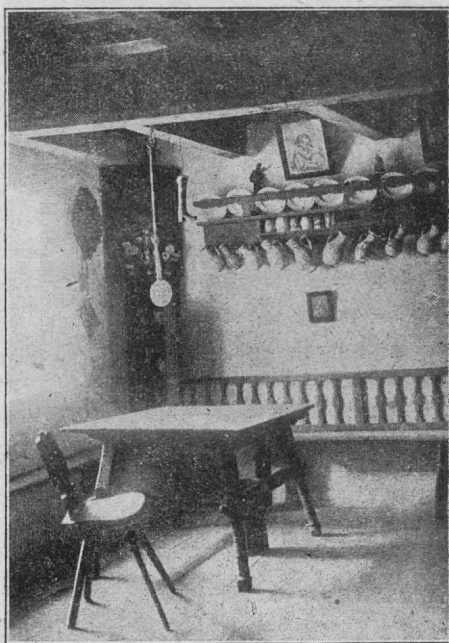
A mult században a vargalegények a kapualjában gyülekeztek, csak az apámuram hívására mentek be egyszerre valamennyien a szobába.

Ott minden belépőnek azonnal szemébe ötlött az asztal fölötti gerendáról lelógó két tárgy, a vargalegények főjelvényei: a nemzetiszínű 31 cm magas és 12 cm hosszú, tömör facsizma és az igazság botja.⁷ Az előbbi a mesterségre emlékeztetett, az utóbbi a rendre figyelmeztetett. (1. ábra.)

A posztóslegények csak az igazság botját látták az asztal fölött.

A szobában mindenki elfoglalta a 1. á. A vargacéh atyamesterének szobája.
rendes helyét. Az apámuram az asztal melletti szögletben, a padon álló kis falszekrény (Äemrai, almáriom) jobboldalán ült, mellette egy ülnök, az almáriom baloldalán a másik ülnök, mellette az öreglegény, az apámurammal szemben pedig a jegyző. A legények össze-vissza ültek a szobában.

A gyűlés lefolyása. Legérdekesebb volt a vargalegények gyűlése. Az öreglegény az asztal közepe tájára krétával úgynevezett „műhelyet“ (Bëekstëck, Werk-

¹ Kovácslegények alapszab. 4. cikkelye.

² Szűcslegények alapszab. 4. cikkelye.

³ Posztóslegények alapszab. 3. cikkelye.

⁴ Posztóslegények alapszab. 15. cikkelye.

⁵ Vargalegények alapszab. 10. cikkelye.

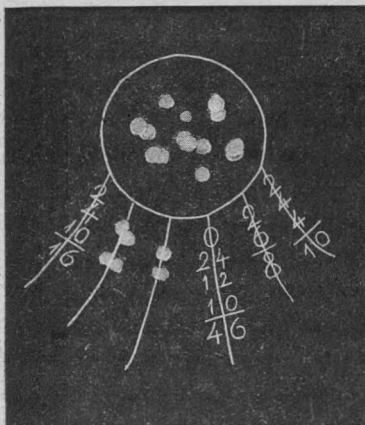
⁶ Vargalegények alapszab. 3. cikkelye. — Szűcslegények alapszab. 4. cikkelye.

⁷ Ethnographia, XXIX. évf. 1918. 259. l.

státte, vagy: da Hee, Hölle) rajzolt fel, illetőleg munkaközben használt vargaszékformát. (2. ábra.) Az ülőkét jelölte egy körrel, a lábakat pedig több széklábforma vonallal. Azután az asztal közepére állította az emeleti kamrából lehozott legényládát és ennek egyik kulcsát, amely mindig az ő birtokában volt, a kezében tartván, így szólt: „Testvérek, ahányan testvérek vagytok, álljatok fel (amire valamennyien felálltak és az asztal elé gyülekeztek, ahol csendben, illedelmesen, mozdulatlanul álltak) és kopogjatok (erre a kulccsal valamennyi nevében a láda tetejét néhányszor megkopogtatta), hogy minden vargalegény minden 14. napon a mi rendes szállónkon megjelenjék, hogy betétpénzét (Aufleggeld) befizesse!”

Azután a legfőbb kötelességeket kötötte a legények szívére.

Az alapszabályok megszabják mindazokat a kötelességeket, amelyekkel a legények Isten és embertársaik iránt tartoznak, továbbá, hogyan viselkedjenek a

2. á. A mühely.

szállóban, otthon a mesternél, az utcán és a koresmában. Ezeket a kötelességeket büntetés terhe alatt tartoztak teljesíteni. A legfőbbek a következők: Vasár- és ünnepnap hallgassanak szentmisét és prédikációt; tiszteljék egyházi és világi előljáróikat; az apámuram és családja iránt legyenek kellő tisztelettel; engedelmeskedjenek az öreglegényeknek és becsüljék meg egymást; ha feljebbvalójuk vagy az öreglegény beszél, hallgassák meg csendben és viselkedjenek tisztességesen; fegyverrel ne jelenjenek meg a szállóban; engedélykérés nélkül ne merjenek leülni vagy felállni; üdvözljék a mestereket és az idősebbeket; másnak, főképp mesternek becsületében ne gázoljanak; mesterök ételét ne ócsárolják; a házi

békét ne zavarják; mesterök vagyonában kárt ne tegyenek, a gazdaságban legyenek segítségére; szavaikban legyenek válogatósak, beszédjükben óvatosak; tartózkodjanak a gúnytól, csúfolódástól, szitkozódástól, hazugságtól és rágalmazástól; inasokkal ne játsszanak; bectelen emberekkel ne társalogjanak; idegen nőekkel ne kóboroljanak; nem tisztességes nővel ne táncoljanak; beteg társukat ápolják, az elhunytat tisztességesen temessék el; vegyenek részt és segédkezzenek elhunyt mesterek és hozzátartozóik temetésén; kötény nélkül, hajadonfővel, mezitláb ne jelenjenek meg az utcán; tartózkodjanak a lázadás vagy viszály szításától és a verekedéstől; napi munkájukat végezzék el; ne lopják a napot; az ivásban legyenek mértékletesek és a koresmából fizetés nélkül ne távozzanak; ami zárt ajtók mögött történik, azt tartsák titokban.

Ezen kötelességek felsorolása után felszólította őket, ha valaki valami ellen vétett volna: „Testvérek, jelentse fel magát mindegyitek apátok-uratoknál s akkor büntetése enyhébb lesz!”

A beszéd végétével aztán így szólt: „Kérem, apámuram, ülnök urak és testvérek, hogy engedelmeükkel (mit Gunst) kinyithassam a ládát!” Hallgatag beleegyezésükre megforgatta benne a kulcsot, ugyanezt tette az apámuram, és a

láda kinyílt. Annak a fedelét vagy belül a jobboldalon levő ládafia kinyitott tetejére támasztotta az öreglegény, vagy azt a ládafia teteje fölé alkalmazott ugyanolyan nagyságú és felállítható deszkalapra helyezte és a nyitott ládát az apámuram elé fordította. Akkor a soros legény, a posztósoknál az öreglegény-társ felmondta a „Wëdalécha Red“-et, azaz a bevezető, illetőleg előljáró beszédet.¹ Ha nem tudta, büntetést róttak rá. Ilyenkor olyan mondta fel, aki tudta. Állva hallgatták végig valamennyien. Ha ezalatt valamelyik akármi módon zavarta volna a csendet, büntetéssel sujtották.

Utána minden legény a mülhelybe (a körbe) betétpénzt (Aufleggeld), a posztósoknál úgynevezett évnegyedes pénzt (Kbátæ — Quartal) fizetett és a helyére ment. A betétpénz a régi időben a vargáknál 1 poltura² (két krajcár), később egy garas (előbb 3, majd 2 krajcár), a posztósoknál 1 denár,³ a szücs- és kovácslegényeknél 2 denár³ volt. Ha valaki a betevés alól kibújt, a kétszeresét fizette.⁵

Ezután a különféle vádak és panaszok előterjesztésére és a vádlottak kihallgatására, illetőleg védekezésére került a sor.

Feljelentések. A céhrendszer alatt, főkép a XIX. században az a rossz szokás divott, hogy az emberek nagyon szerettek árulkodni. A legény minden lépését figyelemmel kísérték, minden tettét mérlegelték. Mihelyt egy legény az alapszabályok valamelyik cikkelye, vagy a szokás folytán meghonosított szabályok ellen akár szórakozottságból, akár feledékenységből vétett, azonnal akadt szemtanu, aki vagy közvetlenül maga, vagy közvetve egy legény által feljelentette a jegyzőnél, vagy az öreglegénynél, sőt néha az apámuramnál is, aki aztán a jegyzővel közölte, a vargáknál pedig a soros csaplárosnál (Schenk). A „csapláros“ cím időrendi egymásutánban szállt összejövetelek alkalmával egyik legényről a másikra, az öreglegényeket és a jegyzőt azonban sohse tisztelték meg vele. A jegyző meg az öreglegény otthon, a csapláros pedig a gyűlés előtt félrevonulva, a pajtában vagy felszerben vetette hamarjában papírra a feljelentéseket, hogy a vétkesek megbűnhődjenek.

A kihágás elkövetőjét a szemtanu már mintegy kötelességből jelentette fel. Sokszor nem is annyira bosszúból, mint inkább abból a szempontból indulva ki, hogy az alkotott, a hatóság által megerősített és a szokás által szentesített szabályokat tartsa meg szigorúan a legény. Nem tagadható, hogy a feljelentések eredetileg jót céloztak, amennyiben a legényeket kifogástalan viselkedésre, tiszteletadásra, kötelességtudásra, rendre, a szavak választékosságára és a tettek komolyságára akarták szoktatni, azonban, sajnos, sokszor túlságig vitték, és a feljelentések elkeseredést, káromkodást, átkozódást eredményeztek. S amiért különösen elítélés alá esnek, az az, hogy sokszor csupa önzésből történt a feljelentés, csak azért, hogy mentől több pénz gyűljön össze . . . a mulatozásra.

Vád és védekezés. A különféle vádak és panaszokat, azaz a feljelentéseket a jegyző vagy az öreglegény a helyén olvasta fel, a vargáknál pedig, mikor ezekre

¹ Ethnographia, XXIX. évf. 1918. 263. l.

² Vargalegények alapszab. 3. cikkelye.

³ Posztóslegények alapszab. 3. cikkelye.

⁴ Szücslegények alapszab. 4. cikkelye. Kovácslegények alapszab. 4. cikkelye.

⁵ Vargalegények alapszab. 3. cikkelye. Szücslegények alapszab. 4. cikkelye.

került a sor, az öreglegény odaszólt a esaplárosnak: „Csapláros, vádolni!“ Ez azonnal felkelt, odalépett az ajtóhoz s ott álló helyében felolvasta sorban, ki ellen milyen vád vagy panasz merült fel, ilyenformán: „N. N. testvér (Bruder) ezt meg ezt tette“. Az illető vádlott a neve hallatára felállt és szó nélkül végighallgatta a vádat. Utána aztán, ha akart, védekezhetett. Beszédét így kellett bevezetnie: „Kérem, apámuram, elnök urak és testvérek, hogy engedelmeikkel beszélhessek!“ . Mindig megengedték. Akkor aztán előadta mentségét, vagy a valódi tényállást. Még ha biztosan tudta is, hogy valótlan az, amit ráfognak, mégsem mondhatta ilyenkor, hogy az illető hazudott, aki róla az imént hallott dolgot mondta, mert azonnal egy font viasz¹ vagy 12² vagy 6 denár büntetést fizetett,³ hanem így kellett magát kifejeznie: „Engedelmeikkel, apámuram, ülnök urak és kedves testvérek, a dolog nem úgy történt (vagy: a tény nem az), ahogy a vádló előadta, hanem így . . . stb.“⁴ Védekezését elfogadták, ha bírait nyomós bizonyítékokkal meg tudta győzni a vád alaptalanságáról. Sokszor azonban, ha látszott, hogy csak szépíti a dolgot és nem beszél őszintén, nem hittek neki. Ilyenkor az apámuram „ätretn“ (abtreten, távozni) szóval távozásra szólította fel, hogy távollétében tanácskozhassanak az esetről és az ítéletet meghozzák. Az előjáróság a legényekkel töviről hegyére meghányta-vetette a dolgot és a végeredmény megállapításánál, az ítélethozatalnál rendszeren az ülnökök szava döntött. Ha a legény vétkesnek bizonyult, büntetésre ítélték.

A büntetéseknek két neme divott náluk: a pénzbüntetés és a testi fenytés. A szűcs- és a kovácscéh csakis a pénzbüntetést alkalmazta, a posztó- és a vargacéh pedig a vétkes legényt egyes esetekben testi fenytésben is részesítette.

Pénzbüntetés. Az alapszabályok ugyan világosan előírták, mely kihágások után jár pénzbüntetés és melyek után testi fenytés, a céhek azonban időről időre újabb szabályokat is léptettek életbe és az ellenök vétőket épp úgy büntették, mint a szentesített alapszabályok áthágóit. Az előbbiek közül, az istentiszteletnél és a temetésnél divottakon kívül, amelyekről ott lesz szó, legalább néhányat sorolok fel: Pénzbüntetés alá esett az, akinek a „Wédaléche Red“ alatt nem volt begombolva a kabátja; aki az utcán futott; aki árkot ugrott át; aki deszkakerítésen mászott át; aki deszkakerítésre vizelt (annyi krajcárt vagy garast fizetett, ahány deszka nedves lett); aki szolgálóval táncolt; aki nyáron az utcára vagy a szántóföldre gatyában ment; aki többnek nem köszönt, a kétszeresét fizette annak, amit a szabályok egy esetre írtak elő; aki a szálláson társát, nem ugyan kalaplevéve, illendően nem köszöntötte (10 kr.); aki négyszemközt szidott egy másikat (5 kr.), ha többen hallották, a kétszeresét; aki verekedett és valaki látta, ha nem jelentette fel magát.

Ha a legény bármily kihágást követett el és feljelentette önmagát, csak a bírság felét fizette.

Mihelyt a tanácskozás véget ért, az ítéletet azonnal közölték a vádlottal. Az apámuram szavára behívták és az öreglegény a belépőt így fogadta: „Testvér,

¹ Posztólegények alapsz. 24. cikkelye.

² Szűcslegények alapsz. 13. cikkelye.

³ Vargalegények alapsz. 18. cikkelye.

⁴ Vargalegények alapsz. 18. cikkelye. — Szűcslegények alapsz. 13. cikkelye.

első az engedelmesség! A legények ítélete szerint büntetés következik. A testület tanácskozott, s határozatának alá kell magad vetned“. Az apámuram erre kihirdette az ítéletet. Ha a vádlott az alapszabályok valamely pontja ellen vétett, akkor az ott kirótt bírságot szó nélkül le kellett tennie. Ha pedig a szokás által meghonosított szabályok valamelyikét sértette meg és a kiszabott büntetést súlyosnak találta, kérhette annak enyhítését, ilyformán: „Kérem, apámuram, ülnök urak és testvérek, hogy engedelmeükkel beszélhessek! A büntetést nagyon súlyosnak tartom. Én képtelen vagyok annyit fizetni. Kérem, engedjenek el belőle (vagy: enyhítsék a büntetést)!“. A testület vagy engesztelhetetlen maradt, vagy pedig ismét kiküldték és újra tanácskozni kezdtek. Ha ekkor enyhítették a büntetést, az apámuram egyszerűen tudomására adta a vádlottnak, hogy a testület, tekintetbe véve ezt meg azt, meghajolt kérése előtt és a büntetést lejobb szállította. Ha azonban hasztalan tanácskoztak és a legény mégsem akart belenyugodni az ítéletbe, akkor úgynevezett „Nota bene“-t kapott. Ugyanis a „műhelyet“ annyi lábbal látták el, ahány vádlott volt, a műhely lábai mindig a vádlottak számát jelölték. Ha az elítélt legény a hozott ítéletet nem akarta elfogadni, akkor a műhelynek az ő részére meghúzott lábára „Nota bene“-nek nevezett zérust (0) írtak, amely azt jelentette, hogy nem akart engedelmeskedni s ezért külön egy garast kellett fizetnie. A büntetés összegét, ha azt egy vagy két kihágásért rótták a legényre, az elítélt azonnal rátette a neki kijelölt vonalra, illetőleg lábra; ha pedig valaki több kihágást követett el, amelyek mindegyikére pénzbüntetést szabtak, akkor az illetőnek magának kellett az egyes bírságokat krétával egymás alá a lábra felírnia, a végén összeadnia és hiány nélkül azonnal kifizetnie. Ha nem volt nála annyi pénz, kölcsön kért, vagy hazament érte. Ha pedig abban a pénzsűk világban egyáltalában nem volt miből kifizetnie, s a kölcsönt se tudta volna megtéríteni, akkor testi fenytetésre ítélték.

Testi fenytetés. A testi fenytetés a pénzbüntetésnél sokkal súlyosabb és megsegényítőbb volt. Erre a fenytetésre a régi időben „Lopate“-nak¹ (lapát), újabban „Garechtégkeit“-nak² (igazság botja) nevezett, nagy főzőkanálhoz hasonló eszközt használtak. A posztóslegények alapszabályai három, a vargalegényekéi pedig csak egy esetben írták elő a testi fenytetést, még pedig mind a kettő azt a legényt, aki olyan szót használt, amely szó legényhez nem illik, 1—12 lapátütésre ítélte.³ A posztósoknál ezenkívül még az, aki egy legényt vagy akárkit huncutnak nevez, irgalom nélkül 12 lapátütést kapjon;⁴ úgyszintén az is, akinél rájöttek, hogy a pénzre játszást eltitkolta.⁵ Újabban azonban ezt a fenytetést mindkét céh minden súlyosabb kihágásnál alkalmazta, főképp, ha valaki társának csúfnevet adott, vagy szitkozódott, vagy a pénzbüntetést nem tudta leróni.

Ha a legény oly vétséget követett el, amely az alapszabályok értelmében testi fenytetést vont maga után, azt szó nélkül kiosztották neki. Más súlyos és testi

¹ Posztóslegények alapszab. 17., 18. és 24. cikkelye. — Vargalegények alapszab. 12. cikkelye.

² Ethnographia, XXIX. évf. 1918. 259. l.

³ Posztóslegények alapszab. 17. cikkelye. — Vargalegények alapszab. 12. cikkelye.

⁴ Posztóslegények alapszab. 24. cikkelye.

Posztóslegények alapszab. 18. cikkelye.

fenyítést megérdemlő vétségnél az előjáróság a legényekkel együtt állapította meg a lapátok számát. Ez éppúgy, mint a pénzbüntetésnél, tanácskozás tárgyát képezte. Az elítélt kérésére néha itt is lejobb szállították az ütések számát és a büntetést azonnal végre is hajtották, még pedig következőképen: Az apámuram behozatta az elítélttel a derest, amely a kapualjában szokott állni. Erre a deresre kellett a legénynek feküdnie. A fejét beborították lepedővel vagy vánkossal, hogy ne lássa, ki lesz az ítélet végrehajtója s bosszút ne állhasson rajta. Az öreglegény ekkor intett egy markos legénynek s az lábújjhegyen az asztalhoz ment, elvette onnan a legényláda mögött heverő igazság botját s azzal ismét lábújjhegyen a deres felé sompolygott. Egy másik legény szorosra húzta az elítélt nadrágját. Az „igazság“ kezelője mindkét kezébe fogta büntető eszközét, fejmagasságra emelte és rácsapott. A bűnös sem érzelmeinek nem adhatott kifejezést, sem kezét vagy lábát nem mozgathatta, mert különben még egyszer annyi adagban lett volna része. Az ítélet végrehajtója nem nagyon kimélhette társát, mert utána ő került volna a kinpadra s mostani áldozata bizonyára nem sajnálta volna tőle a dupla porciót. Ugyanez a sors érte volna, ha eggyel többet talált volna ütni. De azért mégsem sujtott rá akkorát, hogy fájdalmában felszisszenjen. Ha azonban nem viseltetett iránta valami jó érzülettel, akkor természetesen erősebben kezelte az igazság botját.

A mütét után felkelt a vétkes és szemlesütve, szégyenpírral megindult az asztal felé. A rá nézve legborzasztóbb feladatot kellett most teljesítenie. Meg kellett köszönnie a kapott ajándékot. Az asztal előtt megállt s az előjáróságnak hallhatóan azt mondta: „Isten fizesse meg a büntetési!“ A posztósoknál pedig kezét fogott az öregekkel, mondván: „Bocsássák meg, kérem, kegyelmetek, amit elkövettem, ezután jobban vigyázok magamra!“ Utána pedig társai felé fordulva: „Bocsássatok meg, testvérek!“ Kézfogásra azonban nem méltatta őket. Azután a derest, vagy, ha még szükség volt rá, akkor az utolsó, aki megbűnhődött, kivitte rendes helyére.

Ha azonban valaki nem akarta magát ezen szégyenteljes lapátbüntetésnek alávetni, a szabályok megengedték, hogy azt pénzzel válthatta meg, vagy minden egyes ütés helyett fizetett 3 denárt,¹ vagy az összesek helyett 12 denárt.²

Akit az igazság botjával a szabályok pontos megtartására figyelmeztettek, annak nem volt szabad azt elárulni. Különben sem dicsekedett volna vele egy sem, mint mély tirkot őrizte mindegyik szíve legmélyén a megszégyenítést.

A XIX. században nem igen pihentették az igazság botját. Alig volt Eingang, hogy egy-két legény alaposan meg ne ismerkedett volna vele. Még kisebb vétség-nél is használatba vették. Azonban leginkább a visszaeső bűnösöknél alkalmazták e drasztikus kúrát.

Ha az öreglegények vagy a jegyző követtek el valami kihágást, őket kétszeresen büntették,³ de arra nagyon ritkán került a sor. Ők maguk is jobban vigyáztak a szabályokra, meg aztán senkinek sem volt tanácsos velők rossz viszonyba kerülni, mert mindig a feljelentő húzta volna a rövidebbet.

¹ Posztóslegények alapszab. 17. cikkelye.

² Vargalegények alapszab. 12. cikkelye.

³ Vargalegények alapszab. 9. és 25. cikkelye. — Szűcslegények alapszab. 30. cikkelye.

Ha valaminek az elintézése nagy nehézségekbe ütközött, vagy nagyon kényes ügy volt, azt az alapszabályok értelmében a céhmester és a céh elé vitték és ott nyert elintéztést.¹

Számadáskészítés. A bíraskodás, ítélkezés és a büntetések végrehajtása után számadást készítettek. Megolvasták a betétpénzt s a jegyző az összeget azonnal bevezette az évi jövedelmek rovatába, hogy ekkor meg ekkor ennyi Quartal vagy Aufleggeld folyt be; ezt aztán az évnegyedes (Quartal) gyűléseken hozzáadta a „testvérszény“-ben (Bruder-Beutel) levő összeghez és ilyenkor odairta: Ennyi meg ennyi maradt a testvérszényben (Ist verblieben im Bruder-Beutel . . . fl . . . kr.²); azután a pénzt egy bőrszénybe tette és azt az iratokkal együtt a legényládába. Ezt a pénzt kamatra is kiadták,³ a kamat a legények mulatozására szolgált.

Utána megolvasták a büntetésekből befolyt összeget. Egy részét, még pedig egy harmadát vagy a felét szintén erszénybe, a vargáknál két kis bőrszímába⁴ helyezték, jegyzékbe foglalták és szintén a ládába került, a többit pedig félretették szórakozásra. A XIX. században minden igyekezetük arra irányult, hogy mentől nagyobb összeg maradjon e célra. Innen magyarázható az, hogy oly éber figyelemmel kísérték egymás szavát és tettét, meg, hogy mindenféle kicsinyes botlásokért önmagukat büntették.

Utána folyó-ügyekkel foglalkoztak. Megbeszélték a legényeket illető, vagy erszényüket érintő dolgokat. Mikor már több tárgy nem volt, felolvasták a szabályokat, azután bezárták a ládát. Ezzel a gyűlés véget ért.

Mulatozás. Gyűlés után rögtön az öreglegény ezt a mai napig fönmaradt verset mondta harsány hangon:

„Etza be be ada Kiech géh ⁿ	(Jetzt werden wir in die Kirche gehn,
Bü sa mët da Beinkore läutn.	Wo sie mit der Weinkanne läuten.
Äde Schenk, tråg da Läd naus!	Alter Schenk, trag die Lad' hinaus!
Nåje Schenk, putz da Bëekstëek aus! ^a	Neuer Schenk, putz die Werkstatt aus!)

(Ballagjunk most abba a templomba,
Hol boros kancsóval harangoznak!
Vén csapláros, cipeld ki most a céhládát!
Új csapláros, törüld le az asztal hátát!)

Volt akkor öröm, hogy ismét szabadok lettek. Megeredt a nyelv, hangos lett a ház. A volt csapláros hamarosan elvitte a ládát a rendes helyére, a sorra került új csapláros sietve megtisztította az asztalt, a legfiatalabb legény kezébe vette a rézkancsót és az öreglegény utasítására az imént félretett büntetéspénzből italt (bort vagy sört) hozott, egy másik legény meg ennivalót (sajtot, héringet, orosz halat), az anyámasszonytól pedig kenyeret vettek.

Az öregek az asztalnál ültek, a legények pedig az asztal körül álltak és valamennyien egy tálból ettek.

Az italt a csapláros kezelte.

¹ Vargalegények alapszab. 9. cikkelye.

² Protokolle der Schuhmacher Gesellen.

³ U. ott.

⁴ A kisebb bőrszím-persely képe látható az „Ethnographia“, XXIX. évf. 1918. 261. l.

A mértékletességet ételben, italban mindenkor szigorúan szem előtt kellett tartaniok. Aki visszaélt az Isten adományával, vagy valami rendellenességet követett el vele, 12 denár büntetést fizetett.¹

Az apámuram és a két ülnök kényök-kedvök szerint fogyasztották az italt, főképp a sört. Régen egy pohárból ittak. A pohár sorra járt. A legfiatalabb legény szolgálta ki őket. Szemfülesnek kellett lennie, hogy a pohár egy pillanatig se álljon üresen.

A mulatozás jó ideig tartott, csak úgy estefelé kezdtek oszladozni. Az ülnökök még azután is elbeszélgettek. Nemsokára ők is jó éjt kívánva az apámuramnak és az anyámasszonynak, egy-egy legény kísérete mellett hazamentek.

Így folyt le az *Eingang* a legényeknél. Hogy a szabályok minden 14. napon kötelezték őket a szállón való összejövetelre, annak célja volt az összetartás, az együttérzés, a barátság és jó viszony ápolása és fenntartása. A cél dicséretreméltó. Azonban elítélendő árnyoldala volt a gyűlés utáni mulatozás, amely a fejlődésben levő szervezetnek csak kárára vált. Igaz, hogy nem volt minden összejövetel alkalmával ivás, hanem csak akkor, ha már több pénz gyűlt össze, és az is igaz, hogy az ital jó részét az öregek fogyasztották el, azért mégis tény az, hogy a legényeket az összejövetelre sokszor nem annyira a testületi szellem ápolása, mint inkább a szórakozásra való kilátás vonzotta.

Richter M. István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Villi-tündér, villi-tánc. A múlt század huszas éveinek irodalmában hirtelen felbukkan egy tündérnév, mely azelőtt ismeretlen volt nálunk s körülbelül a szabadságharcig állandóan bujkál novellákban, regényekben, románcokban. A magyar néphitben nincs gyökere; a klasszikus mythológiától elforduló, és új, ha lehet, nemzeti mythológiát kereső romantikus irodalom kapta fel és gazdagította vele csodás lényekben meglehetősen szegény költői szertárunkat. Vörösmarty még a Zalán Futása előtt, 1823 első felében írta meg *A hűség diadalma* című, nagyon regényes költői elbeszélését, melynek negyedik énekébe bele vannak szöve a *villi-tündérek*. Gyulai Pál a költeményhez írt jegyzetben ezt írja: „A Villi-mondák hatása alatt írta, de úgylátszik, hogy egyebet nem vett idegen forrásból, mint magát a Villikről szóló hagyományt“. Hogy mik ezek a *mondák* (többes szám!), hová való a *hagyomány*, arról Gyulai hallgat, s így azt sem lehet megítélni, hogyan érti az *idegen forrás* kifejezést: talán nem saját leleménye, vagy tán nem magyar? — Berzsenyi utolsó, mély ódájában, gróf Mailáth Jánoshoz (1830.) az utolsó versszakban a halálsejtelmét így fejezi ki: „Engem a Villitánc int már“. Versényi György (Jel. Irók Isk. T. XXIV. 44.) ezt a magyarázatot fűzi hozzá: „A villik fehérruhás női szellemek, kik holdfényes éjeken táncot roznak. Akit körbe vesznek s megtáncoltatnak az élő emberek közül, az tánc közben meghal“. Ám e tündérek hovátartozásáról nem szól semmit. Megjegyzését szinte szó szerint

¹ Szűcslegények alapszab. 20. cikkelye.

ismétli Váczy (Athen. Isk. Ktár. VIII. 94.). — Nem akarom az idézeteket szaporítani, csak e korszak végéről említem még, hogy Kemény Zsigmond: Gyulai Pál III. rész. 6. fejezetében az éjfél körül így írja körül: „... mielőtt azon óra ütne, melyben a *sírszellemek* fölébrednek, a *villik* tündértánca kezdődik, az *erdőcsász* a *rémvadász* láthatlan ebeitől retteg, a házi *kobold* a fukar mellére ül...“ mind a német romantika szertarából való társaság (Grabesgeister, getreuer Eckhard und Wilder Jäger, Kobold), kivéve a *villi*-ket. A szabadságharc utáni időből nem emlékszem, hogy olvastam volna villikről; nyilvánvaló, hogy idegenek, kik rövid látogatással tisztelték meg irodalmunkat. — Mythologiai irodalmunk nem ismeri őket. Még Ipolyi óriás gazdagságú művének fejezetcímeiben és névmutatójában is hiába keressük őket; de azért mégis előkerülnek e roppant anyagalmazban, ahol Babylontól Lisznyaiig minden fel van dolgozva, ami csak valamennyire is a mythológiához hajaz. A tündérekéről szóló IV. fejezetben (60. l.): „a tündér cultus nyomai jelentkeznek... különösen a szláv Villiknél“ s a halál utáni állapotot tárgyaló XII. fejezetben (361. l.): „a szlávoknál a *villik*, a *megholt arák szellemei*, kik a keresztúton tartva éjjeli táncaikat, az utast, ki véletlenül arra talál menni, magukkal ragadják s halálra táncolják“. Ez már értékes nyom s magyarázata is annak, hogy Ipolyi mért nem foglalkozik velük részletesen, holott az irodalomban három évtizedig közkeletűek voltak: mert tisztára a szláv tündérvilágból valók s magyar rokonaik nincsenek. Pedig forrása, melyet megnevez *Mailáth: Magyarische Sagen* (Brünn, 1825.), melynek első darabja: *Der Willi-Tanz*. Tudvalevő azonban, hogy Mailáth könyve címét *magyarországi*-nak érti s a villikről is világosan mondja, hogy a tót néphitben élnek. Az időrend miatt azonban Vörösmarty 1823-ban még nem vehette innen e tündéreket; kellett tehát még korábbi forrásnak is lennie. Ez pedig nem más, mint Kisfaludy Károly Aurorájának első, 1822-i kötete (megjel. 1821 őszén), melynek egyik darabja, *Mailáth János: Villi táncz* című novellája (193—207. l.). A „Villiről szóló rege“ maga, mely a nagyon regényes elbeszélés megoldása és csattanója, szószerint bele van iktatva a szövegbe (203. l.): „Villinek azt a' leányt hívják, a' ki mennyasszony korában hal meg. A' Villik szüntelenül kerengenek idestova, keresztúton tartják táncaikat, 's ha ott valamely férjfit kapnak elő, azt halálig táncoltatják, 's ennek árnyéka osztán a' legifjabb Villinek vőlegénye, 's az a' Villi akkor mégyen nyugalomra“. Jegyzetben Mailáth hozzáteszi: „A' Villik' tánczáról Trencsény 's más szomszéd Vármegyékben ma is mesél a' köznép“. — Az Aurorának ez a közleménye vitte bele a magyar irodalomba a *villik* alakját: ez volt forrása Vörösmartynak s a többi költőnek, ezért említi Berzsenyi éppen Mailáthhoz írt ódájában a villik táncát. Ugyanebben az esztendőben, 1822-ben, közli *Artner Terézia* ugyancsak Trencsénből e mondát Hormayr és Mednyánszky *Taschenbuch*-jában (240. l.): „Der Willi-Tanz. Eine slavische Volkssage. Im Trentsiner Comitát in der Gegend von Sillein [Zsolna] — wie weit er sich erstreckte, ist der Verfasserin unbekannt — herrscht der Volksglaube, dass die Seelen der, nach der Verlobung gestorbenen Bräute keiner Ruhe geniessen, sondern zum nächtigen Umherschweifen genöthigt sind, wo sie zur Zeit des Neumondes Rundtänze halten und schaurige Lieder singen. Werden sie eines Mannes ansichtig, so muss er so lang mit ihnen tanzen, bis er tod ist. Diese Geister

nennt man *Wily*. Die Aehnlichkeit derselben mit den nordischen *Elfen*, und andern ins griechische Alterthum hinauf reichenden Volksmährchen ist auffallend“. (*Artner* Terézia és barátnéja, *Pichler* Karolina¹ ahhoz a buzgó, bécsi bieder-mayer írókörlöz tartozott, mely nagy buzgalommal gyűjtötte az ilyen romantikus mondákat s a népléktan kutatói nagy öröme egyik korból a másikba, egyik országból a másikba átültették, átgyúrták, átöltöztették, úgy hogy gyakran alig lehet a helyes nyomra akadni.) Abban *Artner* Teréziának igaza van, hogy ezek a villik közel rokonságban vannak az északnémet, dán, skandináv *elf*-ekkel, akikkel való találkozás halálhozó. (Vö. a dán eredetű „*Erlkönigs Tochter*“, Herder, *Stimmen der Völker*. — *Heinrich*: Német balladák. *Jeles* Irók Isk. T. III. 110.) Nevök *wila*, többes *wily* (ebből a német *Willi*) azonos a délszláv *wila*, *vilja* tündérrel, de ez jellegében kissé eltér északi rokonától. *Talvj* (*Theresie Albertine Ludovika* von *Jakob*) *Volkslieder der Serben* (Halle, 1825. I. köt. 271. l.) ezt mondja róluk: „Die *Wila*, eine gespenstige Bergfrau, scheint aus der altslawischen Mythologie den Christlich-Gläubigen überblieben zu zeyn. Sie ist jung und schön, mit langen fliegendem Haar, und luftig weissem Gewande. Die Sage schreibt ihr den Charakter unserer Elementargeister zu: seelenlos, aber bösertig und rachsüchtig nur gegen die, welche sie einmal beleidigt haben, stets jedoch hartnäckig und willkührlich. Wir sehen sie als Wolkensammerin, als Aerztin, als Prophetin auftreten; jederzeit aber zudringlich sich in menschliche Angelegenheiten mischend, bald neugierig theilnehmend, bald lieblos und schadenfroh. Ihre *Schönheit* und ihre *Schnelligkeit* bieten am oftesten Stoff zu, von ihr entlehnten Bildern: „Schön, wie des Waldgebirges *Wila*. Die Fantasie der Serben bevölkert mit diesen luftigen Wesen Felsengestade, Berge und Wälder. Er sieht sie versammelt ihr Mahl halten und ihre Ringeltänze aufführen“. — Szól róluk *E. Wessely* is: *Serbische Hochzeitslieder* című értekezésében (Pest 1826; közölte *Toldy* Ferenc is a *Fels. M. Minervában* 1827. évf. 1153. l.) és említi, hogy *Trénesén* és *Nyitra* megyében is ösmerik őket. — *Jan Kollár* nagy tót népdalgyűjteményében: *Národní Zpiewanky* (Buda, 1831; I. köt. 8. l.) *Ruttkay* Gábor és *Artner* Terézia gyűjtéséből közöl egy tizenkétsoros villi-dalt a Vág mentéről; a hozzá fűzött magyarázatban (412. l.) a *wila*-t *bielá panj* (fehér asszony) alakjával azonosítja. Ez azonban már nem tartozik a magyar néphagyomány körébe. Az egész eset nagyon jellemző, mennyire kapott nekilendülő irodalmunk a néplélekből fakadó indítékokon, ha mindjárt idegenek voltak is. Adatúl is szolgál ahhoz a gyér hatáshoz, melyet a szláv néplélek a magyar irodalomra tett. (Vö. *Irod. 5*: 288; *Horváth* János: *Serbus* manier. *Irod. 7*: 302.) *Szász* Károly *Goethe* „*Erlkönig*“-jét „*Villikirály*“ címmel fordította le.

Tolnai Vilmos.

Orrát megfogja. Az orrnak, mint egyik legkényesebb érzékszervünknek s mint arcunk szembetűnő és jellemző részének, a nép szokásaiban s ennél fogva szólásaiban is nagy fontossága és gyakori alkalmazása van. A szólások legtöbbször önmagától értetődik és magyarázatra nem szorúl: *jó orra van, elkapták az orra*

¹ Budavár visszavétele c. regényében 1827 is szerepelteti őket, hivatkozva a felső-magyarországi tót mondára.

elől, orra után megy, orrára ütöttek stb. De van elég szólás, mely szokáshoz kapcsolódik, elavult intézményekhez fűződik s ezért, bár a szólást ma is használjuk, eredetében már elhomályosult. Például *orrot kapni*: megrovást kapni, onnan ered, hogy a pellengérré állított embert egy orttoldalékkal is megcsúfolták; *orránál fogva vezet*: tesz vele, amit akar, könnyen elámít, ez a bivaly meg a bika orrába tett karikára utal, melynélfogva könnyen lehet bánni az állattal; *orrában hordja a harangozópénzt*: halálos beteg, mert még a régi görögök a halottnak szájába tettek egy pénzt, az obulust, hogy megfizessék vele Charon révészt, aki átviszi őket a Styxen s a középkorban szinte az újkorig ugyancsak pénzt tettek a halott szájára, orra alá. Ilyen a címül irt: *megfogja az orrát* szó-lás is, mely egy középeurópai szokásból keletkezett s valószínűleg németből került nyelvünkbe. Brassai Sámuel írja a kolozsvári Vasárnap Ujság egyik cikkében (1847. nov. 7. „Egy pár szó“), melyben leckézteti a Honderüt: „Ugyan mondja meg szerkesztő collega, szerzett-é magának becsületet [írásával] . . . Azzal az ön lapja jobb lesz-é, kapósabb lesz-é? vagy inkább alkalmat ad azt mondani: „*Cape nasum!*“ — Arany „Szerkesztői Levél“ című versében tréfásan megrója Jókait, hogy nem ír neki novellát, s a többi közt ezt írja:

Tarts egy kurta monológot,
Ilyenformát, édes Mórom:
„Füllentettem egyszer-másszor,
Hogyha megfogom az orrom . . .“

A szólás jelentése világos, annyi mint: az igazat megvallva, hibámat be-
ösmérem. A franciában is megvan: „Prenez vous en par le but du nez“. A
németben: „Zupfe o. fasse dich bei deiner Nase!“, jelentése: mielőtt mást vá-
dolsz hibával, vizsgálj meg, nem szenvedsz-e magad is ugyanilyen, vagy hasonló
hibában. Magyarázata egy középkori jogszokásban van: ha valakit rágalmazásért,
becsmérlésért elítéltek, a vádlottnak nyilvánosan vissza kellett vonnia tett nyilat-
kozatát s eközben magát orra hegyénél megfogni, gyakran ráadásul saját szájára
kellott vernie (ez utóbbi, mint kifejező mozdulat, ma is megvan, ha óvatlanul
kiszalasztunk valamit a szánkon, mit jobb lett volna elhallgatni). Az eljárást le-
írja Grimm: Rechtsalterthümer 143. l. és Littré a Dictionnaire de la langue
française-ben. Hasonló jelentésben olvassuk gyakran Széchenyi írásaiban: „*nyúl-
junk saját keblünkbe*; eredetije szintén német: „greif in deinen Busen“; már előbb
is előkerül Kazinczy levelezésében. Részben képesen értendő: tekints a magad
szívébe, részben a beismerés taglejtésére utal, mikor kezünket szívünkre téve,
valljuk meg hibánkat. Ezt a mozdulatot is szokás szólásban kifejezni: *Tedd kezed
a szívedre*: Hand aufs Herz.

Tolnai Vilmos.

Zúgattyu. Mikor Etele (Buda Halála IX. 34.) kezébe kapván Hadúr kard-
ját, kivonja és forgatja:

Vág vele háromszor a négy anya-szélnek,
Keletre, nyugotra, északfele, délnek;
Vasa, mint zúgattyu, a levegőt szelte . . .

Aranyt e hasonlatban egy gyermekkori emlék vezette, mikor a levegőt szelő
kard *hangját* a zúgattyu-val fejezte ki. Tudjuk, hogy Aranynak mily finom érzéke

volt a külvilág benyomásainak ábrázolásában, hogy az ő stílusának egész külön *akusztikája* és *optikája* van, mely képeit, hasonlatait mindig a való világból veszi fel. Stilisztikai anyagának nagy része szülőföldje és gyermekkorra emlékeiből táplálkozik, még öregkorában is, úgy hogy művei nemcsak nyelvi, hanem néprajzi szempontból is kincsesbányaszámba mennek a régít és népit egyre jobban pusztító újkor idejében. A *zúgattyú* sem egyéb gyermekjátéknál, mely úgy látszik, az egész világon el van terjedve. Másfél-kétarasos deszkalemez, szélessége három-néguyujnyi, vastagsága lehető csekély, körülbelül mint egy erősebb könyvtábla; élei legtöbbször párhuzamosak, de az „igen jó“ zúgattyué egyik vége felé lapát-szerűen enyhén keskenyedő; felső, szélesebb vége legtöbbször le van kerekítve; keskeny végén vagy lyuk van, vagy egy kis nyélszerű nyakaeska, melyre fél vagy egész méter jóféle madzag köthető; némelykor még a madzagot ostorszerűen nyélre kötik. Anyagnak a szívós, kemény fa jobb, mert annál vékonyabbra lehet faragni a zúgattyut. Már most a madzag szabad végénél, vagy a nyelénél fogva az egészet nagy körben forgatják, hajtják, miközben a falemez hosszanti tengelye körül sebesen pörögve zúgó, bűgő hangot hallat, olyasfélét, de erősebbet, például, mint a nyári esteiken röpködő „tülkös bogár“ (orrszarvú bogár), vagy a messziről bűgő cséplőgép, vagy hogy még újdunabb hasonlattal éljek, mint a magasan szálló repülőgép. A múlt század nyolcvanas éveinek elején Aradon tizen-tizenöten is kiállottunk a Maros töltésére és fáradhatatlanul „hajtottuk“ a zúgattyut; ha jobb karunk befáradt, a ballal, és fölváltva. Jó rajzát és leírását kapjuk Göcsejből és Hetésből Gönczi Ferenc cikkében (Néprajzi Osztály Értesítője. XIII. 86. l. 1912.), hol *búgatu*, *bűngi* a neve; továbbá a Bácskából Hajnal Ignác cikkében (Népr. Ért. VII. 59. 1906.), hol svábul *Windbrummer*-nek van nevezve. A Magyar Tájszótár Csallóközből *búgató*, a nagy Alföldről *búgattyú*, a Balaton mellékéről *bungató*, Hevesből *zungatyú* nevét közli; mind egytől egyig hangutánzó szó. Van a zúgattyunak más alakja is (leírás és rajz Népr. Ért. XIII. 85—86.). Ez két helyen, a középponttól jobbra-balra átlukasztott, tenyérnyi korong; a két lyukba spárgát húznak s a végét összekötik, úgy hogy kihúzva, a spárga két szára párhuzamos: a korongot megpörgetik, a spárga két szára összezsavarodik s most folytonos megfeszítéssel és megeresztéssel a korong hol előre, hol hátra pörög s közben szintén enyhén bűgő hangot ad. Ezt leírja Viski Károly is szalontai szójegyzékében (Nyr. 42 : 463.), de nem ez, hanem az előbb leírt játékszerű az, mire Arany a Buda Halálában céloz. Nem gyermekjáték, hanem részben istentiszteletkor, részben hadi vállalatok alkalmával használt jeladó szerszám a zúgattyu az ausztráliai és polinéziai ősnépeknél; sok szép példányát láttam a párizsi és a lipcei néprajzi gyűjteményekben. Német műneve *Brummlolz*. Valószínűleg más ősalapotú népeknél is el volt terjedve, de nem volt alkalmam erről adatokat szerezni.

Tolnai Vilmos.

Karthago-féle birtokszerzési mondák. Az eddig ismert változatokhoz (Ethnogr. 15 : 47., 233 : 30 : 103.) egy újabb járúl, melyet Szabó Dezső illesztett bele „Csodálatos élet“ című, nemrég megjelent regényébe (Bp. Táltos kiadása 1921; I. köt. 52. l.). Aratók beszélgetnek egymással s beszédközben felveti egyik a kérdést: hogy lett Háromszék a székelyeké? A válasz egy monda,

melynek első fele arról szól, hogyan nyerte el a székely az öregistennek disznáját a szász meg az oláh elől olyan módon, hogy egy fogas föltételt furfangosan megoldott. A monda második fele már a címbeli típusba tartozik s ezért szó szerint leírom: „Hát volt már a székelynek kocája, meg tizenkét malaca, de nem volt földje. Elmegy az öregistenhez: . . . Csak annyi földet adjál, amennyit *három székkal bekeríték*, elég lesz az nekem. Kacagott az öregisten és mondja: Na annyit már csakugyan adok, fiam s magad lásd, mire mész vele. Megyen a székely, vesz három idomtalan nagy széket s megörli apró fűrészporrá. Azután nézi a földeket, kiválasztja a szép háromszéki tartományt, s addig megy, addig megy, amíg körülhinti a fűrészporral. Akkor megyen az öregistenhez: Na, felséges öregisten, körülkerítettem a magam földjét három székkal. Lenéz az öregisten, látja a dolgot. Bucsálódik is egy kicsit, meg nevet is. Megvakarja a fejét és mondja: Na te furfangos ember, te még az én eszemen is túljártál. Legyen tied a föld, de mert *székkal* csaltál meg, mindig *székely* lesz a neved s a földedet hívják úgy, hogy *Háromszék*. S azóta a székelyé a háromszéki tartomány s nem veszi el azt senki.“

Látnivaló, hogy ez a névmagyarázó mondák csoportjába, a birtokszerzés módja pedig a Karthago-típusba tartozik. T. V.

Párhuzamok egy népdalhoz. Az Arany-Gyulai féle Magyar népköltési gyűjtemény második kötetében a „szerelmi dalok“ rovatában közölt „*Hej gyöngyön-gyön-gyön-gyön-gyön-gyöngyömnek az ára!*“ kezdetű 132. számú csongrádmegyei népdalnak — amelynek eddig csupán egy szegedi „*Lányom, lányom, gyöngyvirágom*“ című változatát említették (lásd Erdélyi Népdalok és Mondák II. 167. sz. alatt) — egy szerb és egy magyar újabb változatára akadtam. Úgy a szegedi, mint a csongrádmegyei népdalnak tárgya az, hogy egy leány szemlét tartván kérői felett, mindegyikben talál valami hibát, míg végre az utolsóban megállapodik. A csongrádmegyei népdalnak első versszaka így szól:

Hej gyön-gyön-gyön-gyön-gyön-
Gyöngyömnek az ára!
Kéret engem a *molnár*
Nem megyek hozzája.

Édes anyám, a molnár
Valamennyi csapodár
Nem megyek hozzája
Rongyos a csizmája.

Nem kell a bádogos, a boltos, a szabó, a suszter se, hanem kell a diák, akinek „csókra áll a szája“. A szegedi változatban a kovács, a takács, János, az „álmos“ kapnak kosarat és végül itt is a diák, aki „olyan mint a gyöngyvirág“, a választott.

A szerb változat magyar fordítását Sz. J. közölte 1831-ben az Aurórában (221—224. l.) „*Az álmatlan leány*“ címmel. Ennek a Karlovicon gyűjtött „szerbus“ népdalnak első versszaka a következő:

„Álom gyötör, álom kinez
Nem tudok nyugodni,
Gondolkozván édes anyám
Hogy kihez fog adni.“
„Menj, leányom! a *kecskéshez*

Jó dolgod fog lenni!“
„Anyám nem megyek kecskéshez
Rossz dolgom fog lenni.
A kecskés a sziklákon jár
Nyakát fogja törni.“

Nem megy különböző ürügyek alatt a juhászhoz, a kalmárhoz, a szabóhoz se; míg végre a szántó megtetszik neki.

Nyilvánvaló, hogy a téma ugyanaz, csupán formai eltérés van. Ugyanis míg a szerb népdal dialog, addig az idézett magyar népdal monolog, azonban a lány itt is anyjához beszél. E tekintetben a szegedi változat közelebb áll, mert az dialogformájú:

„Lányom, lányom, gyöngyvirágom	„Jaj anyám a kovács
Kerti rózsaszálom	Olyan mint a rossz bogrács
Elmennél-e a kovácshoz	Nem megyek én ahhoz“.
Az eszemadtához?“	

A harmadik magyar változat Sárosy Gyula költeményei között „Népdal“ címen található. (V. ö. Abafi Lajos Nemzeti Könyvtár XX. k. Sárosy Gyula összes művei II. k. 163—165. l.)

Ez a változat azért érdekes, mert a kérők itt nem mint mesteremberek, hanem mint nemzetiségek szerepelnek. A *német*, az *oláh*, a *tót*, a *horvát*, a *rác*, akiket a magyar nemzeti büszkeség lenéz, természetesen kosarat kapnak és a leány a *magyar* Szőke Pistáé lesz. A teljesség kedvéért idézem itt is az első versszakot:

„Rébi lányom! tégedet	Minek is pírtnak rám:
<i>Németek</i> kerestek;	Nem kell nekem <i>német</i> . . .
Kérték tőlem kezedet	Amit az mond, nem hiszik;
Szörnyen nekem estek“.	Nincs bajusza, sört iszik;
„Adja bárkiét anyám!	Nem pipázik, nem erős,
Csak nem az enyémet;	A beszéde recsegős“.

Tehát ez szintén dialógusban van megszerkesztve, mely az anya és a leány közt folyik. A magyar változatok a téma közkedveltségét mutatják, a szerb variáns pedig azt látszik igazolni, hogy ez a népdal is a népköltészet vándortémái közé tartozik.

Dobóczki Pál. †

NÉPRAJZI IRODALOM.

John Meier: *Volksliedstudien*. (Trübners Bibliothek. Nr. 8.) Strassburg, Trübner, 1917. 8-r. 246 l. 6.60 M.

Négy nagyon elterjedt népdalt (Stehe ich am eisernen Gitter, Karl Ludwig Sand im Liede, Lieder auf Friedrich Hecker, Es gieng einst ein verliebtes Paar . . .) tett a szerző alapos tanulmány tárgyává. A dalok eredetét kutatja és ezért össze-szedi mindegyiknek minden variánsát s megállapítja, hogy ezek között vajjon melyik lehet az eredeti dal. A szorgalmas kutatás és gondos egybevetés eredménye az, hogy az első dalra nézve kimutathatta, hogy ez egy sváb eredetű Waisenliedből és egy elsassi Gefangenenedből állt össze. Az egyesülés oka a hangulaton s a költemények egyformán hangsúlyos verssorain kívül a tartalmi associatio volt. — A Sand-dalok keletkezésére a brit-muzeumban őrzött „Franziska und Joseph“ duettje volt befolyással, melyet a Sand-Kotzebue eset alkalmából egy ügyes vers-faragó aktualitások betoldásával átalakított s Sandra alkalmazott. — A badeni

Heckerről szóló dalok részint Sauerwein „Lied der Verfolgten“-jéből s a „Napoleon in Russland“ c. szövegekből nőttek ki, részint meg francia forradalmi énekek voltak hatással keletkezésükre. — A negyedik népdalnak kb. 100 variánsa van. Ezek két csoportra oszthatók, úgy, hogy az egyiknek tipikus képviselője egy hosszabb, a másiknak egy rövidebb lélegzetű dal. Az eredeti a kettő közt a hosszabb s egy katolikus legenda a tárgya: . . . auf katholischem Boden muss das Lied entstanden sein: mert katolikus hitigazság, hogy őszinte tökéletes bánattal a legnagyobb bűnös is, ha másként már nem gondoskodhatik lelke üdvéről, megtérhet s üdvözülhet. A dal tárgya ez: Egy ifjú meggyilkolja áldott állapotban lévő kedvesét, hogy a szegény napvilágra ne jusson. A leány bánattal, Istennek ajánlván lelkét, meghal. A legény most megbánja vétkét, ő is Istennek ajánlja lelkét s fájdalomába belehal. Három év múlva megtalálják — madaraktól vezetettve — a még oszlásnak nem indult holttestekét. Amint a papság ezt megtudja, benedikálja a helyet, ahol a testeket találták, eltemeti őket s a sir fölé templomot s kolostort épít. Erre mondja M. „es ist eine Heiligenlegende, die uns hier erzählt wird“, s az lepi meg, hogy „Beide werden nicht nur selig, sondern gar zu Heiligen . . . Die Sonderbarkeiten vermag ich nicht zu erklären; vielleicht erhalten wir von geistlicher Seite hier Auskunft“. (139. l.) — A kath. egyház tana szerint mindenki, aki halála előtt megigazul, üdvözül. A megigazulás (ha van rá idő) gyónás által történik, ha azonban hirtelen halálról van szó, akkor történhetik ez tökéletes bánat által is, mely össze van kapcsolva azzal az erős elhatározással, hogy ha alkalom nyílik rá, a beteg a töredelem szentségében is kibékíti lelkét Istennel. Aki mint igaz hal meg, az előbb-utóbb a mennyországba jut s minthogy az örök boldogságba csak bűn nélkül lehet jönni, mindaz, aki ennek részese: szent. Ily értelemben az a fiatal leány és ifjú is lehet szent. Mindazonáltal az Egyház csak azokat tiszteli szentek gyanánt, kiket Isten csodával tüntet ki, amely csodákról a szenttéavatási pörnél alapos tanubizonyosságokat kíván az ügy vezetésével felhatalmazott bizottság. A szentek életét lapozgatván, kevésbé gondolom azt, hogy Isten egy bukott leányt s egy gyilkos ifjút — ha ezek meg is tértek — csodával tüntetne ki s az Egyház által szentté avattatná. Vannak ugyan oly szentek (pl. Szt. Ágoston, Mária Magdolna), kik bűnös emberekből lettek szentekké, de ezek megtérésük után még sokáig az igazak útján jártak s már földi életükben is a szent nevet érdemelték ki. De a fentebbi esetre még példát nem olvastam. Én úgy gondolom el e népdal legendájának keletkezését: Alapja egy legenda, mely két ifjú, szentéletű házastársról szól, kiknek temetkezési helyén templomot, esetleg kolostort épített a kegyelet. A népnek tudomása volt az elbeszélésről, de arról is, hogy Schnepf Magdolnát vagy Hunkeler Erzsébetet — ezek egyikére vonatkozik állítólag dalunk — kedvese meggyilkolta. Lehet, hogy a meggyilkolt leány sírhelyén is kápolnát vagy effélet építettett valamelyik hozzátartozója, amint az általában szokás ily szerencsétlenségek színhelyén. Később a fantázia, miután az emléképek már elmosódtak, a két különálló, de valamiképen mégis összefüggő esetet összekeverte és egy új — a népdalunkban megörökített — legendát produkált.

Egyébként mind a négy tanulmány mintaszerű irodalmi körültekintéssel készült. A megjelent népdalgyűjtemények mellett felhasználta M. a hozzáférhető kéziratot

anyagot is. Fáradozásának tulajdonképeni célját, mely a népdal fogalmának megállapítása volt, még nem sikerült elérnie, de reményli, hogy hasonló munkálatok segítségével megtalálja, amit keres.

Schwartz Elemér.

Paul Kretschmer: *Neugriechische Märchen*. Diederichs, Jena, 1919. 344. l. (Die Märchen der Weltliteratur, herausgegeben von Fr. von der Leyen u. Paul Zaunert.)

Az újjörögök földje, honnan Kretschmer e kötet anyagát részben saját feljegyzései nyomán gyűjtötte, néphagyományok tekintetében igen érdekes földdarab. Népelete Európától el van zárva, annál nyitabb az út a középtenger keleti partjai felé, ami erős keleti hatást hozott létre folklore tekintetben is s ezt csak megerősítette az évszázados török fennhatóság befolyása. A lakosság igen nagy tömege viszont, bármint titkolják a hivatalos körök, fajilag balkán-szláv elemekből áll, különösen a partoktól befelé, a kontinentális életet élő része; e tekintetben Falmerayer bizonyítékait a régi görögségnek a középkorban történt fajbéli elszlávosodásáról nem sikerült még megcáfolni senkinek. Harmadik tényező némely félreeső szigeten, vagy Epirus zárt völgyeiben megmaradt kétségtelen ógörög hagyomány. E három alkotóelem összetételéből áll a mai görög folklore. Érdekes kontamináció, mert nem irodalmi, kultúrhatás formájában szüremlett közéjük, hanem tisztán ethnikus úton. Kretschmer értékes gyűjtése Lesbos (Mitylene) és Karpathos szigetekről való, tehát közvetlen a kis-ázsiai partok szomszédságából; továbbá Kréta szigetéről (összesen 44 drb). Mindannyi a levante-ázsiai forgalmi útvonal irányába esik, nem csoda, ha mesekincsük világosan magán viseli a keleti, arab-perzsa jelleget. (Állandó kerekszám bennük a 40.) A többi közlésszemelvény már megjelent gyűjtésekből való (45—47. Thera szigetéről, 48—51. Peloponnesusból, 52. Korfuról, a végén 11 drb Hahn ismert görög-albán gyűjteményéből).

Bevezető tanulmányában Kr. (I—XII. l.) azt törekszik bizonyítani, hogy számos vonás e mesékben közvetlen ógörög hagyomány maradványa. Ilyen szerinte elsősorban a *drakos* (sárkány) alakja. A kereszténység hatása alatt ördög lett belőle (ily formában vették át tőlük a szót az albánok *drek*, oláhok *drak* szavaikban), de hangsúlyozza, hogy a mesék drakosa éppen nem ördög-alak, hanem teljesen más jellegű. Minthogy az ottani Poliphem-mesékben az egyszemű óriást ma is így nevezik, hajlandó az alakot az antik gigantok és kyklopsokra visszavezetni. Kr. ugyanabba a hibába esett, amibe a többi görög mesegyűjtő: mindenáron ógörög emlékeket akar a hagyományokban kimutatni. Ez esetben pl. határozottan téved. Már Johannes Damascenus (VII. sz. Kr. u.) *περι δρακόντων* iratában azt mondja: „A sárkányokat részben kígyóknak, kicsinyeknek és nagyoknak, részben emberformájúaknak képzelik, akik emberekkel érintkeznek, űket rabolnak és velük élnek...“ E fogalmi kép egyezik egyrészt a kötet meséivel, másrészt az arab-perzsa, sőt a kaukázusi és ugor mesékkal, ahol vagy sárkánykígyóként jelenik meg, vagy annyira emberi alak, hogy lovagol, családja van, kastélyban él, fegyverekkel viaskodik, stb. (l. a forrásműveket *Chauvinnél*. Bibl. arabes... VI. 181. §.), vagyis a drakos mai újjörög alakja feltétlenül keleti eredetű a keretül szolgáló történetekkel együtt, csak épp a helyi nevet, a megszokott görög elnevezést alkalmazták rá, semmi köze tehát a gigászokhoz és kyklopsokhoz.

A között darabok nemzetközi mesetárgyak, de tisztán keleti jellegűek, itt-amott némi helyi színezettel. E helyi színezet is többször szláv eredetűnek bizonyul, szemmel látható a 49—51. számúakban. Úgy látszik, tüzetesebben belemélyedve az újjörög folkloreba, a területet több kisebb egységre kell bontani: olyanokra — s ez lesz a legterjedelmesebb földdarab — ahol a keleti, 1001-éjszerű befolyás a túlnyomó, továbbá szláv fészkekre s talán helyel-közzel kis elszigeteltségben ógörögre. Utóbbi lenne legérdekesebb, de e lelhelyek még nincsenek kellőképp feltárva. Az egyenes leszármaztatással felette óvatosnak kell lenni, mert a nép klasszikus emlékei iskolás olvasmánybeli forrásokra mennek vissza a száj-hagyomány folytonossága nélkül.

Kr. kíséző jegyzetei alapos összeállítások, csak néhány tévedése szorul korrekcióra; pl. a „Choromangiris“ c. 29-es meséje nem Unibos (Bolond Istók) típus, mint állítja (330. l.), hanem a Trubert (nálunk: Ludas Matyi, l. Gonzenbach 82. sz.) csoportba tartozik. „A rejtvényeket feladó herceglány“ nem európai szerkezetű, amilyen eddig csak 3 példány került elő (l. Bolte-Polivka I. 199. 2. jegyz.), hanem az a „Kalaf és Turandot“ történet, amely a Petit de la Croix-féle 1001 nap-ból és módosultan a rendes 1001-éj gyűjteményből (Henning ford. XXII. 81. l.) ismeretes. Bennünket a 45. sz. közelebről érdekel, mert e ritkátárgyú mese eddig erdélyi szász (Haltrich 32. sz.), oláh (Kremnitz 16.) és újjörög (Hahn II. 212. l.) példányon kívül csak Krizánál (Vadrózsák, 1863. 421. l. VII. mese: „A deákot erővel királlyá teszik“) fordul elő.

Adolf Dirr: *Kaukasische Märchen.* Diederichs, Jena, 1920. 294. l. (Die Märchen der Weltliteratur, herausgeg. v. Friedrich von der Leyen u. Paul Zaunert.)

Kaukázus az emberiség örök Babylon-tornya, ahol a hatalmas hegylánc északi és déli lejtőin, szorosáiban, zárt völgykatlanok fenekén vagy ötvenféle kisebb néptörzs húzódik meg. Az ethnológia egyik legnagyobb rejtélye, amely az ott található hagyományoknak nagyjából érintetlen, ősförmében megmaradt emlékei miatt a folkloristák állandó figyelmére is érdemes. Kétségtelen, hogy a roppant hegyvidék a nagy néphullámozások idején egyes széjjelugrasztott néptörödékeknek szolgált menedékhelyül s míg e népek többi, másfelé sodródott része a kataklizmákban beolvadt, elpusztult, e szerencsésebbek itt, hova a hódító népek lendületének sodra nem ért el, szinte múzeális példányok gyanánt fennmaradhattak. Valóban a biztos bűvőhelyen szinte befolyástalanul vonultak el fölöttük az évszázadok urateserélgető korszakai. Irán és Turán létharcai, a népvándorlás fergetege (hunok, avarok, alánok, bulgár-törökség, magyarok, később a tatárság) érintetlenül hagyja őket. Más történelmi magyarázat ugyan az idemenekülést a népvándorlással hozza kapcsolatba. Ez esetben megtelepülésük néhány évszázaddal későbbre toldódik, de a helyzet lényegén mitsem változtat. Hatni csak a szasszanidák hittérítői képesek némileg rájuk Zarathusztra tanaival; ezt csakhamar felváltja a bizánci keresztény hatás, majd a szeldsukiak muhamedán hulláma. Ezeknek maradtak nyomai, de nem lévén útban és szem előtt, a nyert hatásokat volt idejük átfórnálni ősi hagyományaik szerint. Valóban újabban nemcsak a nyelvészek figyelme

fordul e tájak felé, meglelvén itt ural-altaji vagy indogermán szóalakjaiknak nem egy ősi formáját, hanem a néptudomány is meglepődve tapasztalja az itt megörzött ősiségek becsét, csodálatos épen maradt formáit. Az innen kibányászandó anyag kivált azért fontos, mert áthidalásul szolgál a *primitív* fokról a kulturált *haladottság* fokára. Míg őszállapotú emlékanyagunk bővében vagyunk, míg a polgárosult színvonalú népek hagyományait is módunkban van alaposan megismerni, a *közbülső félbarbár* réteg életviszonyairól, lelki világáról alig áll anyag rendelkezésre. A népvándorlás félezeréve, a belső ázsiai nagy néppusztulások épp ezt a félbarbár kultúrát tették tönkre. Amit belőle menekülők meg tudtak menteni, magukkal vitték: vagy a „népek kapujának“ útvonalától felfelé a Volga és Ural közt elterülő őserdőbe, amely mint lapos és védtelen tájék nem nyújtott biztos, állandó menedéket, vagy tőle délnek levitték a Kaukázus völgyoszoróinak zsákutcáiba, ahol már hétpecsés zár alá kerülhettek s ma is változatlan eredetiségükben tanulmányozhatók.

Ez adja meg a szóbanlevő mesegyűjtemény fontosságát is. A népmese mint műfaj épp a félbarbár fokon fejlett ki s részben ekkor élte virágkorát. A mi európai hagyományaink már degenerált formák, melyen évszázadok viszontagságai változtattak, rontottak. Ezekből a Kaukázus földtüremlései közt sokat megeléünk érintetlenül, abban az ősi megszerkesztésben, amely megkímél bennünket a fáradtságos és gyakran sikertelen rekonstrukció munkájától. Ránk e mesék valóban olyan hatással vannak, mintha Pompéi falai közt járnánk. Ugyanazok a motívumok tűnnek elénk, miket a magunk népe ajkáról ismerünk, de jobb, természetesebb elrendezésben; míg nálunk jelenetek, fordulatok rejtelmes roncokban merednek elénk, itt rátalálunk magyarázatokra. Anélkül, hogy helyütt részletbe bocsátkoznánk, felhívjuk a gazdag (99 darabot tartalmazó) és magyar meséinkre fölötté fontos gyűjteményre szakférfiaink figyelmét.

Theodor Koch-Grünberg: *Indianermärchen aus Südamerika*. Diederichs, Jena, 1920. 344. l. (Die Märchen der Weltliteratur, herausgeg. v. Friedr. von der Leyen u. Paul Zaunert.)

Dél-Amerika indián törzseiről számos beható mű áll eddig a kutató rendelkezésére, ami az egyes népcsoportok életviszonyait, szokásait, társas berendezését, ősvallási felfogását illeti (Wied herceg, Musters, Henry Brett, Appun, Tschudi, van Coll, von den Steinen, Nordenskjöld Erland, stb.), kevés közlés szolt azonban epikus hagyományaikról, mondavilágukról. Jelen kötet közrebocsátója ezt pótolja könnyen hozzáférhető kiadásában. — *Egy* dolga ellen azonban mindjárt itt szót kell emelnünk. A közölt primitív népi elbeszéléseket *meséknek* nevezi könyve címében és az előszóban is több helyen. A közlések Dél-Amerika indián törzseinek epikáját adják, tehát kezdetleges fokon, ősvallási ideológiában élő, nem polgárosult, nem tételes vallásrendszert ismerő apró-népegységeket. Ily fejlettségi fokon még nincsen *mese*, csak *monda!* A folklóre ma már bölcsen tudja, hogy a mese ősi mondai motívumokból, mint mozaikkövecskéből összeállított nagyobb, kerek epikus egység, amely *művészi* hatás céljából: szórakoztatóul, képzeletet foglalkoztató *illúziókeltésért* fűzi össze a mondai alapelemeket. Míg az alacsonyabb fejlettségi fokú monda a tárgyát képező történetet, mint *megtörténtet* adja elő, elbívést

követel a hallgatótól s ezért leggyakrabban mithikus színezetű, a természeti jelenségek *eredetét* magyarázó (aetiológiai), — a mese ennél későbbi termék. Akkor áll elő, midőn a primitív mondákban való hitel kezd megcsökkenni, midőn a hagyományfenntartotta történetek, mint szép históriák, már csak gyönyörködést keltenek tartalmuk meglepő; fordulatos menete révén, szóval már nem mint komoly valóság állnak az elmondó és hallgató lelkiszeme előtt; ez a haladottabb felfogás érleli ki a *mesét*, mint művészi komplexumot, mint önálló költői műfajt! Így e fölötté érdekes indián adalékok sem lehetnek mesék, csak mondák.

Más kérdés, vajjon a mesekutató foglalkozzék-e szakszerűen ez adalékokkal? Feltétlenül foglalkoznia kell velük, mint a mese egykori alkotó alapelemeivel. Ily szempontból már jelentős és sikeres előmunkákat végeztek *Frazer*, *Hartland* és társaik, ám az egész kérdésnek: a primitív mondák s a belőlük összeállt mesék genetikus kapcsolatának rendszeres feltárása még a jövő elvégzendő munkája lesz. Jelen kötet errenézve rendkívül sok tanulságos anyagot tartalmaz. Megeljük benne egyebek közt a következő motívumokat — vagy különállóan, mint mithikus mondahagyományt, vagy meséinktől eltérő csoportosítással, mint természetszemléletük magyarázó történeteit: *völegénypróbák*, eleinte reálisak a leendő vő derékségének kitalálására (3., 13., 14., 38., 64., 115. számú mondákban); — a lehetetlen próbafeladatok végrehajtásában *hálás állatok* segítik meg a hőst (13., 14., 24., 38.); — a menekvő leány helyett *köpései beszélnek*, míg fel nem száradnak (10., 47.) s ő maga *hátradobott tárgyakkól* származó akadályokkal vagy átváltozásokkal tartja vissza üldözőit (75., 83.; vö. mindkét vonást az Ördög lánya v. Rózsa és Ibolya mesénkel!); — madár titkon *éjjelenként visszaváltozik* leányá és elvégzi a házimunkát (38.); — *szellemek élő emberek képmását veszik fel* s őket helyettesítik (83.); — a *vérbosszú* szokásának magyarázó mondája (13.); — *kigyókiszedés* a menyasszonyból (3.); *hattyúlányoktól* tollruha elszedése s később *elégéte* (9., 15., 38.); *Rock-madár*, amely felvilágra, égbe viszi a hőst (14., 38., 64.); — *tejút* a holtak útja (35.); — szörny tetvezése, hogy elaludjon (3., 73., 75.); — tigrisanya vándorló nőt rejt el, mikor fia haza jön, így szól: Anyám, én itt embert érzek! (28.); — stb., stb.

Az adatok természetesen kellő óvatossággal lesznek felhasználás előtt megrostálendók. Partvidéken lakó törzsek, melyek európaiakkal sűrűn érintkeznek, kevésbé lesznek megbízhatók, mint pl. von den Steinen kőkorszakot élő bakairi indiánusai. Kétségtelen azonban, hogy e primitív adatok világánál a mesék csodás elemeiről most már világosan kiderül, hogy egykor a kezdetleges, praelogikus világszemléletnek voltak komolynak és valónak hitt magyarázatai. S. S.

Hermann Detzner „Vier Jahre unter Kannibalen im unerforschten Innern von Neu-Guinea“. Berlin, Scherl 1921. 338 l. 30 márka.

Az újabb felfedező utazások egyik legérdekesebbjéről szól ez a könyv. Szerzője, német hadseregbeli gyarmati kapitány, Új-Guineának azt a belső határmegyéjét akarta végigjárni és átkutatni, amely ennek a csendestengeri nagy sziget-

nek angol és német birtokát egy térképre rajzolt vonallal elméletben elválasztotta. A világháború kitörése előtt közvetlen kelt útra s beinjárt már a fehér embert nem látott, ösrengeteggel borított hegyek között, mikor hátrafelé összeköttetése megszakad, a német gyarmattelepek ellenség kezére kerülnek s ő bennrekedve a világ egyik legvadabb pontján, négy évig bolyongni kénytelen, keresztül-kasul törve magát a vadonságon néhány emberével és egy csapat megbízhatatlan bennszülöttel. Beszámolója tömör, katonás mondatokba szedve, a legértelmesebb s legizgalmasabb könyvek egyike. Mutatóul közöljük belőle azt a rövidre fogott jellemzést, melyet a parti és hegyi pápuákról könyve elején ad s amely Biró Lajos hazánkfa ebbeli kutatásait részben megerősíti, részben kiegészíti.

— Az ottani téli évszak hónapjai alatt végigjártam a vad *hube* és *burrum* pápua törzseket fel a legbelső, tengerszinttől kb. 2000 m. magasságban fekvő telepekig. Eredetileg ezek is rokonságban vannak a partmenti *káte* törzsekkel, de évszázados ádáz testvérharcaik és elkülönülésük végkép szétválasztotta őket; az ember teljesen idegen fajnak képzelné, oly gyökeresek nyelvi eltéréseik, oly csekély az egykoriból megtartott közös vonás bennük. Új volt előttem a Finsch-öböl félszigetétől befelé kivált a hajviselet azoknál a pápuáknál, kiken határozott „se-mita“ típus mutatkozik. A sosem nyírt, borzas göndör hajzatot jókora háló fogja össze, ez a hajba gyülemlett port és piszkot éppoly gondosan megőrzi, mint a tetvek és egyéb férgek seregeit, ez utóbbiak után persze az emberek minden pihenőjük alkalmával, főképp étkezéskor, hajtóvadászatot rendeznek. Sosem láttam, hogy azt a palacsinta-frizurát valaha kifésülték vagy kimosták volna, legfeljebb ha egy-egy jótékony esőzuhatag végig nem paskolta a soha meg nem mosott testtel együtt. A palacsinta többnyire mélyen lenyúlik a fülek elé, elzárva és védve ennek kagylóit, melynek járataiban szintén hónapszám felgyülemlett piszok honol. Nem törődne nek sokat vele, ha folytonos vadászó és harci kirándulásaikhoz élesen halló fülre nem lenne szükségük. De ezen is segítenek. Van valami bogárfajuk, ezt mondott célból bebocsátják füleikbe s az állat a blokád alá vett, zárt hangjáratot alaposan kitisztítja. Megmagyarázhatlan előttem a hegyi falvak népe közt a gyakori szőke hajzat, amelynek sem albino-eredete nem lehet, sem a partmentiek szokásából nem keletkezett, akik t. i. hajukat veres-sárga festékekkel itatják át.

Kunyhóik végig mindenütt, tehát éppúgy az alsó *káte*-knál, akiket a misszionárius munkája kisebb-nagyobb falvakba tömörített, mint befelé nyugatnak a magános településűeknél, valamint legbent a magas hegyi teknőkben található közös, nyílt hajléksoportoknál, egyaránt egytípusú cölöpépületek, négyszeg alaprajzúak, verandaszerű kiugrással, egyetlen belső térrel s a partok felé szágólevelekből, a hátsó országrészekben meleg fűpamatokból tesznek rá tetőt. Sertéseiket és tyúkjaikat bizonyára malájok honosították meg náluk, az állatok nagyon csenevészek; ezek és ausztráliai származású dingókhoz hasonló néma, ugatni nem tudó kutyák az összes háziállataik. Itt-amott látható még egy-egy fiatalon elfogott kazuár, amely igen szelíd lesz, néha még fehér kakaduk élénkítik egyébként tisztára sepiert falu- és udvartereket. Kakadut és fehér kakasokat azért tartják előszeretettel, mert fényes sárga bóbítatollaik az ünnepek táncdiszeihez szükségesek. Tulajdonképp csak a nőtény malacokat nevelik gondosan, a kanok hamar

elvadulnak a közeli hegyi erdőkben, honnan pusztító hadjáratukat intézik a vete-
ményes kertek ellen s üzekedés idején a szaporodás ügyét intézik, midőn a mes-
terségesen megvakított emsákat keresik fel, melyek a telepbely közeléből nem
mernek távozni, nem kereshetvén ügyefogyott állapotukban maguknak élelmet. Az
emsek e megvakítása pubertás idejekor épp azt célozza, hogy ezek is el ne vadul-
janak s a bennszülöttektől nyújtott élelemre szoruljanak. Lelketlen eljárásuk kiáltó
ellentétben van azzal a szeretetteli, becéző gonddal, ahogyan a kis malacokkal
felnevelés alatt bánnak. Új-Guinea belsejében rendszeren ismétlődő látvány az, hogy
a bennszülött asszony egyik melléből saját csecsemőjét, ugyanakkor a másiktól egy
kis malacot szoptat. Kutyaik pusztán hulladékból élnek, siralmas látványt nyuj-
tanak s noha vadászati célokra nevelik őket, több hasznat hajtanak ünnepi lako-
mákon feltálatl hússal és cseretárgyul, azután mell- és homlokékszerű használt
divatos fogaikkal, mikből sorokat fűznek össze. Ezzel díszítik még hálószővetből
készült táskáikat, szerszámaikat, stb. Tél-túl megművelt földeiken yamot, tárót,
édes burgonyát, cukornádat s némi zöldséget termesztenek, amik évi szükségle-
teiket nagynehezen fedezik. Dohánycserjét szeltében művelik, valami szörnyű erős
dohányfajtát nyernek belőle, ehhez fedélapok gyanánt a még zöld őserdei fák
leveleit használják s a kettő együtt képes megvadítani a legszenvedélyesebb bagó-
imádót is. Beteldiót idefent nem rágnak, ellentétben a parti káte-kkal egyszerűen
azért, mert 800 m. magasságon felül az arekapálma meg nem nő, legalább gyü-
mölcsöt nem hoz.

Minden pápuafajú népnél önként értetődő dolog az emberevés, amiből titkot
nem is csinálnak s éppoly természetes a többnejűség. Az asszony érték, egy része
az ember vagyonának, aránylag drágán veszik s csak a jobbmódiak engedhetik
meg maguknak a fényűzést, hogy több asszonyuk legyen. Annál különösebb jelen-
ség náluk a gyakori öngyilkosság, már t. i. a férfi részéről akkor, ha felesége
meghal. Életében taszigálta, elverte, de nem holmi hűtlenségért, amivel cseppet
sem törődik, hanem hogy nem dolgozik ez a vásárolt igás barma eleget. Hány-
szor megesett, mikor temetési toron az özvegyen maradt gazda után kérdezős-
köttem, hogy közömbösen adták tudtomra: „Az előbb akasztotta fel magát a
földjén levő gyümölcsfára“. „De miért?“ kérdém eleinte, mire csodálkozva adták
meg a feleletet: „Bánkódásában!“ Valami ősvallási oknak kell ezalatt lappangnia,
aminek nyomára nem tudtam jönni, mert nem teszem fel a pápuáról, hogy *anyagi*
vesztése fölött érzett kétségbeesésében dobni el magától az életet. Nyiltan be-
vallom, Új-Guinea belseje pápuáival a rejtélyek világa maradt előttem mindvégig.
Ellentétek, megmagyarázhatatlan, oktalanságok lépten-nyomon. Nehánynak sikerült
értelmére bukkannom s nagy egészében később, utam végefelé derengett is ben-
nem egy s más, mintha érteném, mintha különös lelki világukba bele tudnék
tekinteni; számos jelenség azonban örök homályban maradt előttem. Ez emberek
belseje hétpecsétetes zárral van fődve, hogy mi rejlik odabent: kincs-e, vagy
értéktelen lom, ki tudná megmondani?“

K. Gy.

NÉPRAJZI HIREK.

† Dr. **Ióczy Lóczy Lajos** (1849—1920). Június közepén temették el kedvelt balatoni nyaralóhelyén Lóczy Lajos h. államtitkárt, a Földtani Intézet igazgatóját, korábban a budapesti Tudományegyetem földrajzprofesszorát, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagját. Mérnöknek készült, de hajlama a geológiához vonzotta. Így került fiatalon a M. Nemzeti Múzeum Ásvány-öslénytári osztályába. A hetvenes évek végén az ifjú múzeumi segédőr résztvesz gróf Széchényi Béla keletázsiai expedíciójában, mint földtani-földrajzi kutató. Erről a fényes tudományos sikerrel végződött expedícióról tartott külföldi előadásai, közleményei és végül hatalmas munkája (a „Tudományos eredmények“ I. és III. kötete) szerezte meg számára a külföldi tudományos körök osztatlan elismerését és nagyszámú kitüntetését, melyet a Balaton tudományos kutatásának óriási, ezideig páratlan vállalata már csak öregbiteni tudott. Ez utóbbival és más egyéb tudományos és gyakorlati eredményeivel érdemelte ki a tudomány- és műegyetemi disztoktorságot is. E nagy munkának utolsó, összefoglaló földrajzi kötete Lóczy tollából, most van sajtó alatt, egy ugyancsak ő egybeállította népszerű kiadvánnyal együtt, melyet alulírott sürgetett meg évekkel ezelőtt a M. Földrajzi Társaság választmányi ülésén.

A nyolcvanas évek végén kerül az Egyetemre Hunfalvy János után. Mint izig-vérig természetbúvár, a földkéreg dinamikai és morfológiai jelenségeinek bámulatosan éleszemű megfigyelője és geniális magyarázója, a földrajzot is világhírű mestere és barátja, a berlini Richthofen báró szellemében, teljesen természettudományi diszciplinának fogta fel s abból az embert amennyire csak lehetett, kirekesztette. Egyetemi prelekeiói, előadásbeli készségének fogyatkozásai, magyarázatainak kissé rapszódikus volta, rendszertelensége, de főképen túlmagas színvonala s gyakran megdöbbentő magvassága miatt, nehezen voltak érthetők, különösen a kezdő hallgatónak, de hazai példáinak özöne miatt is, mindig serkentőleg hatottak az elmélyedésre és búvárkodásra hajlamos ifjakra, akiket nemes, megnyerő modorával magához láncolt, munkájukban jóakaratólag támogatót és mindennekfelett önálló kutatásokra buzdítani soha meg nem fáradt.

A magyar néprajznak csak közvetve tett szolgálatot, így teszem azt azzal, hogy tudósainknak módot nyújtott a Balaton-munkálatokban a régészeti, művelődéstörténeti, embertani és néprajzi kötetek megírására. Mikor a M. Néprajzi Társaság harmadik életévében, 1893-ban, annak létéről vagy nemlétéről kellett a döntő határozatot kimondani, Lóczy is mérlegbe vetette súlyos nyilatkozatát s a magyar tudomány külföldön is elismert tisztessége nevében követelte a Társaság fennmaradását.

E sorok írója szerencsésnek mondhatja magát, hogy elég közel állott hozzá — sőt őt egyenesen a magyar néprajz művelésére buzdította — s így tanuságot tehet róla, hogy lelke mélyéig szerette a magyar népet, bár az ú. n. sovén magyar politikával — mely valójában soha sem létezett — sehogysem tudott megbékélni. Azt se sokan tudják, hogy élete vége felé, haza és fajszeretettől sarkallva, gyakorlati nemzetiségi kérdésekkel is foglalkozott kormánymemorandum alakjában. Azt viszont mindnyájan tudjuk, hogy halála napjaink a Területvédő ligában tevő-

kenykedett fáradhatatlanul, mint annak elnöke. Mind e működésével rászolgált, hogy emlékét Társaságunk is kegyelettel megőrizze.

Bátky Zsigmond.

† **Dr. Czirbusz Géza** (1853—1920). Majdnem pontosan egy hónappal Lóczy Lajos halála után költözött el közülünk Czirbusz Géza, korábban piarista tanár, az egyetemi tanszéken Lóczy utódja, tudománya felfogásában hajthatatlan ellenlábasa. Az enciklopedikus irány híve volt, sok egészséges gondolattal, sikerült meglátással, de alapkészültségének minden téren kiütközö fogyatékosága miatt, kellő elmélyedés híjján. Ezt az enciklopédikus lazaságot csak növelte nála előadásainak és írásainak felületessége, pongyolasága, sokszor fésületlensége, gondolatainak kiforratlan zavarossága és örökös szubjektív, gyakran bárdolatlan vitatkozó modora.

Roppant sokat és sokfélét írt, de maradandóbb emlékü kevés akad közöttük. Anthropogeográfusnak vallotta magát — bár egyetlen ilyen témát sem dolgozott ki — de kétkötetes Anthropogeographiája (a másik kettő, úgy halljuk, kéziratban maradt), jóllehet számos talpraesett részletmegfigyelésben és új irányeszmé megsejtésében bővelkedik, nem nevezhető komoly tudományos munkának. Hogy megjelentetése korszerű volt, senki sem tagadhatja, hogy hatást csakis az avatatlanokra gyakorolt, az is érthető. De azt el kell ismernünk, hogy eleven érzeke és éles szeme volt a néprajz és néprajzi realitások iránt s ilyen irányú megfigyelései és munkái (pld. a Délmagyarországi bolgárokról és svábokról, a temesvári néprajzi múzeum megalapítása) kétségenkívül értékesek és maradandók. Ha ezen a téren marad s el nem kalandozik olyan tudományos mezőkre, ahol egyedül az egyéni jellegű irodalmi összegereblyélés kétes értékű dicsősége, vagy előreláthatólag háládatlan szerepe vár az íróra, legjobban és leghasznosabb munkásaink között emlegetnénk nevét. A szegényes magyar néprajzi irodalom így is hálával tartozik neki.

Bátky Zsigmond.

Elmaradottságunk. A Német Néprajzi Társaságok Szövetsége (Verband Deutscher Vereine für Volkskunde) tavaly néprajzi könyvészeti összeállítást tett közzé az 1917. évről (Volkskundliche Bibliographie, herausgeg. von E. Hoffmann-Krayer, Strassburg Trübner, 1919.) A vállalkozásnak, mely egész Európa teljes idevágó anyagát van hivatva nyújtani, sőt lehetőleg az egész világot, beszámolójában a következő sorokat olvassuk: „A *finn-ugor* népekre, kik között névszerint a *magyar* lenne igen fontos, sajnos eddig nem találtunk feldolgozót. A hiány azért, hisszük, nem lesz igen érezhető, tekintettel e népeknek a jelenben igen szórványos munkásságára“. (Bev. 5. l.) A szerkesztőség mentegetőzése megszólalásra készítette Kaarle Krohn-t, a helsingforsi egyetem kitűnő folklóre-professzorát (Folklóre-Fellows Communications, 29. kötet. Hamina, 1920. 42—58. ll.), aki válaszában cáfolatul felsorolja a finnek gyűjtő és publikáló működését s elég erélyesen tiltakozik az idézett részben kifejezett beállítás ellen. A finneknek valóban csodálatraméltó munkásságát folyóiratunkban mi is több ízben szóvá tettük s ma is élénk figyelemmel kísérjük. Sajnos azonban, *mi magyarok*, nem tiltakozhatunk hasonló joggal az éppen nem hízelgő aposztrofálás ellen, mert ránk vonatkoztatva az idézett soroknak — *tökéletes igazuk van!*

ss.

Néprajzi Könyvészet.

1919.

- Barsi Frigyes.* Die Magyaren. — Les Madjars. Nyelvőr 1919. 23. l. — *Bleyer Jakob.* U. o. 92. l. — *K. P. Ungar* = Magyare, Ofenpest = Budapest. M. Nyelv 1919. 102. l. Háborús nótáskönyv. 1916. — *Ism. Nagy Lajos.* Nyelvőr 1919. 132. l.
- Helios.* Allerseelen im Volksbrauch und Glauben. P. Lloyd 1919. 213. reg. sz.
— — Der heilige Nikolaus und sein Tag im Volksglauben. P. Lloyd 1919. 242. reg. sz.
- (*Katonadalok.*) *Gömöri Jenő.* A nagy háború katonanótái. 1918. — *Ism. Nagy Lajos.* Nyelvőr 1919. 133. l. — *Velezdi Mihály.* Irodalomtört. 1919. 92. l.
- Ötven háborús katonanóta hangjegyekkel. Székesfehérvár, 1917. — *Ism. Nagy Lajos.* Nyelvőr 1919. 132. l.
- Kemény Lajos.* Kassai adatok a viselet történetéhez. Arch. Értes. 108—117. l.
- Rácz Lajos.* Schopenhauer a magyarokról. EPhK. 1919. 279. l.
- Sebestyén Gyula.* Néprajzi Bizottság alapítása. Akad. Értes. 1919. 24—28. l.
- Szinnyei József.* A magyarság eredete, nyelve és honfoglalás kori műveltsége. 2. javított kiadás. (Olesó könyvtár 1569—71.) Budapest, 1919. Franklin-T. (16-r. 74 l.) 2 K 10 f.
- Teleki Pál gr.* Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján. Budapest, 1919. Hornyánszky-ny. (8-r. 4. l.) 6 K 60 f.
- Teleki, Comte Paul.* La carte ethnographique de la Hongrie basée sur la densité de la population. Budapest, 1919. Hornyánszky-ny. (8-r. 4 l.)
- Teleki, Count Paul.* An ethnographical map of Hungary based on the density of population. Budapest, 1919. Hornyánszky-ny. (8-r. 4 l.)

1920.

- Bán Aladár.* Szalme és kéréi. Ethnogr. 30. 9—21. l.
- Barabás Albert.* Egy nép, melyet nem ismerünk. Nemz. Ujs. 3. sz. (Az örményekről.)
- Benisch Arthur.* Magyarország nemzetiségei. (Védelmi tanfolyam. 19—66. l.) Budapest, 1920. Hornyánszky-ny.
- Binder Jenő.* Magyar adalékok Antti Aarne-nak „Az égből jött ember”-ről szóló mesetanulmányához. Ethnogr. 30. k. 106—111. l.
- Bonkáló Sándor.* A magyar rutének. Budapest, 1920. Pfeifer F. (8-r. 43 l.) 12 K.
- Erdélyi magyarok könyvesháza. 1—8. szám. Budapest, 1920. Pfeifer F. Egy füzet 5 K. 1. Csaba királyfi. (16 l.) — 2. Székely nóták. (16 l.) — 3. Bálványos vár és egyéb mondák. (16 l.) — 4. Szent Anna tava és egyéb mondák. (16 l.) — 5. Székely népballadák. (16 l.) — 6. Két történet a régi székely világból. (16 l.) — 7. Székely népmesék. (16 l.) — 8. Székely népballadák. II. (16 l.)
- Etédi Bekeő Balázs.* Székely katonadalok. Ethnogr. 30. k. 73. l.
- Fóthly János.* Gyufa, énekeszó és egyéb háborús babonák. MOVE 2. sz.
- Frigyes Lajos.* A zsidók természetrajza. Embertani, kórtani, pszichológiai és etnikai vázlat. Budapest, 1920. (8-r. 118 l.) — *Ism. B. A. Zsidó Szemle* 20. sz.
- A hadak útja. (A székely nép eredete a regében.) M. Irredenta 2. sz.
- Hangay Sándor.* Az ősmagyar rovás-írás nyomán. Hét 28. sz.
- Hankiss János.* XVIII. századbeli francia tudósítás magyar vampir-okról. Tört. Szemle 94—96. l.
- H. (eller) B.* A cipő mint jelkép a zsidó rítusban. Ethnogr. 30 k. 105. l.
- Hermann Antal.* A néprajz és a néptanító. Néptan. Lapja 44—46. sz. és Magyar Népr. Társ. propag.-kiadványai 3. sz. Budapest, 1920. (8-r. 8 l.) 4 K.
- Hoffmann-Krayer, E.* Volkskundliche Bibliographie f. d. Jahr 1918. — *Ism. Nyelvőr* 146. l.
- Járó Imre.* A pünkösdi népszokások. Képes Krónka 21. sz.
— — Esőcsinálók babonája. U. o. 23. sz.

Kiss Lajos. A szülészet, kereszteléssel és felneveléssel járó szokások, babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről. Ethnogr. 30. köt. 84—91. l.

Knortz, K. Folkloristische Streifzüge. I. 1899. — Ism. Blau Lajos. M. Zsidó Szemle 48. l.

Kovács Alajos. Nemzetiségi viszonyaink kialakulása az utolsó két században. Néptan. Lapja 32—33. sz. és A Szabad Lyceum kiadványai. 1919/20. 27. sz. Budapest, 1920. (8-r. 32 l.)

Kutkafalvy Miklós. A rutén nép. Új Magy. Szemle III. 236—243. l. (Külön is 8-r.)

Markó Miklós. Híres cigányok házassága. Orsz. Világ 7. sz.

Matz Friderika. Az egyiptomiak állatcultusza. Kath. Tanítónők Lapja 13—17. l.

Molnár Antal. A magyar népdalgyűjtés ügye. Aurora 8. sz.

Mondák hegybe rejtett kincsekről. 1. *Kolozsvári Varga Pál*, testamentom levele a Czigányhavason lévő Dárius kincséről. Ethnogr. 30. k. 131—133. l. — 2. A pilishegy barátok kincseiről és az ú. n. „Földi kules”-ről. U. o. 133. l.

Népballadák. 1. Pápayné. 2. Szabó Vilma. 3. Kállosi Jancsi. Közli Cholnoky Lászlóné. 4. Rózsika. Közli Borzsovay Béla. Ethnogr. 30. k. 74. l.

Népmesék. 1. A boszorkán léánnyo még a kiráfi. Mesélte Kanizsai János. Közli Szutter Béla. Ethnogr. 30. k. 78—81. l. — 2. Meg se született s már is eladott halászfiú. (Elmondta Pócs Lajos.) Közli Tildy Zoltán. U. o. 82. l.

Népmonda. A világ teremtése. Mesélte: Kanizsai János. Közli Szutter Béla. U. o. 77. l.

Róheim Géza. Adalékok a magyar népelethez. 2. sorozat. Budapest, 1920. Hornyánszky-ny. (8 r. IV, 299 l.) 80 K. — Ism. Magy. Helikon 151. l.

Schwartz Elemér. A nagyfalvai bolygó vadászról szóló monda. (Forrástanulmány.) Ethnogr. 30. k. 91—94. l.

Sebestyén Gyula. A szocializmus és kommunizmus etnológiája. (Elnöki megnyitó beszéd.) U. o. 30. k. 138—144. l.

Sz. Solymos Bea. A magyar divatról. Harangszó. (Bdp.) 5—8. sz.

Solymossy Sándor. Az Ezeregy-éj. Ethnographia, 30. k. 45—73. l.

Solymossy Sándor. A magyar nép lelkéről. Néptan. Lapja 15—17. sz. és A szabad Lyc. kiadványai 1919/20. 21. sz. Budapest, 1920. (8-r. 20 l.)

Solymossy Sándor. Mi a folklore? Néptan. Lapja 44—46. sz. és Magy. Néprajzi Társ. propag.-kiadványai. 2. sz. Budapest, 1920. (16 l.) 4 K.

A székely nép. Magy. Irredenta 2. sz.

Szendrey Zsigmond. A néphagyományok gyűjtésének módszere. Magy. Népr. Társ. propag.-kiadványai 4. sz. Budapest, 1920. (16 l.) 4 K. és Néptan. Lapja 44—46. sz.

Szendrey Zsigmond. Népbahonák Jókai műveiben. Ethnogr. 30. k. 115—127. l.

Teleki Pál gr. Földrajz és néprajz. Néptan. Lapja 44—46. sz. és Magy. Népr. Társ. propag. kiadványai. 1. sz. Budapest, 1920. (8-r. 12 l.) 4 K.

Tolnai Vilmos. A Toldi-monda és a lovageposzok rokonságához. Ethnogr. 30. köt. 100. l.

Tolnai Vilmos. A hamis tanu tárgyköréhez. U. o. 101. l.

— — Kám, a hunok itala. U. o. 101—103. l.

— — Karthago-féle birtokszerzési mondák. U. o. 103. l.

— — Schwank: Trufa. U. o. 104. l.

Vikár Béla. A kaukázusi hunok. Bud. Hirl. 10. sz.

Viski Károly. Néprajz és néprajzi kutatás. Néptan. Lapja 44—46. sz. és Magy. Népr. Társ. propag. kiadványai. 5. sz. Budapest, 1920. (8-r. 8 l.) 4 K.

Weber Artur. Der Hochmutsteufel. (Eine wahre Geschichte aus der Zips.) P. Lloyd 56. reg. sz.

Zajti Ferenc. Az ősmagyarok hitvilága. 1920. (8-r. 112 l.) — Ism. Budai Gerson. Kálvinista Szemle 20. sz.

Zoltán Vilmos. Mikor Győrött boszorkányokat égettek. „Detektiv” 34. sz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

*Külföldi folyóirat-szemle 1919—20. évekről.*¹

Zeitschrift des Vereins für Ethnologie. Berlin, Jahrgang LI: 1919. I. füz. Herrmann Ant.: Die Herkunft der Magyaren 87. l. — v. Luschan: Über die anthropologischen Verhältnisse in Ungarn. 87. l. — Malachowski R.: Über das Sitzen bei den alten Völkern. 62. l. — Ism. Seler Ed.: Thurnwald R. Politische Gebilde bei den Naturvölkern. 89. l.

II—III. füz. — Tessmann-Günter: Die Urkulturen der Menschheit und ihre Entwicklung (Kameruner Stämme) 132—163. — Bayer Jos.: Der Kulturverlauf im Steinzeitalter. Nach Ergebnissen prähistor. Forschungen im Orient. 163—179. — Müller Wilh.: Ergebnisse der Südsee-Expedition von 1908—10. 194.

IV—VI. füz. — Nopcsa, Baron Franz: Zur Genese der primitiven Pflugtypen. 234—43. — Festsitzung zur Feier des 50-jährigen Bestehens der Gesellschaft, 29. Nov. 1919. 276—97.

Jahrgang LII. (1920—21.):

I. füz. — Boas, Franz: Der Seelenglaube der Vandau. 1—6.

II—III. füz. — Preusz K. Th.: Eine archäolog. u. ethnolog. Forschungsreise in Kolumbien. 89—129. — Lublinski Ida: Der Mediziner bei den Naturvölkern Südamerikas. 234—64.

Mitteilungen der Anthropolog. Gesellschaft in Wien. Jahrgang 1920. I.

I. füz. — Lach R.: Die Musik der turk-tatarischen, finnisch-ugrischen u. Kaukasusvölker in ihrer entwicklungsgeschichtl. u. psycholog. Bedeutung für die Entstehung der musikalischen Formen 23—50.

II—III. füz. — Thurnwald, Rich.: Politische Gebilde bei Naturvölkern (Eigenbericht) 73—5. — Röheim, Géza: Spiegelzauber, Internation. Psychoanalytische Bibliothek, Nr. 6, 1919. 263. S. Angezeigt von L. B. 75.

IV—VI. füz. — Lugn P.: Die magische Bedeutung der weibl. Kopfbedeckung im schwedischen Volksglauben. 81—133.

Mein Heimatland. (Badische Blätter für Volkskunde.) Jahrgang VII. 1920.

Rieser, Fr.: Das Tannhäuserlied. Geschichte eines Volksliedes. 13—21.

Revue d'Ethnographie. Année II. 1920. (Société Française d'Ethnographie.)

Julien, G.: Tate-dra ou fraternisation par le sang chez les Malgaches 1—13. — Basset, H.: Quelques nouveaux contes berbères 26—39. — Desparmet, J.: Contes maures recueillis à Blida. 47—56.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Jahrg. XXIX. 1919.

Tille, Václav: Das Märchen vom Schicksalskind. 22—40. — Engler, Ant.: Zu den Spottnamen der Völker. 42—3.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Évi jelentés

a Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi működéséről.

(Előterjesztett a Társaság 1920 márc. 31-i közgyűlésén.)

M. t. Közgyűlés!

Egy év történetéről köteles tisztem beszámolni; teszem ezt lehető röviden, részben száraz tényfelsorolások formájában. Részletes képet róla a lelkiismeretesen vezetett jegyzőkönyvek és titkársági iratok nyújtanak, melyeket ezennel van sze-

¹ Helyi akadályok és nehéz postai közlekedés folytán utóbbi időkben csak az itt jelzett folyóiratokat kaptuk kézhez, ezeket is elvétele, töredékesen.

rencsém rendelkezésre bocsátani s kérem egyben azoknak a Társaság irattárába való helyezését. Bármire nézve óhajt a m. t. közgyűlés tájékozódni, az iratokból kívánságra készséggel előterjesztem.

Társaságunk ügyeit ez egy éven át az ú. n. kilences intézőbizottság vezette, amely 1919 márc. 26-án, utolsó közgyűlésünk megbízásából vette át az ügyeket. Az akkori közgyűlés u. i. dr. Bibó István választmányi tagunk soron kívül tárgyalta javaslatára elhatározta, hogy „számolva a proletárdiktatúra által teremtett új országos viszonyokkal, a Társaság adminisztratív vezetését és tudományos működését gyökeres változásnak veti alá, felhatalmazza ennek folytán: Bartucz Lajos, Bátky Zsigmond, Bibó István, Györfly István, Kodály Zoltán, Kóris Kálmán, Madarassy László, Róheim Géza és Solymossy Sándor választmányi tagokat együttesen, mint kilences intézőbizottságot az elnökség, tisztikar és választmány ügykörének vezetésére mindaddig, míg ez ügyviteli formát a rendkívüli állapotok megkívánják“.

E preventív intézkedés, mint az események utóbb igazolták, üdvösnek bizonyult. A diktatúra ugyanis egyéb tudományos társulatok régi vezetőségét hamarosan feloszlatta s maga ízlése szerint küldött helyükbe új vezetőket, kiknek viselt dolgai később, a régi rend visszaállításakor vizsgálatokra, korrekciókra stb. adtak elkerülhetlen alkalmat. Ettől mi az új szervezet alapján mentek maradtunk.

A belügyi népbiztos 1919 április 14-én rendelettel bekövetelte további intézkedés céljából a Társaság vagyonára, tagjaira, folyóiratára vonatkozó adatokat. Válaszjelentésünk április 17-én ment fel, bejelentve intézőbizottságunkat, mint ügykezelőt. Kimutattuk benne a Társaság vagyoni csődjét és anyagi támogatást kérünk a folyóirat további megjelenhetésének céljaira. Erre felelet hivatalosan nem érkezett, amint a proletárdiktatúra később is óvatosan kerülte az írásbeli rendelkezéseket, inkább izengetve, közvetítők útján adta értésünkre folyton módosuló kívánságait. Ezalatt a Társaság tervezett átalakítása egyre fantasztikusabb mérveket öltött. Kutatóintézet létesítéséről volt szó, amely esetleg függő kapcsolatba került volna a természettudományokban tervezett hasonló intézményekkel. Ehhez elsősorban szükséges lett volna a Társaság beolvadása: voltaképp megszüntetése néhány kiválasztott kutató kedvéért. A folyóiratot illetően óhajkép értésünkre adták, hogy az a Huszadik Századdal együttesen jelenjék meg; az Ethnographia további sorsa azután szintén légvárák ködébe fűlt: — nemzetközi tárgyú és nyelvű nagy folyóirat: „Homo“ lett volna belőle, kimondottan általános ethnológiai irányzattal a legújabb theóriák propagálására. Az egészből valóra csak egy dolog vált, t. i. május közepén a Hornyánszky-nyomda értesítette bizottságunkat, hogy az „Ethnographia“ számára fenntartott papirkészletet a „papirközpont“ népbiztosa elrekriváltatta bankjegyek nyomtatása céljából. Ennyi volt az eredmény. — Mi ezzel szemben szintén egyetlen pozitívumot sürgöttünk: pénzt! — így akarva legalább papirunk némi töredékeit viszontlátni, — de az ígérgetett egymillió koronából még csak nyomdaadósságunk kiegyenlítését sem sikerült elérnünk.

A tervezetések, a folytonos bizonytalanság megbénított abban is, hogy a Társaság kifelé életjelt adjon magáról. Hagyományos megnyilatkozási formáink megtartásáról szó sem lehetett. Az Ethnographiát nem adhattuk ki, mert anyagiakban, értékpapírleteink, bankbetéteink le voltak foglalva s a zárlatot bármi

sürgetésünkre sem oldották fel; közleményeink tartalma dolgában pedig, épp tárgykörünknel fogva, ki lehettünk téve a leglehetősebb cenzurának. — Ami a felolvasásokat illeti, erre is ráillett a mondás: „inter arma silent musae“, ahol az inter arma azonban szószerint értendő: közrefogva, fenyegető szuronyok között nem beszélhattunk nyíltan magyarságról, népről, a múlt hagyományairól; mi pedig egyébről nem szólhattunk s igazunknál egyebet írni nem tudtunk, erre nevelt a tudománnyal foglalkozás, amely csak igazságot és őszinteséget ismer!

Időközben megjelentettük hosszú nyomdai huza-vona után az Ethnographia 18-as évfolyamának befejező kettős füzetét — adósságra. A 19-es évfolyam megindítására, bár teljes kéziratanyaggal rendelkezünk, gondolni sem lehetett; sem papirunk, sem hitelünk nem volt hozzá. De még ha lett volna is, alig mertük volna vállalni az aránytalanul magas, szinte képtelen szedésdíjak fizetését. Egyetlen füzet kiadására ráment volna egész lekötött vagyonunk, anyagi bázisunk: az alapítványok összegeit is beleértve.

Végre augusztus elejétől szabadabban lélekedtünk; megszűnt a boszorkány-nyomás, de csak azért, hogy egy másik rémnek: az oláh vampirnak adjon helyet. — Gyülekezni nem volt szabad. A kilences bizottság a tagok értesítésének nehézségei miatt eddig sűrűn tartott összejöveteleit beszüntette; de egyben intézkedett, hogy egy kebeléből kiküldött kisebb megbízott csoport permanenciában maradjon. Így vette kezébe az ügyek vezetését az a hármás csoport, amely Bibó István, Madarassy László és csekélységemből állott s tiszte volt időnkint beszámolni a kilenceseknek.

Főgondunkat elsősorban nyomasztó nyomdaadósságunk kiegyenlítésére irányítottuk. Gyakori tárgyalásainknak, végre részletes megkeresésünknek a vallás- és közoktatási minisztérium részéről örvendetes eredménye lett: az állam, a minisztériumnak október 15-én kelt leiratával arról értesített, hogy a Hornyánszky-cégnél fennálló tetemes tartozásunkat: 24,584 K-t rendkívüli államsegély címén utalványozta. Társaságunk existenciáját megmentő e nagylelkű adományért köszönőiratok mentek, de itt sem mulaszthatjuk el, hogy külön ki ne emeljük *Czakó Elemér* min. tan. úrnak és *Bibó István* titkár úrnak megértő, lelkes közremunkálását e jelentős sikerünk elérésében. Fogadják érte Társaságunk nem múltó hálás köszönetét. Ugyanőnekik köszönhetjük, hogy a jelen év elején a tudományos társaságok támogatása címén kiutalt nagyobb államsegélyből a Néprajzi Társaság újabb 15,000 K segélyhez jutott (t. i. évi 5000 K rendes és évi 10,000 K rendkívüli államsegélyhez).

Időközben ugyancsak beható memorandumban számoltunk be a magas minisztériumnak Társaságunk történetéről a tanácsköztársaság alatt, jelen helyzetéről és a jövő számára kidolgozott munkatervéről. Ennek a részletezett programnak tulajdoníthatjuk, hogy a minisztérium bővebb információ szerzése céljából személyes érintkezést keresett a Társaság vezetőivel, amelynek folyamánya a *f. évi február 6-án tartott értekezlet lön: ezen személyesen résztvett dr. Inre Sándor államtitkár s a minisztérium tudományos osztályának vezetősége: Czakó Elemér min. tan. és Bibó István titkár urak.*

Mindenekelőtt a magunk helyzetéről tájékoztattuk az illetékes tényezőket: a nyomdaárak lehetetlenül magasba szökéséről, amely a legújabb költségelőirányzat

szerint egy tíz íves füzetünk kiállítási árát kb. 44,000 K-ban állapította meg készpénzfizetés mellett, időközi árváltozás garantálása nélkül. Megemlékeztünk a Társaság 30-éves multjáról s azalatt kifejtett tudományos működése súlyáról, nemzeti hivatása fontosságáról, végül arról a parancsoló szükségről, amely e működés módosítását, új viszonyokhoz és következményekhez való alkalmazkodását, munkaprogramja kiszélesítését, eddig távol maradt elemek bevonását stb. követeli.

Legfontosabb változtatás szükségét utóbbiakban érezzük. Megtartva eddigi szorosan vett tudományos búvárkodásunkat, amelynek kizárólagossága azonban már a multban is hátrányosnak mutatkozott, mert elszigetelte a Társaságot a közérdeklődéstől, keresnünk kell jövőben az ország szélesebb rétegeivel való közvetlen kapcsolatot. Tárgykörünk fölülte alkalmas voltánál fogva közre kell nekünk is munkálnunk a nemzetmentés nagy munkájában. Különösen a két, egymást eddig alig értő és értékelő társadalmi osztálynak: a föld népének és a művelt elemnek egymáshoz közelebb hozásában, a kölcsönös érdeklődés és megbecsülés fölkeltésében és így tovább. — E célból sürgős teendőnek tartjuk a munkatársak számának növelését, új munkaerők nevelését. Legalkalmasabb elemül kínálkozik ebben, kivált a gyűjtési munkák szempontjából, a vidéki tanítóság, mely e feladatra szakszerűen előkészítendő.

A tanító megannyi megfigyelő állomása, őrszeme lehetne a néprajz és néptan tudományának. Kettős eredményt várhatunk működésüktől: egyfelől a tudományt szolgálnák vele s maguknak is befolyást biztosítanának a környező nép életnyilvánulásaiba, amivel mindegyikük helyzetét erősítené és népszerűsége tenne szert, megkedvelteténe általa magát, oktatását, — másfelől felvilágosítaná falujabelieit hagyományaik becséről, lelkükre kötné azok kegyeletes megőrzését, — utóbbi ismét biztosítékul szolgálna az ellen, hogy lelkiismeretlen, nemzetellenes agitációnak nem esnének oly könnyen zsákmányul, mint a multban. A nép így megerősödik magyarságában s szívesen, öntudatosan kapcsolódik be a többi magyarságba, egynek érezve magát nemzeti mivoltában a kaputos osztállyal. Helyes vezetéssel a nép ily értelmű megnyerése, a hivatását kedvelő és lelkes magyar tanítóság révén, biztosítotttnak volna tekintendő.

Az intelligens társas osztályok megnyerését ügyünk számára viszont nekünk, a Társaságnak kell megvalósítanunk. Felolvasásokat kell tartanunk nemcsak helyben, hanem vidéken is; meg kell nyernünk pártfogókul a vármegyéket, bevonni a tanfelügyelőket, felhívni a vidék művelt elemei figyelmét e nemzeti kincsekre, melyek tanulmányozása, kibányászása nekik is nemes szórakozást van hivatva nyújtani s vele egyszersmind a nemzeti nagy munka részeseivé avatódhatnak. E célt kell folyóiratunknak is szolgálnia: előadásmódját népszerűbbé, tárgyait, az olvasók szélesebb körére tekintettel, közérdekebbé, az egésztest változatossá, elevenné kell tennünk. Közléseink nem lehetnek többé nehéz vértetű, hosszú lélekzetű értekezések, hanem a lényegre szorítóköző rövidebb feldolgozások, a tudós apparátusnak kíméletes elhallgatásával.

Most vázolt reformjavaslatainkat, mint számos értekezlet, megbeszélés, tervezetés leszűrt eredményét itt azért részleteztem, hogy a jövő vezetőségnek is megszívlelésül ajánljam. Említett értekezleten mindezeket kifejtven, a hozzászólások folyamán azok célszerűsége és kívánatos volta beigazolódott. Sőt szélesebb

perspektívák nyíltak meg előttünk, mikor az *államtitkár úr kifejtette* egy jövőendő „tudománypolitika“ szükséges voltát, úgy kultúr, mint általános nemzeti szempontból. Helyesnek tartaná s az állam részéről a legmesszebbmenő pártolásra biztosítaná a különböző tudományos társaságok szövetkezését a jelen nehézségek leküzdésére és jövő nagyobb célokra: minő pl. a nevelésnek egész vonalon magyarrá, nemzetivé tétele szellemben s a részletek ismeretében. A szövetkezés vállalkozhatna szakavatott tanácsadásra sürgős nemzeti feladatok megoldásánál; a szövetkezés számva venne, figyelemmel kísérne minden nemzeti problémát, melynek megoldása sürgős, vagy tekintélye súlyával szállna szembe ellenkező, rontó irányú próbálkozásokkal. Ez létesítene eleven kapcsolatot a tudomány és közélet között, amelynek teljes hiányát eddig oly erősen éreztük. Ajánlotta a Társaságnak, vegye kezébe az *indítványozás, kezdeményezés ügyét s kifejeződő központul a Tudományos Akadémiát törekednék a nagy célnak megnyerni*. Ezirányú mozgalom már megindult egy ízben, de az elejtett fonalat most, a legalkalmasabb és legsürgetőbb pillanatban ismét fel kellene venni.

Az értekezlet ezenkívül még a tanítóság és a tanítóképző tanárok kellő szakkiképzésének módjait, lehetőségeit véve tárgyalás alá, ezirányú javaslat kidolgozására kiküldötte albizottságba: *Bátky, Kogutowitz, Littke, Solymossy és Visky Károly* tagokat.

Határozatba ment végül, hogy a kilences bizottság az „Ethnographia“ 1919-es évfolyamát régi formában, egy füzetben, de a pénzügyi lehetőség határaihoz mért redukált terjedelemben megjelenteti. Az évfolyamot helyettesítő, kb. tíz ives füzet szerkesztésével Solymossy S. bízott meg.

Tárgyalásaink folyamán többször felmerült az óhaj, hogy a néprajzi tudományok népszerűsítése céljából ajánlatos volna néhány általános tárgyú, tájékoztatásra alkalmas *külföldi művet lefordíttatni*, esetleg majdan hazai viszonyainkat tárgyaló műveket kiadni, ezzel megvetni egy, az alapelveket készen nyújtó magyar *kézikönyvsorozat* alapját. Ebben is megértésre és meghallgatásra találtunk. A vallás- és közoktatási minisztérium az eszmét felkarolva, máris intézkedett, hogy egyelőre az általunk ajánlottak közül három mű lefordíttassék. Kiszemeltettek: *Schurtz Henrik*: *Urgeschichte der Kultur-ja*, *Leuba* egy vallásfejlődést tárgyaló angolnyelvű vezérfonala, *Mehringer* „Das deutsche Haus“ c. könyvecskéje, melyekhez az *Edda* teljes lefordíttatása csatoltatott. A fordítók megkapták megbízatásaikat, köteleztettek félév alatt munkáikat készen betérjeszteni, honoráriumukról a minisztérium gondoskodik; a Néprajzi Társaság viszont vállalta, hogy a művek kiadási költségeihez 1000—1000 K-val hozzájárul.

Nem szorosan Társaságunk ügye, de itt kerül talán először nagyobb nyilvánosságra a *Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának alkalmasabb és biztosabb elhelyezése érdekében* tett közös lépésünk *Horthy Miklós* fővezérnél és *Huszár Károly* akkori minisztereinöknél. Mindkét helyen megértő méltánylásra találtunk s ha e közérdekű óhajunk talán nem teljesül is minden részletében az előre tervezett forma szerint, az eszme nincs elejtve s amint alkalmas helyiség akad, számíthatunk a döntő tényezők jóakaró áldozatkészségére.

Február 26-án tartott ülésünkön a Társaság *pénzügyi helyzete* került tárgyalásra. A kilences bizottság még nyomban megalakulásakor felkérte *Kövecsesi*

Dancs Árpád eddigi pénztárnokunkat pénzügyeink további vezetésére. Ellenőrnek ugyanakkor felkértük *Bartucz Lajos* társunkat. A pénztárnok úr mai, utolsó bizottsági ülésünkön részletes jelentésben számolt be az évi vagyонhullámról.

Egyben bemutatta 1919. évi zárószámadásait s az 1920. évi költségelőirányzat tervezetét. Tételenként végigtárgyalván javaslatát, a bizottság elhatározta, hogy a tervezetét kinyomatja, a meghívóval együtt tagjainknak megküldi s a közgyűlésnek elfogadásra ajánlani fogja.¹ Megállapítván ezután a közgyűlés időpontját, a bizottságnak figyelembe kellett venni a magyar kormányának 5084/919. M. E. sz. rendeletét, mely az egyesülési és gyülekezési jogot szabályozza a forradalmak után, s amelynek rendelkezése alapján a Társaságnak ezidőszert azok az alapszabályai irányadók, melyeket 1910. évben dolgozott ki s az belügyminiszteri megerősítést nyert.

A változott viszonyok miatt a restitutio in integrumot teljesen keresztülvinni lehetetlenség. A szükséges reformok, új feladatok, az életbekapcsolódás jövőbeni intézkedései amúgy is megkívánják majdan a régi alapszabályok gyökeres átdolgozását.

Minderre azonban mi most, midőn letesszük megbízatásunkat, ki nem terjeszkedünk. Nem akarunk ugyanis a m. t. közgyűlés elhatározásaiba semmi irányban befolyani; tartózkodunk minden javaslattételtől, ezekhez nem lévén sem jogunk, sem felhatalmazásunk. A jövő berendezkedés a ma megválasztandó elnökség, tisztikar és választmány feladata lesz; mi csak kívánhatjuk Társaságunk, tudományunk s a köz érdekében, hogy e tényezők munkája sikeres, jobb jövőt biztosító, a méltán óhajtott fellendülést elősegítő legyen.

Midőn ezennel búcsúzunk, azzal a megnyugvással tesszük le a közgyűlés kezébe megbízatásunkat s Társaságunk egész ügykezelését, hogy adott mostoha körülmények között legjobb akaratral sem voltunk képesek többet elérni. Egyben kérjük a mélyen tisztelt közgyűlést, hogy jelentésünket tudomásul venni s nekünk a szabályszerű felmentvényt megadni kegyeskedjék.

A kilences bizottság nevében: *Solymossy Sándor*.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1920. évi március hó 31-én d. u. 5 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósági tanácstermében tartott XXXII. rendes évi közgyűléséről.

Jelen vannak: *Angyal Dezső*, *Barátosi Balogh Benedek*, *Bán Aladár dr.*, *Bátky Zsigmond dr.*, *Bibó István dr.*, *Csánki Dezső dr.*, *Kövecsesi Dancs Árpád*, *Dura Máté*, *Erdélyi Lajos dr.*, *Fekete József*, *Graul Adrienne*, *Györffy István dr.*, *Hellebrant Árpád*, *Herrmann Antal dr.*, *Isoz Kálmán*, *Jakubovich Emil dr.*, *Jeszenszky István dr.*, *Kemény György dr.*, *Kopics Jenő*, *Kovács Alajos*, *Madarassy László dr.*, *Makoldy Sándor dr.*, *Melich János dr.*, *Mészöly Gedeon*, báró *Nyáry Albert dr.*, *Schmidt Tibolt dr.*, *Sebestyén Gyula dr.*, *Solymossy Sándor dr.*, *Strausz Adolf*, *Szegedy Rezső dr.*, *Szendrey Zsigmond*, *Tolnai Vilmos dr.*, *Vikár Béla* és *Toroczkói Wigand Ede*.

Solymossy Sándor dr. a XXXI. rendes évi közgyűlésen megválasztott intézőbizottság nevében és megbízásából megnyitja a közgyűlést; a jegyzőkönyv írására *Madarassy László dr.-t*, hitelesítésére pedig *Barátosi Balogh Benedeket* és *Bibó István dr.-t* kéri föl.

Solymossy Sándor dr. előterjeszti az intézőbizottság beszámolóját a Társaság 1919.

¹ Ezen zárószámadás és költségelőirányzat megtalálható az „Ethnographia“ 1919. évf. 146—150. lapjain.

évi március hó 26.—1920. évi március hó 31. között folyt működéséről; kéri a beszámoló tudomásulvételét s az intézőbizottság részére a fölmentvény megadását. — *Herrmann* Antal dr. megjegyzi, hogy több eszme azok közül, amelyeket a beszámoló érint, azonos az ő régóta hangoztatott eszméjével, tehát örömmel hallotta. Kívánja, hogy a Társaság az ország területi épségének egyik tevékeny harcosa legyen. Köszönetet mond az intézőbizottságnak a rendkívüli időkbén végzett fáradozásáért s azért, hogy az intézményt a válságos időközön épen hozta át. A beszámolót elfogadja. — *Sebestyén* Gyula dr. kifogásolja, hogy a néptanítás bevonása a néphagyománygyűjtésbe a beszámolóban mint novum van beállítva, holott ezt a munkásságot a Társaság a néptanítással már régóta végezteti főképen a vidéki vándorgyűlések révén. Erre a munkásságra külön szerve is van a Társaságnak: a Folklóre Fellows magyar osztálya; ennek a szervek ezután is szoros kapcsolatban kell lennie a Társasággal. A Magyar Tudományos Akadémiával való kapcsolatot sem tartja új eszmének, mert ott már az ő fáradozása létrehozta a Néprajzi Bizottságot. Egyébként tudomásul veszi az intézőbizottság beszámolóját. — Miután *Herrmann* Antal dr. még személyes kérdésben szólalt föl, a közgyűlés egyhangúlag köszönettel tudomásul veszi az intézőbizottság beszámolóját.

Kövecsesi *Dancs* Árpád, az intézőbizottság által meghívott pénztárnok előterjeszti az intézőbizottság javaslatát a Társaság 1919. évi zárószámadására és 1920. évi költség-előirányzatára vonatkozólag. — Miután az intézőbizottság által meghívott számvizsgálóbizottság jelentését *Erdélyi* Lajos dr. bemutatta, a közgyűlés az intézőbizottság javaslatát elfogadja és részére a fölmentvényt, a szokásos föntartással, megadja.

Az intézőbizottság megbízatása ekképen lejárván, *Solymossy* Sándor dr. indítványozza, hogy a közgyűlés további vezetésére korelnök választassék. Korelnöknek ajánlja Csánki Dezső dr.-t. — A közgyűlés egyhangúlag megnyilatkozó óhajára *Csánki* Dezső dr. elfoglalja az elnöki széket s miután a XXXI. rendes évi közgyűlés jegyzőkönyvének fölolvastása meggyőzte őt és a közgyűlést arról, hogy a Társaságnak ezidőszert sem elnöksége, sem tisztkara, sem választmánya nincsen, a közgyűlést folytatólagosan megnyitja.

Madarassy László dr. indítványozza, hogy a közgyűlés napirendjének megváltoztatásával először az esetleges indítványok vétessenek tárgyalás alá. — A közgyűlés elfogadja az indítványt, mire *elnök* jelenti, hogy a következő írásbeli indítvány érkezett: „Indítvány. Tekintettel a Társaság alapszabályainak a legközelebbi időben várható gyökeres megváltoztatására, tekintettel továbbá a Társaság bizonytalan anyagi helyzetére, tekintettel végül az országnak még kialakulatlan határaitra, indítványozom, hogy 1. az elnökségben a társelnöki állás betöltessék, 2. a tisztkarban az ellenőri és könyvtárnoki állás ne töltessék be, 3. a fővárosi választmány 45 helyéből csak 35 hely töltessék be; a fennmaradó tíz hely betöltésének joga a választmányra ruháztassék, 4. a vidéki választmány egyelőre ne töltessék be. Budapest, 1920. március hó 31. *Madarassy* László dr. alapító tag.“ — Részletesebb indokolás és vita után a közgyűlés az indítványt avval a kiegészítéssel fogadja el, hogy a könyvtárnoki ügykör ellátását a titkárság, az ellenőri ügykörét pedig a számvizsgálóbizottság lássa el addig, amíg ez ügykörök alapszabály szerint fennállanak.

Barátosi *Balogh* Benedek engedelmet kér a közgyűléstől, hogy az imént elfogadott indítvány értelmében az elnökség, a tisztkar és a fővárosi választmány betöltésére nézve, napirenden kívül, szóbeli indítványt tehesse. — Az engedély megadtván, indítványozza, hogy elnökké Tagányi Károly, társelnökké Czákó Elemér dr., alelnökké Bátky Zsigmond dr. és *Solymossy* Sándor dr., főtítkárrá *Madarassy* László dr., titkárrá Schmidt Tibolt dr., pénztárnokká Kövecsesi Danes Árpád, a fővárosi választmányba pedig Ajtay József dr., Barátosi Balogh Benedek, Bartók Béla, Bartucz Lajos dr., Bán Aladár dr., Bibó István dr., Binder Jenő, Czettler Jenő dr., Erdélyi Lajos dr., Ernyey József, Fabó Bertalan dr., Goldziher Ignác dr., Györfly István dr., Heller Bernát dr., Huszka József, Imre Sándor dr., Kemény György dr., Kodály Zoltán dr., Kovács Alajos, Lambrecht Kálmán dr., Mäder Béla, Magyar Kázmér, Mahler Ede, Melich János dr., Mészáros Gyula dr., báró Nyáry Albert dr., Róheim Géza dr., Schwarz Elemér dr.,

Szegedy Rezső dr., Szendrey Zsigmond, Szily Kálmán dr., Szinnyei József dr., Thirring Gusztáv dr., Tolnai Vilmos dr., Trócsányi Zoltán dr., Vikár Béla és Viski Károly dr. választassék. — *Elnök* figyelmeztet arra, hogy előbb elfogadott indítvány csak harmincöt választmányi hely betöltését mondja ki, esetleges szavazásnál a most bemutatott névsorból két név okvetlenül törlendő, a közgyűlés egyébként az indítványt mint magánvéleményt tudomásul veszi.

Az alapszabályok 16. pontjára való hivatkozással és a közgyűlés megnyilatkozó óhajára az elnökség, a tisztikar és a választmány megválasztása céljából az *elnök* titkos szavazást rendelve el, javaslatára Szegedy Rezső dr. a szavazatszedőbizottság elnökévé, Kemény György dr. és Szendrey Zsigmond pedig a bizottság tagjaivá választatnak; a szavazás tartamára *elnök* a közgyűlést felfüggeszti.

A szavazás megejtetvén, *elnök* a közgyűlést folytatólagosan megnyitja.

A szavazatszedőbizottság *elnöke* jelenti, hogy leadott összesen 33 szavazat, ebből érvénytelen volt 1. Megválasztottak: elnöké Tagányi Károly 27, társelnökké Czako Elemér dr. 27, alelnökké Bátky Zsigmond dr. 28 és Solymossy Sándor dr. 29, főtitkárrá Madarassy László dr. 31, titkárrá Schmidt Tibolt dr. 32, pénztárnokká Kövecsesi Dancs Árpád 32, a fővárosi választmány tagjaivá Ajtay József dr. 32, Barátosi Balogh Benedek 32, Bartók Béla 30, Bartucz Lajos dr. 32, Bán Aladár dr. 32, Bibó István dr. 32, Binder Jenő 31, Czettler Jenő dr. 32, Erdélyi Lajos dr. 32, Ernyey József 30, Goldziher Ignác dr. 27, Györfly István dr. 32, Heller Bernát dr. 28, Huszka József 32, Imre Sándor dr. 32, Kemény György dr. 31, Kodály Zoltán dr. 29, Kovács Alajos 32, Lambrecht Kálmán dr. 31, Mäder Béla 31, Magyar Kázmér 30, Mahler Ede 23, Melich János 32, Mészáros Gyula dr. 31, báró Nyáry Albert dr. 29, Schwarcz Elemér dr. 30, Szegedy Rezső dr. 32, Szendrey Zsigmond 32, Szily Kálmán dr. 32, Szinnyei József 31, Thirring Gusztáv dr. 31, Tolnai Vilmos dr. 32, Trócsányi Zoltán dr. 31, Vikár Béla 28 és Viski Károly dr. 25 szavazattal. — *Elnök* üdvözlí a megválasztottakat, kiknek nevében Solymossy Sándor mond köszönetet.

Számvizsgálókul az 1920. év tartamára, illetve a legközelebbi rendes évi közgyűlésig, egyhangú fölkiáltással Erdélyi Lajos dr. és Trócsányi Zoltán dr. választatnak meg.

Madarassy László dr. engedélyt kér, hogy napirenden kívül indítványt terjesztessen elő. Az engedély megadtván, indítványozza, hogy Sebestyén Gyula dr. alapító tag, a társaság volt elnöke, Strausz Adolf alapító tag, a Társaság volt alelnöke és Jancsó Benedek dr. rendes tag, a Társaság volt választmányi tagja, az előbbi kettő különösen a Társaság életében harminc esztendőn keresztül végzett önzetlen és fáradhatatlan munkásságáért, az utóbbi az ország területi integritásáért most folyó nagyszabású szellemi küzdelemben kifejtett tevékenységéért, mindhárom pedig az ethnologia s a vele határos tudományok terén való terjedelmes irodalmi működéséért a Társaság tiszteletbeli tagjává választassék. — A közgyűlés az indítványhoz egyhangú lelkesedéssel hozzájárulván, a megválasztottak nevében Sebestyén Gyula dr. mond köszönetet.

Miután még Madarassy László dr. indítványára a közgyűlés lelkes köszönetet mond Csánki Dezső dr.-nak a mai közgyűlés vezetéséért s *elnök* indítványára a szavazatszedőbizottságnak fáradozásáért, *elnök* a XXXII. rendes évi közgyűlést bezárja. — Km. Solymossy Sándor dr. s k. — Madarassy László dr. s k. — Bibó István dr. s k. — Barátosi Balogh Benedek s k.

A Magyar Néprajzi Társaság elnöksége, tisztkara és választmánya.¹

Elnökök: *Tagányi* Károly. Társelnök: *Czakó* Elemér dr. Alelnökök: *Bátky* Zsigmond dr. és *Solymossy* Sándor dr. Főtitkár: *Madarassy* László dr. Titkár: *Schmidt* Tibolt dr. † Pénztárnok: Kövecsesi *Dancs* Árpád. Fővárosi választmányi tagok: 1. *Ajtay* József dr. 2. *Balásy* Dénes 3. *Ballai* Károly dr. 4. Barátosi *Balogh* Benedek. 5. *Bartók* Béla. 6. *Bartucz* Lajos dr. 7. *Bán* Aladár dr. 8. *Bibó* István dr. 9. *Bínder* Jenő. 10. *Bodor* Antal dr. 11. *Czettler* Jenő dr. 12. *Erdélyi* Lajos dr. 13. *Ernyey* József. 14. *Fekete* József. 15. *Gombocz* Zoltán dr. 16. *Győrffy* István dr. 17. *Heller* Bernát dr. 18. *Huszka* József. 19. *Husztí* József dr. 20. *Imre* Sándor dr. 21. *Kemény* György dr. 22. *Kodály* Zoltán dr. 23. *Kovács* Alajos. 24. *Kogutowicz* Károly dr. 25. *Lambrecht* Kálmán dr. 26. *Mader* Béla. 27. *Magyar* Kázmér. 28. *Mahler* Ede dr. 29. *Melich* János dr. 30. Báró *Nyáry* Albert dr. 31. *Prinz* Gyula dr. 32. *Schwarcz* Elemér dr. 33. *Szegedy* Rezső dr. 34. *Szendrey* Zsigmond. 35. *Szilády* Zoltán dr. 36. *Szinnyei* József dr. 37. Gróf *Teleki* Pál dr. 38. *Thirring* Gusztáv dr. 39. *Tolnai* Vilmos dr. 40. *Trócsányi* Zoltán dr. 41. *Vikár* Béla. 42. *Viski* Károly dr.

Vidéki választmányi tagok: 1. *Baróti* Lajos dr., Balatonalmádi. 2. *Berze Nagy* János dr., Szekszárd. 3. Szentmártoni *Darnay* Kajetán, Kaposvár. 4. Szentmártoni *Darnay* Kálmán, Sümeg. 5. *Deák* Gejza, Sárospatak. 6. *Ecsedi* István dr., Debrecen. 7. *Garay* Ákos, Tolna. 8. *Gálos* Rezső dr., Győr. 9. *Gárdonyi* Géza, Eger. 10. *Gönczi* Ferenc, Kaposvár. 11. *Gulyás* József dr., Sárospatak. 12. *Harsányi* István dr., Sárospatak. 13. *Kiss* Lajos, Nyíregyháza. 14. *Kovách* Aladár, Szekszárd. 15. *Milleker* Rezső dr., Debrecen. 16. *Móra* Ferenc, Szeged. 17. *Pap* Károly dr., Debrecen. 18. *Pápay* József, Debrecen. 19. *Réthei* Prikkel Marián, Győr. 20. *Richter* M. István, Székesfehérvár. 21. Cs. *Sebestyén* Károly, Szeged. 22. *Szabó* Kálmán dr., Kecskemét. 23. *Szalay* József dr., Szeged. 24. *Tonelli* Sándor dr., Szeged. 25. *Zoltai* Lajos, Debrecen.

*

A Magyar Néprajzi Társaság ügyviteléhez tartozó mindennemű irat, tagsági jelentkezés, lakcímváltozás, fölszólalás, kérdezősködés *Madarassy* László dr. főtitkár címére (Budapest, VI. k., Városliget, Iparcsarnok, M. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztálya) — a folyóiratot illető minden kézirat *Solymossy* Sándor dr. szerkesztőhöz (Budapest, VII., Mexikói-út 52. II.), mindennemű pénz pedig *Kövecsesi Dancs* Árpádhoz (Budapest, II., Margit-körút 64/B) küldendő.

Évi tagsági díj egyelőre még tíz korona. Tekintettel a rendkívül módon megszaporodott ügyviteli és nyomdai költségekre, felülfizetések, illetve adományok köszönettel elfogadtnak.

¹ Időközben, még 1920. év folyamán, a választmány kiegészítése *vidéki választmányi tagokkal* megtörténvén, közöljük társaságunk vezetőségének eme teljes névsorát.

Hivatalos nyugtázás

az 1919. évi január hó 1-től december hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1910. évre: Füredi Ármin	6 K — f.
1911. évre: Füredi Ármin	6 " — "
1912. évre: ¹ Füredi Ármin (6 K) — Joó András — Pávai Vajna Ferenc dr. (8 K) — összesen	24 " — "
1913. évre: ¹ Erdős Jeromos dr. (9 K) — Füredi Ármin (2 K) — Joó András — Kovács Aladár — Pávai Vajna Ferenc dr. — Vésztői Ka- szinó — összesen	51 " — "
1914. évre: ¹ Baross Péter — Erdős Jeromos dr. — Esztergomi városi könyvtár (8 K) — Joó András — Krecsmárik Endre — Makoldy Sándor dr. (5 K) — Pávai Vajna Ferenc dr. — Popovics Iván dr. — Varró István dr. — Vésztői Kaszinó — összesen	93 " — "
1915. évre: ¹ Baross Péter — Bpesti III. ker. főgimn. — Erdős Jeromos dr. (1 K) — Esztergomi városi könyvtár — Györfly István dr. — Joó András — Makoldy Sándor dr. — Nagy Tibor — Pávai Vajna Fe- renc dr. — Popovics Iván dr. — Szendrey Zsigmond (7 K) — Varró Ist- ván dr. — Vésztői Kaszinó — Vrabely Mihály — összesen	128 " — "
1916. évre: ¹ Domanovszky Sándor dr. — Esztergomi városi könyv- tár — Györfly István dr. — Györvárosi közkönyvtár — Kemény Lajos (9 K) — Makoldy Sándor dr. — Nagy Tibor — Pávai Vajna Ferenc dr. — Po- povics Iván dr. — Cs. Sebestyén Károly — Varró István dr. — Vésztői Kaszinó — Vrabely Mihály — összesen	129 " — "
1917. évre: ¹ Badinyi Alfréd — Bajza József dr. — Bpesti VI. ker. áll. tanítónőképző Int. (6 K) — Bpesti Felső Építő-Iparisk. Önképző- köre — Domanovszky Sándor dr. — Debreceni fels. keresk. iskola — Esz- tergomi városi könyvtár — Gálffy Ignác — Györfly István dr. — Györvá- rosi közkönyvtár — Hellebrant Árpád — Kemény Lajos (9 K 37 f) — Ko- dály Zoltán dr. — Makoldy Sándor dr. — Nagy Tibor — Pávai Vajna Fe- renc dr. — Popovics Iván dr. — Schwartz Elemér dr. — Cs. Sebestyén Károly — Szabó Kálmán dr. — Vésztői Kaszinó — Vrabely Mihály — összesen	215 " 37 "
1918. évre: ¹ Badinyi Alfréd — Balatoni Múzeum-Egyesület (5 K) — Balásy Dénes — Bartucz Lajos dr. (15 K) — Beregszászi áll. főgimn. — Bpesti VI. ker. áll. leánygimn. (5 K) — Bpesti VI. ker. áll. tanítónő- képző Int. (9 ") — Bpesti Felső Építő-Iparisk. Önképzőköre (15 K) — Czillinger Lóránd dr. — Csurgói áll. tanítóképző Int. (15 K) — Csurgói ref. főgimn. — Debreceni fels. ker. iskola (15 K) — Domanovszky Sándor dr. — Egri áll. főreáliskola — Felsőlövői ev. főgimn. (5 K) — Gálffy Ig- nác — Erdélyi Lajos dr. — Györfly István dr. — Győri áll. tanítónőképző Int. (5 K) — Hajdúnánási ref. főgimn. (5 K) — Hajnal Ignác — Hellebrant Árpád — Heller Bernát dr. — Hódmezővásárhelyi ref. főgimn. (5 K) — Hóman Bálint dr. (15 K) — Irtzing Ferenc — Kaposvári áll. főgimn. (5 K) — Kaposvári polg. leányisk. (5 K) — Karánsebesi áll. főgimn. (5 K) — Karczagi ref. főgimn. — Karner Dezső (15 K) — Kassai áll. fels. iparisk. — Keglevich Gábor gr. — Kisujszállási ref. főgimn. (5 K) — Kodály Zol- tán dr. — Kolozsvári ref. kollégium (5 K) — M. kir. Technologiai Iparmú- zeum — Magyar Mezőgazdák Szövetkezete (5 K) — Makoldy Sándor dr. — Molecz Béla — Nagy Lajos — Nagy Tibor — Nyíregyházi ev. főgimn. (5 K) — Nyitrai Eszter (15 K) — Pávai Vajna Ferenc dr. — Sámuel Aladár (15 K) — Schwartz Elemér dr. — Cs. Sebestyén Károly — Spitzer Mór (7 K) — Soproni áll. főreálisk. (5 K) — Szabó Kálmán dr. — Szt. Benedekr. közp. könyvtár (5 K) — Veszprém vm. Múzeum (5 K) — Vertesy Gyula dr. — Vésztői Kaszinó (15 K) — Verebély László dr. — Zalaegerszegi áll. fő- gimn. (5 K) — Zirczi apáts. könyvtár (5 K) — Zoltai Lajos — Zsilinszky Mihály — összesen	551 " — "
Ezenkívül Bpest 8. sz. postahivatalnál 1919 február hó 8-án befizetési lapon beküldetett; nevét a posta nem tudta megállapítani.	30 " — "

¹ A hol összeget nem jeleztünk, ott 10 korona befizetés értendő.

1919. évre:¹ Angyal Dezső — Apponyi Sándor gr. — Badinyi Alfréd (15 K) — Balásy Dénes — Bartucz Lajos dr. (15 K) — Békefi Remig dr. — Berzeviczy Albert dr. (15 K) — Binder Jenő dr. (15 K) — Borbély Sándor — Bpesti Egyet. Könyvt. — Bpesti VI. ker. áll. leánygimn. (16'50) — Bpesti VI. ker. áll. főreálisk. (15 K) — Bpesti VI. ker. áll. főreálisk. ifj. könyvt. (11'50) — Bpesti VIII. ker. áll. főgimn. (15 K) — Bpesti X. ker. áll. főgimn. (7'50) — Czillinger Lóránd dr. (15 K) — Csefkó Gyula — Csopcy László — Csurgoi áll. tanítóképz. (15 K) — Kövecsesi Dancs Árpád (15 K) — Dános Miklós dr. (15 K) — Deák Ébner Lajos — Debreceni Tud. Egyetem — Debreceni ref. főgimn. — Egri áll. főreálisk. (15 K) — Eiszelt Antal — Erődi-Harrach Béla dr. — Énekes Kálmán (6 K) — Fehérmegyei és Székesfehérvári Múzeum (15 K) — Felsőlövői ev. főgimn. (15 K) — Felszeghy Béla (15 K) — Fischer Károly Antal — Folkusházy Lajos (8 K) — Garda Samu dr. — Gárdonyi Géza — Gohl Ödön dr. — Gyöngyösi áll. főgimn. (15 K) — Györfly István dr. (15 K) — Győri áll. főreálisk. (15 K) — Győri városi női fels. keresk. isk. (15 K) — Győri áll. tanítónőképezde (15 K) — Hajdúnánási ref. főgimn. (5 K) — Hajnal Ignác Heller Bernát dr. (15 K) — Hóman Bálint dr. (15 K) — Jászberényi áll. főgimn. (15 K) — Jeszenszky István — Kaposvári polg. leányisk. (15 K) — Kaposvári áll. főgimn. (15 K) — Karácsonyi János dr. — Karánsebesi áll. főgimn. — Kissházy Ágoston (15 K) — Klobusitzkyné Beck Matild — Kisujszállási ref. főgimn. — Kochanovszky József — Kolozsvári ref. kollégium (5 K) — Láng Gyula — Lill Tivadar — Dr. Liszt Nándor — Magyar Mezőgazdák Szövetkezete Bp. (15 K) — Magyary-Kossa Gyula dr. — Makoldy Sándor dr. — Molecz Béla — Nagy Tibor (15 K) — Nagykárolyi kegyesr. főgimn. (15 K) — Nagyszalontai áll. főgimn. (15 K) — Nagyvárad áll. főreálisk. (15 K) — Nyíregyházi ev. főgimn. (15 K) — Orlay Antal dr. — Pap Károly dr. — Pávai Vajna Ferenc dr. — Perényi Lajos — Relkovic Davorka — Réthei Prikkel Marián dr. — Richter M. István — Ruhman Andor — Singer és Wolfner cég Bpest — Soproni áll. főreálisk. (15 K) — Szakáts Péter dr. — Szalay László dr. — Szekszárdi áll. főgimnázium — Szendrey János dr. — Szentadorjáni áll. el. isk. (8 K) — Szt. Benedekr. Közp. Könyvt. Győrsztrmárton (15 K) — Szinnyi József dr. — Szombathelyi áll. főreálisk. (15 K) — Szomorú István (12 K) — Tagányi Károly (15 K) — Tolnai Vilmos dr. — Tóth Dezső dr. — Tóth Lajos (15 K) — Vasvárm. Kultúr-Egylet Szombathely (15 K) — Venetianer Lajos dr. — Veszprém vm. Múzeum (15 K) — Vésztői Kaszinó (5 K) — Vértesy Gyula dr. (15 K) — Waldmayer Károly — Zalaegerszegi áll. főgimn. — Zirci ciszt. r. apáts. könyvtár — összesen 1179 K 50 f.

1920. évre:¹ Binder Jenő dr. (15 K) — Bpesti VI. ker. áll. főreáliskola (7'50) — Bpesti VI. ker. leánygimn. (3 K) — Bpesti X. ker. állami főgimn. (7'50) — Dános Miklós dr. — Folkusházy Lajos (4 K) — Richter M. István (5 K) — Szakáts Péter dr. (2 K) — Szt. Adorjáni áll. el. iskola (1 K) — összesen 55 " — "

Ezenkívül 1919. október 7-én postautalványon érkezett; nevét a posta nem tudta megállapítani 15 " — "

Alapítványi díjat fizettek: Bán Aladár dr. 100 K — Erdélyi Lajos dr. 200 K — Ernyey József 100 K — Györfly István dr. 400 K — Sebestyén Gyula dr. 100 K — összesen 900 " — "

Összesen befolyt hátralékokból 1233 K 37 f.
 1919. és követk. évi díjakból 1249 K 50 f.
 Alapítványi díjakból 900 K — f.
 Budapest, 1921 február hóban.

Kövecsesi Dancs Árpád
 pénztáros (II., Margit-körút 64b.)

¹ A hol összeget nem jeleztünk, ott 10 korona befizetés értendő.